

SOCIETAT CATALANA D'ESTUDIS JURÍDICS
FILIAL DE L'INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS

REVISTA DE
D R E T
H I S T Ò R I C
C A T A L À

Volum 6 • 2006

BARCELONA, 2007

REVISTA DE
DRET
HISTÒRIC
CATALÀ

CONSELL EDITORIAL

Josep Cruanyes i Tor (president)
Xavier Genover i Huguet (vicepresident primer)
Joan Carles Ollé i Favaro (vicepresident segon)
Oriol Sagarra i Trias (tresorer)

COMITÈ CIENTÍFIC

Josep M. Font i Rius (director honorari)
Tomàs de Montagut i Estragués (subdirector)
Josep Serrano i Daura (coordinador)

CONSELL DE REDACCIÓ

Ferran Badosa i Coll
Santiago Bueno i Salinas
M. Carmen Gete-Alonso i Calera
Pedro del Pozo i Carrascosa
Antoni Vaquer i Aloy

SOCIETAT CATALANA D'ESTUDIS JURÍDICS
FILIAL DE L'INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS

REVISTA DE
D R E T
H I S T Ò R I C
C A T A L À

Volum 6 • 2006

BARCELONA, 2007

Aquesta revista és accessible en línia des de la pàgina
<http://www.iec.cat/pperiodiques>

© dels autors
Editat per la Societat Catalana d'Estudis Jurídics,
filial de l'Institut d'Estudis Catalans
Carrer del Carme, 47. 08001 Barcelona

Primera edició: desembre de 2007
Tiratge: 400 exemplars

Text revisat lingüísticament per la Unitat de Correcció del Servei Editorial de l'IEC

Compost per Anglofort, SA
Carrer del Rosselló, 33. 08029 Barcelona

Imprès a Limpergraf, SL
Polígon industrial Can Salvatella. Carrer de Mogoda, 29-31. 08210 Barberà del Vallès

ISSN: 1578-5300
Dipòsit Legal: B. 42526-2001

Són rigorosament prohibides, sense l'autorització escrita dels titulars del *copyright*, la reproducció total o parcial d'aquesta obra per qualsevol procediment i suport, incloent-hi la reprografia i el tractament informàtic, la distribució d'exemplars mitjançant lloguer o préstec comercial, la inclusió total o parcial en bases de dades i la consulta a través de xarxa telemàtica o d'Internet. Les infraccions d'aquests drets estan sotmeses a les sancions establertes per les lleis.

TAULA

Presentació	9
Josep Maria Mas i Solench (Santa Coloma de Farners, 1925-2005), <i>per Josep Serrano Daura</i>	11
Acte d'homenatge en memòria de Josep Maria Mas i Solench, president de la Societat Catalana d'Estudis Jurídics. Intervencions de: Salvador Giner de San Julián, president de l'Institut d'Estudis Catalans; Pere Molas Ribalta, president de la Reial Acadèmia de Bones Lletres; Josep Maria Font i Rius, catedràtic emèrit d'Història del Dret i de les Institucions de la Universitat de Barcelona; Iago de Balanzó; Antoni Solà i Bohigas, alcalde de Santa Coloma de Farners; Josep Cruanyes i Tor, president de la Societat Catalana d'Estudis Jurídics, i Ferran Badosa i Coll, catedràtic de Dret Civil de la Universitat de Barcelona	17
Principals publicacions, treballs i distincions de Josep Maria Mas i Solench	37
ARTICLES	
L'advocat i la història, <i>per Josep Maria Mas i Solench</i>	47
Algunes precisions jurídiques sobre l'alou a Catalunya durant els primers segles (IX-X) del període de la dispersió normativa, <i>per Jesús Fernández Viladrich</i>	63
Els problemes financers dels reis catalans i una solució: l'empenyorament dels llocs i viles. El cas de Teià, <i>per Maria Teresa Ferrer i Mallol</i>	89
	5

El Pallars a l'edat moderna: organització, drets i oficials del marquesat de Pallars. Vicissituds i estranyament dels seus fons arxivístics, <i>per Sebastià Solé i Cot</i>	121
Els alcaldes majors del corregiment de Barcelona durant la segona meitat del segle XVIII, <i>per Rafael Cerro Nargánez</i>	131
La coexistència de les comunitats cristiana, jueva i sarraïna a Tortosa a la baixa edat mitjana, <i>per Josep Serrano Daura</i>	173
Ángel Ossorio Gallardo (1873-1946), advocat i intel·lectual catòlic, ambaixador i ministre de la República a l'exili: defensa de les institucions, el dret i els valors de Catalunya (1910-1946), <i>per Manuel J. Peláez i Miriam Seghiri</i>	195
Dret concursal històric andorrà, <i>per Patricia Zambrana Moral</i>	211
Línies sobre la reglamentació historicojurídica i la consideració social de l'exercici de la professió d'advocat en l'àmbit territorial catalanovalencià en algunes fonts jurídiques medievals en relació amb el pensament de Francesc Eiximenis, <i>per María Encarnación Gómez Rojo</i>	235
Crèdit jueu i usures cristianes a les viles rurals catalanes a la fi del segle XIII. El jueu Issach Biona, el corredor Guillem Francha i els canvistes de Barcelona: un mercat d'usures i barates a Vilafranca del Penedès a la fi del segle XIII, <i>per Claude Denjean</i>	259

RECENSIONS

«Tractà dels Pirineus, el Tractat dels Pirineus», de Núria Sales, <i>per Sebastià Solé i Cot</i>	287
---	-----

El testamento en la Barcelona bajomedieval: La superación de la muerte patrimonial, social y espiritual, de Jaume Casamitjana i Vilaseca,
per Josep Serrano Daura 289

Les institucions fiscalitzadores de la Generalitat de Catalunya (des de la reforma de 1413 fins al final del regnat de l'emperador Carles I, el 1556), d'Isabel Sánchez de Movellán Torent,
per Josep Serrano Daura 292

Dret urbanístic de la Mediterrània, de Jaume Ribalta i Haro,
per Josep Serrano Daura 295

El notariado en el Reino de Mallorca (siglos XIII-XVIII),
d'Antonio Planas Rosselló,
per Josep Serrano Daura 298

El jurista Pere Albert i les Commemoracions, d'Elisabet Ferran i Planas,
per Josep Serrano Daura 303

Derecho foral y derecho común en el antiguo Reino de Valencia. De forma et modo procedendi in causis civilibus: via executiva, de Juan Alfredo Obarrio Moreno,
per Josep Serrano Daura 308

CRÒNIQUES

VIII Jornada d'Estudis Local de la Vila de Bot (Terra Alta),
per Vicenç Subirats i Mulet 315

La moneda en els camins medievals: pelegrins, mercaders i diplomàtics,
per Albert Estrada-Rius 316

XIV International Economic History Congress,
per Josep Serrano Daura 318

NORMES DE PRESENTACIÓ D'ORIGINALS PER A L'EDICIÓ 319

PRESENTACIÓ

Just quan estàvem tancant el número anterior d'aquesta REVISTA DE DRET HISTÒRIC CATALÀ, el 5, ens va sorprendre la mort sobtada del senyor Josep Maria Mas i Solench, president de la Societat Catalana d'Estudis Jurídics (filial de l'Institut d'Estudis Catalans) i promotor d'aquesta publicació. El traspàs es va produir l'1 de desembre de 2005 a la seva vila nadiua de Santa Coloma de Farners.

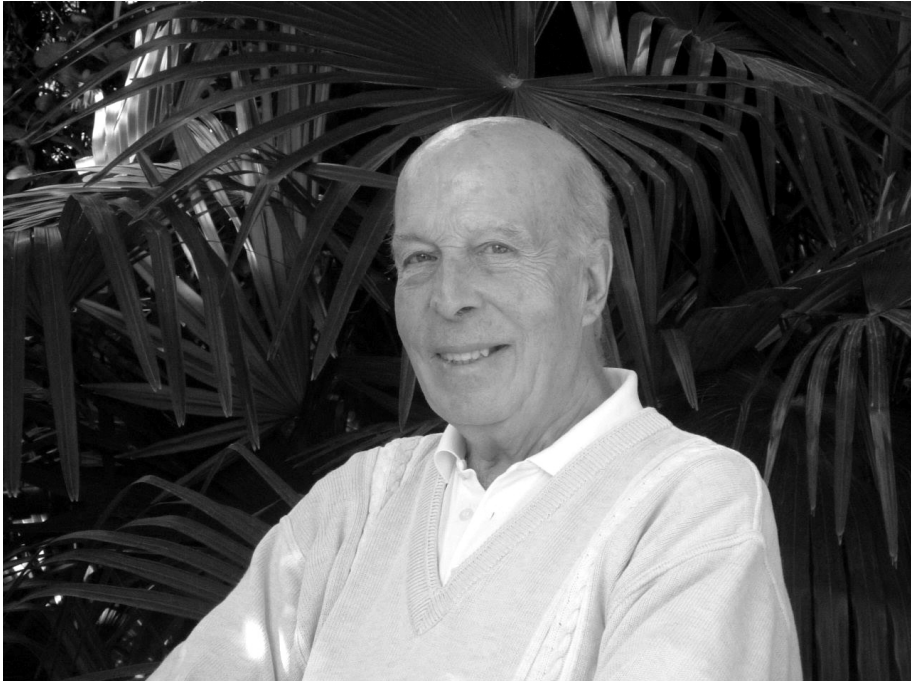
L'Institut d'Estudis Catalans i la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona li van retre homenatge en un acte públic que tingué lloc el 6 de novembre de 2006.

I, ara, la Junta de Govern de la Societat, en justa correspondència vol dedicar-li, en homenatge a la seva persona i la seva obra, aquest nou número 6 de la REVISTA DE DRET HISTÒRIC CATALÀ, de la qual fou fundador i promotor.

Aquest volum publica, a més d'una semblança de l'homenatjat, la transcripció de les intervencions que tingueren lloc en aquella sessió d'homenatge, la seva bibliografia i fins i tot un article inèdit del mateix senyor Josep Maria Mas i Solench, precisament sobre l'advocat en la història.

Aquesta nova edició de la REVISTA DE DRET HISTÒRIC CATALÀ serà, doncs, una aportació més al reconeixement i merescut homenatge al senyor Josep Maria Mas i Solench.

Junta de Govern
Societat Catalana d'Estudis Jurídics

JOSEP MARIA MAS I SOLENCH (SANTA COLOMA DE FARNERS, 1925-2005)

L'1 de desembre de 2005 va morir Josep Maria Mas i Solench a la seva vila nadiua de Santa Coloma de Farners. Advocat, persona d'una vasta formació intel·lectual, erudit estudiós del dret històric català, estava estretament vinculat a nombroses institucions del nostre país en les quals ocupava diversos càrrecs.

Jo el vaig conèixer fa uns quants anys, el 1995, quan em va proposar de redactar diverses veus del *Diccionari jurídic català* que ell promovia des de la Fundació Jaume Callís i la Societat Catalana d'Estudis Jurídics (filial de l'Institut d'Estudis Catalans). La nostra col·laboració es va anar ampliant a altres activitats sempre relacionades amb el nostre dret i la nostra història, especialment a partir de les Jornades d'Estudis organitzades a Gandesa el 1999, commemorant l'aniversari de la concessió del *Codi de Costums de la Batllia de Miravet* el 1319. En aquella ocasió, ell va presentar una comunicació dedicada al seu biografiat doctor Ferran Valls i Taberner, historiador del dret que havia editat la versió catalana d'aquell text de dret municipal català el 1926.

Després va intervenir en sengles edicions de les Jornades d'Estudis que cada any organitzem a Bot (Terra Alta), sempre tractant del dret català, en particular a partir de la promulgació del Decret de Nova Planta de 1716.

Mentrestant i en aquests anys, jo em vaig incorporar a la Societat Catalana d'Estudis Jurídics i li vaig donar suport en la complexa tasca empresa per a elaborar l'esmentat *Diccionari jurídic català*. Així és com una tarda cada setmana compartíem un bon cafè en un local del passeig de Gràcia, en un racó tranquil, repassant les llistes de veus que s'havien fet, les que faltaven, les que havien d'afegir-se. Abans de l'estiu de 2005 ell ja volia concloure el *Diccionari* després de molts anys de treball, i a mi m'encarregava tancar, finalment, la llista de ressenyes biogràfiques per fer, un dels seus apartats.

No cal dir que en aquestes trobades setmanals, ja rituals, no faltaven els comentaris generals sobre el present i el futur del país. Profundament preocupat per la seva terra, duia a terme nombroses activitats socials i culturals mogut per

l'afany de promoure Catalunya, perquè tothom conegués amb el màxim detall la seva història i el seu dret.

Aquell estiu va marxar cap a Santa Coloma de Farners, com cada any, per a passar-lo amb la seva família, però ja no va tornar a Barcelona; el contacte, malgrat tot, es mantenia. Tanmateix, el dia 1 de desembre al matí la seva filla Assumpta em va comunicar la mort de Mas i Solench, i aquella tarda vaig rebre la seva darrera carta enviada un parell de dies abans amb la llista final i definitiva de biografies que encara calia fer per al *Diccionari*, i en la qual m'encomanava que les fes jo mateix.

Havia nascut a la seva estimada ciutat de Santa Coloma el 21 de maig de 1925, fill d'Emili Mas i Martínez i Carolina Solench i Geronès. Allí va cursar els seus estudis primaris (amb els Germans de la Salle), i va fer el batxillerat a Girona. El 1943 va superar l'examen d'Estat i l'any següent va començar a treballar com a auxiliar al Jutjat de Primera Instància i Instrucció de Santa Coloma de Farners, feina que compaginava amb els estudis de dret com a alumne lliure a la facultat corresponent de la Universitat de Barcelona. Es va llicenciar en Dret el 1951.

En la seva etapa juvenil molt aviat es va iniciar en diverses activitats culturals i literàries. Va participar activament en Acció Catòlica. Mas i Solench va impulsar uns concursos literaris que des del 1946 va promoure el Cercle Cultural Colomenc, i que amb ell van passar a denominar-se *Jocs Florals*. Llicenciat en Dret, va exercir com a advocat a Barcelona. Aviat va entrar en contacte professional amb el sector editorial, i va quedar definitivament vinculat amb aquest, en el qual col·laborà primer amb la important Editorial Labor i després amb les editorials Planeta i Montaner-Simón.

Casat amb Maria Dolors Margarit i Gruart, era pare de set fills i avi de nou néts.

Mas i Solench, membre corresponent de la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona, membre de l'Ateneu Barcelonès i patró i director de la Fundació Jaume Callís, rebé distints premis, com el d'Estudis Sardanístics, el de l'Obra del Ballet Popular (1991) i el Memorial Roda Ventura, atorgat per l'Il·lustre Col·legi d'Advocats de Barcelona (1992). Destaquen també les seves condecoracions, ja que estava en possessió del títol de Cavalliere Ufficiale dell'Ordine al Merito della Repubblica Italiana, concedit pel president de la República Italiana (1990), la medalla President Macià, atorgada pel Govern de la Generalitat de Catalunya (1994), la insígnia d'or de l'Il·lustre Col·legi d'Advocats de Barcelona, commemorativa dels cinquanta anys de la seva col·legiació (2001), la Creu Distingida de Sant Ramon de Penyafort, concedida pel Ministeri de Justícia (2005), i, ja a títol pòstum, el títol de Fill Predilecte de Santa Coloma de Farners (2006).

Va ocupar diversos càrrecs en moltes altres institucions: president de la Societat Catalana d'Estudis Jurídics, filial de l'Institut d'Estudis Catalans (des del 1995), president de l'Arxiu Internacional Ramon de Penyafort, de Barcelona (1997), president de l'Associació d'Amics de Ramon de Penyafort, de Barcelona (1999), i president de la Comissió Organitzadora del IV Centenari de la Canonització de Sant Ramon de Penyafort (2000).

Així mateix, va estar vinculat amb les més diverses institucions i entitats de la seva ciutat i la seva comarca, com ara el Centre d'Estudis Selvatans, els Amics dels Monuments Colomencs, l'Escola d'Adults de la Selva o el mateix Arxiu Històric Comarcal de la Selva.

Mas i Solench fou col·laborador habitual de diversos mitjans de comunicació escrits, com els diaris *Avui*, *Diari de Girona*, *El Punt*, *La Educación Hoy* i *La Vanguardia*, entre d'altres; revistes professionals com ara *Món Jurídic* o *Món Laboral*, i altres publicacions de naturalesa diversa, com *Presència*, *Quaderns de la Selva*, *Ressò*, *Revista de Girona*, *Serra d'Or* i moltes d'altres.

També va ser autor d'una molt extensa bibliografia, en la qual va cultivar distints gèneres i centrada en la seva major part en temes històrics i sobretot jurídics, sobre institucions antigues i d'actualitat, amb el principal objectiu d'una divulgació amb el major abast possible. En aquesta activitat va destacar de manera especial, i constitueix un cas únic en el nostre país.

De la seva bibliografia s'han de citar els seus llibres dedicats a l'estudi de diverses institucions historicojurídiques catalanes. Podem referir-los tots, però en destaquem aquests: *El dret civil dels catalans*, amb tres edicions (1985, 1986 i 1990) i traduït a l'alemany, l'anglès, el castellà, el francès i l'italià, *El Tribunal de Cassació de Catalunya* (1987), *Mil anys de dret a Catalunya* (1989), *El Palau de Justícia de Barcelona* (1990), *Legislació civil del Parlament de Catalunya* (1993), *Les Corts a la Corona catalano-aragonesa* (1995), *El síndic de greuges de Catalunya* (1995, traduït al castellà, al francès i a l'anglès) i *Història i dret a Catalunya* (2003).

Mas i Solench també va ser autor d'altres llibres igualment divulgatius sobre el dret vigent i el funcionament de les institucions judicials: a) llibres de la col·lecció «Jutjats de Pau», publicada pel Departament de Justícia de la Generalitat de Catalunya: *Conceptes generals* (1988), *Procediments civils* (1988), *Procediments penals* (1988), *Registre Civil* (1988), *Nocions de dret* (1989), *Consultes pràctiques* (1991) i *Manual pràctic* (1993); b) llibres de la col·lecció «Textos Legals», publicada conjuntament per l'Editorial Bosch i la Fundació Jaume Callís: *Llei i Reglament del Registre Civil: Edició bilingüe i anotada* (1990) i *Llei i Reglament del Registre Civil: Traducció catalana anotada* (1992).

Molt vinculat amb el Departament de Justícia de la Generalitat de Cata-

lunya, el nostre autor també va preparar i va publicar el llibre *El Casal Sant Jordi, seu del Departament de Justícia* (1992), sobre la història de l'edifici.

De temàtica històrica centrada en la seva localitat d'origen, Santa Coloma de Farners, Mas i Solench va publicar el 1979 una guia considerada fonamental per a tothom que vulgui conèixer la història d'aquesta ciutat.

També va cultivar el gènere de la biografia, sobre personatges il·lustres catalans de la seva comarca o del Principat, d'eclesiàstics, de científics i d'erudits: *Salvador d'Horta, l'humil framenor: En el cinquantenari de la seva canonització* (1979), *Ivon l'Escop i la Lliga del Bon Mot* (1992), *Bartomeu M. Xiberta, historiador i teòleg: Edició commemorativa del centenari de la seva naixença* (1997), *Josep M. Millàs i Vallicrosa, historiador de la ciència: Edició commemorativa del centenari de la seva naixença* (1998), *Dalmau Moner, dominic itinerant* (1998), *Ramon de Penyafort* (2000, editada en diversos idiomes), *Ferran Valls i Taberner, jurista, historiador i polític* (2002), *Lluís Rodés i Campderà, director de l'Observatori de l'Ebre* (2002), *Fernando Valls Taberner: Una vida entre la història i la política* (2004, publicada també en castellà) i *Frederic Clascar i Sanou, entre l'ortodòxia i la política* (2005, edició pòstuma).

Encara i sobre la cultura popular catalana, Mas i Solench també va ser autor del *Diccionari breu de la sardana: Testimoniatge de Josep Mainar i Pons* (1981), *La sardana, música i dansa* (1990) i *La sardana, dansa nacional de Catalunya: Text en català, castellà i anglès* (1993).

A tot això, hi hauriem d'afegir una molt llarga llista d'articles, conferències i col·laboracions en diverses i nombroses publicacions, i les seves activitats sempre relacionades amb Catalunya, el seu dret i la seva cultura. Precisament dels seus articles, cal destacar-ne una sèrie de vint publicats al diari *Avui* amb el títol «El nostre ordenament jurídic», i una altra sèrie publicada a *Món Jurídic*, la revista del Col·legi d'Advocats de Barcelona, de biografies dels nostres juristes.

En aquest context s'ha de ressaltar la recuperació, deguda en bona part a la seva empena i decisió, de la Societat Catalana d'Estudis Jurídics, filial de l'Institut d'Estudis Catalans i de la qual va ser president des de la seva refundació el 1995. A ell també es deuen l'aparició i la promoció de l'edició d'una primera publicació de la Societat amb el títol d'*Anuari*, però solament n'aparegueren dos números, un del 1996 i un altre del període 1997-1998. Poc després ja promogué l'aparició de dues publicacions noves i periòdiques de la mateixa Societat, avui molt presents en els cercles jurídics professionals catalans: la *Revista Catalana de Dret Privat* (se n'han publicat ja set números) i la *Revista de Dret Històric Català* (se n'han publicat sis números, amb aquest). El mateix amic Mas i Solench coordinava aquestes revistes amb molta cura i una gran i especial atenció. A ell es deu fins i tot el disseny diferenciat, acurat, d'ambdues publicacions.

Dut pel mateix afany de promoure el coneixement general del dret català, Mas i Solench també va organitzar a partir de l'any 2000 i fins al 2005, des de la Societat Catalana d'Estudis Jurídics, un curs anual de dret civil català que va comptar amb la intervenció de destacats professors de les diverses universitats catalanes i d'altres juristes il·lustres.

I no podem acabar sense remarcar els grans esforços i la intensa dedicació esmerçats per Mas i Solench en la preparació del *Diccionari jurídic català* sovint esmentat; ell mateix en va ser el director i també l'autor de nombroses veus.

Incansable, bon amic i lleial, la seva humanitat i la seva important aportació al coneixement actual de Catalunya converteixen Josep Maria Mas i Solench en un ciutadà modèlic i una referència obligada per als estudiosos de les institucions catalanes històriques i actuals.

Josep Serrano Daura
Universitat Internacional de Catalunya

ACTE D'HOMENATGE EN MEMÒRIA DE JOSEP MARIA MAS I SOLENCH, PRESIDENT DE LA SOCIETAT CATALANA D'ESTUDIS JURÍDICS

Barcelona, 6 de novembre de 2006

Som aquí avui per a honorar i homenatjar la persona i l'obra del nostre amic traspassat recentment Josep Maria Mas i Solench. Un acte que fem conjuntament amb la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona, de la qual ell era membre corresponent. Comptem també amb la presència del doctor Josep M. Font i Rius, a més d'altres personalitats que glossaran la vida i l'obra del nostre amic.

Mas i Solench fou, com sabeu, president de la Societat Catalana d'Estudis Jurídics, filial del nostre Institut d'Estudis Catalans. I fou un patriota en el sentit ampli de la paraula. Particularment, sento molt que hagi mort just abans de celebrar el centenari de l'Institut, ja que estic segur que li hagués agradat compartir amb nosaltres aquesta efemèride.

Home molt actiu, va endegar nombrosos projectes i sens dubte va fer molts amics, com prova la nombrosa assistència avui aquí.

Comencem, doncs, aquest homenatge.

Salvador Giner de San Julián
President de l'Institut d'Estudis Catalans

El senyor Josep Maria Mas i Solench va ser elegit acadèmic corresponent de la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona el dia 11 de desembre de 1997. La seva plaça corresponia lògicament a la seva població natal de Santa Coloma de Farners. La seva candidatura havia estat presentada per l'aleshores president de l'Acadèmia, el doctor Eduard Ripoll Perelló, i pels acadèmics Antoni Pladevall i Marc Mayer. Tot seguit, Mas i Solench es va posar a la disposició de l'Acadèmia. Prèviament i com a requisit per a la seva elecció, havia donat a l'Acadèmia les seves publicacions, llibres i estudis breus, que avui es poden con-

sultar a la nostra biblioteca. El maig de 1998 va fer arribar a la institució la biografia que havia escrit d'un altre colomenc i acadèmic, el professor Josep Maria Millàs Vallicrosa, amb motiu de l'homenatge que se li va tributar a Santa Coloma pel centenari del seu naixement.

Jo vaig ingressar com a acadèmic numerari el març de 1999 i, per tant, quan em vaig incorporar a les sessions de la corporació, de seguida ens vam trobar. El recordo com un assistent assidu a les sessions i com una persona afable, cordial i ponderada. De manera regular ens tenia al corrent de les seves publicacions. Aquesta tasca girava al voltant de la seva doble qualitat d'advocat i d'editor, molt sovint en una fructífera simbiosi. Les seves aportacions tenien com a àmbit una història del dret entesa en un sentit molt ampli. N'esmentaré dos exemples ben llunyans en el temps històric: d'una banda, la commemoració el 2001 de la canonització de sant Ramon de Penyafort, una festa que va ser molt celebrada a la Barcelona de començaments del segle XVII; de l'altra, la biografia de Ferran Valls i Taberner, que fou acadèmic, president de l'Acadèmia i morí exercint el càrrec el 1942. La figura de Valls apareix tractada en el seu triple vessant de jurista, historiador i polític. Mas i Solench dedicà atenció a la presència de Valls a l'Acadèmia de Bones Lletres, primer com a acadèmic numerari i després com a president. El llibre va ser presentat per l'historiador Josep Maria Solé i Sabaté, primer director del Museu d'Història de Catalunya i autor del pòrtic de l'obra, el dia 14 de maig de l'any 2003 a la sala d'actes de l'Acadèmia. Mas i Solench no oblidava mai la biografia de personatges de la seva vila, com la de Lluís Rodés i Campderà, director de l'Observatori de l'Ebre, al qual dedicà també un estudi, publicat el 2001 i ofert, com totes les seves publicacions, a l'Acadèmia.

Mas i Solench també ens feia arribar les notícies de la Societat Catalana d'Estudis Jurídics, sobretot per mitjà de la seva publicació, la *Revista de Dret Històric Català*. Precisament la nostra darrera conversa, que em sembla que va tenir lloc al mes de juny de 2005, va tractar al voltant d'un petit problema relatiu a un article de la *Revista*, un problema que ell va solucionar amb la seva bonhomia i la seva cordialitat característiques. Ja no el tornaria a veure saludant-me amablement abans d'una sessió de l'Acadèmia, però el seu record, el tindrè sempre present.

Pere Molas Ribalta

President de la Reial Acadèmia de Bones Lletres

Sóc ací com a membre i en representació de l'Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona, de la qual formava part el nostre homenatjat en la seva condició d'acadèmic corresponent.

Per això la meua breu intervenció ha de centrar-se en la referència a la dimensió més aviat erudita de Mas i Solench. Mas i Solench era bàsicament jurista, però intensament afeccionat a la història, i més concretament a la història del dret català.

En aquest sentit, jo diria que el perfil de Mas i Solench es defineix com el d'un publicista il·lustrat. Certament, el nostre amic no es caracteritzava per ser un investigador de primera mà, en contacte directe amb arxius i documents originals. Però exercí una funció tant o més meritòria que la dels historiadors professionals: la de posar a l'abast d'un ampli públic afeccionat els resultats de les recerques d'aquells, la de fer accessible a uns sectors més extensos de lletraferits el contingut de la nostra història i les seves institucions jurídiques.

I aquesta tasca divulgadora no comportava mai el menyscapte de la seriositat i el rigor de les fonts, de les dades, de les opinions emeses pels especialistes en els seus respectius camps d'estudi. Mas i Solench era un home d'àmplies i dilatades lectures, de recerca d'informació cabdal i precisa, que estava al corrent dels llibres i treballs que es publicaven o que s'estaven elaborant, i que assimilava intel·ligentment i podia condensar i exposar de manera eficaç i entenedora per a tothom. I ho sabia fer de manera elegant i pedagògica, tant amb la seva acurada redacció literària com amb l'acompanyament oportú de taules, quadres, llistes cronològiques, il·lustracions gràfiques i bibliografia seleccionada.

Podríem prendre com a paradigma d'aquesta línia o estil de Mas i Solench el que considero el més reeixit dels seus treballs, el titulat *Història i dret a Catalunya* (2003), que és de fet una segona edició reelaborada de l'escrit anys abans (1989) amb el títol de *Mil anys de dret a Catalunya*, en ocasió de la celebració del mil·lenari de la independència del país, llibre llavors totalment exhaurit. El nou volum estava dedicat a la seva esposa Maria Dolors, en el cinquantè aniversari de les seves nocces, i als seus fills i néts, manifestació delicada de la seva entranyable afecció familiar, tan profusament professada al llarg de la seva vida. La impressió general que em produí el llibre, la resumia en el pròleg que hi vaig inserir, i del qual em sembla adient en la present ocasió extrapolar-ne alguna de les frases més significatives.

Deia llavors que «es tractava certament d'una valuosa introducció al procés de desenrotllament legislatiu de Catalunya, estructurat en els seus successius períodes —de l'època carolíngia als nostres dies— i enquadrat sàviament en les decisives etapes de la història del país». I més endavant: «Els il·lustratius requa-

dres intercalats en el text general, amb la cronologia precisa dels sobirans de cada època i amb introduccions generals resumint cada un dels períodes, resulten d'un notori valor pedagògic, a l'estil francès, així com els fragments ben escollits dels textos bàsics de la nostra història jurídica (*Usatges*, *Llibre del Consolat de Mar*, *Sentència de Guadalupe*, *Estatut de Catalunya*, etc.). Aquesta presentació es referma amb el vocabulari final de les diferents fonts del dret, que ajuden a comprendre la seva significació particular en els diversos moments de la seva intervenció. I encara cal no oblidar en la mateixa línia la bibliografia ben seleccionada i l'índex general de persones i conceptes, que faciliten la seva recerca en el conjunt del llibre.»

L'exposició descriptiva anava acompanyada d'un parell d'apèndixs. En el primer es reproduïen, traduïts al català, fragments dels textos legislatius més significatius de les diverses èpoques de la història del nostre poble. El segon contenia un utilíssim vocabulari alfabètic explicatiu de les fonts del dret i dels ordenaments jurídics de la nostra trajectòria històrica, a més de l'oportuna bibliografia, molt completa, i de l'índex de noms de lloc, d'obres i de temes continguts en el llibre. Una presentació impecable.

Resulta impossible, pel temps que se m'ha assenyalat, desgranar els altres treballs de Mas i Solench enfocats amb aquesta perspectiva de projecció de la història de les institucions o dels monuments jurídics actuals. N'apuntarem tan sols alguns del més vistosos.

Així, en l'opuscle *Les Corts a la Corona catalano-aragonesa* repassa el desenvolupament progressiu de les assemblees legislatives en aquells estats (Catalunya, Aragó i València), el seu origen, la seva organització i el seu funcionament, la seva actuació legislativa, així com diverses qüestions relacionades amb aquestes: el pactisme, la llengua, l'oratória, sempre amb les pertinents mostres textuais i il·lustratives de la redacció.

Com a derivació de les Corts, tractà també del síndic de greuges, lligant aquesta figura ben actual i coneguda amb el que representaven els antics memorials de greuges en aquelles assemblees.

També destaquem l'opuscle dedicat al Palau de Justícia actual (el Saló de Sant Joan barceloní), on presentà complidament el seu projecte i la seva construcció, la seva estructura arquitectònica i disposició interior, els seus elements artístics. Aquesta publicació li donà peu a endinsar-se en les antigues institucions judicials catalanes i en l'Audiència Reial, medieval, austríaca i borbònica per a enllaçar amb la vuitcentista, precedent immediat de l'actual. I no oblidà l'evocació dels més significatius personatges que actuaren en les seves sales i dels processos més ressonants que allí se celebraren, amb un cabal de dibuixos i gravats poc coneguts i d'inapreciable valor actualment.

I hem de deixar de banda l'estudi acurat de les figures personals de la història o la historiografia del país, com la del gran canonista Ramon de Penyafort o la del seu biògraf modern, Ferran Valls i Taberner, historiador i polític eminent. No podem menystenir els estudis dedicats a alguns dels seus paisans colomencs, com sant Salvador d'Horta. I altres de més acostats a nosaltres, com el del doctor Ricard Aragó, que amb el pseudònim d'Ivon l'Escop es va fer molt popular en el seu temps com a apòstol de la Lliga del Bon Mot; el de l'eminent arabista i semitista Josep Maria Millàs i Vallicrosa; el del prestigiós teòleg Bartomeu Xiberta, autor d'obres apreciades en els cercles romans i en plena sintonia amb les orientacions del Concili II del Vaticà, i autor en català d'un exhaustiu estudi sobre Guiu de Terrena, carmelita perpinyanès del segle XIV, publicat el 1932 per l'Institut d'Estudis Catalans; i d'altres que no tinc presents en aquest moment. Mas i Solench tingué l'obsessió de potenciar tots els valors i aspectes que feien referència a la seva ciutat nadiua.

És hora ja d'acabar la meua intervenció, però no sabia fer-ho sense remarcar una altra dimensió que perfila ben expressament el tarannà del nostre homenatjat: la seva tasca d'emprenedor i coordinador d'edicions de textos i llibres, fills de la seva pròpia iniciativa o per encàrrec d'organismes públics i privats. I em plau posar en relleu aquesta actuació perquè diverses vegades vaig viure de prop la seva gestació. Són prou coneguts els seus afanys i les seves preocupacions per aconseguir la participació d'autors i de col·laboradors en alguna obra col·lectiva, la recerca i l'obtenció de gravats adients, la maquetació dels volums, les instruccions per als impressors, la correcció de les proves, etc. Deixeu-me recordar només el reeixit aplec *Documents jurídics de la història de Catalunya* (1991), que acollia un planter de notables historiadors i juristes (si em descompteu a mi) i oferia sengles articles introductoris a l'edició de documents seleccionats com a únics i prototípics de les diverses èpoques del nostre passat institucional, reproduïts gràficament bona part d'ells, amb notòria pulcritud. També tinc ben presents la seva intervenció i la seva cura en la configuració de la projectada edició facsímil de les *Constitucions de Catalunya. L'Incunable 1495*, amb el qual s'encapçalava l'ara nombrosa col·lecció «Textos Jurídics Catalans», patrocinada pel Departament de Justícia de la Generalitat de Catalunya.

Perdoneu que m'hagi allargat, però bé s'ho mereixia la personalitat d'aquest gran amic, exemplar home de bé i pare de família, creient fidel, cordial i bonhomíós, disposat sempre a servir i ajudar a tothom que li ho demanés.

Josep Maria Font i Rius
Catedràtic emèrit d'Història del Dret i de les Institucions
Universitat de Barcelona

Qui demanava
avui unes paraules
que l'acompanyin?
Llums en aquest seguici
de la mort caminada.

SALVADOR ESPRIU

La meva intervenció vol ser una pinzellada de llum. Una breu recordança de l'amic. Una instantània d'allò que he sentit amb la seva coneixença. Unes paraules a l'entorn de la seva mirada. Us haig de dir que el seu món interior girava cap al nostre món.

La Maria Dolors —la seva esposa— ha anat fent amb ell aquest camí de *companyes* compartint. Aquest tàndem és —no dic *era*— encara un bon exemple.

Vull començar pel vers que apareixia en el seu recordatori, aquell que l'Espriu titulava *Retorn*:

L'arquer governa
el noble vol harmònic
de la sageta.
Fidel al temps, retorno
al meu callat origen.

DE COM EL VAIG VIURE, DE COM EL VAIG CONÈIXER

En Josep Maria era un home de fe, fidel i de creences, de posat auster però decidit, emprenedor, que, amb imaginació i afany, posava il·lusió en les coses, en el món i en la família. En Catalunya.

Es dedicà, amb tenacitat, a deixar constància d'allò que l'orientava. En noble vol harmònic, pragmàtic, s'atansà a la nostra gent, al nostre poble, al nostre dret i al dret de creure.

Fou notari dels esdeveniments i tenia clar que la construcció de la realitat, dels afers dels homes, del coneixement de les seves arrels, demana dedicació i temps, i, llaurador, les conreava i, després, en deixava constància, ja que la memòria dels fets i dels homes constitueix la base de l'edifici vital. A això es dedicava.

Així, intèrpret i hermeneuta d'aquesta realitat nostra, a cops poc coneguda, s'esmerçava —amb cura amatent, com digué d'ell el conseller Bassols— a descobrir-nos l'esperit dels seus actors.

Era incansable i un editor incombustible, i, compromès, no renuncià a escriure, descrivint-nos, en fer-ho, un tarannà de «pas petit i curt», dues tirades de curts i una tirada de llargs, puntejades amb ordre i ritme. Com en la sardana.

I si un músic li adjudiqués un instrument de cobla, jo veuria en Josep Maria amb una tenora a la mà, que —com deia Juli Garreta— «dóna crit i joia o dolor amb veu humana».

Intèrpret de la realitat més propera, de la realitat més preuada, dels homes d'aquesta terra, confirmava identitats i ens afirmava a creure permanentment en tot el que feia.

Era amic dels amics, còmplice de l'esperit i afecte a la comprensió com a valor de preferència. La comprensió, sempre.

El somriure i els ulls fitaven la realitat —amb ironia finíssima—, qualitat definitiva d'un procés de pensament intuïtiu que, crític, s'expressava amb el convenciment que «un país que no té els seus afers culturals endegats, poca cosa pot endegar [...]».

Per aquest motiu, la seva obra i el seu estil mantenien un to sempre didàctic. I sovint així ho explicitava: «Encara que la narració sigui clara per tal d'aconseguir la comprensió necessària, penso que ha d'anar acompanyada d'exemples [...]».

I exemplificava docentment la conversa, una conversa plena d'anècdotes i de records, enriquint el discurs del que deia amb referències il·lustratives... i amb un humor ben nostrat.

D'altra banda, era, com us dic, un hermeneuta amb una actitud fonamental de recerca i obert a la interpretació dels fets en doble sentit: com a investigador a la recerca de les petjades i com a actor, en la mesura que, compromès amb l'entorn, participava vivament dels afers col·lectius.

De la seva implicació i del reconeixement d'aquesta actitud, en dona testimoni el títol de Fill Predilecte de Santa Coloma de Farners. Sentia el seu poble, la seva terra —com el poeta—, dient:

La mateixa sort
ens uní per sempre:
el meu poble i jo.

Senyor, servidor?
Som indestriables
el meu poble i jo. [...]

Salvàvem els mots
de la nostra llengua
el meu poble i jo.

A baixar graons
de dol apreníem
el meu poble i jo. [...]

Ens alcem tots dos
en encesa espera,
el meu poble i jo.

I l'un darrere l'altre, vingueren llibres i escrits sobre la gent de Santa Coloma i —amb la Maria Dolors— guarní amb set fills el poble estimat, i creia, com Martí i Pol, que:

El poble és el meu esforç i el vostre esforç,
és la meva veu i la vostra veu,
és la meva petita mort i la vostra petita mort.

[...] El poble és tu i tu i tu,
i tot d'altra gent que no coneixes,
i els teus secrets
i els secrets dels altres.

El poble és tothom,
el poble és ningú.

El poble és tot.

I vingueren llibres i naixeren fills. Prolífic, comunicador i disciplinat, «no tenia temps de llegir novel·les, perquè no puc perdre temps». Però sempre tenia un llibre entre les mans per a fornir-se de nous coneixements, per a compondre nous textos o per a regalar-ne.

El llibre, del llibre, per al llibre, oh, el llibre, oh, els llibres d'en Josep Maria! I amb els llibres, la biblioteca —almenys la meva— disposa d'una lleixa plena de paraules, de continguts i d'idees editades per ell o d'ell com a autor. I, quant als fills, han estat generosos. La seva presència avui aquí en dóna testimoni.

L'exercici de la seva capacitat de comunicador de les lletres i del dret va ser continu. La seva habilitat per a l'elaboració i l'ús d'eines i llibres, encomiable i envejable. De fet, més d'un cop li vaig comentar aquesta enveja meva, i la seva resposta era la discreció al preu d'un somriure.

Mai no feia ostentació dels seus coneixements i la seva austeritat —com en tot— va arribar a un «no en facis cas» quan vam descobrir el plagi d'un tre-

ball seu que fil per randa havia fet un magistrat. «No en fem un problema», i ho resolgué amigablement amb l'autor del plagi. «No en facis cas, no en facis problema»: un bon exemple de la tolerància i la discreció que aplicava sovint.

Editor i productor prolífic, plantejava nous reptes i creava necessitats per a anar a la seva resolució sense distreure's. Era un home diligent, les editorials el coneixien i ell es movia en aquest àmbit com un peix a l'aigua. Així doncs, els llibres, els escrits i l'amor per les lletres i per la família fan que el pensi com dient des de l'altra riba:

Així que pugui tornaré, germans,
perquè de fet us enyoro,
[...] Ara visc a l'exili i tafanejo
tots els llibres.

[...] No pot ser que el camí
s'hagi esborrat per sempre.

L'exiliat

MIQUEL MARTÍ I POL

Sé com encara
en el record, intacte,
és el somriure.
Però les mans, ja cendra
o llum, on retrobar-les?

Des del mateix teatre

SALVADOR ESPRIU

Vaig conèixer en Josep Maria als anys vuitanta. Aleshores la meva tasca era fer de director general de Relacions amb l'Administració de Justícia. La nostra relació començà amb una proposta molt concreta: calia fer quelcom per a donar a conèixer al món de la justícia —funcionaris, advocats i ciutadans— una proposta d'intervenció modernitzadora: «la informàtica judicial com a eina de futur». L'amic comú, Pere Roca Comet, ens presentà. Allò que aviat ens va fer simpatitzar fou la seva jovialitat, els seus coneixements de l'àmbit judicial (ell havia estat secretari d'un jutjat) i la seva disponibilitat immediata per a la feina.

Vam començar immediatament i al cap de poc temps aparegué la primera de les realitzacions d'aquell teatre. La primera cirera d'aquell cistell de relacions. Un documental —avui seria un DVD o un vídeo— explicava detalladament l'aplica-

ció del nou instrument, l'ordinador, però fent esment dels costums anteriors i dels nous canvis. N'he perdut la còpia i ara m'agradaria recuperar-la per a gaudir d'aquells minuts didàctics, que és ben cert que en aquest punt hem avançat força...

No gaire més tard, l'èxit del curtmetratge ens dugué a somiar tot un seguit de propostes editorials on la imaginació i els coneixements d'en Josep Maria s'aplicaven al dret i a la justícia com a eixos vertebradors.

En aquell «teatre» i des del somni, emprenguérem la publicació de tot un seguit de llibres d'una col·lecció amb dibuixos de Josep Maria Subirachs a la portada. Amic de l'artista, aquest es prodigà amablement a col·laborar tantes vegades com en Josep Maria li ho proposà, i el complement dels dos va donar lloc a l'aparició d'uns textos divulgatius del dret, il·lustrats i molt reeixits: *El dret civil dels catalans*, *Mil anys de dret*, *El Tribunal de Cassació*, *Legislació civil del Parlament de Catalunya*, entre d'altres. La forma quadrada i innovadora dels llibres fou també una iniciativa compartida.

Més tard, Josep Maria Subirachs, per mitjà d'en Josep Maria, fou l'autor de la medalla i la litografia de la deessa Temis que la Conselleria va atorgar com a distinció quan vam celebrar els vint-i-cinc anys de la Compilació.

Recordo els dos Josep Maria, en Mas i en Subirachs, celebrant a Santa Coloma de Farners, per iniciativa del primer, un sopar multitudinari que tenia com a referent el poeta Salvador Espriu, amic d'en Josep Maria i amb qui em consta que l'unia una cordial relació. I recordo també en Josep Maria un vespre deliciós a les Rambles, no sé si prenent un gelat o un xarop, en companyia d'Eudald Solà i parlant dels grecs i de poetes. Aquell vespre, en Subirachs —metòdic i puntual— s'aixecà de la cadira en bona hora. Havia d'anar a dormir, ja que l'endemà la Sagrada Família el despertava. En aquell racó —l'estudi, al costat de les obres—, en Josep Maria Mas li demanava els dibuixos i l'altre Josep Maria, amic, els hi donava.

Era amic dels amics i amic de la conversa. Disposava, en les relacions, d'un apropament de cavaller i donava valor a la seva fidelitat amb un tracte afable i considerat. I tractava amb tots i servia a tots amb elegància, de manera que tots quedaven entranyats d'amistat...

Més tard iniciàrem —amb el reconeixement i l'aprovació del conseller— l'edició d'un llibre molt preuat per a mi i a la publicació del text del qual en Josep Maria es dedicà amb entusiasme: *Documents jurídics de la història de Catalunya*. Llàstima que no s'hagi reeditat. Això tindria més sentit avui amb el nou estatut i amb d'altres textos que proposava incorporar en Josep Maria, que fou l'ànima de l'edició. Aquest cop, la col·laboració de juristes diversos i qualificats homes de lletres fou possible gràcies a la bona relació d'en Josep Maria... amb tots ells.

Davant les dificultats que a cops apareixien, el seu fi sentit de l'humor posava veu al poeta Salvador Espriu:

Parent de Badalona o d'Istambul,
tant si ets actiu com si fas el gandul,
en aquest nostre món sense demà
és molt difícil de guanyar-te el pa.

No et donaré ni el més petit consol,
et volaran un dia qualsevol.
Però entretant lluita alguns transtorns,
posant-te ben cordats els pantalons.

I de bon humor i amb un to de corredor de fons, reprenia els treballs. Semblava que el desànim no existís. Més endavant, un cop constituïda la Fundació Jaume Callís —amb els germans Bajet, l'editor Bosch, el professor Maluquer i jo mateix—, en Josep Maria en va ser el director.

Un dia, ramblejant, se'ns va ocórrer de fer el *Diccionari enciclopèdic jurídic català*. Ja hi vam ser..., de nou, l'enrenou. La idea va quallar ràpidament... i va ser «posar-se ben cordats els pantalons»...

Anar i tornar, pujar i baixar, fer contactes quasi frenèticament. En Josep Maria esmerçà temps i esforç a contactar amb moltíssims juristes... i a elaborar el primer i el segon volums. Aquí l'esforç topà amb una desídia certa per part de les institucions i l'obra semblà que «restaria» penjada per sempre.

Darrerament, en veure'ns, no tan sovint com abans, parlàvem de l'afer, que, per fi, orientà vers l'Institut d'Estudis Catalans, per a donar-li empenta. Aquest és el nou escenari, el nou «teatre», on l'esforç d'en Josep Maria prenia volada. I quan veurem coronats els seus esforços?

Dic que darrerament ens vèiem més espaiadament —per diverses raons sempre alienes al desig—, i quan, algun cop —com diu el poeta xinès Heng Hao, del segle XI i filòsof racionalista,

per atzar
i en lloc fortuït
ens tornàrem a trobar,
miràvem com en somnis
els cabells blancs i
altre cop ens embriagàvem
amb la pluja sobre el llac —de l'oest—
Vaja, feia temps
que no tornàvem a veure
saltar les perles...!

Parlar amb en Josep Maria —i després d'una estona d'iniciada la conversa— era com prendre una copa de cava, i en parlar de nous projectes —sem-

pre— ens sorprenia una pluja de perles amb forma de somnis —embriacs— sobre el llac de la plaça de Catalunya.

Què us he volgut dir fins ara i a corre-cuita? Doncs que el recordo com un home de fe, auster i decidit, notari i humanista de la història, incombustible editor i creatiu, creient, intèrpret i solista, de molt fina ironia, prolífic, amic d'amics i fill del poble. Tolerant.

I aquesta instantània de gairebé deu minuts, quina paradoxa!, vol recollir encara uns mots per a parlar de l'esperit i de la fe.

«Me'n vaig a meditar», deia al capvespre, i a l'habitació d'entrant a l'esquerra, segons tinc entès, a Santa Coloma de Farners, a casa seva, es posava a llegir un llibret de salms.

Ahir vaig voler fer de Josep Maria i vaig obrir, a l'atzar, un llibre de vespres de Montserrat i hi vaig trobar —diumenge, cinc de novembre— aquest himne:

El sol lentament se'n va a la posta
i deixa amb tristor les muntanyes, els camps
i els mars; però renova el compromís
de la llum del dia següent.

I diu després, una antífona:

És admirable com ho sabeu tot, Senyor,
tan admirable que no ho puc entendre.
Llavors nosaltres, rics de fe confiada,
fruïm de la llum del vostre vers.

En llegir aquest salm, m'apareix novament en Josep Maria quan, fidel al temps, retornà al seu callat origen, ple de confiança i de fe en la llum. Confiança expressada un cop més en els darrers moments: aquell parenostre que digueren abraçats amb la dona com a imatge i compendi d'una vida plena i compartida i a la claror del verb —escalf i veritat— que, des d'una fe confiada i serena, donava sentit a l'existència de l'amic.

I ara, en acabar, ho faig com he començat:

Qui demanava
avui unes paraules
que l'acompanyin?
Llums en aquest seguici
de la mort caminada. Retorn...

Iago de Balanzó

Primer que res, voldria felicitar l'Institut d'Estudis Catalans per l'organització d'aquest acte en reconeixement del nostre estimat Josep M. Mas i Solench. Aprofito també per a felicitar-vos, perquè ben aviat celebrareu el vostre centenari institucional, i això amb el desig que durant molts anys continuï enaltint la nostra cultura, la nostra ciència i la nostra llengua. El país us necessita. Senyor president, permeteu-me també que us felicitï personalment perquè us han concedit el Premi Nacional de Sociologia; és la meua felicitació personal.

Bé, parlar de Josep M. Mas i Solench per a mi és parlar primerament d'un amic, d'una persona molt vinculada amb Santa Coloma de Farners, on va mantenir uns vincles d'amistat i de relació constants. Una persona que sempre va pensar en el seu poble i que va procurar donar-li tot el que ell millor podia i sabia, com a advocat, com a jurista, com a editor, etc.

Però també era una persona d'una gran talla intel·lectual i humana, que va posar els seus dots al servei de tot el seu poble. Els oradors que m'han precedit han fet referència a una persona molt estudiosa i autora de moltes publicacions sobre el dret i la història del país, i també sobre Santa Coloma de Farners.

Però ja dins la biografia i sobre la vinculació de Josep M. Mas i Solench amb Santa Coloma de Farners, jo voldria destacar uns aspectes bàsics de la seva vida. Primer voldria dir que ell va poder estudiar dret gràcies primerament als seus dots intel·lectuals i al seu gran esforç (recordem que en aquells moments es va examinar tot sol a Barcelona). Voldria afegir que ja des de ben jove va participar en la vida social de Santa Coloma; de bon principi, va convertir uns certàmens literaris que organitzava el Centre Cultural de la ciutat en uns jocs florals.

Va formar part de la Junta del Mil·lenari de Santa Coloma l'any 1950, i n'era el secretari. Gràcies a la seva empena i al seu saber fer i a aquest tracte afable i comunicatiu que tenia, va poder aconseguir que hi intervingués molta gent del món intel·lectual de l'època i del món artístic. Recordo haver llegit precisament que, d'alguna manera, personatges com Montserrat Torrent o López-Picó van intervenir-hi, i que les celebracions van tenir un gran èxit popular, que van ser una gran festa cultural per a Santa Coloma de Farners.

I d'aquell mil·lenari en va sortir un llibre que va publicar Josep Maria Milla i Vallicrosa sobre la història de Santa Coloma de Farners i la seva comarca. Crec que Mas i Solench va llegir aquest llibre, el va rellegir, el va estudiar i hi va obrir camins de recerca que el van dur a publicar més tard, l'any 1977, la *Guia de Santa Coloma de Farners*, una petita joia per a tots els colomencs, una obra també de lectura obligada per a tots els qui es volen apropar a la nostra terra, al nostre paisatge, a la nostra cultura i a la seva gent. En aquell llibre presentà uns breus comentaris sobre vint personatges de Santa Coloma.

Abans s'ha fet referència a Santa Coloma de Farners com a terra de sants i de savis. I, precisament, Mas i Solench féu en aquesta guia una petita pinzellada, jo diria que magistral, sobre els personatges que havia donat Santa Coloma de Farners fins a aquell moment. Crec que aquesta aportació és única i d'un gran valor per a la nostra ciutat.

Posteriorment, Mas i Solench encetà una nova línia d'estudis sobre Santa Coloma de Farners a partir de la seva estreta relació amb Salvador Espriu, tot cercant la complicitat amb el poeta. I, així, el 1986 s'instaurà el Premi Salvador Espriu, que s'atorgà a personalitats de prestigi com Martí i Pol, Ricardo Trigo o Rosa Delor, entre altres.

En definitiva, Josep M. Mas i Solench va ser un prohom de la cultura colomenca. Encara més, per a nosaltres va ser com un ambaixador a Barcelona que sempre va portar-hi el millor de Santa Coloma, preocupat per la cultura del seu poble, preocupat pel seu esdevenidor.

Recordo també haver tingut moltes converses amb ell, com a amic i com a alcalde, en les quals posava de manifest la seva preocupació per la nostra ciutat i pel seu futur, tant el cultural com el social, l'econòmic, etc. Una preocupació que s'estenia a totes les coses més properes de la seva vida diària.

Fou una persona sempre disposada a col·laborar, sempre atent per a atendre totes les necessitats, sempre a punt per a donar un cop de mà on fes falta. Va ser un activista cultural de primera línia per a nosaltres, i ha estat un luxe per a Santa Coloma tenir una persona com ell, que va saber estudiar la nostra història i va saber donar a conèixer aquells personatges preeminents de la nostra comunitat. Aquí vull destacar les seves biografies de sant Salvador d'Horta, Ricard Aragó o, ja darrerament, Frederic Clascar. Uns personatges que ell recuperà d'un cert anonimats, personatges reconeguts en certs nivells intel·lectuals i que ell apropà als seus conciutadans amb un estil planer i divulgatiu. Em sembla que aquesta aportació de Mas i Solench és importantíssima, i precisament en les nostres darreres converses parlàrem sobre un projecte ja antic com és la creació de la Casa de la Paraula, en la qual els personatges que Mas i Solench donà a conèixer, com ara ell mateix, havien de tenir una presència molt destacada.

Deia, doncs, que la seva aportació a l'àmbit cultural ha estat decisiva per a Santa Coloma de Farners, però també ho ha estat la seva vinculació personal amb els nostres veïns. Va saber mantenir sempre la seva amistat amb la nostra ciutat, una amistat que amb el temps es va anar solidificant. Amb ell compartíem la fe, l'estima pel nostre poble i, sobretot, per la seva bona gent.

Josep M. Mas i Solench ha estat un home d'una gran talla intel·lectual i humana, i per això en el darrer ple del nostre ajuntament, el del passat mes d'octubre, la corporació que presideixo, en reconeixença de tota la seva trajectòria i

en agraïment dels serveis que va prestar a la nostra ciutat, en l'àmbit jurídic, en l'àmbit cultural i en l'àmbit de la historiografia local, al qual va fer una aportació importantíssima, va decidir nomenar-lo Fill Predilecte a títol pòstum. És el reconeixement que es mereix, pels coneixements que va posar a la disposició del seu poble, amb humilitat i amb senzillesa (aquest era el seu estil). I tot Santa Coloma de Farners se sent deutor d'ell, d'una persona que va viure amb la il·lusió i la vivesa del coneixement, d'una persona que es va mantenir fidel als seus orígens i, com diria Espriu, per sempre més al servei d'aquest poble, i qui diu al seu poble, diu al seu país.

Antoni Solà i Bohigas

Alcalde de Santa Coloma de Farners

Parlar de Josep Maria Mas i Solench és parlar del president de la Societat Catalana d'Estudis Jurídics restablerta, però, sobretot, és parlar d'un amic.

El vaig conèixer a la Comissió de Dret Lingüístic del Col·legi d'Advocats de Barcelona, treballant per a la tasca, encara per fer, de normalitzar la nostra llengua en l'àmbit de la justícia i el dret. Llavors encara hi havia Josep Lluís Sagarra Sacarini, que tots enyorem.

Mas i Solench era un ciutadà de Catalunya, entenent com a ciutadà de Catalunya la persona que se sent un membre actiu de la nostra comunitat nacional, que creu fermament en el deure que tot ciutadà té d'intervenir en la construcció del nostre present i de treballar per al nostre futur col·lectiu. Creia que l'home no ho és sense aquesta dimensió d'ésser social actiu, i per això va dedicar bona part de la seva vida a treballar pel país.

Al nostre poble, com en d'altres, sempre hi ha persones que parlen més que no pas fan. I sort en tenim, de ciutadans i ciutadanes com en Mas i Solench, que s'han lliurat a treballar per al país. És gràcies a aquests ciutadans, no anònims però sense afany de notorietat, com en Mas, que el nostre país avança i ha superat els moments més desesperançadors. Aquesta necessitat la va remarcar el president Lluís Companys el 1939, en un moment en què era difícil tenir esperança. Adreçant-se als estudiants catalans que s'estaven en una residència de Montpeller, els va dir: «Per a lluitar per altres ideals nobles hi ha molta gent. Però Catalunya només ens té a nosaltres i ara ens necessita més que mai.» Aquesta crida del nostre president va ser per a Mas una norma de conducta durant tota la seva vida, va ser el seu carnet de ciutadania.

Josep Maria Mas em recorda un altre ciutadà insigne d'aquest país, tan actiu, tan modest i tan necessari per a tots com va ser Rafael Tasis. Aquest país, si

és i manté la seva personalitat i avança de cara al món i al futur, és per homes i dones com ells.

En Mas era un home d'una constància i una tossuderia incansables que arrossegava els qui l'envoltaven. Entre les seves iniciatives li hem d'agrair la de la restauració de la Societat Catalana d'Estudis Jurídics. La va proposar perquè creia en el paper fonamental del dret en la configuració de la nostra nació, en un moment decisiu en què s'obria de nou un procés de codificació després de llargs anys d'ofegament, en poder disposar el país d'un parlament que pogués legislar adequant el dret a cada moment.

El novembre de 1994 va convocar Joaquim Faus Pascuchi, Ramon Pou Serradell, Apel·les Carod Rovira, Marià Capella, Josep Lluís López Tena, Jordi Oliveras i jo mateix. Després s'hi afegiren una vintena de socis entre els quals hi havia el senyor Iago de Balanzó, que avui ha intervingut en aquest acte. Ens va proposar reemprendre les activitats d'aquesta societat, creada en els moments de clandestinitat franquista de l'Institut d'Estudis Catalans.

Ell, no podia ser cap altre, va assumir-ne la presidència i va dirigir les activitats que s'han fet en aquests primers deu anys. D'ell va sortir la proposta de fer la *Revista de Dret Històric Català* i la *Revista Catalana de Dret Privat* per tal de cobrir el buit de revistes científiques en català en aquest àmbit. La primera, per a difondre els estudis sobre la història del nostre dret, i la segona, per a acostar el nostre dret als professionals i promoure la doctrina sobre el dret privat català, en aquest moment de codificació, feta en català.

Cal que recordem també que va projectar i dirigir una obra ingent com és el *Diccionari jurídic català*, primer des de la Fundació Callís, de la qual era el director d'activitats, i després des de l'Institut d'Estudis Catalans a través de la nostra societat. Emprendre un diccionari que, a més de definicions dels termes, conté jurisprudència i bibliografia, i que tindrà tres volums, és una mostra de la seva empena i capacitat i del seu objectiu constant de treballar pel nostre dret i la nostra llengua.

Cal dir que des del primer dia i fins al darrer moment de la seva vida va posar tots els esforços a tirar endavant la nostra societat. El dia abans de la seva mort encara parlàrem de la Societat i de la necessitat de veure'ns al cap d'uns dies, quan baixés a Barcelona. Una de les aportacions que va fer a la Societat, a l'hora de gestionar tot el procés d'edició de les revistes i el *Diccionari*, va ser la seva experiència professional d'anys en el món editorial, ja que els altres membres de la Junta no teníem experiència en aquest camp.

Quina sort vam tenir que en fos el president. Ell, com a home d'una modestia franciscana, sabia estar, però, a l'alçada del seu càrrec, i això no treia que s'ocupés de tot i fes tots els papers de l'auca. Feia de tot i sabia de tot. Ell tam-

bé suplia sovint la mancança de dedicació de la resta de membres de la Junta, per la nostra feina tan absorbent com és la d'advocats i notaris.

Normalment, els membres de la Junta Executiva ens reuníem al despatx de Xavier Genover. Quan hi érem ell, en Xavier i jo, deia: «Bé, podem començar, som majoria.» Cal dir, en honor a la veritat, que sort teníem d'ell, que quan calia era la majoria.

Quan ens trobàvem per a parlar d'assumptes de la Societat, sempre feia algun comentari sobre l'estat de les coses del nostre país. Com a ciutadà, estava amoïnada per com costava la normalització política i cultural del nostre poble i pels embats que hem de suportar. Es dolia de la poca convicció nacional i alçada política que sovint tenen els nostres dirigents polítics.

Aquests comentaris sempre els feia amb aquella ironia i el punt de sornegueria que el caracteritzaven i el feien entranyable.

Es diu que les persones no moren mentre estan en la nostra memòria. Així doncs, en Josep M. Mas i Solench no morirà mai, perquè el seu nom quedarà per sempre lligat a aquesta societat i a les revistes que va fundar. Amic Mas, sempre seràs amb nosaltres.

Josep Cruanyes i Tor

President de la Societat Catalana d'Estudis Jurídics

En aquest acte en recordança del senyor Mas i Solench, jo sóc de l'últimíssima fornada dels qui el van conèixer i tractar. M'hi vaig començar a relacionar fa uns set o vuit anys, arran d'una invitació que em va fer, juntament amb els senyors Cruanyes i Genover, per a organitzar un cicle de conferències. Un cicle pensat per a un any, però que es va convertir en un curs anual.

Es tractava d'un cicle de conferències dedicades al dret civil català, que es va fer anualment des de l'any 2000 fins al 2005, ambdós inclosos. I d'aquesta activitat van sorgir altres iniciatives, com l'edició de la *Revista Catalana de Dret Privat* i la *Revista de Dret Històric Català*.

De fet, aquella iniciativa editorial, que en principi es presentava com a molt modesta, merament de difusió, va donar lloc a unes publicacions permanents amb números que han anat sortint amb la periodicitat deguda i que són presents en el nostre món jurídic i en el nostre món cultural.

I, atès que sóc dels últims, d'entre els qui han parlat avui aquí, d'haver establert relació amb l'amic Josep Maria Mas i Solench, he pensat que la millor manera de recordar-lo i de retre aquest homenatge a la seva memòria era fent un repàs d'aquests cinc anys del dret civil català, del que ha estat i és el nostre dret

a partir de l'any 2000 i fins al 2005. Justament, són uns anys també en els quals s'han produït importants reformes.

Cinc anys han passat i amb una velocitat extraordinària. L'any 2000 disposem d'una recopilació del dret civil de Catalunya que s'havia promulgat a les Corts espanyoles al mes de juliol de 1960 amb el nom de *Compilación del derecho civil especial de Cataluña*. Un dret especial enfront del qual, com en el cas d'altres (el mallorquí, el gallec o altres), hi havia el *derecho civil común*, que era el de l'Estat espanyol.

Aquella compilació era una obra fonamentalment de notaris, encapçalats per Roca Sastre, i s'hi recopilaven institucions pròpies que així se salvaven de la «crema». El «salvar de la crema» les disposicions que s'hi contenien és literal, perquè, d'un projecte preparat el 1955 amb 569 articles, solament 345 passaren el filtre de les Corts espanyoles. De tota manera, aquella compilació va tenir la seva importància, puix que recollia, simplificava i exposava el que quedava del nostre dret civil. L'any 1984 la Compilació va perdre l'adjectiu *especial*, es va traduir al català i es va convertir en la Compilació de dret civil de Catalunya.

Aquesta compilació contenia les dues característiques que sempre han tingut les compilacions. Una era la seva subsidiarietat respecte del Codi civil, el llibre de lleis més important de l'Estat espanyol; es preveia ja des de l'origen com un codi o una compilació amb llacunes, amb insuficiències que, en conseqüència, garantien l'aplicació del Codi civil a Catalunya. La Compilació, més que un dret especial, era un dret *excepcional*.

En segon lloc, la Compilació, quan va aparèixer, va substituir tot el dret anterior, les antigues compilacions del dret català, les Constitucions de l'any 1702 i el dret supletori corresponent. Els drets canònic i romà van assegurar des de l'any 1889, quan es promulgà el Codi civil de l'Estat, fins al 1960, que hi haguessin les mínimes llacunes possibles atesa l'amplitud del dret romà, un dret prou complet per a omplir totes les mancances possibles.

L'any 2000, a part de la Compilació de dret civil de Catalunya, hi havia un conjunt de lleis especials que eren fruit de l'abundant legislació promulgada des del 1982 pel Parlament de Catalunya. Hi havia, per exemple, la Llei 1/1982, de fundacions, la primera general a Espanya i que inaugurarà un sistema molt seguit després des de fora de Catalunya, com ara hem vist amb el nou estatut: els nostres textos primer es critiquen i després es copien.

La legitimació del dret civil i del dret català a Espanya en general passa sempre per la via de la còpia. Quan es copia es reconeix que el dret català és un bon dret, per la qual cosa val la pena incorporar-lo a altres territoris; després s'oblida d'on ha sortit. I això que va passar amb la Llei de fundacions del 1982, va passar també amb una altra llei criticadíssima, la Llei d'unions estables de pa-

rella de 1998, que va aixecar una tempesta de crítiques ferotges; però en l'actualitat gairebé totes les comunitats autònomes tenen una llei d'aquest tipus.

A part del conjunt de lleis especials al qual em referia, l'any 2000 hi havia dos codis: el de successions de 1991 i el de família de 1998.

Aquests dos codis constitueixen un pas endavant molt important. D'entrada, per primera vegada es promulgava un codi amb aquesta denominació. Perdoneu la meua, potser, frivolidat: quan ens referim a un codi com pot ser el de circulació, parlem de normes de l'Estat. Ara, en canvi, a Catalunya també s'usa aquesta expressió, encara que concretada en uns àmbits del dret civil molt determinats.

A més, per primera vegada, des de Catalunya s'intentava legislar d'una manera exhaustiva aquelles dues grans matèries, les dues matèries típiques catalanes: el dret de successions i el dret de família (excepte pel que fa al matrimoni, que és competència exclusiva de l'Estat). Es volia regular exhaustivament per a evitar l'aplicació supletòria del Codi civil espanyol. El Parlament palesà la voluntat de promulgar uns codis propis i exclusius, amb fonts pròpies, al marge del Codi civil de l'Estat.

Entre els anys 2000 i 2001 es promulgaren sis lleis patrimonials importantíssimes, sobre temes ben concrets i determinats, algunes, naturalment, copiades també després per altres comunitats autònomes; per exemple, la Llei de superfície o la Llei de cessions de finques. Lleis molt específiques, lleis molt tècniques.

I, finalment, en el que ja era un altre moment legislatiu, l'any 2002, va aparèixer la Primera llei del Codi civil de Catalunya, la 29/2002, de 30 de desembre. Amb aquesta llei es feia realitat una mena de somni o de pretensió expressada en el primer Congrés Jurídic Català al maig de 1936. Es tracta d'una de les propostes de la secció segona d'aquest congrés, que parlava precisament d'un futur codi civil català. Però tota la documentació que ho recollia es va perdre quan es duia a l'impremta el dia de l'esclat de la revolta a Barcelona.

Aquesta llei del 2002 va ésser immediatament objecte d'un recurs d'inconstitucionalitat l'any 2003 que afectava una gran part dels seus articles, i que amb el canvi de govern a l'Estat es va retirar al mes d'agost de 2004.

Aquest nou codi civil de Catalunya és en aquest moment una capsula semibuïda. Té un contingut previst de sis llibres: el primer està destinat a les fonts; el segon, a la persona i la família; el tercer, a les persones jurídiques; el quart, al règim de successió; el cinquè, als drets reals, i l'últim, a les obligacions i els contractes. Quant a la matèria, doncs, vol cobrir tot el dret civil. Però, sobretot, aquest codi civil de Catalunya té un valor molt especial i molt concret: és un codi de dret comú a Catalunya.

Això vol dir que el dret espanyol, el dret estatal, no es pot aplicar a Catalunya, ni tan sols com a supletori. Dit amb altres paraules, aquest codi civil de Catalunya, que en aquest moment, repeteixo, és encara una caixa gairebé buida, ha de fer pràcticament impossible, menys en les matèries reservades, l'aplicació del dret civil estatal, no solament quan es parli de dret català, sinó també quan es tracti de l'aplicació del dret espanyol no civil a Catalunya.

Ultrapassant el límit que m'he imposat de l'any 2005, he de referir-me a la Llei recentment promulgada que aprova el llibre cinquè del Codi civil de Catalunya, sobre els drets reals. Ara el que cal és que es completi la tasca legislativa iniciada i es consolidi aquest projecte, transportant a un mateix cos normatiu les diferents lleis especials sancionades. Perquè aquestes lleis fora, separades, no tenen valor de dret comú, que només assoliran quan estiguin integrades en el nou codi civil.

Al llarg d'aquests cinc anys, en les conferències vam explicar les lleis que es promulgaven. I l'inspirador principal d'aquesta proposta va ésser el senyor Mas i Solench, una persona amb una gran quantitat d'iniciatives, però una de manera especial: la difusió del nostre dret amb els mitjans dels quals ell va tenir cura.

Ferran Badosa i Coll
Catedràtic de Dret Civil de la Universitat de Barcelona

PRINCIPALS PUBLICACIONS, TREBALLS I DISTINCIONS DE JOSEP MARIA MAS I SOLENCH

LLIBRES

A) COL·LECCIÓ «EL DRET DE CATALUNYA»

Col·lecció dedicada a estudiar, amb finalitat divulgativa, els diversos aspectes del nostre dret i publicada pel Departament de Justícia de la Generalitat de Catalunya.

El dret civil dels catalans. Barcelona, 1a edició de 1985, 2a edició de 1986 i 3a edició de 1990 (actualitzada). 120 p. i 42 il·l. [Pòrtic d'Agustí M. Bassols, conseller de Justícia. Obra traduïda a les llengües alemanya, anglesa, castellana, francesa i italiana (aquesta, amb pròleg del professor Francesco Cossiga, president de la República Italiana)]

El Tribunal de Cassació. Barcelona, 1987. 120 p. i 39 il·l. [Pòrtic de Joaquim Xicoy i Bassegoda, conseller de Justícia]

Mil anys de dret a Catalunya. Barcelona, 1989. 144 p. i 71 il·l. [Pòrtic d'Agustí M. Bassols, conseller de Justícia]

El Palau de Justícia de Barcelona. Barcelona, 1990. 120 p. i 61 il·l. [Pòrtic d'Agustí M. Bassols, conseller de Justícia]

Legislació civil del Parlament de Catalunya. Barcelona, 1993. 132 p. i 5 il·l. [Pòrtic d'Antoni Castella, director general de Dret i Entitats Jurídiques, i epíleg d'Agustí M. Bassols, conseller de Justícia]

B) ALTRES TÍTOLS RELACIONATS AMB EL DRET

Dret forestal a Catalunya. Lleida: Dilagro, 1996. 128 p. [Presentació de Josep M. Vila d'Abadal, president del Centre de la Propietat Forestal]

Guia d'entitats de Catalunya. Barcelona, 1990. 906 p. i 41 mapes. [Conté un llistat d'associacions, fundacions i cooperatives, i estudis demogràfics de les diferents comarques catalanes. Introducció d'Agustí Bassols, conseller de Justícia]

El Casal Sant Jordi: Seu del Departament de Justícia. Barcelona: Departament de Justícia, 1992. 102 p. i 105 il·l. en quatricromia. [Pòrtic d'Agustí Bassols, conseller de Justícia]

El Síndic de Greuges de Catalunya. Barcelona: Síndic de Greuges de Catalunya, 1995. 204 p. i 38 il·l. [Presentació d'Anton Cañellas. Text traduït al castellà, al francès i a l'anglès]

Història i dret a Catalunya. Lleida: Pagès Editors, 2003. 176 p. [Pròleg de Josep M. Font i Rius, catedràtic emèrit de la Universitat de Barcelona]

C) COL·LECCIÓ «JUTJATS DE PAU»

Col·lecció dedicada a la informació i la formació dels jutges de pau, publicada pel Departament de Justícia de la Generalitat de Catalunya.

Conceptes generals. Barcelona, 1988. 126 p. [Pòrtic de Joaquim Xicoy i Bassegoda, conseller de Justícia. Presentació d'Enric Lecumberri, president de la Sala Tercera Contenciosa Administrativa de l'Audiència Territorial de Barcelona]

Procediments civils. Barcelona, 1988. 120 p. [Presentació de Joan Poch i Serrats, magistrat de la Sala Primera Civil de l'Audiència Provincial de Barcelona]

Procediments penals. Barcelona, 1988. 112 p. [Presentació d'Àngel de Prada i Mendoza, magistrat de la Magistratura del Treball número 25 de Barcelona]

Registre Civil. Barcelona, 1988. 154 p. [Presentació de Iago de Balanzó, director general de Relacions amb l'Administració de Justícia]

Consultes pràctiques. Barcelona, 1991. 98 p. [Pòrtic de José Antonio Somalo, president del Tribunal Superior de Justícia de Catalunya. Presentació de Iago de Balanzó, director general de Relacions amb l'Administració de Justícia]

Nocions de dret. Barcelona, 1989. 150 p. [Pòrtic d'Agustí M. Bassols, conseller de Justícia de la Generalitat de Catalunya. Conté quatre carpetes de formularis, amb un total de cent trenta, que complementen el text]

Manual pràctic. Barcelona, 1993. 180 p. [Pòrtic d'Antoni Isac i Aguilar, conseller de Justícia de la Generalitat de Catalunya. Complementa el llibre un

disquet, en dos formats, que inclou els formularis preparats per a la seva utilització]

D) COL·LECCIÓ «TEXTOS LEGALS»

Col·lecció publicada conjuntament per l'Editorial Bosch i la Fundació Jaume Callís.

Llei i Reglament del Registre Civil. Barcelona: Bosch, 1990. 434 p. [Edició bilingüe i anotada]

Llei i Reglament del Registre Civil. Barcelona: Fundació Jaume Callís, 1992. 224 p. [Traducció catalana anotada]

E) TEMES COLOMENCS

Llibres relacionats amb la ciutat de Santa Coloma de Farners i que pretenen no solament el coneixement de la ciutat, sinó també la valoració dels seus fills il·lustres.

Guia de Santa Coloma de Farners. Santa Coloma de Farners: Estudis Colomencs, 1979. 124 p., 70 il·l. i un plànol de la ciutat.

Salvador d'Horta, l'humil framenor: En el cinquantenari de la seva cano-nització. Santa Coloma de Farners, 1979. 128 p. i 33 il·l. a dos colors. [Pòrtic de Narcís Jubany i Arnau, cardenal i arquebisbe de Barcelona]

Ivon l'Escop i la Lliga del Bon Mot. Barcelona: La Formiga d'Or, 1992. 100 p. i 28 il·l. [Pòrtic de Narcís Cardenal Jubany, arquebisbe emèrit de Barcelona. Epíleg de Joaquim M. Aragó]

Bartomeu M. Xiberta, historiador i teòleg: Edició commemorativa del centenari de la seva naixença. Barcelona: Claret, 1997. 104 p. i 14 il·l. [Pròleg de Ramon Ribera]

Josep M. Millàs i Vallicrosa, historiador de la ciència: Edició commemorativa del centenari de la seva naixença. Santa Coloma de Farners: Ajuntament de Santa Coloma de Farners, 1998. 102 p. i 12 il·l. [Pròleg de Joan Vernet, catedràtic emèrit de la Universitat de Barcelona]

Dalmau Moner, dominic itinerant. Santa Coloma de Farners: Ajuntament de Santa Coloma de Farners, 1998. 102 p. i 15 il·l. [Presentació de Llorenç Galmés]

Lluís Rodés i Campderà, director de l'Observatori de l'Ebre. Santa Coloma de Farners: Ajuntament de Santa Coloma de Farners, 2002. 172 p. i 19 il·l. [Pròleg de Josep O. Cardús, astrònom de l'Observatori de l'Ebre]

Frederic Clascar i Sanou, entre l'ortodòxia i la política. Publicacions de l'Abadia de Montserrat i Ajuntament de Santa Coloma de Farners, 2005. 170 p. [Pròleg de Josep Massot i Muntaner]

F) TEMES SARDANÍSTICS

Diccionari breu de la sardana. Santa Coloma de Farners: Estudis Colomencs, 1981. 120 p. i 45 il·l. [Testimoniatge de Josep Mainar i Pons, president de l'Obra del Ballet Popular]

La sardana, música i dansa. Barcelona: Caixa de Barcelona, 1990. 180 p. i 48 il·l. [Pròleg de Vittorio Sicuri]

La sardana, dansa nacional de Catalunya. Barcelona: Generalitat de Catalunya i Edicions 62, SA, 1993. Col·lecció «Som i Serem», núm. 6. 328 p. i 340 il·l. en quatricromia. [Text en català, castellà i anglès. Presentació de Jordi Pujol, president de la Generalitat de Catalunya]

G) COL·LECCIÓ «EPISODIS DE LA HISTÒRIA»

Les Corts a la Corona catalano-aragonesa. Barcelona: Rafael Dalmau, Editor, 1995. Col·lecció «Episodis de la Història». 112 p.

Ramon de Penyafort. Barcelona: Rafael Dalmau, Editor, 2000. 96 p.

H) BIOGRAFIES

Ferran Valls i Taberner, jurista, historiador i polític. Barcelona: Proa, 2002. 280 p. [Pròleg de Josep Maria Solé i Sabaté]

Fernando Valls Taberner: Una vida entre la historia y la política. Barcelona: Planeta, 2004. 307 p.

I) HOMENATGES

Ramon de Penyafort i el Consell de Cent. Barcelona: Associació Consell de Cent i Ajuntament de Barcelona, 2002. 32 p.

Ferran Valls i Taberner, semblança biogràfica. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, Secció Històrico-Arqueològica, 2004. 28 p.

Bibliografia del Dr. Josep M. Font i Rius, amb motiu del seu norantè aniversari. Barcelona: Reial Acadèmia de Bones Lletres, 2005. Col·lecció «Series Minor», núm. 10. 62 p.

J) COL·LABORACIÓ EN ALTRES PUBLICACIONS

Enciclopedia Labor, vol. x, *Derecho*. Barcelona, 1960. Text de 120 p. a 2 columnes, amb 79 il·l. i una làmina en quatricromia.

«El monestir de Sant Salvi de Cladells i l'Hospital de Nostra Senyora de Bellver». *Quaderns de la Selva* (Santa Coloma de Farners), núm. 1 (1984).

Memòria de Salvador Espriu, evocació d'una amistat. Arenys de Mar: Centre de Documentació i Estudi de Salvador Espriu, 1988. 8 p.

«Ramon d'Abadal i Calderó, polític i advocat». *La nostra gent*. Barcelona: Plaza & Janés, 1988.

«Joan Pere Fontanella, el jurista». *La nostra gent*. Barcelona: Plaza & Janés, 1988.

Barcelona Cultural, 1915-1990: Editorial Labor, setanta-cinc anys d'història. Barcelona: Labor, 1990. [Edició bilingüe]

Documents jurídics de la història de Catalunya. Barcelona: Departament de Justícia de la Generalitat de Catalunya, 1991. [Coordinació i introducció]

«Formació històrica del dret català». *Catalonia* (Barcelona: Centre Unesco de Catalunya), núm. 26 (1991). [Text en català, anglès i francès]

El dret en el despertar d'Occident: Miscel·lània en honor al cardenal Narcís Jubany i Arnau. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 1992.

«Institucions catalanes de dret civil». *Catalonia* (Barcelona: Centre Unesco de Catalunya), núm. 28 (1992). [Text en català, anglès i francès]

Catalunya medieval: El primer dret autòcton. Barcelona: Direcció General d'Ordenació i Innovació Educativa, 1992. [Dossier de treball]

«Ramon de Penyafort, patró del Col·legi d'Advocats». Apèndix a *Sant Ramon de Penyafort*, de Ferran Valls i Taberner. Barcelona: La Formiga d'Or, 1995.

«San Ramón de Penyafort, patrono de poblaciones, parroquias, ciudadanos y juristas». Apèndix a *San Raimundo de Penyafort*, de Fernando Valls i Taberner. Barcelona: La Hormiga de Oro, 1998.

Joan Estelrich a Santa Coloma de Farners (1950): Miscel·lània Joan Estelrich, edició commemorativa del centenari de la seva naixença. Palma de Mallorca, 1997.

Nacimiento e infancia del P. Bartolomé M. Xiberta Roqueta. Cerni Essentia Veritatis: Miscelánea homenaje al P. Bartolomé Xiberta de la Región Ibérica carmelita. Barcelona, 1999.

Las Decretales en el derecho catalán: Magister Raimundus. Roma: Institutum Historicum Fratrum Praedicatorum, 2002.

«Pròleg». A: Eugènia CARBÓ PERPIÑÀ. *Mirant enrera, paraules dolces.* Girona: Eugènia Carbó Perpiñà, 1999.

Cronologia i l'ordenament jurídic de Catalunya: Nadala 2000. Sant Ramon de Penyafort. Barcelona: Fundació Jaume I, 2000.

Evocació de Ferran Valls i Taberner i les seves aportacions històriques: Actes de les Jornades d'Estudi sobre els Costums de la Batllia de Miravet. Gandesa: Consell Comarcal de la Terra Alta, 2002.

K) FULLETS

El català en l'Administració de Justícia. Barcelona: Departament de Justícia de la Generalitat de Catalunya, 1986. 24 p. [Diverses edicions. Text bilingüe]

Catalunya i el seu dret. Barcelona: Departament de Justícia de la Generalitat de Catalunya, 1989. 24 p. [Traducció a l'alemany, l'anglès, el castellà, el francès i l'italià]

L) ARTICLES

Josep M. Mas i Solench va publicar articles en diverses revistes i diaris al llarg de tota la seva vida: *Apud Acta*, *Avui*, *Diari de Girona*, *El Punt*, *La Educación Hoy*, *La Vanguardia*, *Món Jurídic*, *Món Laboral*, *Presència*, *Quaderns de la Selva*, *Ressò*, *Revista de Girona*, *Serra d'Or* i moltes d'altres.

D'entre tots, destaquem els següents articles:

«El nostre ordenament jurídic». Sèrie de vint articles publicats al diari *Avui* (Barcelona) durant els anys 1985-1986.

«El col·leccionable». Sèrie d'articles sobre juristes catalans publicats a la revista *Món Jurídic*, de l'Il·lustre Col·legi d'Advocats de Barcelona, en el període 1991-1995.

«La historia desde el derecho». *Historia, Antropología y Fuentes Orales*, núm. 31 (2004), p. 129-141.

Cal esmentar també els articles publicats a l'*Anuari* de la Societat Catalana d'Estudis Jurídics (filial de l'IEC) i a la *Revista de Dret Històric Català*, la *Revista Catalana de Dret Privat* i d'altres.

M) DISTINCIONS I ALTRES MÈRITS

- 1991. Premi Estudis Sardanístics, de l'Obra del Ballet Popular.
- 1992. Premi Memorial Roda Ventura, atorgat per l'Il·lustre Col·legi d'Advocats de Barcelona.
- 1993. Títol de Cavalliere Ufficiale dell'Ordine al Merito della Repubblica Italiana, concedit pel president de l'Estat italià.
- 1994. Medalla President Macià, concedida pel Govern de la Generalitat de Catalunya.
- 1995. Càrrec de president de la Societat Catalana d'Estudis Jurídics de l'Institut d'Estudis Catalans.
- 1997. Càrrec de president de l'Arxiu Internacional Ramon de Penyafort, de Barcelona.
- 1997. Elecció com a membre corresponent de la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona.
- 1999. Càrrec de president de l'Associació d'Amics de Ramon de Penyafort, de Barcelona.
- 2000. Càrrec de president de la Comissió Organitzadora del IV Centenari de la Canonització de Sant Ramon de Penyafort.
- 2001. Insígnia d'Or del Col·legi d'Advocats, commemorativa del cinquantenari de la seva col·legiació.
- 2005. Creu Distingida de Sant Ramon de Penyafort, concedida pel Ministeri de Justícia.
- 2006. Títol de Fill Predilecte de Santa Coloma de Farners, concedit per l'Ajuntament de la ciutat a títol pòstum.

També va ser el secretari de redacció de la revista *La Educación Hoy* i va dirigir la primera etapa de la revista *Ateneu*.

ARTICLES

L'ADVOCAT I LA HISTÒRIA¹

[...] tot afer jurídic, tota batalla jurídica, és
de naturalesa històrica i, per tant, objecte
d'investigació històrica.

Johann Gustav DROYSEN, *Històrica*

Josep Maria Mas i Solench
President de la Societat Catalana d'Estudis Jurídics

Intentar posar en relleu com l'home de lleis es mou en el context de la història i com aquesta exigència l'inclina, moltes vegades, a escriure sobre història, és l'objectiu d'aquest text. En la seva formació universitària, primer, i en la seva tasca com a professional, després, l'advocat es troba immers en el coneixement del passat, sia perquè ha d'atendre les assignatures que exigeixen les facultats de dret o l'estudi d'un procés en l'exercici professional que s'ha de basar en uns antecedents, sia perquè ha d'escollir la norma que s'ha d'aplicar entre les que la història li ha llegat.

Davant d'aquest interès, hem de considerar com s'ha format la figura de l'advocat en el decurs del temps i quina és la seva missió, com necessita la recerca documental, com ha d'interpretar les lleis i com aquesta exigència el porta a adquirir uns coneixements històrics que, a vegades, desvetllen la seva vocació per escriure sobre punts concrets, o més amplis, referits a l'ordenament jurídic, i fins i tot hem de considerar com aquesta vocació li desperta un interès més extens sobre la història d'un esdeveniment, de l'elaboració d'una llei, d'una època determinada i, fins i tot, d'un país.

En aquest itinerari no podien mancar uns exemples d'homes de lleis que s'han dedicat a aprofundir en la història de la legislació motivats per l'interès d'un tema, a voltes amb intenció reivindicativa, o a estudiar el passat a la recerca d'un aspecte de la personalitat d'un territori o de la biografia d'un personatge.

1. Article inèdit de Josep Maria Mas i Solench.

D'aquestes actituds han sorgit modernament interessants aportacions bibliogràfiques d'advocats, al costat de les dels historiadors professionals. I, finalment, podem apuntar, de manera succinta, els mecanismes que s'han d'utilitzar per a desenvolupar els seus treballs.

1

La figura de l'advocat, si bé s'ha manifestat de diverses maneres en el decurs del temps, existeix des que l'home va adquirir consciència, malgrat que fos rudimentària, del que és la justícia, aquella virtut que consisteix a donar a cadascú el que és seu. Els antecedents, com la persona que s'ocupa de la defensa d'un litigant o d'un acusat, es poden trobar ja en les antigues civilitzacions, perquè la defensa, davant d'un atac o d'una ofensa, és una exigència de la mateixa naturalesa humana.

En l'antiguitat, va ser a Roma on la figura de l'advocat va adquirir una major dignitat; era l'exercici lliure, considerat, però, d'una gran rellevància, malgrat les fluctuacions que va sofrir en les diverses etapes de la història política romana. En el fòrum, lloc on s'exercia l'advocacia en la pràctica judicial, es donaven a conèixer els homes que havien d'ocupar, després, els càrrecs públics. La dedicació a l'estudi del problema plantejat en cada cas era l'exigència més acurada, i la norma era no confiar mai en les possibilitats de la improvisació. Per això les causes eren estudiades a fons: es consideraven els *actes anteriors* —cosa que requeria una certa investigació històrica—, se sospesava el valor dels testimonis, s'analitzaven les lleis que s'havien d'aplicar i es preveïen els possibles arguments de l'adversari. Fins i tot l'eloqüència era matisada i el gest i el to de veu eren convenientment assajats.

Si bé l'exercici de l'advocacia era una funció civil i gratuïta, gràcies a ella s'ascendia en la vida social i política de la ciutat. La solemnitat de la seva funció va ser incrementada en l'època de l'emperador August, el qual va imposar als advocats l'ús de la toga. Si Roma ha estat considerada mestra del dret, la figura del togar romà ha restat com la figura paradigmàtica de l'advocat, i encara avui aquesta peça és característica d'aquells que actuen en defensa del dret davant dels tribunals de justícia.

2

A l'edat mitjana, l'exercici de l'advocacia es va convertir en una activitat permanent: els advocats ja eren professionals. En la Catalunya medieval, els qui actuaven davant dels òrgans on s'administrava la justícia s'anomenaven *savis en*

dret, advocats, en definitiva, els quals per disposició del rei Alfons III el Benigne havien de figurar inscrits en el llibre registre del veguer i havien de jurar que complirien la seva missió amb rectitud. L'any 1333 aquest rei va disposar que els advocats de Barcelona es constituïssin en una corporació o un col·legi, representat per un rector i auxiliat per quatre consellers. Així, amb aquesta acreditació, els advocats adquirien la consideració de professionals del dret.

Aquesta professió va adquirir una categoria social important. L'advocat s'havia de moure pels difícils camins de costums, usatges i constitucions no sempre fàcils, que requerien una *recerca documental* —històrica— per a la seva interpretació, i havia d'acudir als tribunals o als organismes públics, i fins i tot a les Corts segons l'afer en el qual intervenia. L'any 1639 eren qualificats de *ciutadans honrats*, segons va escriure Joan Pau Xammar en la seva obra *De officio judicis et advocati*. La professió, però, ha evolucionat considerablement de llavors ençà. Tanmateix, la figura de l'advocat avui és complexa i no es pot definir sense tenir en compte excepcions importants. Pel seu despatx passen aquells que senten la necessitat d'ajuda i de consell a la recerca de solucions justes als seus problemes. Una sentència del Tribunal Suprem de l'any 1930 es refereix a la importància del lletrat —expressió equivalent a *advocat* o *versat en lleis*— i exposa que no es pot admetre que sigui «únicament la persona que amb el títol de llicenciat o doctor en dret es dedica a defensar en judici els interessos i les causes dels litigants, sinó que és el conseller de les famílies, el qui jutja els drets controvertits quan els interessos ho demanen, l'*investigador de les ciències històriques, jurídiques i filosòfiques*,² quan aquestes són necessàries per defensar els drets, la salvaguarda dels quals li ha estat encomanada».

3

L'advocat és, doncs, qui dóna parer en qüestions legals i defensa els interessos d'altri especialment davant dels tribunals: és el tècnic del dret i qui dirigeix el procediment. Per a l'exercici de la seva funció ha de saber interpretar els documents que poden ser la base de la prova que s'ha de presentar davant del tribunal per fonamentar les seves asseveracions i ha de saber escatir el sentit de la norma jurídica en què s'ha de basar.

Per això, en l'estudi de l'assumpte legal que l'ocupa i en la investigació de la legislació que s'ha d'aplicar, no pot deixar de considerar:

2. Les cursives són nostres i són continuació de les destacades anteriorment per a indicar la vinculació històrica de l'advocat.

1. Que el dret està estretament relacionat amb el llenguatge. Les lleis estan constituïdes per paraules que han esdevingut la seva terminologia jurídica pròpia, perquè expressen conceptes bàsics per al coneixement de la llei. Així, en l'àmbit jurídic, les paraules són l'eina que serveix per a declarar la voluntat o per a determinar els processos que s'han de seguir, i fins i tot la interpretació dels contractes s'ha de fer, com indica el Codi, d'acord amb el sentit literal de les paraules.³ I també en l'ordre legal, «les normes s'interpretaran segons el sentit propi de les paraules, en relació amb el context, els *antecedents històrics* i legislatius, i la realitat social del temps en què han de ser aplicades, atenent fonamentalment l'esperit i la finalitat d'aquelles».⁴

I per això mateix algun autor ha escrit que la *història* il·lustra de manera conclusiva que l'escriptura i el dret estan íntimament, inescindiblement, lligats, i encara més, que un canvi polític implica també un canvi de lèxic de major o menor extensió, ja que la llengua del poder intenta convertir-se immediatament en la llengua del dret.⁵

2. Aquesta interpretació gramatical, doncs, es troba igualment en el context de la història. El mateix Codi civil, en l'article transcrit abans, es refereix als antecedents històrics com a norma interpretativa, perquè la realitat concreta es produeix dintre de la realitat històrica. Els homes i la societat es transformen en el curs de la vida i del temps i en el si de la societat sorgeixen nous mitjans de relació. «Les vicissituds canviants influeixen en l'organització de la societat i en la idea del que és just.»⁶

3. Per altra banda, la llei sorgeix arran dels fets que la fan necessària i, per tant, la formació del dret es desenvolupa en una progressió contínua que és precisament la que determina la seva naturalesa històrica. El coneixement de l'origen i la trajectòria de moltes institucions, en el decurs del temps, ens permetria sotmetre a examen alguns temes que avui s'accepten sense la crítica deguda.⁷

4. Tanmateix, encara podríem anotar que la formació de l'advocat també està marcada per la història, perquè els plans educatius que aquest ha de seguir per a obtenir el diploma que li ha de permetre l'exercici de la professió, es troben emmarcats pel pas del temps i estan condicionats per les exigències de la realitat del moment.

3. Codi civil, art. 1281 i seg., «De la interpretació dels contractes».

4. Codi civil, art. 3, «Aplicació de les normes jurídiques».

5. Eduardo GARCÍA DE ENTERRÍA, «El derecho, la palabra y el libro», a Eduardo GARCÍA DE ENTERRÍA, *La poesía de Borges y otros ensayos*, Madrid, 1992, i Eduardo GARCÍA DE ENTERRÍA, *La lengua de los derechos*, Madrid, 1994.

6. Rudolf STAMMLER, *La génesis del derecho*, Madrid, 1936.

7. Josep PUIG BRUTAU, *Los políticos y el conocimiento de la historia*, Barcelona, Bosch, 1993.

Les consideracions anteriors pretenen indicar com la professió de l'home de lleis es troba immersa en l'exigència de la història. L'advocat, des de l'inici de la seva formació i en l'exercici de la seva professió, es troba abocat a l'estudi de qüestions històriques, més llunyanes o més recents, per la relació d'uns fets en els escrits del procés que, per si sols, gairebé sempre cauen en el terreny de la història, per la interpretació dels textos controvertits o la investigació de les disposicions legals aplicables a l'assumpte sobre el qual ha d'emetre el judici. Sempre apareix una petita o gran història, si es vol, dintre de la realitat social en la qual l'afer es desenvolupa.

En aquest sentit, els documents que produeixen els juristes en el procés o que contenen resolucions dels tribunals, són la base de la història futura. Cal només considerar el gran nombre de lligalls guardats en els arxius que ja han estat estudiats o que esperen ser examinats per a descobrir a través d'ells la història social i jurídica que contenen dels diversos períodes determinats pel pas dels temps.

Aquests documents són el reflex de les situacions interciutadanes i de la reacció de les conductes veïnals, o dels conflictes amb les institucions, mitjançant les quals s'harmonitzen i s'encaminen les realitzacions de la vida social. Aquests raonaments ens porten a l'afirmació que l'objecte de la història és l'home en la societat, perquè, com feia notar Henri Beer, «la història és la humanitat».⁸ La consciència d'aquesta condició comporta tenir la convicció que els fonaments del dret es troben en la història, és a dir, en els fets polítics, socials i culturals de la societat i en la seva evolució.

És un fet, doncs, que el dret es forma i es pronuncia a través de la història, i, per tant, els qui l'exerceixen, els advocats, es mouen, amb més o menys intensitat, segons la seva dedicació, dintre de la història de la cultura jurídica. Cal veure ara com aquesta cultura influeix l'advocat per a inclinar-lo a estudiar el passat i, en definitiva, a escriure sobre la història. «Els juristes humanistes es caracteritzen per la seva perspectiva pluridisciplinària a l'hora d'estudiar el dret, de manera que el seu objecte és un tot indissoluble format per la conjunció de filologia, història i dret».⁹ I és en aquest punt on arribarem a assolir l'objectiu que ens proposem: les motivacions de l'advocat per a aplicar-se a l'estudi del passat i el tractament que aquell dona a aquesta temàtica.

8. Henri BEER, *La síntesis de la historia*, Mèxic, 1961.

9. Tomàs de MONTAGUT ESTRAGUÉS, «Historicitat del dret i apologia de la jurisprudència», a Tomàs de MONTAGUT ESTRAGUÉS *et al.*, *Història del pensament jurídic*, Barcelona, 1999.

És per això mateix que l'advocat està inclinat, més que cap altre professional, a l'interès per la història, desvetllada per la professió o per la vocació: per la conveniència de cercar el sentit de la llei, per l'afecció a un text que ha d'estudiar, per la influència admirativa d'un professor o per l'interès manifestat per companys i col·legues. Són motivacions que l'aboquen a estudiar el passat i a convertir-se, poc més poc menys, en historiador, que és qui escriu la història. Perquè, com s'ha escrit, «la història és inseparable de l'historiador», el qual treballa des de la perspectiva de la seva contemporaneïtat. Per això objectivament la història és el passat enregistrat per una intervenció inevitable del present de l'historiador, fins al punt que s'ha pogut establir la fórmula següent:

$$H \text{ (història)} = \frac{P \text{ (passat)}}{p \text{ (present)}}^{10}$$

Així, la història és el resultat d'un esforç investigador amb el qual l'historiador estableix la relació entre el passat que evoca i el present en el qual viu i treballa. La fórmula és imperfecta, però vol simbolitzar la conjunció establerta per la iniciativa de l'historiador entre els dos plans de la humanitat: el passat, viscut pels homes d'una altra època, i el present, en el qual es desenvolupa l'esforç de recuperació d'aquell passat en benefici de l'home actual i futur.

Tanmateix, seguint aquest raonament, la història és el resultat d'allò que l'historiador ha pogut aconseguir del passat mitjançant la recerca de documents, que són els instruments que li permeten el coneixement històric i l'eina amb la qual retroba i reelabora aquest coneixement. Però això no és tot, necessita més elements per a aconseguir la visió completa de la recerca: per a l'estudi de qualsevol període, moviment o fet determinat, i fins i tot per a aprofundir en una biografia —història d'un personatge—, cal tenir en compte la història general, avui pràcticament establerta per textos minuciosament treballats per equips d'especialistes, els grans esdeveniments de l'època, les guerres, les negociacions diplomàtiques, les vicissituds de la política, els moviments socials, les actituds dels governants, les corts i els parlaments, i encara potser les catàstrofes naturals, que poden marcar o influir moments de la història i establir i completar el marc en el qual s'ha de moure la investigació.

10. Henri-Irénée MARROU, *De la connaissance historique*, París, 1954.

I si ens referim a la història d'una ciència particular —en el cas que ens ocupa, del dret—, caldrà tenir en compte els diversos períodes històrics que determinen els canvis polítics i que poden repercutir en l'establiment de lleis, la promulgació d'aquestes, les constitucions acordades per les corts, les compilacions elaborades i, finalment, els codis. També hem de tenir en compte els documents públics o privats, els judicis, les sentències dels tribunals, els acords, els contractes i els testaments que es trobin en arxius «oficials» o particulars.

És evident que l'advocat historiador que vol investigar un punt determinat del passat parteix ja d'un coneixement històric i sap quines són les qüestions que vol estudiar: ha de tenir, d'entrada, una hipòtesi de treball que en el curs de la recerca pot confirmar o modificar. Fins i tot, si la sort l'acompanya en la recerca, pot aconseguir una troballa que l'impulsi en una altra direcció per tal de donar al treball una originalitat inesperada.

Ara podem considerar com s'ha esdevingut l'interès o ha sorgit la vocació per la història d'uns advocats concrets que han fet aportacions destacades no solament a la història del dret o de la legislació, sinó a la història general. D'una breu anàlisi podem deduir com s'han desvetllat en ells la vocació per l'estudi de la història i el seu mètode de treball. Hem escollit dos grups d'advocats la vida i la bibliografia dels quals ja són conegudes i han estat estudiades per la seva representativitat com a personatges destacats en el món jurídic i a vegades també com a professors universitaris o polítics que han aconseguit un reconeixement en un àmbit determinat i, fins i tot, en un ambient públic més vast. Aquests dos grups pertanyen a èpoques diferents. Els uns es van moure en el segle XIX, en el moment en què Catalunya retrobava la seva personalitat per mitjà del moviment que de manera general s'ha denominat *Renaixença*, i van comprendre la necessitat d'estudiar el dret des de la seva projecció històrica. L'altre grup està format també per tres advocats del segle XX, encara que nascuts a la darrereria del segle XIX, els quals ben aviat s'inclinaren d'una manera definitiva per la història del dret i la història general.

6

Aquesta anàlisi es pot iniciar, doncs, pel grup concret d'advocats del segle XIX que van esdevenir investigadors del passat del nostre dret. La motivació de tots tres fou la recuperació de l'ordenació jurídica de Catalunya d'abans del denominat *Decret de Nova Planta*, de 1716, dictat com a conseqüència de la Guerra de Successió que es va perdre l'11 de setembre de 1714 i que va determinar la imposició del govern absolutista, característic de Felip V, al nostre país. Catalunya havia forjat el seu dret al llarg de set segles d'història. El rei i les Corts ha-

vien legislat, però el decret esmentat va abolir el dret públic i va conservar el privat d'una manera «displicent», per tal com consignava que «[e]n todo lo demás que no esté previsto en los capítulos antecedentes de este decreto, se observen las constituciones que antes había en Cataluña».

El règim jurídic català es va mantenir durant el segle XVIII per inèrcia, perquè les corts que havien estat abolides ja no podien elaborar lleis: la capacitat legislativa s'havia paralytitzat i el dret quedava estancat. Les constitucions espanyoles que es promulgaren a partir de la de Cadis de 1812 i les que seguiren, tenien caràcter dogmàtic i establien els principis del nou règim: sobirania nacional, divisió de poders, llibertats individuals i propietat privada. Però també preveien la promulgació de codis amb un criteri unificador de tot el dret d'Espanya: «[...] el civil, el criminal i el de comerç seran els mateixos per a tota la monarquia.» El dret català perdia, pas a pas, la seva vigència. I, encara, lleis posteriors promulgades per a tot l'Estat espanyol actuarien en detriment de l'exercici del dret autòcton del Principat.

Calia, doncs, una reacció davant d'aquesta situació, i el moviment de la Renaixença va permetre l'empenta que havien de donar els juristes catalans. Els tres juristes als quals ens referirem foren figures destacades d'aquest moviment: Pere Nolasc Vives i Cebrià (1794-1874), Guillem Maria de Brocà i de Montagut (1850-1918) i Josep Pella i Forgas (1852-1918). Tots ells eren advocats inscrits al Col·legi d'Advocats de Barcelona i exercien com a tals. Malgrat certes diferències d'edat, van produir les seves obres en el segle XIX i començament del XX, i els seus objectius anaven encaminats a la represa del nostre dret després del Decret de Nova Planta.

El primer, Pere Nolasc Vives i Cebrià, el qual va estudiar encara en la ja decadent Universitat de Cervera, es va incorporar al Col·legi d'Advocats de Barcelona precisament l'any de la seva constitució, el 1833. Com a conseqüència d'haver d'ocupar-se, ben jove a causa de la mort del seu pare, de l'administració d'uns béns determinats importants, va sentir la necessitat d'estudiar les antigues lleis del Principat per a determinar el dret aplicable, sobretot després del Decret de Nova Planta a què hem fet referència. És per això que es va veure impel·lit a aprofundir en els *Usatges de Barcelona*, i aquesta motivació el va portar al comentari i l'exegesi dels textos de la compilació amb l'objectiu de retornar a la vigència del dret català davant l'aplicació indiscriminada del dret castellà.¹¹

La seva obra més important, que va facilitar el coneixement del dret català als juristes posteriors, és la titulada *Traducción al castellano de los Usages y de-*

11. Joan EGEA FERNÁNDEZ, «Estudi introductori», a Pere Nolasc VIVES I CEBRIÀ, *Traducción al castellano de los Usages y demás derechos de Cataluña*, Barcelona, 1989. [Ed. facsímil]

más derechos de Cataluña que no están derogados o no son notoriamente inútiles, con indicación del contenido de éstos y las disposiciones por las que han venido a serlo, ilustrada con notas sacadas de los más clásicos autores del Principado. Aquest títol tan llarg i explicatiu, propi de l'època, expressa suficientment els objectius de l'obra cabdal de l'autor, que va representar el relleu del dret català i va obrir el camí als estudiosos que el seguien. L'obra va ser una primera aportació important que, com s'ha fet notar, peca d'una sistematització rigorosa i està ancorada en un mètode tradicional. Malgrat això, és molt més que una traducció, ja que incorpora comentaris que constitueixen un recull exhaustiu de la doctrina dels autors: una història, en definitiva, de les institucions legals de Catalunya i les aportacions dels juristes.

El segon dels autors escollits és, per ordre cronològic del seu naixement, Guillem Maria de Brocà i de Montagut, que de molt jove ingressà a l'Il·lustre Col·legi d'Advocats de Barcelona. Fou membre de l'Acadèmia de Jurisprudència i Legislació i va figurar entre els fundadors de l'IEC. Preocupat per la recuperació del dret de Catalunya, fou autor d'importants estudis que indiquen de manera efectiva aquesta intenció. Entre la seva producció destaca la *Historia del derecho de Cataluña, especialmente del civil y exposición de las instituciones del derecho civil del mismo territorio en relación con el Código civil de España y la jurisprudencia*, que representa la continuació de la tradició que deriva de Vives i Cebrià, però amb una metodologia moderna unida a un profund coneixement del dret català clàssic. En aquesta obra, com havia fet ja en publicacions anteriors, establí l'estructura dels períodes històrics del nostre dret, vàlida encara avui. Les seves aportacions fan que es consideri una gran figura entre els tractadistes del dret històric català, indispensable per a determinar el veritable sentit de la tradició jurídica catalana.¹²

Finalment, el tercer autor, Josep Pella i Forgas, va ser un jurista que es va moure entre la política i la història. Tan bon punt acabà la carrera, igualment molt jove, es va incorporar al Col·legi d'Advocats de Barcelona, en el qual va continuar en actiu tota la seva vida. També va ser membre de l'Acadèmia de Legislació i Jurisprudència i va presidir-la. La seva vocació per la professió i la política i el seu interès pel passat de Catalunya el van portar a l'estudi de temes d'història general i de la història jurídica. Al costat de la *Historia del Ampurdán* i de *Llibertats y antich govern de Catalunya*, i juntament amb el seu amic Josep

12. Encarna ROCA I TRIAS, «Introducció», a Guillem M. de BROCÀ I DE MONTAGUT, *Historia del derecho de Cataluña, especialmente del civil y exposición de las instituciones del derecho civil del mismo territorio en relación con el Código civil de España y la jurisprudencia*, Barcelona, 1985. [Ed. facsímil]

Coroleu, va investigar temes més generals, com els de les obres *Les Corts Catalanes* i *Los fueros de Cataluña*. Preocupat pel que representava la moderna codificació espanyola respecte a l'ordenament jurídic tradicional de Catalunya, va dedicar els seus darrers anys a la redacció de l'obra més important de la seva producció, *Código civil de Cataluña*, en quatre volums i amb un subtítol ben expressiu del seu contingut: *Exposición del derecho catalán comparado con el Código civil*.

Gran coneixedor de la història del dret, Pella i Forgas es proposà exposar el dret civil que «viene siguiendo fecunda y poderosa tradición en Cataluña» per a comparar-lo amb el Codi civil espanyol i aconseguir «una mayor aplicación y práctica en las cuestiones jurídicas presentes». La seva pretensió, en definitiva, dintre del concepte romàntic de l'època, era explicar en cada institució «los elementos constitutivos internos y externos del derecho civil catalán, aún no intentada». En aquest sentit, era un continuador de la tasca iniciada pels juristes anteriors. El seu pensament queda definit en el seu darrer discurs d'obertura de l'Acadèmia de Jurisprudència i Legislació, en el qual afirmà que no volia que el dret s'apliqués d'una manera rutinària o mecànica, sinó que considerava que el jurista havia de cultivar la literatura, la ciència, la filosofia i la història.

Quedi, doncs, constància de tres professionals del dret —tres juristes— que sentiren el desvetllament de la vocació per la història del dret com un inici de reivindicació de manca de producció legislativa i l'agressió que sofria el dret històric de Catalunya com a conseqüència de la imposició de lleis emanades de l'Estat. Tots ells tenien preferència per la història jurídica, excepte el darrer, que, per la seva militància política catalanista, sentia també la necessitat de recuperar la història de Catalunya a partir del seu Empordà natal. Els tres van escriure les seves obres encara, preferentment, en castellà, llevat d'alguns articles o alguna obra menor redactats en aquell català d'abans de la reforma ortogràfica de Pompeu Fabra, impulsada per l'Institut d'Estudis Catalans.

7

El jurista modern no pot oblidar que el dret català és un producte històric. El segon grup d'advocats juristes a què hem fet referència són tres d'aquella generació que alguns estudiosos han denominat *del 1917*, l'any de la mort d'Enric Prat de la Riba. Ens referirem concretament a tres personalitats que es van trobar en la seva època d'estudiants. Tots ells van néixer l'any 1888, van ser companys d'universitat durant la carrera i van esdevenir historiadors destacats: Ferran Valls i Taberner, Ramon d'Abadal i de Vinyals i Lluís Nicolau d'Olwer.

En aquella època, a la Facultat de Dret s'exigia un curs preparatori denominat *d'ampliació* que s'impartia a la Facultat de Filosofia i Lletres. El curs 1904-1905, tots tres es trobaren matriculats en l'esmentat curs i formaren tot seguit un grup agermanat per una sincera amistat, per l'amor a l'estudi i per l'ideal d'una comunitat progressista.¹³

Aquest curs els va facilitar l'oportunitat d'assistir a les classes de literatura que impartia Antoni Rubió i Lluch, professor d'àmplia cultura i erudició. La seva influència i el seu mestratge impulsaren molts dels seus alumnes a matricular-se simultàniament a la Facultat de Filosofia i Lletres, cosa que van fer Valls i Nicolau, però no D'Abadal. Tanmateix, tots coincidiren igualment en les ensenyances del mestre, que va influir extraordinàriament en la seva vocació, per com eren d'atractives les classes i els cursos de dret que impartia amb una extraordinària aplicació.

Dels tres amics, tots deixebles de Rubió i Lluch en les seves classes d'humanitats, Nicolau d'Olwer s'inclinà ben aviat per la història de la literatura, de manera que es va decidir per seguir, juntament amb els estudis de dret, la carrera de filosofia i lletres. Havia estat guanyat per l'encís del mestre. En endavant, realitzà importants estudis sobre literatura medieval, a la vegada que exercí alts càrrecs polítics. Els altres dos, Valls i D'Abadal, continuaren la seva amistat i feren en paral·lel els estudis de doctorat. Van anar a Madrid, on van seguir independentment la seva formació, però ambdós en diferents moments, a prop d'Eduardo de Hinojosa, renovador i orientador de la disciplina d'història del dret, Marcelino Menéndez y Pelayo, Rafael Ureña i Antonio Ballesteros. I encara van continuar estudiant a la Facultat de Dret de la Universitat de París, a l'École des Chartes i a l'École Pratique des Hautes Études de París, amb els professors Morel-Fatio, Prou, Viollet, Esmein, Thévenin i Lefèbvre, entre d'altres.

Valls i D'Abadal s'interessaren per la història del dret influïts pels mètodes dels professors esmentats i el mestratge d'Antoni Rubió. Davant la perspectiva d'un concurs convocat a Tarragona durant la commemoració del setè centenari de Jaume I, s'hi presentaren i van ser premiats amb el treball «Exposició de l'obra legislativa del rei en Jaume». I les seves tesis doctorals, que desenvoluparen en paral·lel, són significatives. Ambdós triaren també temes de caràcter jurídic relacionats amb el nostre país: Ramon d'Abadal obtingué la màxima qualificació amb «Las partidas en Cataluña», mentre que Ferran Valls i Taberner obtingué el mateix èxit amb la tesi de dret «Las Consuetudines Ilerdenses (1227) y su

13. Jordi RUBIÓ I BALAGUER, *Mestres, companys i amics*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1991.

autor Guillermo Botet» i la d'història «Los abogados en Cataluña durante la edad media».¹⁴

També els dos encetaren, amb el patrocini de la Diputació de Barcelona, la iniciativa de publicar una col·lecció denominada «Textos Jurídics Catalans», el primer volum de la qual, sobre els *Usatges de Barcelona*, va aparèixer amb la seva signatura conjunta. Aquesta dedicació a la història del dret aviat es va eixamplar i, encara que no deixaren mai el tema, publicaren obres ben significatives de la història general del país. Cal només citar la *Història de Catalunya* de Ferran Valls i Taberner, realitzada amb la col·laboració de Ferran Soldevila i la primera redactada amb metodologia moderna, o la *Catalunya carolíngia: Dels visigots als catalans*, de Ramon d'Abadal, aportació cabdal a la nostra història.

Aquests exemples són prou eloqüents sobre com es desvetllà una vocació que potser ja era incipient, però que fou impulsada per l'atracció d'un mestre i derivà cap a la història general a partir de l'interès per la història jurídica. Els tres estudiants a què hem fet referència sentiren un marcat interès per la política i la cultura, com a membres que foren d'aquella generació que ha imprès un senyal perdurable en el procés cultural del país i en la direcció del seu complex social.¹⁵

8

A partir d'aquest punt, ens hem de preguntar com l'advocat que se sent abocat a l'estudi de la història realitza la seva tasca com a historiador. Quan es desvetlla la seva vocació, ben segur que entreveu un objectiu, que és el que l'impulsa a seguir una investigació per tal d'aconseguir-lo. Sense la intuïció o la seguretat d'aquest objectiu que s'ha d'aconseguir, no es pot definir la decisió per l'empresa. És el primer atractiu que fa que senti la recerca com una creació. Aquest sentiment és important per a decidir-se a emprendre una tasca que moltes vegades no serà fàcil però que li portarà la il·lusió de descobrir, a mesura que avanci en el seu treball, el panorama que vol assolir.

Ha de tenir compte, en primer lloc, que la història és una ciència que pretén expressar cronològicament i també críticament la realitat dels diversos àmbits pels quals està interessat i que s'han desenvolupat al llarg del temps. Des d'un princi-

14. Manuel J. PELÁEZ, «Ramon d'Abadal i de Vinyals y la historia del derecho catalán y francés: primera etapa de formación y producción científica (1904-1914)», a Jaume SOBREQUÉS I CALLICÓ i Sebastià RIERA I VIADER (ed.), *Miscel·lània Ramon d'Abadal*, Barcelona, 1994.

15. Josep PLA, «Ramon d'Abadal», a Josep PLA, *Homenots*, Barcelona, 1970, col·l. «Obra Completa», vol. XVI.

pi, segons com vulgui enfocar el seu treball, es trobarà amb un conjunt de tendències divergents, segons la seva inclinació ideològica, que marcaran diferents corrents que cal aprofitar d'acord amb el que convingui a la seva intenció i al pla de treball proposat. La norma ha de ser aconseguir establir la veritat sobre allò que és objecte de la seva recerca. Si no fos així, podria caure en prejudicis que cal evitar i el seu objectiu esdevindria mancat i amb el resultat final poc creïble, perquè patiria de manca de sinceritat, qualitat necessària per a atènyer la veritat que es pretén establir. Per això ha d'intentar copsar la realitat objectiva d'acord amb el que es dedueixi de la recerca documental que realitzarà en arxius i biblioteques. En aquest sentit, la investigació en els documents originals donarà al treball una solidesa que no aconseguiria per mitjà d'una bibliografia, per selecta que fos, per bé que no en pot prescindir. La recerca s'ha de fer d'acord amb una metodologia que segurament indicarà la mateixa investigació, per tal d'obtenir la totalitat de les dades necessàries per a una exposició definitiva. No pot prescindir dels moviments i els períodes que marquen el temps, però ha de tenir en compte que els primers són iniciats per persones, mentre que els segons depenen de canvis socials i polítics.

Un cop feta la investigació i quan inicia la redacció, ha de considerar l'estructura definitiva del treball que es vol aconseguir i ha de determinar una sistemàtica que al final es convertirà en l'índex de matèries, quan el treball —article o llibre— estigui enllestit. La redacció definitiva ha de seguir una lògica expositiva per a aconseguir que sigui clara i fàcilment llegible encara que la matèria sigui difícil i complicada. Altrament, el futur lector no copsarà els coneixements que se li volen transmetre i que són la finalitat de la mateixa investigació que s'ha proposat.

En relació estreta amb el que acabem d'indicar, l'autor que escriu sobre història del dret o història general ha de tenir cura, com tot escriptor, del llenguatge, per la qual cosa ha de seguir no solament les normes dictades pels gramàtics, cosa que ja se suposa que farà, sinó també els consells dels grans autors que han treballat per a aconseguir l'expressió més justa i acurada de la llengua, perquè, com diu Salvador Espriu, «hem de ser molt rigorosos (i, alhora, imaginatius i flexibles) en l'ús, parlat i escrit, de la nostra llengua, principalíssim suport de la nostra nació. Hem de vigilar preferentment, més que el vocabulari, la sintaxi. Si el llenguatge s'embastardeix o s'encarcara massa, fins a l'anquilosi, adéu nació —o nacions!»

9

Com hem exposat, la formació del dret, en general, és contínua i progressiva. D'aquí prové la seva naturalesa històrica. El jurista català, doncs, no pot

oblidar que el dret de Catalunya és el producte d'un mil·lenni d'història. En aquest convenciment radica la inclinació de l'advocat català per l'estudi del passat del seu ordenament jurídic i l'evolució del país que l'ha creat des del seu origen.

Això no obstant, hem de fer notar que la legislació històrica desaparegué quan aparegueren els codis que a l'Estat espanyol es promulgaren al segle XIX amb l'objectiu d'unificar el dret en detriment dels antics regnes, mentre que a Catalunya, gràcies a l'esforç dels seus juristes, el dret històric s'ha mantingut pràcticament fins a l'actualitat. Ara el Parlament està treballant en la redacció del Codi civil de Catalunya.¹⁶ Quan s'aprovi, les fonts del dret ja no seran els antics textos encara vigents per mitjà de la Compilació de dret civil de Catalunya, aprovada el 1960 i actualitzada i novament promulgada pel Parlament de Catalunya el 1984, i les lleis complementàries. Les disposicions del nou cos legal, però, estaran estructurades sobre la base de l'antiga legislació segons les exigències dels temps actuals.

Tanmateix, és norma de tot llegat històric, aplicada al dret, que quan les lleis noves marquen una tendència diferent a la de les antigues, la llei antiga cedeix a l'esperit de l'època present. Cal tenir en compte, d'acord amb aquest argument, el que raona un autor¹⁷ sobre la recerca de la història cultural: quan el passat s'allunya de nosaltres, si volem mantenir obertes les línies de comunicació que ens permeten la comprensió de les més altes creacions de la humanitat —i el dret ho és—, hem d'estudiar i ensenyar la història amb més profunditat i amb més intensitat.

Això planteja un nou repte per a l'advocat d'avui davant la història. La projecció del dret no deixarà d'interessar el professional a la recerca d'una més acurada interpretació de la legislació que li pot despertar igualment el seu interès per la història general. En tot cas, cal pensar que cadascú decidirà d'acord amb la vocació sorgida de l'estudi, la interpretació i la pràctica del dret, perquè, com algú ha escrit, la història és una aventura de la llibertat.¹⁸

BIBLIOGRAFIA

BEER, Henri. *La síntesis de la historia*. Mèxic, 1961.

CERDÀ RUIZ-FUNES, Joaquim; SALVADOR CODERCH, Pablo [ed.]. *I Seminario de Historia del Derecho y Derecho Privado*. Barcelona, 1985.

16. Primera llei del Codi civil de Catalunya, de 30 de desembre de 2002.

17. Ernest GOMBRICH, *A la recerca de la història cultural*, València, 1974.

18. Umberto ECO, *Sobre literatura*, Barcelona, 2002, referint-se a Pitigrilli.

- GARCÍA DE ENTERRÍA, Eduardo. *La lengua de los derechos: La formación del derecho público europeo tras la Revolución Francesa*. Madrid, 1994.
- MARROU, Henri-Irénée. *De la connaissance historique*. París: Seuil, 1954.
- MONTAGUT ESTRAGUÉS, Tomàs de [ed.]. *Història del pensament jurídic*. Barcelona, 1999.
- PUIG BRUTAU, José. *Los políticos y el conocimiento de la historia*. Barcelona: Bosch, 1993.
- STAMMLER, Rudolf. *La génesis del derecho*. Madrid, 1936.

ALGUNES PRECISIONS JURÍDIQUES SOBRE L'ALOU A CATALUNYA DURANT ELS PRIMERS SEGLES (IX-X) DEL PERÍODE DE LA DISPERSIÓ NORMATIVA

Jesús Fernández Viladrich
Universitat de Barcelona

1. INTRODUCCIÓ I ETIMOLOGIA

El terme *alou* indicava originàriament en el món germànic els béns hereditaris o de successió del patrimoni familiar, en oposició als adquirits per compra, aquests darrers designats amb la paraula *comparata*, segons la distinció establerta ja en les lleis sàlica,¹ ripuària,² *alamannorum*³ i *baiwariorum*.⁴ Trobem la mateixa contraposició en les *Formulae Bignonianae*⁵ i *Lindenbrogianae*.⁶ Com que els béns adquirits solien ser béns no lliures que es concedien en benefici, els béns alodials, per a evitar confusions, van designar, des de l'etapa carolíngia, la terra que no estava en situació de dependència, la terra lliure. El vocable *alou* és, sens dubte, herència del germànic.

1. Dom MARTIN BOUQUET (ed.), *Recueil des Historiens des Gaules et de la France*, París, Víctor Palmé, 1869, tom IV, *Pactus Legis Salicae*, tít. LXII, «De alodis», p. 125, 201 i 204.

2. Dom MARTIN BOUQUET (ed.), *Recueil des Historiens des Gaules, Lex Ripuariorum*, cap. LVI, «De alodibus», p. 235 i 244; també en l'ed. Monumenta Germaniae Historica (MGH), *Legum Sectio I, Leges Nationum Germanicarum*, t. III, *pars II*, Hannover, 1951; concretament, en aquesta llei, el tít. LVII, «De alodibus», p. 105.

3. Ed. MGH, *Leges Nationum Germanicarum*, t. V, *pars I, Leges Alamannorum*, tít. LIV: «Alo-do pro ad dandum», Hannover, 1888, p. 112.

4. Ed. MGH, *Leges Nationum Germanicarum*, t. V, Hannover, 1997, t. V, *pars II*, tít. I, p. 205, 1: «ut si quis liber Baiuvarius vel quicumque alodem suma ad acclesiam vel quamcumque rem donare voluerit, liberam habeas potestatem», i tít. XVI: «de his qui propriam alodem vendunt», p. 266. Vegeu també el tít. XVII, p. 442-443.

5. Dom MARTIN BOUQUET (ed.), *Recueil des Historiens des Gaules*, cap. III, p. 539: «tam et alode et quam de comparato.»

6. Dom MARTIN BOUQUET (ed.), *Recueil des Historiens des Gaules*, p. 548: «alodium interdum opponitur comparator.»

Etimològicament, el vocable deriva de la convergència de l'article de les diccions germàniques *all*, 'tot', 'íntegre', amb el radical *ôd*, 'patrimoni rústic', 'bé', 'possessió', fusió que va donar lloc a la composició *alou*. Fins al nostre temps ha sobreviscut per mitjà de les formes llatinitzades de la diplomàtica medieval. Inicialment va designar, entre els antics germànics, el bé familiar, el patrimoni de llinatge, que, per la via hereditària, es transmetia entre les distintes generacions del grup de parents, sense que es pogués alienar, llevat d'excepcions molt comptades, a membres estranys de fora d'aquest grup.⁷

Posteriorment, als segles VIII, XI i X, i sobretot al regne dels francs, si bé és cert que es va continuar utilitzant per a designar el patrimoni familiar hereditari, va constituir en la seva significació principal i més general l'expressió de la propietat completa i total, íntegra, lliure, immune, la propietat dels béns rústics generalment no gravats amb drets senyorials. En suma, l'heretat franca, exempta de càrregues i prestacions. Sempre va ser un terme sinònim d'una de les modalitats de propietat privada, aquella representativa de la propietat més plena i més estesa, exempta de la submissió a un senyor i oposada a la dels béns públics o fiscals. *Alou* era allò que es trobava sotmès de manera lliure al domini d'un mateix. Era la propietat individual d'empremta romana. Amb aquesta significació va passar de les monarquies germàniques als regnes europeus de l'alta edat mitjana. I amb una o altra derivació o variant es troba documentada en tots aquells territoris que van ser objecte d'ocupació en el transcurs del temps pels pobles germànics amb posterioritat a la caiguda de l'Imperi romà,⁸ i va assolir un ús molt generalitzat en l'època medieval en els territoris de totes les antigues províncies d'aquest, de manera especial a les zones meridionals.

En aquests territoris, i en les seves llengües respectives, s'utilitzen les diccions adjectives *alodial*, expressiva dels béns lliures que no tenen càrrega; la femenina *alodialitat*, com a qualitat d'una hisenda que no té cap càrrega, i el masculí *alou*, com a heretat lliure; la d'*alodiari* (*alodarius* i *aloder*), com a per-

7. Pierre BONNASSIE, *Vocabulario básico de la historia medieval*, Barcelona, Crítica, 1983, p. 18-21.

8. Vegeu dites variants a Roque BARCIA, *Primer diccionario general etimológico de la lengua española*, Barcelona, F. Seix, 1880, t. I, p. 260, on es distingeixen les següents derivacions del vocable en qüestió: 1. Germànic: *all*, 'tot', 'sencer', 'sòlid', 'immune', 'lliure', i *ôd*, 'béns seents', 'propietat', 'agrícola', 'terra'. 2. Suec: *odal-mand*, «propietari d'una heretat exempta de drets senyorials»; *alodio*, 'franc'; *odal-stand*, 'ordre' o 'sèrie de propietaris'; *odla*, 'cultivar la terra'; *olding*, 'cultiu'. 3. Danès: *odel*, 'heretat lliure'; *odels-mand*, 'senyor territorial'. 4. Baix llatí: *allodarum*, *alldialis*, *alldinum*, *alodes*, *alodis*, *alote*, *alodium*, *alaudum*, *alaudis*, *aluetum*. 5. Francès antic: *alôd*, 'patrimoni lliure'; *franc-allen*, *alodes*, 'alou franc', 'lliure', 'immune'; *aleuf*, *aloud*, *alues*, *alue*, segle XII; *alou*, segle XIII; *allenx*, i *alleu*, forma actual. 6. Provençal: *aloc*, *alluc*. 7. Italià: *allodio*. 8. Castellà: *alodio*. 9. Català: *alou*, 'heretat sense gravamen'; *alodu*, des del segle IX. 10. Aragones: *alod*.

sona que deté un alou lliure de cens; la composició *alodialment*, juntament amb verbs que signifiquen «posseir» i «transferir»; la d'*alodià*, com a categoria social; la d'*alou liberal i propi*, com a immune a qualsevol servei real i personal; la d'*alou legal*, en el sentit de legítim; la d'*alou lliure*, que no pertany al fisc; la d'*alou*, com els béns que es posseeixen en concepte del dret de propietat, així com els béns que constitueixen el seu objecte, normalment el predi; i la d'*alou propi*, com el patrimoni o l'heretat d'un mateix.

No obstant això, el vocable *alou* presenta històricament, com molts altres termes jurídics, i més aquells relacionats amb la propietat com a dret, una enorme complexitat, no tant a l'hora de determinar amb precisió la seva delimitació conceptual, que és inequívoca, si bé no enterament homogènia, sinó a l'hora de diferenciar aquesta categoria de moltes altres que s'utilitzaven per a designar les concessions de terres, cosa que ha donat lloc a vegades a una mistificació de figures jurídiques, de manera que no sempre és fàcil emmarcar les seves línies jurídiques amb precisió. De vegades és difícil en la via diplomàtica no confondre els béns alodials amb altres modalitats jurídiques de cessions de terres, per exemple, en precari o en benefici. O, també, amb altres categories jurídiques expressives d'una concepció de la propietat individual menys plena, és a dir, amb més limitacions que la propietat alodial, com per exemple la tinença dominical acensada. La situació anterior s'agreuja pel fet que durant segles les persones podien tenir una condició jurídica diferent de l'estatus de les terres la titularitat de les quals detenien, la qual, al seu torn, presentava una morfologia ben dispar, accentuada per les diferències imposades pels contrastos regionals. Per això, no sempre es distingeixen amb claredat les fronteres entre aquesta categoria i moltes altres que s'utilitzaven per a designar els títols jurídics que servien de fonament a les cessions de terres.

Genèticament, als territoris europeus i a l'inici de l'edat mitjana, s'anomenava *alou* allò que privadament es posseïa íntegrament i a perpetuïtat, gairebé sempre un bé immoble de naturalesa rústica, sense retre prestacions tributàries a tercers. Allò que estava exempt de prestacions, la terra lliure de tot gravamen, la plena propietat, allò que es posseeix sense retre cap tribut a ningú, o els béns que es reben lliures de tota càrrega o cens o de qualsevol servei real o personal, segons alguns diplomes d'aquella època. Aquestes circumstàncies ja es reflecteixen en el precepte del rei Carles atorgat a Aquisgrà al mes de març de l'any 795, del qual es coneixen diverses confirmacions posteriors i on s'assigna a un tal Juan, espanyol, victoriós dels sarraïns en territori de Barcelona, la concessió d'un llogarret erm per al seu cultiu, que li havia estat atorgada pel seu fill Luis, llogarret que es coneix amb el nom de *Fonts*, al *pagus* de Narbona, i la de tot allò que amb els seus homes pogués explotar agrícolament per apriació a la vila de Font-

joncosa, en els termes següents: «Nos vero concedimus ei ipsum villarem cum omnes suos terminos vel pertinencias suas ab integre et quantum ille cum homines suos in villa Fontejoncosa occupavit vel occupaverit vel de heremo traxerit vel infra suo termino sive in aliis locis vel villas seu villares occupaverit vel aprisione fecerit cum homines suos. Hec omnia concedimus ei per nostram donationem ut habeat ille et posteritas sua absque ullum censum aut inquietudine.» No estem encara davant d'una projecció típica de la propietat alodial, que s'atorga a perpetuïtat, però sí davant d'un clar precedent d'aquesta, ja que es concedeix per un temps determinat: «dum nos aut filii nostri fideles extiterint.» Aquest precepte conté, a més, una de les primeres aparicions del terme *aprisió* a Catalunya.⁹

Quan, a les acaballes del segle IX, el comte Guifré I va concedir als nous pobladors de Cardona la franquícia de seguretat o plena propietat sobre els seus béns, que posseïrien de manera perpètua, va fer la concessió sense cap classe de dependència censal: «Et sic perdonabit ad omnes abitadores iptius loci supra nominato illam quartam partem de illo teloneo, ut inter eos divisissent, sicut et faciunt ab odierno die; et nullum censum non fecissent, nec habuissent, nec dedissent, nisi debitum sancte Dei Ecclesie, quod est veram primitiam, et veram decimam, et fidelem offercionem, et sanctum sacrificium.»¹⁰ Amb caràcter més general i referint-se a una donació de propietats, «sic dono [...] totum ab integrum sine ulla reservatione», segons un diploma de l'any 959.¹¹

2. LA PROPIETAT ALODIAL A LA CATALUNYA CAROLÍNGIA

Arran de les invasions franques, el vocable *alon*¹² es va implantar als territoris del Mediterrani i, concretament, a Catalunya, país en el qual des dels mo-

9. Ramon d'ABADAL I DE VINYALS (ed.), *Catalunya carolíngia*, vol. II, *Els diplomes carolíngis a Catalunya*, 1a part, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 1926-1950, col·l. «Memòries de la Secció Històrico-Arqueològica», núm. II, particular I, p. 310-311.

10. Vegeu José M. FONT RIUS, *Cartas de población y franquicia de Cataluña*, vol. I, *Textos*, Barcelona i Madrid, CSIC, 1969, doc. 4, p. 8.

11. Vegeu B. ALART, *Cartulaire Roussillonnais*, Perpinyà, 1880, doc. X, p. 21.

12. Estudiad àmpliament en la zona nord dels Pirineus. Vegeu CAZENEUVE, *Traité du franc-alieu*, Tolosa, 1745; DOMINICI, *De libertate allodiorum*, s. a., c. 11; FOUSTEL DE COLANGES, *L'alleu et le domaine rural pendant l'époque mérovingienne*, París, 1922, 3a edició, p. 76-116; H. DUBED, «Allodium dans les textes latins du Moyen Age», *Le Moyen Age*, 1951, p. 109-123; R. BOUTROUCHE, «Une société provinciale en lutte contre le régime féodal: l'alleu en Bordelais et Bazadais du Xe au XVIIIe siècle», *Publications de la Faculté des Lettres de l'Université de Strasbourg*, vol. 100, Rodez, 1943; G. DUBY, *La société aux XIe et XIIe siècles dans la région mâconnaise*, París, 1953;

ments inicials del moviment reconquistador repoblador, allà a l'any mil i fins i tot molt abans, va donar mostres d'un gran vigor. Es coneix en aquesta terra, primer, per mitjà de formes llatinitzades que han perviscut en centenars de diplomes catalans de l'època de la dispersió normativa (segles VIII-XII), com ara *alod*, *alods*, *alodiario*, *alodis*, *alodio*, *aloudem*, *alaude*, *alaud*, *alodde*, *alodem*, *alode*, *alodes*, *alaudes*, *alaudio*, *aulod*, *aulode*, *aulodes*, *alades*, *alodo*, *alodos*, *alodium*, *allodium*, *aloudium*, *aloudis*, *allodia*, *allodiis*, *allodii*, *alaudium*, *aulodem*, *aulodium*, *aloude*, *alauo*, *aloudus*, *alude*, i, més tard, per mitjà de formes romançades, com *alou*, *alous*, *alods*, *allod*, *alodu*, *aloers*, *aloetat*, *alouer*, *aloerii*.¹³

En un primer moment, a la darrerria del segle VIII, quan el territori que amb el temps es convertiria en Catalunya, la zona subpirenaica oriental de la Penín-

G. DUBY, *L'économie rurale et la vie des campagnes dans l'Occident medieval*, París, 1962, 2 vol., obra traduïda al castellà com *Economía rural y vida campesina en el Occidente medieval*, Barcelona, Península, 1968, p. 93-121; R. FOSSIER, *La terre et les hommes en Picardie jusqu'à la fin du XIIIe siècle*, París-Lovaina, 1968; P. BONNASSIE, *La Catalogne du milieu de Xe à la fin de XIe siècle: croissance et mutations d'une société*, Tolosa, 1975-1976, 2 vol., obra traduïda al català com *Catalunya mil anys ençera: Creixement econòmic i adveniment del feudalisme a Catalunya, de mitjan segle X al final del segle XI*, Barcelona, Edicions 62, 1979, p. 179-182; Archibald R. LEWIS, *The Development of Southern French and Catalonia society (718-1050)*, Austin, 1947, p. 157-158; *Enciclopedia Britànica*, Universidad de Chicago, 1990, 15a edició, vol. 1, p. 283. A Catalunya ha estat estudiat recentment, si bé des de perspectives no jurídiques, per G. FELIU I MONFORT, «La pagesia catalana abans de la feudalització», *Anuario de Estudios Medievales*, núm. 26 (1996), p. 19-41, i per R. MARTÍ, «L'alou a la documentació catalana d'època comtal: solució d'un problema historiogràfic genèric», a *La vida medieval als dos vessants del Pirineu: Actes del 4t Curs d'Arqueologia d'Andorra*, Andorra, 1997, p. 28-60. A Anglaterra el tema ha estat estudiat per Richard PIPES, *Property and Freedom*, Nova York, 1999, p. 106-126, treball en el qual es descriu el procés pel qual, amb Guillem el Conqueridor, el territori anglès es convertí en alodial, de manera que els antics propietaris alodials es van convertir en inquilins reials en cap, *royal tenant in chief*.

13. Aquestes formes llatinitzades són les que hem trobat esmentades en els documents utilitzats en el present treball. Moltes altres variants llatines del terme, amb les seves significacions, variants i gèneres, poden consultar-se a DU CANGE, *Glossarium Mediae et Infime Latinitatis*, Niort, 1883, vol. 1, veu *alodis*, p. 187 i 194-198; J. F. NIERMEYER, *Mediae Latinitatis Lexicon Minus*, Leiden, 1954-1976, veu *alodis*, p. 36-38; E. RODÓN BINUÉ, *El lenguaje técnico del feudalismo en el siglo XI en Cataluña*, Escuela de Filología, Barcelona, CSIC, 1957, veu *alodis*, p. 18-20; M. BASSOLS DE CLIMENT i Iohannes BASTARDAS I PARERA, *Glossarium Mediae Latinitatis Cataloniae*, Barcelona, 1960-1985, vol. 1 (A-D), p. 87-91; D. J. GILLORD i F. W. HODEROFT, *Textos lingüísticos del medioevo español*, Oxford, The Dolphin Book Co. Ltd., 1966, 2a ed. corregida, veu *alode*; O. NORTES VALLS, «Estudio del léxico latino-medieval en los diplomas aragoneses anteriores a 1157», AFA, núm. XXIV-XXV (1979), p. 171-173. Per a l'etimologia dels termes romancejats catalans, és d'una gran utilitat la consulta de la veu *alou* en l'obra de Joan COROMINES *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*, Barcelona, Curial, 1980, vol. 1, p. 225; també, si bé per a l'Aragó, Maria FORT CANELLAS, «Léxico romance en los documentos medievales aragoneses (siglos XI y XII)», *Co-lección de Filología y Lingüística* (Saragossa), núm. 4 (1994) i núm. 137, p. 46.

sula, es va incorporar a l'Imperi franc, vinculació que es va perllongar durant més de dos segles a mode de marca fronterera, no existia en aquest territori terra de ningú. Tot el territori era de propietat pública i les seves terres eren terres fiscals. Terres de propietat reial que pertanyien a l'emperador, el qual era, en un principi, l'únic aïllat, seguint la tradició jurídica romanovisigoda. Com a «bona vacantia»,¹⁴ havia de tractar-se de terres ermes, abandonades i sense amo. Com a conseqüència dels avatars de la invasió musulmana, l'àrea geogràfica esmentada va quedar despoblada, atès que els seus antics habitants es van refugiar als territoris del sud de França. Són els anomenats en les fonts *hispani*, que podem traduir com a «espanyols», ja que així es van anomenar inicialment les persones que amb el temps es van configurar com els primers catalans, de manera que tot el territori va quedar com un bé fiscal o un bé de titularitat pública, reial i comtal. Anys més tard, van ser aquests *hispani*, en els seus continus desplaçaments cap al vessant sud dels Pirineus, els que van desenvolupar una intensa activitat repobladora i rompedora que va donar lloc al règim de l'aprisió.

Amb el vocable *aprisió*, derivat de les formes tècniques llatines *apprissio*, *aprisio*, *aprisco*, *aprisiones*, *aprisiones*, *aprehensio*, *propissio*, *presuria*, *perprissio*, *comprehensio* i *propisum*, derivades al seu torn dels verbs *apprehendere* i *pren-dere*, es va designar, durant els segles VIII al X, l'ocupació i la reocupació de terres verges, és a dir, ermes i sense propietari conegut, arran de l'impuls franc de reconquesta i com a instrument d'actuació per a la restauració agrària i la repoblació del país. L'aprisió no constitueix un fenomen exclusiu de Catalunya. La trobem documentada també en els territoris de l'antiga Germània, en els situats entre el Loira i el Rin, en els de les comarques meridionals de França (el Rosselló, la Provença, Béziers, Carcassona, Narbona). En tots aquests territoris presenta un fons comú, encara que amb trets específics. El fenomen es va projectar més tard sobre l'Espanya cristiana. En el regne castellanoleonès es coneix amb el nom de *pressura*. Van ser, sens dubte, els aprisiadors, els que adquirien terres per aprisió, els primers repobladors del país.¹⁵

Va constituir una fórmula generalitzada de les donacions a tercers dels béns de propietat reial dutes a terme per mitjà dels preceptes carolingis, que continuaven la tradició diplomàtica dels merovingis, atorgats pels sobirans francs del segle IX,

14. *Codi teodosià*, x,10,30, i *Codi de Justinià*, x,10,4.

15. Poden seguir-se aquests aspectes a José Antonio MARAVALL, *El concepto de España en la edad media*, Madrid, Instituto de Estudios Políticos, 1964, p. 122-163, amb abundant bibliografia sobre la problemàtica dels *hispani*; vegeu també Ramon d'ABADAL I DE VINYALS, «La question des "Hispani" et son règlement juridique», a Ramon d'ABADAL I DE VINYALS, «La Catalogne sous l'empire de Louis le Pieux», *Études Roussillonaises*, t. IV (1945), p. 257-272.

la consignació de l'objecte de la donació en qüestió com «in rebus proprietatis nostra».¹⁶ O la de «rebus nostre proprietatis»,¹⁷ o la de «de nostro fisco».¹⁸

De la mateixa manera, quan l'any 848 o 849 el comte i marquès Fredol va concedir a Trasoari, abat del monestir de Lavaix, les aprisions fetes i les que anés a fer dins de les terres del seu comtat, li va recordar que aquestes es feien en terra de propietat pública: «ob quam causam placuit nobis et placet ut quicquid squalidum locum fiscum videlicet nostrum extirpare aut condirgere ipse abba aut ipsa congregatio laborando potuerit, liberum arbitrium concedimus in elemosina senioris nostri et nostre peragere»; «[...] in aprisiones eorum ausi homines in eodem fisco comanere miserint nec [...]».¹⁹ Terra fiscal és la que va rebre un tal Teodosi, l'any 898, d'una donació de Carles el Simple, de manera que va convertir els béns donats en alodials i, per tant, exemptes de tributs i d'altres càrregues.²⁰ Els béns fiscals s'esmenten també en una venda per mitjà de la qual el comte Ramon venia al vicari Bonfill, l'any 999, part del fisc de Mont Major en el lloc anomenat Mercelos, per una unça d'or «vindo denique tibi fiscum meum proprium [...] ad tuum francum alaudem».²¹ Altres vegades s'utilitzen per a designar la propietat fiscal, i també altres tipus de propietat, fórmules com «res de nostro iure» i «quasdam res juris nostri».²² Els exemples en els quals es constata la propietat reial podrien multiplicar-se.²³ Amb el temps, d'aquesta propietat

16. Dom MARTIN BOUQUET (ed.), *Recueil des Historiens des Gaules, Diplomata Childeverti*, any 706, vol. III, p. 683: «quod ipse donante Deo aedificavit in rebus proprietatis nostrae.»

17. Ramon d'ABADAL I DE VINYALS, *Catalunya carolíngia*, vol. II, 1a part, particular XVIII, any 847, p. 341, en una concessió de la propietat reial a particulars: «[...] de quibusdam rebus nostre proprietatis honorare [...]».

18. Dom MARTIN BOUQUET (ed.), *Recueil des Historiens des Gaules, Diplomata Theoderici*, vol. III, any 682, p. 661: «Igitur cognoscat magnitudo seu utilitas vestra, quod nos venerabili viro Bertino Abbati de Monasterio Sidiu tale beneficium concessimus, ut quod infra mero Attiniacense de fisco nostro comparatum habemus, aut inane ad comparandum invenire potuerit, praeter illos mansos unde operas carrarias exeunt, hoc habebat concessum, et nullo reddito terrae, nec nullas functiones publicas eisdem ob hoc exigere, nec requirere non debeatis»; vegeu també l'expressió *fiscum nostrum* a Dom MARTIN BOUQUET (ed.), *Recueil des Historiens des Gaules, Lex Ripuariorum*, tít. LXI, p. 247.

19. Ramon d'ABADAL I DE VINYALS, *Catalunya carolíngia*, volum III, *Els comtats de Pallars i Ribagorça*, 2a part, doc. 40, p. 304.

20. Ramon d'ABADAL I DE VINYALS, *Catalunya carolíngia*, vol. II, particular XXXII, p. 370.

21. José RIUS SERRA, *Cartulario de Sant Cugat del Vallés*, Barcelona, CSIC, 1945, vol. I, doc. 343, p. 290.

22. Ramon d'ABADAL I DE VINYALS, *Catalunya carolíngia*, any 869, vol. II, 1a part, particular XVI, p. 360, en un precepte del rei Carles pel qual es fa la concessió en propietat d'uns béns reials a un particular «per hanc nostrae auctoritatis conscriptionem concedimus et de nostro jure [...]».

23. «[S]ed manuteneas ac deffendas quasi res proprias de fisco habuerunt et possederunt ac judicaverunt in bona pace totum hoc predictum heremum», «dedit de fisco suo», a J. VILLANUEVA, *Viaje literario a las iglesias de España*, Madrid, 1950, vol. XIII, p. 226 i 227.

pública es van fer titulars els primers comtes catalans, que actuaven unes vegades dependents dels monarques francs, altres independents d'aquests, i també els instituts eclesiàstics i els particulars. No obstant això, quan aquests darrers van accedir a aquella, la van rebre ja molt atomitzada i dispersa.

Per tant, la propietat alodial, en un principi, és l'antítesi de la propietat pública o fiscal. És la propietat particular, privada. Ambdós tipus de propietat són contraposats. En els judicis sobre reconeixement de propietats se solia constatar de manera expressa que el fisc no exercia cap poder sobre terres alodials quan els seus propietaris defensaven judicialment les seves petites heretats.²⁴

En aquella època, durant els segles IX i X, abundaven a Catalunya els petits propietaris lliures o alodials, que impulsaven la colonització del territori en els llocs propers a la frontera hispànica amb els musulmans i que accedien a la plena propietat del sòl agrari, que prèviament havia estat de titularitat pública, per aprisió,²⁵ ocupació, rompiment, posada en cultiu i defensa d'aquest. L'aprisió, l'*aprisio* de l'època carolíngia, que es materialitzava en l'ocupació i el cultiu del sòl agrari, fet, aquest darrer, que portava implícit l'ànim de posseir, va constituir el primer títol no escrit de la propietat, legitimada per l'autoritat comtal per mitjà de la seva autorització. Per les condicions de precarietat en les quals es desenvolupava la labor repobladora, per l'abundància de terres, pel caràcter inorgànic amb què es portava a terme a vegades la repoblació, per les moltes reclamacions

24. Vegeu Ramon d'ABADAL I DE VINYALS, *Catalunya carolíngia*, vol. III, doc. 113, any 910, p. 343: «ut sic me recognosco quos plus pertinet ad domum Sancti Vicente vel illorum servientes in alode quam mihi aud ulla potestate in fisco.»

25. Sobre l'aprisió, a més de les obres ja esmentades de Maravall i de Ramon d'Abadal i de Vinyals sobre el tema, vegeu Dom CL. DEVIC i Dom J. VAISSETTE (religiosos benedictins), *Histoire générale de Languedoc*, Tolosa, 1872, t. I, p. 896-899; Eduardo de HINOJOSA Y NAVEROS, *El régimen señorial y la cuestión agraria en Cataluña durante la edad media*, Madrid, 1955, col·l. «Obras Completas», t. II, p. 61-83; A. BARBERO, «La integración de los hispani del Pirineo al reino carolingio», a *Mélanges offerts à René Crozet*, Poitiers, 1966, vol. I, p. 67-75; Ramon d'ABADAL I DE VINYALS, *Catalunya carolíngia*, vol. II, sota l'epígraf «El régimen de los hispanos», pròleg, pàssim; José BALARI JOVANY, *Orígenes históricos de Cataluña*, Barcelona, 1889, p. 545-547 (reedició: 1964); Guillem M. de BROCA, *Historia del derecho de Cataluña, especialmente del civil y exposición de las instituciones de derecho civil del mismo territorio en relación con el Código civil de España y la jurisprudencia*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, Departament de Justícia, 1986, col·l. «Textos Jurídicos Catalans. Escriptors», núm. I/1, p. 76-87; Aymat CATAFAU, «Les hispani et l'aprision en Roussillon et Vallespir. Indice d'une croissance, fin VIIIe-début Xe», *Frontières*, núm. 2 (1997), p. 19-20; Aymat CATAFAU i Claudie DUHAMEL-AMADO, «Fidèles et apriionnaires en réseaux dans la Gothie des IXe et X siècles. Le mariage et l'aprision au service de la noblesse meridional», a *La royauté et les élites carolingiennes du début du IXe aux environs de 920*, Lille, 1998, p. 437-465; C. J. CHANLER, «Between cout and counts: Carolingian Catalonia and the aprisio grant, 778-897», a *Early Medieval Europe*, vol. XI, núm. 2002, p. 19-44.

judicials que s'han conservat sobre possessió de propietats i pels avantatges de tot tipus que reportava al poder públic, dubto molt que, als segles IX i X, i dins de l'àrea geogràfica de la terra de frontera, el termini dels trenta anys de la prescripció romana s'observés sempre com a mitjà imprescindible d'adquirir la propietat alodial. L'ocupació del sòl agrari atorgava la possessió als «primi homines prendiderunt»,²⁶ la posada en cultiu de la propietat durant un temps. L'expressió «primi homines» al·ludeix als primers repobladors que van ocupar les terres fiscals. En determinats casos, s'observava el temps que havia de transcórrer segons la tradició jurídica visigòtica, la del *Liber Iudiciorum*, X,2,4, de trenta anys; en altres, s'adquiria la propietat plena sense que s'hagués donat aquest temps de prescripció.²⁷

El termini dels trenta anys constituïa un temps realment excessiu per als llocs inestables de frontera, en els quals es vivia en un permanent estat de risc. Sí que s'exigia, en canvi, la possessió continuada de l'heretat durant trenta anys quan tenien lloc litigis oficials per disputes i reclamacions degudes a la possessió de terres. Frequentment, en aquests litigis els jutges qualificaven les terres com a alou, i no com a benefici fiscal.²⁸

26. Aquesta expressió consta en un plet de l'any 844 del monestir de Sant Quirze de Colella contra el comte Alaric sobre la possessió del Castro Tolon, a Peralada. Vegeu J. VILLANUEVA, *Viaje literario*, vol. XIII, p. 225. El fet que en aquest diploma es mencionï l'expressió «per totam Cataloniam», tan aviat, fa que tinguem alguns dubtes sobre la seva calendació; vegeu la composició «primi homines», també, a Federico UDINA MARTORELL, *El Archivo Condal de Barcelona en los siglos IX y X: Estudio crítico de sus fondos*, Barcelona, CSIC, 1951, Escuela de Estudios Medievales, Textos XVIII, doc. 114, any 938, p. 268, «per nostra aprisione que nos traximus de heremo, primi homines sub dicionibus franchorum», i doc. 116, any 942, p. 271, «que illa (Grima) traxit de heremo cum nos supradictos filios suos, primi homines terra regia sub dicione franchorum». En una declaració testifical de l'any 876 s'al·lega que uns testimonis van afirmar que havien vist que uns monjos, ja traspassats, van ser els primers homes que van treure de l'erm unes terres per a cultivar-les, i que posseïen dites terres per aprisió.

27. Vegeu-ne un exemple en el judici del comte Salomó celebrat a All de Cerdanya l'any 862, a Joan BASTARDAS, «Dos judicis antics (s. IX i XI): la pràctica judicial en el període de la formació nacional de Catalunya», a *Documents jurídics de la història de Catalunya*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, Departament de Justícia, 1992, p. 23-26.

28. Serveix sobre aquest particular l'acta d'un judici sobre possessió de terres publicada per Dom MARTIN BOUQUET (ed.), *Recueil des Historiens des Gaules, Lex Visigothorum*, x,2,4, 5 i 6, p. 431-432; Petrus de MARCA, *Marca Hispanica*, particular XXXV, any 876, p. 768; a més, Ramon d'ABADAL I DE VINYALS, *Catalunya carolíngia*, vol. II, particular II, any 812, p. 312: «Propterea has litteras fieri precipimus atque demandamus ut neque vos neque júniore vestri memoratos Ispanos nostros, qui ad nostram fidutiam de Hispana venientes per nostram datam licentiam erema loca sibi ad laboricandum propriiserant et laboratas habere videntur, nullum censum superponere presumatis neque ad proprium facere permittatis quoadusque illi fideles nobis aut filiis nostris fuerunt, quod per triginta annos abuerunt per aprisionem, quieti possideant et illi et illi et posteritas forum et vos conservare debeatis.» Vegeu una situació similar a Ramon d'ABADAL I DE VINYALS, «Com neix i com

També el reconeixement en un judici fet l'any 977 per Bonfill, assessor del comte Borrell II de Barcelona, i confirmat per aquest, reconeixia que els habitants de Vallformosa posseïen com a alou franc i lliure, després d'una possessió continuada de més de «triginta annos», la vall esmentada.²⁹

L'aprisió compleix una funcionalitat quàdruple. En primer lloc, una funció econòmica, atès que els aprisiadors dinamitzaven econòmicament el país, ja que llauraven, rompien, sembraven i feien la collita del sòl agrari d'unes terres fiscals que fins aleshores havien romàs ermes. L'empresa agrícola, autèntica companya de viatge d'aquesta gent, els proporcionava, a ells i a les seves famílies, mitjans de vida. I si la collita produïa excedents, aquests abastirien d'aliments la gent dels nuclis urbans emergents o de les comunitats camperoles més pròximes.

Però, a més de conquesta agrícola, en segon lloc, l'aprisió ofería una resposta favorable a la consolidació militar del territori, a la defensa de la zona aprisiada, atès que una colonització agrària efectiva i continuada constituïa un dels mitjans més poderosos per a fiançar de manera real una situació bèl·lica de reconquesta.

L'aprisió exercia, a més, en tercer lloc, un paper de gran significació als ulls del dret, ja que s'identificava amb el dret del primer ocupant, del primer senyor de la terra, i representava per a aquest un títol, en el sentit de justificació d'un dret, no escrit, de propietat. L'oralitat d'aquesta categoria jurídica va situar l'aprisió, moltes vegades, en una posició d'inferioritat; per això els jutges, en temes controvertits de propietat, recorrien a la prescripció del *Liber*.

L'aprisió constituïa la forma més originària i elemental d'accedir al dret de propietat. Des del primer moment de la relació dels aprisiadors amb la terra i una vegada aquesta es cultivava fructíferament mitjançant el rompiment (*squalore, escalido* o *escalio*), cosa que perfeccionava el dret de propietat, aquells actuaven com a autèntics propietaris del sòl agrari recuperat. En els primers moments es necessitava una autorització o llicència reial per a poder aprisiar, tal com es consigna en les disposicions capitulars carolíngies dels segles VIII i IX i en algunes actes judicials, documents en els quals es manifestava tòpicament que les aprisions s'efectuaven «per praeceptum Regis» o «praeceptum domini Imperatoris».³⁰

creix un gran monestir pirinenc abans de l'any mil: Eixalada-Cuixà», *Analecta Montserratensia*, vol. VIII, Abadia de Montserrat, 1954-1955, doc. 2, any 843, p. 127-128: «habentem jam dicta loca ad proprio per XXX annos seu amplius, quieto ordine»; vegeu també el doc. 3, any 843, p. 129: «per XXX^a annos hoc possiderant ad alode per fines de suum proprium.»

29. A Federico UDINA MARTORELL, *El Archivo Condal de Barcelona*, p. 358-359.

30. Ramon d'ABADAL I DE VINYALS, *Catalunya carolíngia*, vol. II, 2a part, particular X, p. 325; vegeu el mateix, també, en un judici de l'any 881 sobre propietats en el terme d'Oliana, en el qual els que es disputaven aquelles terres, el bisbe Feotari i un tal Andrés, al·legaven que les tenien per aprisió i per precepte del rei; vegeu el mateix a J. VILLANUEVA, *Viaje literario*, vol. XIII, doc. VI, p. 231-233.

No falten casos en els quals els petits propietaris accedien a la terra lliurement i directament, pràctica que va acabar originant un costum: «sicut mox est in ipsa terra.» D'aquesta manera, els mateixos particulars, meitat agricultors meitat soldats, amb la tolerància tàcita del poder públic, van impulsar de llarg a llarg del país català, d'una manera espontània i lliure, les operacions de colonització agrària. I en la propietat tinguda i posseïda íntegrament, els aprisiadors construïen esglésies, edificis, molins i fortaleces. Les aprisions es transmetien de pares a fills per la via de la successió hereditària. Era d'utilització general en els documents de l'època l'expressió «vindo terra [...] quod mihi advenit per aprisiones parentum meorum».³¹

Finalment, l'aprisió determinava la condició jurídica o l'estatus de les persones, atès que els aprisiadors eren homes lliures, si bé el concepte de *llibertat* va ser sempre en l'època medieval el d'una llibertat restringida. Moltes de les terres aprisiades es van convertir amb el temps en propietat alodial.

L'aprisió a vegades s'identificava amb el rompiment (rompiment de terres) com un dels mitjans adquisitius de la propietat,³² encara que aquests termes no tinguin una correspondència idèntica en la terminologia agrícola. Les aprisions i els rompiments constitueixen el més pur antecedent, o, més ben dit, el germen, de la propietat alodial.

31. Ramon d'ABADAL I DE VINYALS, *Catalunya carolíngia*, vol. III, 2a part, doc. 62, any 867, p. 317; Federico UDINA MARTORELL, *El Archivo Condal de Barcelona*, doc. 26, any 909, p. 142: «vindimus terra nostra propria, qui nos advenit per adprisionem parentorum nostrorum»; vegeu una situació idèntica en el doc. 23, any 904, p. 139, i en els doc. 16 i 17, p. 129 i 132, respectivament; vegeu també Francisco MIQUEL ROSELL, *Liber Feudorum Maior, Cartulario Real que se conserva en el Archivo de la Corona de Aragón*, Barcelona, 1945, vol. I, doc. 395, p. 414: «vindimus tibi alode nostro qui nobis advenit per aprisione.»

32. Petrus de MARCA, *Marca Hispanica sive limes hispanicus*, edició de Stephani Baluzii, doc. I, any 819, en l'acta de consagració de l'església d'Urgell: «[...] de aprisionibus vel rupturis», col. 763, i altres expressions similars en el doc. IV, any 823, col. 768; doc. V, any 832, col. 769; doc. XIII, any 840, col. 776; doc. XX, any 847, col. 782; doc. XXI, any 850, col. 783; doc. XXII, any 850, col. 784; doc. XXIII, any 850, col. 786; doc. XXV, any 855, col. 787; doc. XXVII, any 866, col. 790, «quas moderno tempore tam ex aprisione quam ex heremo habuit tractas, vel deinceps excolere potuerint»; doc. XXIX, any 869, col. 792, «aut eorundem monachorum manuum propriarum apprehensiones»; doc. XXX, any 869, col. 793; doc. XXXV, any 876, col. 798; doc. XXXVI, any 878, col. 800; doc. LV, any 898, col. 830; doc. CXV, any 971, col. 902; José RIUS SERRA, *Cartulario de Sant Cugat*, vol. I, entre altres, doc. 110, p. 341, doc. 118, p. 345, doc. 130, p. 350, doc. 131, p. 350, doc. 135, p. 354, doc. 136, p. 354. Vegeu també Ramon d'ABADAL I DE VINYALS, *Catalunya carolíngia*, vol. III, 2a part, doc. 73, any 874, doc. 75, any 876, i doc. 79, any 877, p. 323, 324 i 327, respectivament: «quod mihi advenit per ruptura parentum meum»; o, en el doc. 85, any 889, p. 330: «Bindo tibi ipsa terra mea que abeo per ruptura mea»; Federico UDINA MARTORELL, *El Archivo Condal de Barcelona*, doc. 34, any 912, p. 153: «Vindo tibi ipso campo, qui mihi advenit per mea ruptura [...] et ipse alia terra culta vel inculta, qui mihi advenit de mea aprisione»; vegeu el mateix en el doc. 84, any 927, p. 222.

Quan al segle XII va finalitzar a Catalunya el procés de colonització, van desaparèixer les mencions al règim de l'aprisió.

En el país que es va convertir, al voltant de l'any 1000, en Catalunya, la propietat alodial, que estava molt estesa, es va rebre al segle IX com una influència del dret franc, dret en el qual es troba molt aviat àmpliament documentada. A més dels exemples esmentats pertanyents al regne dels francs de les lleis sàlica i ripuària, cal esmentar també com a exemple la menció del vocable *alote* com a expressió dels béns rebuts per herència, segons el que consta en l'acta judicial de l'any 709 sobre la reclamació judicial per la possessió d'una vil·la en el *pagus* de Tellao, quan Xildebert III era rei dels francs.³³

La propietat alodial també es troba documentada aviat en el país català. Una de les seves primeres aparicions data de l'any 815, quan Bunó, clergue, va vendre al prevere Sentefred la part d'una propietat que li corresponia en alou del seu pare, situada a prop del castell de Tost, en territori del comtat d'Urgell. La tradició de l'heretat implicava la transferència de la plena propietat per al nou propietari: «Quem vero ista omnia superius comprehensa de meo iure in tua tradidit dominacione ad proprio abeas, adeas, teneas et possideas et quicquid exinde facere vel iudicare volueris maneat tibi plena potestad.»³⁴ Una mica més tardanament, però de l'any 834, és la donació que va fer el clergue Dató als servidors de Sant Vicenç de Gerri de l'església de Sancti Pauli Apòstol, situada en un lloc anomenat Estanyol. Juntament amb l'església esmentada, es va concedir l'alou que la circumdava, situat al costat del camí ral. Dató va declarar que posseïa el lloc alodialment per la compra a homes del lloc de credibilitat rellevant: «locum quem abeo ex comparacione de alode bonorum hominum.»³⁵ Els exemples anteriors contenen les aparicions més prematures del terme *alou* a Catalunya. Poc després, la propietat alodial es torna a esmentar en una venda de l'any 839,³⁶ i tam-

33. Dom MARTIN BOUQUET (ed.), *Recueil des Historiens des Gaules, Diplomata Childeverti*, vol. III, particular XCV, p. 684. Vegeu també el particular XLII, «Notitia de alode evindicato», de les *Formulae Sirmondicae*, editades en la mateixa obra, p. 523; i vegeu el mateix en les *Formulae Biznoniane*, p. 543; *Diplomata Regnum Francorum: Chodovei II*, any 638, cap. XXV, p. 659-600; *Diplomata Theodorici IV*, cap. CXI, p. 696, també en les *Formulae Veteres. Incerti Auctoris, Marculfi Monachi*, núm. XLIX: *Hereditaria*: «quod mihi ex alode parentum meorum obvenit». Dom MARTIN BOUQUET (ed.), *Recueil des Historiens des Gaules*, p. 519.

34. Venda publicada per C. BARAUT, «Diplomatari del monestir de Sant Climent de Codinet (segles IX-XI)», Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1982, doc. 1, col·l. «Subsidia Monastica», núm. 9, p. 158-159.

35. Ramon d'ABADAL I DE VINYALS, *Catalunya carolíngia*, vol. III, 2a part, particular 10, p. 285.

36. Ramon d'ABADAL I DE VINYALS, *Catalunya carolíngia*, vol. III, 2a part, particular 10, p. 289.

bé s'esmenta l'any 840, quan uns particulars venen la vila de Censui a l'abat i els monjos del monestir de Sant Genís de Bellera.³⁷

A partir d'aquestes dates, la propietat alodial es troba en tota la nostra terra catalana àmpliament documentada. No només a les zones de la Catalunya Vella, sinó també a les de la Catalunya Nova, que encara van trigar a emergir. La distinció entre les dues Catalunyes arrenca de l'època de Ramon Berenguer el Vell, segons un dels capítols del *Tractatus de consuetudinibus Cathalonie inter dominos et vassallos* de Pere Albert, canonge de Barcelona, obra que es coneix en català amb el nom de *Commemoracions de Pere Albert*.³⁸

La carta de població de Lleida, atorgada als habitants de la ciutat el gener de 1150 per Ramon Berenguer IV, comte de Barcelona i príncep d'Aragó, i Ermengol VI, comte d'Urgell, considera tres classes de possessió: la del sòl urbà,³⁹ la del sòl agrari existent en el terme de la ciutat⁴⁰ i la corresponent als boscos i les terres comunals, d'aprofitament general per part d'aquella gent.⁴¹ Les dues primeres modalitats esmentades de possessió es concedien en alou als habitants, presents i futurs, de la ciutat. Se'ls atorgava la plena propietat del sòl, tant el rústic com l'urbà, de manera franca i lliure, amb tot tipus d'exempcions i amb la lliure facultat de disposició a favor de tercers, amb l'única limitació de no poder-la efectuar davant de nobles i eclesiàstics, per a impedir així l'establiment en el lloc de jurisdiccions especials.⁴² Uns quants anys més tard, el 1228, el sòl urbà i rústic de la ciutat continuava tenint la qualificació d'*alodial*: «Donant nobis comites Barchinone et Urgelli totam civitatem Ilerdensem cum omnibus terminis et pertinentiis suis et totum territorium per proprium alodium sicut dabunt eas nobis per cartas donacionis sue cum prole et sine ea, ad vendendum dandum

37. Ramon d'ABADAL I DE VINYALS, *Catalunya carolíngia*, vol. III, particular 17, p. 289-290: «villam nostram [...] quam habemus de alode parentum nostrorum.»

38. A *Constitutions y altres drets de Catalunya*, I,4,35, p. 336.

39. José M. FONT RIUS, *Cartas de población*, vol. I, *Textos*, doc. 79, p. 130: «casas y casales, et ortos et ortales, et totam civitatem Ilerde tam constructam como distructam, tam infra muros quam extra muros.»

40. José M. FONT RIUS, *Cartas de población*, p. 131: «Etiam damus vobis totum territorium civitatis Ilerde, tam cultum quam eremum, cum omnibus terminis et pertinentiis.»

41. José M. FONT RIUS, *Cartas de población*, p. 131: «prata et paschuas, fontes et aquas, boschos et legnamina, et venationes, plana et montana, ad omnes vestros usus, et ad omnia vostra pecora pasceda et conducenda.»

42. José M. FONT RIUS, *Cartas de población*, p. 131: «Ut habeatis ibi mansiones et hereditates vestras, sicut unicuique vestrum eas dabimus per cartas nostre donationis, per alodium proprium et franchum, cum prole et sine ea, ad faciendum ex inde quidquid volueritis tamquam de propriis hereditatibus vestris, ad dandum vel vendendum sive impignerandum quibuscumque velitis, exceptis militibus et sanctus.»

vel inignorandum cuilibet exceptis militibus atque sanctus.»⁴³ Per tant, també a la Catalunya Nova l'alou constituïa l'expressió més normal per a designar la propietat individual.

3. CARACTERÍSTIQUES

En les corresponents escriptures de venda dels anys 815 i 840, que hem esmentat anteriorment, es consigna un dels trets més definitoris d'aquest tipus de propietat privada: el de la seva permanència, atès que el poder ple que confereix s'efectua a perpetuïtat, de manera ferma i duradora, per sempre: «in alodem perpetualiter habendum concedere.» Es tracta, doncs, d'un propietat il·limitada en el temps, en la qual el nou propietari rep la «plena potestas».⁴⁴ Aquesta característica distingeix aquesta figura jurídica d'un altre tipus de propietat, l'anomenada *propietat beneficional*, freqüent en aquesta època i caracteritzada perquè el beneficiari posseïa el domini útil de la propietat per un temps determinat, sovint de manera vitalícia. La contraposició entre propietat alodial i propietat beneficional, ambdues de caràcter privat, es troba àmpliament documentada. Quan l'abril de l'any 849 el comte Fredol confirma als monjos del monestir de Gerri de la Sal la possessió lliure de les seves propietats, distingeix entre aquestes les de caràcter alodial i les de caràcter beneficional: «in proprium predictorum istorum monachorum seu quod per alodem possident sive eciam et beneficium quod nos eis concedimus vel concessum abemus.»⁴⁵ Una definició molt precisa de la propietat beneficional es conté en la donació d'un vinyar que, l'any 983, fan uns esposos al monestir de Sant Cugat, els quals, però, conserven el domini útil mentre visquin: «in tale videlicet ratione ut in diebus nostris et nos possideamus ipsa vinea, et post obitum nostrum remaneat ad domum s. cucuphati vel eis servientes.»⁴⁶ Amb el temps, algunes propietats beneficiais es van convertir, a mode de tendència generalitzada, en alodials.

43. Pilar LOSCERTALES DE VALDEAVELLANO, *Costumbres de Lérida*, cap. 1, «De donatione civitatis», Barcelona, 1946, p. 19.

44. Vegeu C. BARAUT, «Diplomatari», doc. 1, p. 159; Ramon d'ABADAL I DE VINYALS, *Catalunya carolíngia*, vol. III, doc. 17, p. 290: «ipsa villa jam dicta habeatis, adeatis, teneatis et possideatis et usque in perpetuum apud opus monasterio vindicetis et vos et successores vestri et quidquid exinde facere vel iudicare volueritis in Dei nomine liberam et fimmisimam habeatis potestatem.»

45. Ramon d'ABADAL I DE VINYALS, *Catalunya carolíngia*, vol. III, particular 41, p. 305.

46. José RIUS SERRA, *Cartulario de Sant Cugat*, vol. I, particular 149, p. 125; vegeu un altre exemple típic en la mateixa obra, en el doc. 17, p. 19, corresponent a l'any 939; vegeu també Ramon d'ABADAL I DE VINYALS, «Com neix i com creix», doc. 96, any 969, p. 201.

Un altre dels trets característics d'aquesta propietat és que es configura com una propietat lliure, exempta de limitacions, tan absoluta com pugui concebre's, sense més càrregues que aquelles que reconegui el seu titular. L'expressió «*alodium nostrum proprium bene franchum*», o altres de similars, són expressions d'ús corrent en els diplomes catalans dels segles IX i X. Com a exemple, podem posar la venda d'un alou feta per Eigó i la seva esposa a Gilmó, l'any 956, per vuit-cents setanta sous.⁴⁷ De vegades es consigna de manera expressa que la concessió de què es tracti es troba tota ella lliure de cens i de serveis.⁴⁸

És d'utilització general la frase «*jubemus ut nullus comes, nec vicecomes aut vicarius aut aliqua potestas prefatas res inquietare audeat aut aliquid censum exinde presumat accipere*». *Franchum* és sinònim de «propietat lliure». *Proprium* s'ha d'interpretar com la conseqüència del poder del propietari alodial respecte de la cosa, poder que inclou distintes facultats, tant dintre del que és la llibertat de disposició per actes *inter vivos* com per actes *mortis causa*. El poder ple, total i definitiu que inclou el terme *proprium* es troba implícit en fórmules com aquesta: «*vindimus tibi ab integrum, a tuum plenissimum proprium*».⁴⁹ L'alou podia ser objecte de lliure disposició enfront de terceres persones, per mitjà d'una donació, una venda, una permuta, una compra, una successió hereditària, com es posa de manifest en tantes i tantes escriptures, així com en testaments i execucions testamentàries. La fórmula «*quem nobis advenit de alodem parentum nostrum, ad abendum, ad posidendum vel ad vindendum vel quiquid exinde facere vel judicare volueritis in Dei nomine ex presenti die et tempore abeat potestatem*», o altres de similars, com per exemple «*ad facere omnia quod voluerit*», són característiques de les «cartas de vendicionis» de l'època.⁵⁰ Es

47. José RIUS SERRA, *Cartulario de Sant Cugat*, vol. I, doc. 45, p. 4; Joaquim MIRET I SANS, «Los noms personals i geogràfics de la encontrada de Terrasa», *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, tom VII (juliol-setembre de 1914), doc. 18, any 972, p. 391; doc. 27, p. 394; doc. 33, p. 394, entre molts altres exemples.

48. Vegeu aquest supòsit a J. VILLANUEVA, *Viaje literario*, vol. XIII, document IV, p. 228: «et per alodium teneant in perpetuum de fischo Imperatoris sive Regis totum hoc predictum sine omni retentu et servitio»; vegeu un altre exemple similar a J. BALARI JOVANY, *Orígenes històrics de Catalunya*, Sant Cugat del Vallès, 1964, vol. II, p. 543: «ad vestrum proprium alaudem franchum sine ullum censum, exceptus decimas et primicias que ad deum pertinet», en una escriptura de donació de l'any 1098.

49. Vegeu aquest exemple a José RIUS SERRA, *Cartulario de Sant Cugat*, vol. I, doc. 45, any 956, p. 41.

50. Ramon d'ABADAL I DE VINYALS, *Catalunya carolíngia*, vol. III, particular 22, p. 292; Petrus de MARCA, *Marca Hispanica*, particular XLIII, any 882, p. 812, en l'escriptura de venda d'una vil·la per un tal Qualofonsus facta Mironi Comiti Ruscinonensi: «Quoniam vero iam dicta villa Palatiolo cum omnes fines vel terminos suos de meo iure in tuo trado dominio ad proprium habendi,

continua en la línia establerta pels *hispani* de Barcelona i del castell de Terrassa en la disposició capitular del rei Carles el Calb de l'any 844: «et omnes eorum possessiones sive aprisiones inter se vendere, cambiare seu donare posterisque relinquere omnimodo liceat.»⁵¹ Fórmules semblants es consignen en múltiples escriptures de donació i de compravenda.

L'alou no sempre es denominava així, amb aquest vocable. Si es tractava de petites propietats privades d'índole rústica, que és la situació més normal quant a les formes d'explotació agrícola, s'utilitzaven també expressions com les següents: «terras nostras proprias», «terra mea propria», «ipsam meam hereditatem», «omnem hereditatem meam», «de proprietatem nostram», «quod nostrum proprium est», «de mea proprietate», «terra nostra propria», «nostras ereditates de nostras terras», «ipsas nostras hereditates»,⁵² «terras nostras proprias francas».⁵³ Totes aquestes fórmules són indicatives, també, de la propietat alodial. Existeixen casos en els quals l'alou s'identifica plenament amb l'«hereditatem».⁵⁴

Quant a la naturalesa juridicoformal del dret del titular de l'alou sobre aquest, són abundants les referències documentals que expressen que el destinatari de l'alou, que tant podia ser una persona, una família, una col·lectivitat humana o una entitat eclesiàstica, havia de ser investit de la possessió dominical «per alodium proprium franchum et liberum», equivalent a la plena propietat del dret romà clàssic, el «dominium pleno iure». L'alou és l'«alodem meum proprium», el «meo alode proprio».⁵⁵ El vocable *proprium* deriva del de *proprietas*. Com que l'objecte de l'alou requeria en béns seents de base territorial o local, un turó, una vil·la, un terreny, un castell, una fortalesa, un lloc, una vila, un llogarret, amb els seus termes i pertinences, l'alouer els tenia lliure de qualsevol dependència beneficiària o vassallàtica, de manera que podia exercir la lliure facultat de disposició del bé, per actes *inter vivos* i en testament, sota qualsevol forma d'alienació. L'a-

vindendi, sive etiam commutandi, vel quicquid exinde facere iudicare volueritis»; vegeu el mateix en el particular LXXVII, any 941, p. 853; i també a B. ALART, *Cartulaire Roussillonnais*, doc. VI, any 943, p. 15-16: «quem vero hec omnia scripta de nostro iuro in vestro tradito dominio potestatem abendi, vindendi, donandim seu etiam commutandi et quidquid exinde facere vel iudicare volueritis maneat vobis firmissima potestas omnique tempore.»

51. Segons l'edició de José M. FONT RIUS, *Cartas de población*, vol. 1, 1a part, doc. 2, p. 6.

52. Federico UDINA MARTORELL, *El Archivo Condal de Barcelona*, doc. 203, any 986, p. 386.

53. Vegeu aquesta última fórmula a Joaquim MIRET I SANS, «Los noms personals», doc. 79, p. 406.

54. Ramon d'ABADAL I DE VINYALS, «Com neix i com creix», doc. 24, any 873, p. 141.

55. José RIUS SERRA, *Cartulario de Sant Cugat*, vol. 1, doc. 73, p. 62.

lou va designar tant el dret de propietat⁵⁶ com el seu objecte.⁵⁷ El dret de propietat portava en si la més plena i lliure facultat de disposar: era el dret «de posseir, de vendre, de donar, d'intercannviar i de disposar a voluntat», segons es consigna en un diploma proper a l'any 1000.⁵⁸ El donatari alor no quedava obligat a donar al donant o cedent de la terra o heretat cap cens, tribut, prestació o cànon, a excepció de certes limitacions de caràcter singular, de manera que podia, amb el bé o béns rebuts, fer lliurement el que desitgés. Quan el rei feia a favor d'un concessionari determinades concessions, li transferia el dret de propietat que fins aleshores li corresponia, li transferia els béns de la seva propietat, «res nostre proprietatis o de nostro iure in jus et dominationem», de manera que el donatari es convertia en el nou propietari dels béns i disposava lliurement d'aquests.⁵⁹ La composició «alode ad facere quodcumque volueritis» es troba generalitzada.

Quan, el 5 de juny de l'any 922, el rei Carles, per mitjà d'un precepte atorgat a prec de Wigo, bisbe de Girona, confirmava als seus fidels els seus béns, va establir, respecte a tots els béns que aquests posseïssin o adquirissin en els termes de Gòtia o Hispània, que els gaudissin sense cap pertorbació i sense que els fos exigut cap cens, ni pel comte, ni pel vescomte, ni pel vicari, ni per cap altra potestat. No es feia cap menció literal de la dicció «propietat alodial», la plena propietat, però, sens dubte, es donava per sobreentesa, ja que es mencionaven, a més, de manera expressa, els títols jurídics per mitjà dels quals es podia accedir amb caràcter de permanència a aquesta, com ara la donació, la permuta,

56. Vegeu José RIUS SERRA, *Cartulario de Sant Cugat*, doc. 179, any 986, p. 152: «quem vero predicta terra de nostro iure in potestatem tradimus de domum S. Cucuphati ad proprium»; Francisco MIQUEL ROSELL, *Liber Feudorum Maior*, vol. I, doc. 395, any 939, p. 414, indica explícitament que el predi alodial és la terra que es posseeix en plena propietat.

57. Vegeu Joaquim MIRET I SANS, *Antics documents de llengua catalana: Reimpressió de les Homilies d'Organyà*, Barcelona, Imprenta de la Casa Provincial de Caritat, 1915, doc. VIII, p. 9: «donamus namque tibi ipsum suum alaudem terris, vineis, kasiscum curtis»; Francisco MIQUEL ROSELL, *Liber Feudorum Maior*, doc. 107, any 1053, p. 112: «illa ecclesia iam dicta, Sanctum Inesium, cum suas vilas et suas ecclesias et cum alodes, pratis, pascuis.»

58. Pierre BONNASSIE, *Catalunya mil anys enverra*, p. 180, comenta el doc. 408 del Cartulari de Sant Cugat, vol. II; Federico UDINA MARTORELL, *El Archivo Condal de Barcelona*, doc. 77, any 923, p. 213-214, en una venda que uns particulars fan a Emma, abadessa del monestir de Sant Joan Baptista de les Abadesses, d'un alou situat a Ripoll: «vindere ut vobis deberemus aliquid de alaudem nostrum», «[q]uem vero, predicta terra, quem vendimus, de nostro iuro in vestro tradimus dominio potestatem abendi, vindendi, comutandi vel faciendi exinde quod volueris libera in Dei nomine abeas potestatem»; vegeu el mateix en el doc. 95, any 930, p. 239, i en el doc. 113, any 938, p. 266.

59. Vegeu Ramon d'ABADAL I DE VINYALS, *Catalunya carolíngia*, vol. II, particular XIX, any 849, p. 344: «in omnibus iure proprietario habeat potestatem faciendi quicquid elegerit, tam donando quam vendendi seu commutandi vel etiam heredibus relinquendi.»

la compra i l'aprisió. Les concessions adquirides per mitjà d'aquestes vies estaven investides del caràcter de permanència. És freqüent trobar en aquestes situacions el terme *perpetualiter*, o altres de significació idèntica.⁶⁰ També es podia adquirir la propietat alodial per la via hereditària.⁶¹ L'alou és, en molts casos, la propietat que en el passat van posseir els pares: «alodem nostrum quem habemus de genitores meos.»⁶² En aquest sentit, l'alou s'identifica amb els béns posseïts hereditàriament mitjançant la successió individual.

A més, l'alou s'adquiria freqüentment per compra: «omnem nostrum alaudem [...] nostrum proprium, quod abemus per comparacione.»⁶³ Sovint també s'adquiria per permuta de terres: «per comutationem.»⁶⁴ També s'adquiria mitjançant una donació.⁶⁵ De la mateixa manera, l'alou podia ser objecte de penyora.⁶⁶

60. Ramon d'ABADAL I DE VINYALS, *Catalunya carolíngia*, vol. II, particular XXXV, p. 378: «Precipimus etiam ut quidquid adquisitum habent vel, Deo propitio, adquirere potuerint, tam ex donatione quam ex aprisione vel comparacione seu per commutationem infra fines Gozie vel Hispanie [...] precipientesque jubemus ut nullus comes vel aliqua potestas prefatas res inquietare audeat vel aliquid censum exinde presumat (accipere), tam ex his quam ex ómnibus quecumque potuerint adquirere, set libere teneant atque possideant ipsi et omnis eorum posteritas, nemine inquietante.» Vegeu un altre exemple idèntic en el particular XXXVI de la mateixa obra, p. 383.

61. Ramon d'ABADAL I DE VINYALS, *Catalunya carolíngia*, any 840, vol. III, p. 289: «quam habemus de alode parentum nostrorum.»

62. José RIUS SERRA, *Cartulario de Sant Cugat*, vol. I, doc. 28, de l'any 947, p. 22; doc. 29, de l'any 949, p. 28: «de meum alaude quod pater meus michi mandavit». C. BARAUT, «Diplomatari», doc. 1, p. 158: «quem abeo ex alode patris mei.»

63. José RIUS SERRA, *Cartulario de Sant Cugat*, vol. I, doc. 55, de l'any 958, p. 49; vegeu-ne un altre exemple en el doc. 73, de l'any 964, p. 62: «dono tibi terras et vinea, me alode proprio, qui me advenit per compara». I vegeu el mateix a Ramon d'ABADAL I DE VINYALS, *Catalunya carolíngia*, vol. III, doc. 320, de finals del segle X, p. 455: «Ipsum meum alode quod habeo de mea comparacione»; Ramon d'ABADAL I DE VINYALS, «Com neix i com creix», doc. 53, any 878, p. 153, i doc. 78, any 953, p. 178; igualment, a Francisco MIQUEL ROSELL, *Liber Feudorum Maior*, Barcelona, 1945, vol. I, p. 205-206; el vol. II és de l'any 1947, també a Federico UDINA MARTORELL, *El Archivo Condal de Barcelona*, doc. 40, any 914, p. 107: «terras nostras qui nobis advenit per comparacione vel aprisione»; vegeu el mateix en els doc. 41, 44 i 45, de l'any 914, p. 168, 171 i 173, respectivament.

64. Vegeu aquest exemple a José RIUS SERRA, *Cartulario de Sant Cugat*, vol. I, doc. 208, de l'any 987, p. 173, pel qual un particular anomenat Ato permuta amb l'abat del monestir de Sant Cugat uns alous que posseïa a Cerdanyola, per un altre situat a Barberà. Vegeu altres exemples a Francisco MIQUEL ROSELL, *Liber Feudorum Maior*, vol. I, doc. 197, p. 209, «Per hanc scriptura comutationis nostre comutamur vobis ipsum nostrum alodium [...] propter vestrum alodium»; Federico UDINA MARTORELL, *El Archivo Condal de Barcelona*, doc. 162 i 163, de l'any 964, p. 330-333; J. VILLANUEVA, *Viaje literario*, vol. X, doc. XXI, de l'any 988, p. 272-277, on es consigna una permuta d'alous entre el comte Borrell i Salla, bisbe d'Urgell; Ramon d'ABADAL I DE VINYALS, «Com neix i com creix», doc. 74, any 951, p. 178, i doc. 116, any 991, p. 217.

65. C. BARAUT, «Diplomatari», doc. 18, p. 173.

66. Ramon d'ABADAL I DE VINYALS, «Com neix i com creix», doc. 100, any 876, p. 205-206.

Un alou podia ser propietat, en el transcurs del temps, de diversos propietaris, sense que els canvis de titularitat afectessin l'essència del dret de propietat. La propietat de la terra es trobava en continu moviment, pel seu escàs valor.⁶⁷

Per l'enorme situació d'atomització en què es trobava la propietat alodial, a causa sobretot de les herències i els matrimonis, les permutes i les compres es van erigir en l'instrument jurídic per mitjà del qual es tractava d'aconseguir la concentració de la propietat. És a dir, el propietari alodial gaudia de drets civils no limitats, de manera que podia transmetre també els béns posseïts per a l'hora de la mort mitjançant un executor testamentari o mitjançant un testament.⁶⁸

Ara bé, quin tipus de propietat conformava l'alou? La resposta és senzilla. Si es tractava d'alous particulars, de propietat privada, eren possessions poc extenses, petites heretats, que explotades agrícolament amb gran esforç permetrien la subsistència del petit propietari i de la seva família. Els propietaris alodials estaven normalment al capdavant de petites parcel·les de terra. Prova d'això és, entre altres coses, la suma reduïda que es pagava per les compres realitzades. L'extensió de cada alou, assimilable a la petita propietat, podia variar, encara que difícilment superava les quinze hectàrees. Els documents conservats, com que no són d'indole administrativa, posseeixen poques dades numèriques. Abadal va posar en relleu la importància que els petits propietaris van tenir en la colonització de la zona de Vic, importància extensiva a molts altres territoris catalans. Al segle X existien a Catalunya molts nuclis de petits propietaris alodials, gent lliure, encara que amb uns nivells de riquesa ben diferents, segons el que es desprèn de les delimitacions dels termes dels seus alous i del nombre d'homos que d'ells depenien. Perquè els homes de l'alou podien ser també objecte d'alou. Els membres d'aquestes comunitats rurals lliures acabaven en molts casos integrant la seva propietat en el patrimoni d'un monestir.⁶⁹ No obstant això, ja als segles IX i X aquesta petita propietat es va reduir molt, sia per la pràctica de dividir les herències, sia pels matrimonis, sia pel dilatadíssim costum de fer donacions ca-

67. Coneixem el cas d'una venda d'unes parcel·les de terra que uns particulars efectuen al monestir d'Alaó per un o uns caps de bestiar i, en altres alienacions, per una mòdica quantitat de diner. Vegeu Ramon d'ABADAL I DE VINYALS, *Catalunya carolíngia*, vol. III, doc. 57, p. 314-315, i doc. 42, p. 306, i també Ramon d'ABADAL I DE VINYALS, «Com neix i com creix», doc. 24, any 873, p. 141.

68. Vegeu, respecte a aquesta qüestió, J. VILLANUEVA, *Viaje literario*, València, 1821, vol. X, doc. XII, any 924, p. 244-247, en l'execució testamentària d'un bisbe Selua, que va fer el prevere Egi-la; Petrus de MARCA, *Marca Hispanica*, particular XCII, any 957, p. 872; Federico UDINA MARTORELL, *El Archivo Condal de Barcelona*, doc. 108, any 937, p. 258, doc. 112, any 938, p. 264, i doc. 33, any 911, p. 150.

69. Ramon d'ABADAL I DE VINYALS, «La reconquesta d'una regió interior de Catalunya: la Plana de Vic (717-886)», a Ramon d'ABADAL I DE VINYALS, *Dels visigots als catalans: La Hispània visigòtica i la Catalunya carolíngia*, Barcelona, Edicions 62, 1986, 3a ed., vol. I, p. 309-321.

ritatives de terres a l'Església i als seus instituts, que, llevat de comptades excepcions, com el monestir de Sant Cugat, no van ser mai extraordinàriament rics, com ho van ser altres monestirs europeus. Per exemple, les possessions de l'abadia de Saint-Germain-des-Prés, a prop de París, superaven al segle IX les trenta mil hectàrees. Els monestirs catalans van haver de conformar-se amb molt menys. Malgrat això, els béns alodials es van mantenir com la forma més ordinària de considerar la petita propietat.

Més excepcionalment, la concessió de terres en plena propietat alodial va tenir per objecte la mitjana propietat, constitutiva de diversos masos. Cal entendre per *mas* (*mansus*, *croft*, *masure*, *tour*, *totf* o *hof*, *huba*, *hide*, per esmentar alguns dels noms amb què era designat en les distintes llengües) la unitat d'explotació agrícola suficient per a alimentar una família camperola, la terra d'una família, la «terra unius familiae», traducció llatina del terme *hide* feta per Beda el Venerable.⁷⁰ Se'ns han transmès exemples d'aquestes mitjanes propietats alodials. L'any 853, el rei Carles va concedir al seu fidel Teutmund la propietat de set masos perquè en pogués disposar lliurement: «quasdam res nostre proprietatis in pago Rossilionensi [...] id est mansa septem.»⁷¹ En suma, la mitjana propietat es va configurar prenent com a base unes quantes desenes d'hectàrees. Els límits de l'alou solen estar delimitats i senyalats de manera precisa, sense indicació de les mides de superfície, cosa que impedeix calcular la seva extensió. Els testaments sacramentals llegaven a vegades alous i béns alodials situats en localitzacions distintes i en comtats diferents,⁷² la qual cosa és indicativa que la propietat es trobava molt atomitzada. No podia tractar-se d'una petita heretat. Igualment, això es dona a entendre en certes donacions de particulars als monestirs. Per exemple, la donació d'un tal Belid al monestir de Sant Cugat no pot identificar-se amb una petita propietat, segons el que es desprèn del document 151 de l'obra esmentada abans en una nota anterior.

Els alous comtals («aloud comitale»), els nobiliaris i els eclesiàstics, entre aquests els d'alguns monestirs, solien tenir una extensió enorme, i moltes vegades constituïen la manifestació de la gran propietat.⁷³

70. Sobre el valor econòmic i fiscal de la institució, vegeu B. H. SLICHER VAN BATH, *Historia agraria de la Europa occidental (500-1850)*, Barcelona, Península, 1978, p. 64-67; Georges DUBY, *Guerreros y campesinos: Desarrollo inicial de la economía europea (500-1200)*, Madrid, Siglo XXI, 1981, 6a ed., p. 42-45.

71. Ramon d'ABADAL I DE VINYALS, *Catalunya carolíngia*, vol. II, particular XX, any 853, p. 346; Petrus de MARCA, *Marca Hispanica*, particular CCXCIX, p. 1178, en la donació a una església d'Elna: «alodium mansos tres cum ómnibus suis pertinentibus.»

72. José RIUS SERRA, *Cartulario de Sant Cugat*, vol. I, doc. 171, any 985, p. 142-143.

73. José RIUS SERRA, *Cartulario de Sant Cugat*, vol. I, doc. 171, any 985, p. 142-143.

4. COMPOSICIÓ DE L'ALOU

En la propietat alodial privada s'integraven diversos elements. Tots eren necessaris perquè el propietari alodial aconseguís, per a ell i per a la seva família, mitjans de vida. La senzillesa o la major complexitat d'aquests elements estaven en funció del nivell de riquesa de l'alou. Unes vegades integraven l'alou unes quantes mujades de vinya, unes reduïdes peces de terra, una casa amb corral, amb les seves terres i les seves vinyes, un camp de reduïdes bovades, un lloc, una vil·la, un llogarret. Altres vegades, la seva composició era molt més complexa. Per exemple, en la venda d'un alou entre particulars, l'any 956, pel preu, gens menyspreable en l'època, de 870 sous, es descriu la seva composició de la manera següent: «[...] est autem hec alodium cum ture et solario, casas et casalibus, cum terris et vineis, atque olivetis, cum bosco et garacis, et aliis diversis generis arboribus, pratis, pascuis, aquis, cum fontis, regos, et caput regos atque subtus regos, mulnars, simul cum ipsa recelosa, et glevar, et pedregar, et ipsa riera simul cum omnia instrumenta que molinos pertinet, cum utibus et redditibus, planum simulque et pronum.»⁷⁴

L'alou estava compost, per tant, de cases, casals, coberts, patis, horts, *ferregenales*, pous, eres, estables, terres de conreu, sòls erms i incultes, vinyes, arbres fruiters i arbres infructífers, oliverars, sèquies, molins, dependències del molí, vergers, un terme, torres, murs, llocs selvàtics, garrigars, prats, alguns de regadiu, pastures, muntanyes i planures, recs amb les conduccions necessàries, etcètera. A vegades s'agregaven a l'alou els béns comunals: boscos, en els quals els camperols criarien i portarien a pasturar els seus ramats, aigües i terrenys silvestres. No obstant això, a Catalunya la major extensió de massa forestal va correspondre sempre al fisc.

74. José RIUS SERRA, *Cartulario de Sant Cugat*, vol. 1, doc. 45, p. 41. Vegeu també una donació publicada per Federico UDINA MARTORELL, *El Archivo Condal de Barcelona*, doc. 134, any 979, p. 109, que realitza el levita Seniofred a Ermegod. Es descriu a la perfecció la composició de l'alou objecte de donació, en els termes següents: «dono [...] ipsa mea turre et ipsos domos, qui ibidem sunt, et ipsum meum alaudem, qui ibidem est, tam cultum quam eremum, et ipsas meas vineas qui ibidem sunt, et ipsas curtes et chasis et chasalibus qui ibidem sunt, et ipsum meum alaudem qui ibidem est, tam cultum quam eremum, et ipsas meas vineas qui ibidem sunt, et ipsum meum molino, et ipsos meos mulinares, cum illorum glevares et capudreguibus, cum aquis, aquarum ductibus vel reductibus, euntibus et redeuntibus, ascendentibus, descendantibus, et ipsis meis hortis cum illorum pomiferis, sive meis ortalibus, sive cum ipsis arboribus, et ipsis meis pratis, sive pascuis, et ipsos meos pelagos, propter piscationem. Et ipsas ilices, et ipsos glandiferis et ipsos eliastris, et ipsas meas vineas quod abeo vel adquirere potuero [...]». Vegeu altres exemples similars a José RIUS SERRA, *Cartulario de Sant Cugat*, vol. 1, doc. 2, de l'any 904, p. 4-6, i doc. 130, de l'any 978, p. 104-105. La referència al molí d'aigua està seleccionada dels documents anteriors i, de manera especial, del doc. 204, de l'any 987, p. 388, del cartulari esmentat.

Els elements rurals eren els predominants, però el sòl urbà, almenys des de l'any 904, del qual existeix un exemple, «et urbanum», podia ser objecte també de la propietat alodial.⁷⁵

El conjunt formava un ampli cinturó alodial, precisats degudament els seus termes, amb els seus elements complementaris i suplementaris, dins del qual la ramaderia i l'agricultura van arribar a una situació de complementarietat recíproca, encara que amb un clar predomini d'aquella sobre aquesta. En la descripció anterior hi ha un element essencial: el molí d'aigua, «molendinis, molinares, cum caput aquis et subtus reguis et cum omnes adiacencias», construït en els emplaçaments en els quals el corrent d'aigua era ràpid, aprofitant els desnivells del terreny. Els documents mencionats no només demostren que a Catalunya durant el segle X s'havien multiplicat i generalitzat els molins de força hidràulica, principal font d'energia en l'època, les rodes dels quals s'utilitzaven, a més, per a moure també altres màquines i perquè els camperols transformessin els seus grans de cereals en cervesa. També s'utilitzaven per a batanar les teles. La primera menció que hem trobat sobre el molí d'aigua a Catalunya data de l'any 846.⁷⁶ Potser es tracta encara d'un testimoni aïllat, però en la següent centúria el molí d'aigua va constituir ja una innovació molt estesa, de manera que podem sostenir l'afirmació que al segle X la seva difusió estava àmpliament generalitzada en el país català.⁷⁷

75. José RIUS SERRA, *Cartulario de Sant Cugat*, vol. I, doc. 2, p. 5.

76. Vegeu C. BARAUT, «Diplomatari», doc. 5, p. 162-163: donació d'unes terres situades a Codinet, en el territori d'Urgell: «in locum que bocatur Cotineto terra coniacente super ipso mulino.»

77. Vegeu una síntesi molt útil sobre la difusió del molí d'aigua a Europa a B. H. SLICHER VAN BATH, *Historia agraria*, p. 103-105, que segueix M. Bloch, per a qui els molins d'aigua, de tradició més que mil·lenària, es van utilitzar des de l'època del baix imperi. Per l'Europa occidental es van estendre molt lentament. Els molins més antics es van construir a Arles entre els anys 306 i 316 dC. En les lleis germàniques es troben àmpliament referenciats. Alguns dels seus elements i les circumstàncies de què eren objecte es mencionen a la *Lex Salica*, MGH, *Leges Nationum Germanicarum*, t. IV, pars II, Hannover, 1969, tít. XXIX i XXX, p. 70: «de furto in molino comiso.» Vegeu també Dom MARTIN BOUQUET (ed.), *Recueil des Historiens des Gaules, Lex Salica ex ms. Cod. Regio*, tít. XVIII, p. 184 i 190, i tít. XXV, par. 137; *Leges Visigothorum*, ed. MGH, L. N. G., t. I, Hannoveare et Lipsiae, 1902, VII,2,12, *Antiqua*, p. 293: «de instrumentis mulini furatis», i VIII,4,30, p. 344: «de confringentibus mulina et conclusiones aquarum.» Dom MARTIN BOUQUET (ed.), *Recueil des Historiens des Gaules*, p. 392: «De instrumentis molini furatis: Si quis de molinis aliquid involaverit, quod furatum est restituat, et insuper componat, sicut de aliis furtis Lege tenetur, et extra hoc centum flagella suscipiat»; *Leges Alamannorum*, MGH, t. V, pars I, tít. LXXX, p. 144, 10-15; *Lex Baiwariorum*, MGH, *Leges Nationum Germanicarum*, t. V, pars III, Hannover, 1997, tít. X, 2, p. 367: «vel in mulino aliquid furaverit.» Posteriorment, el molí d'aigua va fer la seva aparició a la Gran Bretanya i la Germània meridional túrtingia (segles VIII i IX). Al segle IX es va introduir a Irlanda. Al segle XI shavia introduït a Escandinàvia, Polònia i Islàndia. En aquests temes segueix essent essencial l'obra de R. BENNET i J. ELTON *History of Corn Milling*, Londres, 1898-1904, 4 vol. També C. KOEHNE, «Die Mühle im

Per a l'empresa agrícola, els molins d'aigua van representar una innovació tècnica molt important, estalviador de molta força de treball. Pel seu elevat cost, no podia estar a l'abast dels petits propietaris, els recursos dels quals van ser sempre escassos. La dada té jurídicament una rellevància singular, ja que constata que la propietat alodial es va fer també extensiva a les mitjanes propietats de propietat particular. Per tant, aquests camperols lliures als quals continuament ens estem referint en aquest treball, van tenir també accés, sense que el fet constitueixi una excepció, a la mitjana propietat, amb la qual cosa aquesta es va lliurar, de vegades, de la submissió al senyor. Podria al·legar-se que de la utilització del molí s'aprofitaven comunament altres propietaris. Però en els casos esmentats, els molins, amb totes les seves dependències, són de propietat particular: «et ipsum meum molinum, et pisos meos molinares.»⁷⁸ De cap manera no podia tractar-se de petites propietats. L'alou particular no només s'identificava amb la petita propietat, sinó també amb la mitjana propietat, composta de diversos alous de vegades enclavats en localitzacions distintes, o d'un alou d'una determinada extensió. A més, existeixen casos en què la propietat alodial es troba, al seu torn, composta de diversos alous.⁷⁹ No podia tractar-se d'una petita propietat.

L'alou podia integrar, a més, valls, esglésies, forteses, cementiris, homes domèstics del propietari alodial i molts altres elements de vida.

5. UNES BREUS NOTES SOBRE L'EVOLUCIÓ POSTERIOR DE L'ALOU

A partir de l'any 1000, quan a Catalunya el feudalisme va adquirir la seva plena maduresa, l'alou ja no era el que havia estat en l'època comtal, atès que presentava parcialment una caracterització conceptual distinta i experimentava signes de depreciació. A més, es va modificar fins i tot alguna de les seves ca-

Rechte der Völker», a *Beitrage zur Geschichte der Technik*, Brelàvia, 1913. Vegeu-ne una síntesi molt útil a M. BLOCH, «Avènement e conquête du moulin à eau», *Annales d'Histoire Économique Et Sociale*, núm. VII (1935), p. 538-563; M. BLOCH, «Les inventions médiévales», p. 634-644; Margaret T. HODGEN, «Domesday water mills», *Antiquity*, núm. 13 (1939), p. 262-279; A. M. BAUTIER, «Les plus anciennes mentions de moulins hydrauliques industriels et de moulins a vent», *Bulletin Philologique et Historique*, 1960, p. 567-626.

78. Vegeu també, respecte a aquesta qüestió, Joaquim MIRET I SANS, *Antics documents de llengua catalana: Reimpressió de les Homilies d'Organyà*, Barcelona, Impremta de la Casa de Caritat, 1915, p. 7: «vindimus vobis mulino meo proprio.»

79. Pierre BONNASSIE, *Catalunya mil anys enrera*, vol. I, p. 266.

racterístiques tradicionals com a conseqüència de la influència del canvi feudal. Moltes propietats alodials es van convertir en feus o en tinençes camperoles. De manera que la plebs posseïa la plena convicció que l'alou s'identificava amb el feu.⁸⁰ El feu és una tinença condicional i els alous a vegades es van transformar en possessions condicionals. La composició «feudum vel alodium» era el pa de cada dia. Els nostres monestirs van adquirir béns immobles que sempre havien estat posseïts en alou per particulars. El mateix van fer els senyors. Això exterioritza que la terra alodial es va reduir de manera considerable en aquesta època, sense que això signifiqui que arribés ni de bon tros a desaparèixer.

La propietat alodial es va mantenir, és cert. El propietari alodial va continuar intervenint en els processos judicials i en les execucions testamentàries, va continuar participant en donacions, permutes, impignoracions i compravendes de terres. Però la seva propietat va perdre a vegades l'empremta de llibertat. L'alou ja no estava marcat amb el segell de la llibertat. No era una propietat tan immune, tan lliure, tan integral. Era una propietat restringida, intermèdia, limitada, temporal, sotmesa a la submissió de senyors i eclesiàstics que tractaven de fer-la tan onerosa com es pogués. Estava, en realitat, més a prop de la possessió que del domini pur. No sempre ambdues es podien separar amb nitidesa. Freqüentment, els diplomes ens descriuen els alous com a predis que es transmeten amb la subjecció a serveis senyorials, a cens o censos, o a cànons d'arrendament, de caràcter temporal (cens anual en espècie) o perpetu. La seva transmissió de domini era limitada, ja que es feia sense la facultat d'alienar-los lliurement (o amb la facultat d'alienar-los amb l'exigència de la firma senyorial) i estava vinculat a la càrrega del delme, totalment o parcialment, i de les primícies a favor del concedent, o estava vinculat a moltes altres càrregues que la dependència mirava de fer créixer. Els donataris de l'alou el solien rebre freqüentment la meitat en feu i l'altra meitat en alou, senyal inequívoc que el feudalisme no es va desenvolupar a Catalunya amb la intensitat amb què ho va fer a l'altra banda dels Pirineus. Molts petits propietaris alodials van cedir el seu alou al senyor per a tornar-lo a tenir en tinença, a vegades per a cancel·lar deutes peremptoris, altres vegades per a evitar estar aïllats davant d'un senyor poderós, cas en què el concedent es reservava el reconeixement del senyoriu i les prestacions agràries en espècie, per exemple la prestació de l'onzena part dels fruits, o determinats drets dominicals, com la reserva de terres dominicals, o senyorials, com la justícia sobre els homes alodials, la fidelitat, el molí, el forn i la farga. Era freqüent l'obligació per part del propietari alodial d'aixecar una fortalesa, un castell o una tor-

80. Petrus de MARCA, *Marca Hispanica*, any 999, col. 418: «alodem [...] quem vulgo dicimus feualem.»

re de defensa dins de la seva demarcació alodial, amb la qual cosa contribuïa a la defensa del lloc, a més de la prestació del servei militar.

No obstant les limitacions anteriors, els propietaris alodials van tenir una importància social i econòmica. La propietat alodial es va mantenir a l'estil tradicional, com una tinença lliure de tota dependència beneficiar. Si no hagués estat així, no hauria reclamat l'atenció dels *Usatges de Barcelona*,⁸¹ que s'ocupen d'aquesta en diversos dels seus preceptes. Concretament, en l'usatge 72, l'usatge «Strate et vie publice», s'estableix que la condició d'alodialitat va ser sempre de caràcter privat, i esmenta que els béns fiscals, com els camins públics, les aigües corrents i les fonts vives, els prats, els boscos, les selves i els garrigars, i les roques existents en aquest país, tot i que pertanyien a les potestats, aquestes tenien prohibit posseir-les en alou o en domini eminent, per la qual cosa havien d'estar sempre a la disposició o l'aprofitament de tots els pobles, és a dir, eren d'ús públic. Els béns públics no podien ser objecte de concessions alodials. En l'usatge 142, l'usatge «Praecipimus», s'estableix que aquell que és posseïdor d'un bé alodial pot donar-lo o alienar-lo sense llicència de ningú, encara que sigui a l'Església, a un monestir o a terceres persones, a diferència del que ocorria amb els béns feudals, que estaven vinculats al domini d'un altre. S'hi consagra el principi de la plena capacitat de disposició. Així mateix, s'hi disposa que el mateix dret que tingués en la propietat de l'alou, el tingués en els homes que visquessin o nasquessin en aquest. Eren homes propis del propietari de l'alou els que vivien en aquest, sempre que qui realitzés la transmissió fos senyor d'aquells homes. El contingut d'aquest usatge indica que es tracta d'un usatge tardà, ja que la seva redacció deixa entreveure una concepció més plena i exempta de la propietat, inexistent en el moment àlgid de l'època feudal. També en l'usatge 48, l'usatge «Omnes homines», que regula les diferents modalitats de jurament, s'assenyala que tots els homes, des dels vescomtes fins als cavallers de menor condició, que tinguin béns per si mateixos, és a dir, que tinguin béns alodials, han de jurar fidelitat al sobirà. La contraposició entre propietat alodial i propietat feudal es considera en l'usatge 73, l'usatge «Rocas», quan prescriu que les potestats tenen les roques en tal senyoriu i que aquell que sigui titular d'un feu o d'un alou no pugui construir sobre aquelles o al seu voltant ni pugui aixecar construccions de defensa ni construccions eclesiàstiques, si no disposa de l'autorització del sobirà. Es prohibia edificar sense la llicència reial.

Les nostres cartes de població i de franquícia de l'època medieval transmeten la idea que l'alou va constituir la forma més comuna de concebre la propie-

81. Edició de Ramon d'Abadal i de Vinyals i F. Valls Taberner, Barcelona, 1913; F. VALLS TABERNER, *Los Usatges de Barcelona: Estudios, comentarios y edición bilingüe del texto, por J. Fernández Viladrich, Manuel J. Peláez y Enrique M. Guerra*, Barcelona, PPU, 1984, p. 73-143.

tat sobre la terra. De la mateixa manera, les *Costumes de Catalunya*,⁸² compilació anònima de la segona meitat del segle XIII, parcialment inspirada en els *Llibres sobre feus de Llombardia*, regula en els capítols X, XI i XIV les obligacions de defensa que recauen sobre els aloers. Les *Commemoracions de Pere Albert*,⁸³ canonge barceloní del segle XIII, s'ocupen dels diferents tipus d'alou i de les obligacions dels seus titulars en els costums VI, XIII, XVI, XVII, XXXIII, XXXVIII i XXXIX, i estableixen una teoria de la propietat feudal al costat de la de la propietat alodial, distinció que es va mantenir viva durant les èpoques medieval i moderna.

82. *Constitutions y altres drets de Cathalunya* (CYADC), I,IV,XXX, p. 324-325.

83. CYADC, I,IV,XXX, p. 325-341. Són molt importants sobre el tema de la propietat feudal els *Comentarios de Juan de Socarrats a las Commemoracions de Pere Albert*, publicats a Barcelona el 1551.

ELS PROBLEMES FINANCERS DELS REIS CATALANS I UNA SOLUCIÓ: L'EMPENYORAMENT DELS LLOCS I VILES. EL CAS DE TEIÀ

Maria Teresa Ferrer i Mallol
CSIC, Institució Milà i Fontanals

L'ALIENACIÓ DEL PATRIMONI REIAL

Des del segle XIII, les rendes ordinàries i extraordinàries del rei eren insuficients per a afrontar les despeses creixents de la Corona catalanoaragonesa, especialment les despeses de guerra. Una solució hauria estat crear impostos nous, però el rei tenia les mans lligades per la promesa de no fer-ho sense el consentiment de les Corts.¹ Per aquesta causa, quan necessitaven diners, els nostres monarques acudien a la solució d'alienar els béns del patrimoni reial, entre els quals figurava la jurisdicció sobre molts llocs i viles de Catalunya. Allò que el rei alienava era el govern local, l'ordre públic i l'administració de la justícia.²

Aquesta alienació prenia la forma d'una venda temporal, que es completava amb una carta de gràcia, que donava dret a recuperar la cosa venuda pel mateix preu; és a dir, la carta de gràcia era un pacte de retrovenda. Com que els préstecs hipotecaris encara no s'usaven, els empenyoraments temporals amb carta de gràcia complien una funció similar, amb una diferència molt important: mentre que en la hipoteca el propietari conserva la seva propietat i ha d'anar pa-

1. Aquest article forma part del projecte d'investigació «El “Llibre del Consell” del municipi de Barcelona. Siglo XIV» (BHA2002-00329) i també del projecte «Entre la Península ibérica y el Mediterráneo. Interacciones políticas, económicas y culturales en la baja edad media» (HUM2004-00916), concedits pel Ministeri d'Educació i Ciència. Es beneficia també de l'ajuda atorgada al Grup de Recerca Consolidat La Corona Catalano-Aragonesa, l'Islam i el Món Mediterrani, pel Departament d'Universitats, Recerca i Societat de la Informació de la Generalitat de Catalunya, per al període 2001-2005 (SGR 00328).

2. Aquest és el text d'una conferència pronunciada a l'Ajuntament de Teià el dia 22 d'abril de 2005 per a commemorar el cinquè centenari del retorn de Teià a la jurisdicció reial i de la concessió dels privilegis municipals a la vila. La conferència ha estat ampliada per a comentar aquests privilegis.

gant els interessos al mateix temps que va retornant el capital, en l'empenyorament la propietat quedava a les mans de qui lliurava el préstec, era la garantia del capital, i al mateix temps proporcionava un lucre que equivalia als interessos del capital; quan la Corona disposava de recursos, recuperava els llocs que havia empenyorat pagant el capital que li havia estat deixat. Aquesta recuperació, que s'anomenava *lluïció* o *redempció*, solia aconseguir-se amb la contribució, primer parcial i després total, de la població afectada. Els compradors de jurisdiccions solien ser membres de la noblesa o de l'Església; sovint eren nobles o institucions religioses que ja tenien grans propietats en aquella població, que llavors quedava totalment a les seves mans. També alguns ciutadans de Barcelona n'adquiriren algunes, especialment a la rodalia de la ciutat.

El recurs a l'empenyorament provocà la senyorialització i la privatització del govern local i de l'administració de la justícia a la major part de Catalunya. Si la consolidació de la institució monàrquica portava a un govern públic centralitzat, oposat a la disgregació del poder de l'època feudal, la inadequació dels recursos financers de l'estat modern naixent feia recórrer el camí contrari.³

L'ALIENACIÓ DE TEIÀ RETRACTADA EL 1362

Teià va ser una de les localitats afectades per l'onada d'alienacions del patrimoni reial que el rei Pere el Cerimoniós va haver d'efectuar a causa de les in comptables guerres en les quals es va veure involucrat: primer, la guerra per la reincorporació del Regne de Mallorca, una guerra amb Gènova que en part va coincidir amb la terrible guerra amb Pere el Cruel de Castella, a mitjan segle XIV, la revolta de Sardenya, etcètera.

En el cas concret de Teià, el motiu de la primera venda que va haver d'afrontar, l'any 1362, fou la guerra amb Castella. El rei justificà l'operació dient que necessitava diners per a defensar els seus regnes contra Pere el Cruel, que s'havia aliat amb Navarra i amb Granada, havia trencat la treva existent amb traïdoria,

3. Maria Teresa FERRER I MALLOL, «El patrimoni reial i la recuperació dels senyorijs jurisdiccionals en els estats catalano-aragonesos a la fi del segle XIV», *Anuario de Estudios Medievales*, núm. 7 (1970-1971 [1973]), p. 351-491. Maria Teresa FERRER I MALLOL, «L'associació de municipis a l'edat mitjana: el carreratge de Barcelona, 750 aniversari dels privilegis atorgats per Jaume I a la ciutat de Barcelona, 1249-1999», Barcelona, Ajuntament de Barcelona, 1999, 35 p. [conferència pronunciada al Saló de Cent el dia 10 de febrer de 1999]. Maria Teresa FERRER I MALLOL, «Viles i llocs associats a Barcelona a l'edat mitjana. El carreratge», a *XVII Congrés d'Història de la Corona d'Aragó: El món urbà a la Corona d'Aragó del 1137 als decrets de Nova Planta (Barcelona-Lleida, 7-12 de setembre de 2000)*. Actes, Barcelona, 2003, vol. III, p. 293-314.

menyspreant el jurament i l'homenatge prestats i les sentències d'excomunió i interdicte en què incorria amb la ruptura de la pau, i havia ocupat Calatayud i la comarca del voltant amb la intenció d'apoderar-se dels seus regnes. El rei vengué, amb carta de gràcia, la jurisdicció de la parròquia de Sant Martí de Teià a Pere Desbosc, que era llavors el seu escrivà de ració, és a dir, l'home que portava els comptes del monarca i que també pertanyia al seu consell.

Pere Desbosc estava construint un domini important al Maresme. L'any 1352 havia comprat la jurisdicció de Sant Vicenç de Burriac, amb els castells de Sant Vicenç i de Vilassar,⁴ i, sens dubte, l'adquisició de la jurisdicció de Teià, i també la de Premià, que intentava contemporàniament, hauria completat el seu domini. Però totes dues poblacions, tant la de Teià com la de Premià, informades de la venda, procuraren evitar que es realitzés.

Teià, coneguda a l'edat mitjana amb el nom de la seva església, Sant Martí de Teià, era una localitat petita que no arribava a vila: era una parròquia de només 59 focs l'any 1358. En aquest recompte de focs figura entre els focs d'Església, bé que entre els que comptaven també amb focs d'altra mena: d'aloers —és a dir, reials—, de cavallers i de ciutadans. Efectivament, en el fogatjament de l'any 1378 Teià havia perdut alguns focs, ja que només en tenia 56, i hi consta que en tenia un de reial —que corresponia a un aloer—, 16 de nobles i 39 d'eclésiàstics. La parròquia de Sant Pere de Premià, que també figurava en el grup de llocs d'Església, en tenia alguns més que Teià, 65 el 1358, però força menys el 1378, 49,5, dels quals 4 eren reials, 13 de ciutadans, 10,5 de nobles i 22 d'eclésiàstics.⁵ Una part dels focs d'Església de Teià devien ser de la Pia Almoina de la catedral de Barcelona,⁶ però és possible que altres fossin de la mateixa rectoria de Sant Martí de Teià.⁷

4. Coral CUADRADA, *El Maresme medieval: hàbitat, economia i societat, segles X-XIV*, Mataró, Caixa d'Estalvis Laietana, 1988, p. 429-432.

5. Josep M. PONS I GURI, «Un fogatjament desconegut de l'any 1358», a *Recull d'estudis d'història jurídica catalana*, Barcelona, Fundació Noguera, 1989, vol. I, p. 371 i 375. Esther REDONDO GARCÍA, *El fogatjament general de Catalunya de 1378*, Barcelona, CSIC, Institució Milà i Fontanals, 2002, p. 198 i 146.

6. La Pia Almoina hi tenia béns, però no tants com a Premià: Tomàs LÓPEZ PIZCUETA, *La Pia Almoina de Barcelona (1161-1350): Estudi d'un patrimoni eclesiàstic català baixmedieval*, Barcelona, Fundació Noguera, 1998, p. 637 per a Teià i p. 603-606 per a Premià.

7. El 1456 el rector Berenguer de Vilaredona aconseguí l'autorització reial per a capbrevar drets, rendes, delmes, tasques, agrers, parts de collites, camps, vinyes, terres, cases, molins, masos i altres possessions. Tots els qui tinguessin béns de la parròquia havien de presentar-se, després d'una crida pública, davant del notari que el rector designaria, amb les escriptures dels béns que tenien, a fi que el notari pogués fer el capbreu. Arxiu de la Corona d'Aragó (ACA), C, reg. 3300, f. 194r-v (1456, maig, 29. Barcelona).

Malgrat que tots dos llocs tenien pocs veïns, van decidir fer un esforç i oferir al rei de donar-li tants diners com li donava Pere Desbosc, o més, a fi de continuar sota la jurisdicció reial. Només van posar la condició que en el futur la jurisdicció no pogués ser venuda ni separada de la vegueria de Barcelona. Posteriorment, des dels darrers decennis del segle XIV, el rei es va veure obligat en aquests casos a oferir franquícies d'impostos i privilegis diversos, segons les conveniències de cada lloc, per a animar els veïns a pagar el retorn a la Corona. Molts pobles van poder estrenar així govern municipal i batllia local. No fou el cas, però, de Teià, en primer lloc perquè encara no s'havia generalitzat l'oferta de privilegis per a les redempcions, i en segon lloc perquè era Teià qui no volia sortir del domini de la Corona, mentre que en els altres casos era el rei qui volia recuperar el domini i, per tant, havia d'oferir alguna cosa.

El rei Pere el Cerimoniós acceptà de grat la proposta que li feien tant Teià com Premià i retractà la venda que havia fet en dos documents separats per a cadascuna de les dues parròquies. El 26 d'octubre de 1362 va prometre no separar Teià de la Corona, ni totalment ni parcialment, no concedir el lloc en feu honorat, ni vendre'l, ni canviar-lo, ni tan sols cedir-lo als seus fills o filles, ni a la reina com a cambra, és a dir, com a garantia del seu dot, i prohibí als seus successors de trencar el jurament que ell feia de mantenir aquesta promesa. Establí que només el veguer de Barcelona, o el seu lloctinent i els seus saigs, podria exercir la jurisdicció a la parròquia, i prohibí que l'exercissin el governador general dels regnes, normalment el primogènit, i el governador de Catalunya i el veguer del Vallès, així com els comissaris reials. Si en el futur el rei o els seus successors s'oblidaven d'aquest compromís i es desprenien de Teià, l'alienació seria nul·la i la jurisdicció recauria en els veïns de Teià mateixos, que quedarien lliures de la jurisdicció reial i de la del comprador.

El cost d'aquesta operació fou de mil cinc-cents sous, que els homes de Teià van pagar al tresorer reial, Bernat d'Olzinelles, en diners comptants. Aquesta quantitat equivalia a 136,36 florins d'or. Tenint en compte que un florí pesava tres grams i mig, l'operació hauria costat una mica més de 476 grams d'or, però, amb les altres despeses de cancelleria, degué sobrepassar el mig quilo d'or. No era, però, un preu car, i potser per aquest motiu el rei declarava que estava content d'aquest preu i de no demanar-los res més per aquesta causa, encara que hi hagués alguna necessitat urgent.

El document fou estès en forma de privilegi, malgrat que el rei s'hi referí alguna vegada com a contracte, perquè de fet derivava d'un pacte. Fou signat pel rei davant de testimonis notables: l'arquebisbe de Tarragona, els bisbes de Lleida i Barcelona, el comte Pere d'Urgell i el vescomte Huguet de Cardona; i fou

clos per l'escrivà reial Ferrer de Magarola, complint un acord pres en el consell reial.⁸

Premià obtingué una concessió igual, bé que li costà una mica més, dos mil sous, perquè tenia alguns habitants més. Aquesta concessió figura en el registre de la cancelleria reial a continuació del de Teià, que hi fou copiat íntegre, mentre que el de Premià hi fou resumit en dues línies, que remetien al de Teià, ja que eren iguals i només variava la quantitat que s'havia de pagar.

Com hem pogut veure, un dels punts importants d'aquest primer privilegi de Teià era la pertinença a la vegueria de Barcelona i l'exclusió del veguer del Vallès de l'exercici de la jurisdicció al lloc. Des del 1297, els veguers de Barcelona es titulaven «de Barcelona i el Vallès»⁹ i tenien un cert control sobre aquesta darrera vegueria per exigència de la ciutat de Barcelona, que no volia que una àrea tan propera li pogués crear problemes,¹⁰ però les demarcacions continuaven separades. Els habitants del Maresme coincidien en la inclinació vers Barcelona i no volien dependre de la vegueria del Vallès. Quan Pere Desbosc va adquirir els castells de Sant Vicenç i de Vilassar amb els seus termes, havia obtingut del rei que passessin de la vegueria del Vallès a la de Barcelona,¹¹ i el mateix van exigir tant Teià com Premià quan van aconseguir fer retractar la compra de tots dos llocs per Pere Desbosc. El canvi de vegueria no era, doncs, una conveniència de Pere Desbosc pel fet que ell era ciutadà de Barcelona, sinó que recollia la voluntat de la gent. Probablement, les comunicacions eren més fàcils amb Barcelona que no pas amb Granollers, on tenia la cúria el veguer del Vallès i a on s'havien de desplaçar els qui en depenien per als afers de justícia o els afers civils. Teià s'havia queixat l'any 1360 de la pertinença a totes dues vegueries, la de Barcelona i la del Vallès, i del fet que l'un i l'altre veguers hi exercien la jurisdicció, motiu pel qual els veïns havien d'anar tant a Barcelona com a Granollers quan eren convocats a judici, cosa que els perjudicava molt. Dos anys abans del retracte de la venda i de la concessió del privilegi d'inseparabilitat de la Corona, Teià aconseguí un privilegi d'adscripció única a la vegueria de Barcelona, que li costà mil cinc-cents sous que calgué pagar al rei.¹² Premià aconseguí una concessió gairebé idèntica al mateix temps que el privilegi d'inseparabilitat de la

8. Vegeu l'apèndix documental, doc. 2.

9. J. SERRA ROSELLÓ, *Cronología de los «veguers» de Barcelona*, Barcelona, Instituto Municipal de Historia, 1961, col·l. «Documentos y Estudios», núm. v, p. 11.

10. Flocel SABATÉ i CURULL, *El territori de la Catalunya medieval: Percepció de l'espai i divisió territorial al llarg de l'edat mitjana*, Barcelona, Fundació Salvador Vives i Casajuana, 1997, p. 185-186.

11. Coral CUADRADA, *El Maresme medieval*, p. 432.

12. Vegeu l'apèndix documental, doc. 1.

Corona i li costà mil sous, és a dir, que tots dos privilegis li costaren el mateix que li havia costat tot plegat a Teià.¹³

Malgrat el desfasament de dos anys entre els dos privilegis d'adscripció única a la vegueria de Barcelona, Teià i Premià aconseguiren conjuntament, el 1362, una concessió en la qual, amb motiu del canvi de vegueria, el rei condonava les penes i les multes, tant les civils com les criminals, degudes per tots dos llocs i pels seus veïns al fisc reial, sempre que aquestes penes no derivessin de crims greus, castigats amb la pena de mort o la mutilació de membres. Aquesta concessió ja no tingué la forma solemne amb els alts testimonis que havien corroborat els privilegis anteriors, sinó que adquirí la forma d'un manament, acordat, això sí, en el consell reial i revisat pel jurista Pere Sarrovira.¹⁴

Després vingué l'hora de pagar. Pere de Santcliment, un ciutadà de Barcelona que havia estat veguer de Barcelona i el Vallès entre 1351 i 1354, rebé l'encomanament del rei d'anar a tots dos llocs, Teià i Premià, acompanyat de sis prohoms de cada localitat, que ell mateix hauria d'escollir, per tal de fer la taxació del que cadascú hauria de pagar a fi de reunir les quantitats promeses al rei; els prohoms havien de prestar jurament de comportar-se bé i legalment en aquesta qüestió tan delicada, per a la qual, juntament amb Pere de Sant Climent, foren investits amb l'autoritat reial necessària.¹⁵

UN SEGLE D'UNA CERTA TRANQUILLITAT

Teià gaudí, després d'aquesta temptativa d'alienació de la seva jurisdicció per part del rei, d'un segle de tranquil·litat, no sense algun ensurt.

L'any 1381, per exemple, els prohoms de les parròquies de Teià i Premià van aconseguir autorització per a reunir-se i elegir síndics per tal de defensar la seva pertinença a la jurisdicció reial contra qui fos. De moment no tenim informació sobre quin era el perill per al qual es preparaven, però és evident que n'hi havia un. L'infant Joan, que actuava com a primogènit i governador general, fou qui els concedí aquesta llicència de reunió i de nomenament de síndics, la qual, a més, els permetia imposar talles als veïns i fer emprèstits a fi de reunir els di-

13. ACA, C, reg. 907, f. 239v (1362, octubre, 27. Barcelona). El rei comunicà al veguer de Barcelona i el Vallès l'adscripció de Premià a la seva vegueria i li encomanà la jurisdicció civil i criminal de la dita parròquia; la mateixa carta manava al veguer del Vallès que no hi exercís cap jurisdicció: ACA, C, reg. 907, f. 907 i 240v.

14. Vegeu l'apèndix documental, doc. 3.

15. Vegeu l'apèndix documental, doc. 4.

ners necessaris per a portar a terme l'acció que calgués. Els síndics havien d'aconsellar-se amb els prohoms de cadascun dels dos llocs, o almenys amb quatre prohoms de cada parròquia.¹⁶ Teià es preparava per a fer retractar una venda del lloc si, com feia vint anys, el rei intentava desprendre's novament de la jurisdicció del lloc. Entre el 1381 i el 1382 hi va haver una nova onada de vendes del patrimoni reial. El rei preparava una armada per a contenir la revolta dels Arborea a Sardenya i per a intervenir a Sicília, on el rei Pere reivindicava els seus propis drets successoris, malgrat que era la seva néta Maria qui havia esdevingut reina; encara que no fos la seva intenció destronar-la, el rei volia que Sicília tornés a l'òrbita catalana. Però les finances d'uns estats encara arruïnats per les seqüeles de la terrible guerra amb Castella no van poder resistir la despesa d'armar una flota i un exèrcit i el rei va provocar la fallida de dues banques barcelonines: la de Pere Descaus i Andreu Olivella, i la de Pere Pasqual i Arnau Esquerit. I, encara que començà a vendre localitats del patrimoni, finalment l'expedició no es pogué portar a terme.¹⁷ Sembla que l'amenaça de la venda de Teià s'esvaní, perquè no en tenim més notícies; segurament, la determinació de Teià en la defensa de la seva pertinença a la Corona hi degué influir.

Moltes altres localitats no tingueren tanta fortuna. Després d'haver tornat a la jurisdicció reial, pagant el preu pel qual la Corona les havia alienades anteriorment, i d'haver rebut la seguretat que no en serien separades mai més, sovint moltes localitats foren novament empenyorades, perquè els reis, en moments d'angúnies financeres, no respectaven els compromisos adquirits. Hi havia poblacions que havien estat novament empenyorades després de pagar una, dues i fins i tot tres vegades la redempció i de rebre cada vegada un privilegi d'unió perpètua a la Corona. La unió a una ciutat o vila més potent, especialment mitjançant el carreratge, fou la fórmula per a evitar que es produïssin aquests casos, bé que tampoc no fou efectiva sempre.¹⁸

Tots els reis havien intentat sempre recuperar els llocs que havien estat venuts o empenyorats pels seus predecessors, però fou el rei Martí l'Humà qui,

16. ACA, C, reg. 1686, f. 42v-43r (1381, gener, 10. Barcelona).

17. Maria Teresa FERRER I MALLOL, «La guerra d'Arborea alla fine del XIV secolo», a Giampaolo MELE (ed.), *Giudicato d'Arborea e Marchesato di Oristano: proiezioni mediterranee e aspetti di storia locale. Atti del I° Convegno Internazionale di Studi (5-8 dic. 1997)*, Oristany, ISTAR, 2000, p. 535-620, esp. p. 586. Sobre la crisi bancària, cf. R. GUBERN, «La crisis financiera de 1381 en la Corona de Aragón», a *X Congresso Internazionale di Scienze Storiche*, Florència, Sansoni, 1955, vol. VII, p. 236-238. Cf., també, l'estudi recent de Rafael CONDE Y DELGADO DE MOLINA, «Le attività e le operazioni della banca trecentesca di Pere Descaus e Andreu d'Olivella», *Medioevo. Saggi e Rassegne*, núm. 15 (349), p. 109-182.

18. Maria Teresa FERRER I MALLOL, «El patrimoni reial», p. 416-417.

ben poc després d'accedir al tron, l'any 1396, traçà un ambiciós programa de restauració del patrimoni reial i recuperació de les jurisdiccions alienades. Així mateix, concedí una pragmàtica solemne, al gener de 1399, en la qual declarava inalienable el patrimoni reial, que havia de quedar unit permanentment a la Corona. Aquest compromís fou inclòs en la pragmàtica dita *d'unitat dels regnes*, que tots els reis havien de jurar quan accedien al tron i que els prohibia separar els regnes que havien rebut en herència, per tal d'impedir que es tornés a repetir el disbarat fet per Jaume I el Conqueridor, que repartí els regnes entre els seus fills.¹⁹ Però totes aquestes garanties no van servir de res quan arribà el gran trasbals de la guerra contra Joan II.

LA GUERRA CONTRA JOAN II

La dinastia castellana dels Trastàmara, que s'havia imposat l'any 1412 per mitjà del compromís de Casp, després de la mort sense successió directa del rei Martí l'Humà, no havia arrelat a Catalunya, i la relació entre rei i país experimentà una crisi molt greu durant el regnat de Joan II. La vulneració de les Constitucions de Catalunya i altres abusos de poder, i sobretot els greuges inferits al primogènit, el príncep Carles de Viana, pel seu propi pare, el rei, indignaren els catalans i conduïren a un clima de confrontació que desembocà en una revolta contra Joan II l'any 1462. Una gran part de Catalunya s'oposà a aquest en una llarga guerra de deu anys, durant la qual els catalans van proclamar reis primer Enric IV de Castella, després l'infant Pere de Portugal i finalment Renat d'Anjou, rei de Nàpols, tots emparentats amb la dinastia catalana.²⁰

Teià es posà al costat de Barcelona i de la Diputació del General o Generalitat, que capitanejaven la guerra contra Joan II. Consta que, almenys el 1462, Teià envià sis homes per a seguir la bandera de la ciutat, com ho van fer altres localitats del Maresme i del Vallès, segons la seva població.²¹ De les contingències de la guerra al Maresme, no en tenim gaire informació fins al final de la contesa. La mort del duc Joan de Lorena, que representava el seu pare, el rei Renat, al mes de desembre de 1470, assenyalà l'inici de l'etapa final de la guerra i el declivi de la capacitat bèl·lica de la Diputació del General. Joan II començà a gua-

19. Maria Teresa FERRER I MALLOL, «El patrimoni reial», p. 355-358.

20. Sobre la guerra, cf. Jaume VICENS VIVES, *Juan II de Aragón (1398-1479): Monarquía y revolución en la España del siglo XV*, Barcelona, Teide, 1953, p. 243-340.

21. Santiago SOBREQÜÉS I VIDAL i Jaume SOBREQÜÉS I CALLICÓ, *La guerra civil catalana del segle XV: Estudis sobre la crisi social i econòmica de la baixa edat mitjana. 1. Causes i desenvolupament de la crisi*, Barcelona, Edicions 62, 1973, p. 276 i 296.

nyar terreny a l'Empordà, la Selva i el Vallès. A l'octubre de 1471, el monestir de Sant Cugat negocià la seva rendició al rei, vista la marxa de la guerra, per tal d'evitar que el lloc fos pres per la força.²² Des d'aleshores, aquesta localitat es convertí en un bastió de les forces reialistes contra Barcelona i el territori circumdant. Els dies 25 i 26 de novembre de 1471 atacaren efectius de cavalleria reduïts que es trobaven a la Torre Baldovina, a Santa Coloma de Gramenet; malgrat que foren socorreguts per tropes des de Barcelona, foren derrotats. Començà a planar l'amenaça de l'aïllament sobre les poblacions del Maresme. El 13 d'octubre fou comunicat a Barcelona que Pere Joan Ferrer, entre d'altres, s'havia retut a Joan II, que els havia promès molts diners i favors.²³ Pere Joan Ferrer obtingué la donació de Mataró i d'altres llocs com Argentona, Cabrera, Vilassar i Premià. La pressió militar sobre la comarca s'enfortí quan Granollers es reté a la fi de l'any i signà capitulacions el 7 de desembre de 1471.²⁴ És possible que pel març de 1472 alguns llocs del Maresme fossin ocupats per Joan II, partint de la base de Sant Cugat, però no pas tot el Maresme, perquè Mataró encara resistia al mes d'agost quan Pere Joan Ferrer intentà prendre aquesta vila.²⁵ Barcelona encara va resistir fins al 17 d'octubre de 1472.

L'EMPENYORAMENT DE TEIÀ A FERRAN DE REBOLLEDO

La suposició que Teià ja havia estat ocupada per Joan II pel març de 1472 es basa en el fet que el rei l'empenyorà el 22 de març d'aquell any. Generalment, el rei concedia els llocs que ja estaven sota el seu poder, però tampoc no era imprescindible que fos així. El beneficiari de la donació fou Ferran de Rebolledo, un cavaller d'origen castellà emparentat amb una família noble aragonesa i nebot de Rodrigo Girón de Rebolledo, que era un dels capitans més destacats de Joan II durant la guerra. Ferran de Rebolledo també havia servit el rei durant la

22. Maria Teresa FERRER I MALLOL, «Les capitulacions per a la submissió de Sant Cugat a Joan II durant la guerra dels catalans contra el rei (1471)», a *XLII Assemblée Intercomarcal d'Estudiosos (Sant Cugat del Vallès, 1998)*, Sant Cugat del Vallès, Arxiu Nacional de Catalunya, 2000, p. 157-165.

23. Josep Maria SANS I TRAVÉ (cur.), *Dietari o Llibre de Jornades (1411-1484) de Jaume Safort*, Barcelona, Fundació Noguera, 1992, p. 227-228 i 223-224. Cf. també Jerónimo ZURITA, *Anales de la Corona de Aragón*, edició a cura d'Ángel Canellas López, Saragossa, Institución Fernando el Católico, 1973, vol. 7, p. 657-658 (XII-XXXVII).

24. ACA, C, reg. 3452, f. 89v-93r (1471, desembre, 7).

25. Francesch CARRERAS Y CANDI, *Pere Joan Ferrer, militar i senyor del Maresme*, Barcelona, 1892, p. 113-114.

guerra, havia participat a la batalla de Calaf, perduda per Pere de Portugal, rei dels catalans, i, abans que comencés el conflicte, havia estat el guardià del príncep de Viana mentre el rei el mantingué captiu a Morella.²⁶

La concessió de Teià era la garantia de dos mil florins que el rei declarava que devia a Rebolledo pels molts serveis que aquest li havia prestat durant la guerra i les moltes despeses que havia tingut. El rei especificà que li concedia el castell o casa forta, amb els homes i vassalls que hi habitaven, tota la jurisdicció civil i criminal, alta i baixa, i el mer i el mixt imperis, és a dir, tot el poder judicial i governatiu del lloc; li concedí també l'ús de la caça i de la pesca, les rendes i els impostos. Ferran de Rebolledo i els seus descendents en podrien gaudir fins que el rei li pogués pagar els dos mil florins que li devia.²⁷ La forma de la concessió fou diferent de la que s'utilitzava habitualment; en aquest cas, no es configurà com una venda amb carta de gràcia, sinó com un empenyorament que havia de cessar quan el rei lliurés a Rebolledo els dos mil florins que declarava que li devia.

EL RETORN A LA JURISDICCIO REIAL

Aquesta vegada, Teià no pogué evitar l'alienació, ja que es trobava en el bàndol dels vençuts. Els anys posteriors a la guerra foren penosos per a totes les viles i localitats que havien estat empenyorades novament pel rei, malgrat que en els segles XIV i XV s'havien redimit d'altres alienacions i havien obtingut promeses jurades que no serien alienades mai més. Començaren a fer passos, peticions i pressions per tornar al domini directe de la Corona. Alguns, com Mataró, Argentona, Cabrera, Vilassar i Premià, que havien quedat sota el domini de Pere Joan Ferrer, ho aconseguiren relativament aviat, el 1480, gràcies a les nombroses pressions de Barcelona, que no oblidava que Mataró estava unida a la Ciutat Comtal per la institució del carreratge des de la redempció anterior de 1419 i 1424. El retorn de Mataró a la Corona permeté restablir aquest lligam el 1481 i permeté a aquestes altres poblacions de ser també carrers de la Ciutat Comtal. Pel que fa a la contribució per al retorn a la Corona, hagueren de pagar una part, tres mil florins, dels vuit mil que la Corona devia a Pere Joan Ferrer, deute del qual eren la penyora; la resta, la pagà la Corona.²⁸

26. Santiago SOBREQÜÉS I VIDAL i Jaume SOBREQÜÉS I CALLICÓ, *La guerra civil catalana del segle XV*, vol. II, p. 156, 164-166, 175 i 177.

27. ACA, C, reg. 3388, f. 73r (1472, març, 22. Torroella de Montgrí).

28. Roser SALICRÚ I LLUCH, *Mataró, carrer de Barcelona: Els privilegis reials de 1419, 1424 i 1480 i la concòrdia amb Barcelona de 1481*, Mataró, Ajuntament de Mataró, 1999, p. 28-32.

En canvi, Teià es trobà més sola en la reivindicació del retorn al domini directe de la Corona. Teià no era carrer de Barcelona, com Mataró, i per tant no pogué comptar amb els esforços desplegats per la Ciutat Comtal per a aconseguir el retorn al patrimoni reial d'aquesta vila, ara ciutat, malgrat que, en general, Barcelona defensava el retorn de tots els llocs a la Corona per a reforçar el poder reial contra el senyorial i perquè no li interessava tenir jurisdiccions nobiliàries a la seva rodalia.

Quan Teià havia aconseguit fer retractar la venda de 1362, encara no s'usava el carreratge, que començà la seva expansió vint anys després. El carreratge era l'associació d'un municipi gran i un municipi petit, que esdevenia carrer del primer; la localitat carrer adquiria els mateixos drets que la ciutat acollidora i diverses obligacions, mentre que la ciutat acollidora havia de defensar i protegir la localitat que n'esdevenia carrer. El carreratge va servir per a donar garanties de permanència en el braç reial a les viles i els llocs que assumien el pagament de les quantitats per les quals la Corona havia empenyorat anteriorment la jurisdicció local i fou una protecció contra la tendència irrefrenable de la Corona a empenyorar el patrimoni reial. I fou, curiosament, un instrument ideat per la mateixa corona o, almenys, estès per ella.²⁹

Teià tampoc no entrà en el carreratge quan, finalment, aconseguí retornar a la Corona l'any 1505. Llavors el carreratge era una institució que només es mantenia i ja no s'expandia. De tota manera, la pertinença a la vegueria de Barcelona va assegurar sempre una relació estreta amb la capital. No coneixem el procés pel qual s'arribà a la redempció jurisdiccional, ni la part que la població hagués de pagar d'aquells dos mil florins pels quals Teià havia estat concedida a Ferran de Rebolledo. Significativament, l'any següent, concretament al mes d'agost de 1506, Teià va obtenir una llicència per a vendre censals morts, és a dir, per a emetre deute públic fins a la quantitat de dues-centes lliures de capital. Sens dubte, aquesta necessitat d'obtenir diners s'ha de relacionar amb el cost de l'operació de retorn a la jurisdicció reial; malgrat que era una quantitat ben allunyada dels dos mil florins pels quals havia estat empenyorat el lloc, podia ser que el rei hagués assumit la major part del cost, com havia esdevingut en altres llocs.³⁰

Pel que fa a Ferran de Rebolledo, el 1506 encara vivia; llavors és esmentat com a «criado y maestresala» del rei Ferran el Catòlic. Ja devia ser molt vell, perquè pel gener el rei li concedí vint mil sous, que havia de rebre en terminis

29. Maria Teresa FERRER I MALLOL, «L'associació de municipis a l'edat mitjana» i Maria Teresa FERRER I MALLOL, «Viles i llocs associats a Barcelona».

30. ACA, C, reg. 3555, f. 170v-171v (1506, agost, 19).

de cinc mil sous anuals durant quatre anys, però amb la condició que, si moria abans que li fos pagada tota la quantitat, el rei no pagaria la resta als seus hereus.³¹ No sé si aquest pagament tenia alguna cosa a veure amb la redempció de Teià, però és una possibilitat. Si més no, s'acostava als dos mil florins que hem mencionat abans, i, si hi afegim les dues-centes lliures de deute públic que volia vendre Teià, encara s'hi hauria acostat més.

ELS PRIVILEGIS ACONSEGUITS PER TEIÀ AMB MOTIU DEL SEU RETORN AL PATRIMONI REIAL

L'operació de retorn a la Corona era aprofitada sempre per a obtenir privilegis. La població presentava una sèrie de peticions, en forma de capítols, i el monarca els concedia un per un, tal com eren demanats, amb la fórmula «Plau al senyor rey», o bé amb modificacions; en alguns casos, el rei també podia denegar algun capítol. En el cas de Teià, tots els set capítols presentats foren aprovats, sense modificacions, amb la fórmula «Plau al senyor rey».³² Els capítols són tots en català, però es troben inclosos en una pragmàtica reial en llatí, com tots els documents solemnes.

Aquesta mena de capítols que acompanyaven el retorn a la jurisdicció reial s'iniciaven sempre amb la petició de la població afectada de no ésser separada mai més de la Corona per cap mena de procediment: venda, empenyorament, donació, establiment emfitèutic o infeudació; ni per cap mena de motiu: ni per motius familiars, com seria per exemple per a constituir l'heretament d'un infant reial, el maridatge d'una infanta o la cambra d'una reina, que era la garantia del seu dot, ni per motius de guerres o d'expedicions marítimes, encara que fos un cas de gran urgència i necessitat per a la cosa pública. Aquest compromís del rei adquiria la forma de privilegi i de llei pactada, a fi que no pogués ésser derogat ni pel mateix monarca ni pels seus successors. En cas d'inobservança d'aquest compromís per part del rei o dels seus successors, el capítol, com tots els documents similars, preveia la nul·litat de tot el que es fes en contra del privilegi d'unió a la Corona i el dret a resistir-se a l'execució de qualsevol mesura que atemptés en contra del privilegi. Els veïns de Teià feren constar expressament en aquest primer capítol que volien que aquest dret a resistir-se fos com el que tenien per al mateix cas els veïns de Mataró, els de Cabrera i els d'altres

31. ACA, C, reg. 3555, f. 134v-135r (1506, gener, 20. Salamanca).

32. Vegeu l'apèndix documental, doc. 5.

llocs veïns, que, com he dit, havien aconseguit retornar al domini directe de la Corona alguns anys abans.³³

L'objectiu de la resta de capítols demanats per Teià era assegurar per a la localitat un oficial reial d'àmbit local, un batlle, que exercís la jurisdicció en el terme, i la constitució d'un govern municipal amb càrrecs electius, a més d'algun altre privilegi complementari. Des de la darrereria del segle XIV, en què començaren a abundar les capitulacions que pactaven el retorn a la Corona de les localitats alienades precedentment, la creació d'una batllia local pròpia figurava entre els objectius proposats al rei per tots aquells llocs que no en tenien. Les localitats haurien pogut retornar al règim jurídic anterior, en què el veguer, el sotsveguer i el jutge ordinari de la capital de la vegueria exercien la jurisdicció en nom del rei, però era una aspiració natural de la gent que la justícia fos exercida per un oficial propi i resident que els fos proper, ja que així augmentava la seguretat de la població. La justificació presentada per Teià per a fer aquesta demanda era que Barcelona es trobava dues lligües lluny i, per tant, si es produïa algun crim a la localitat, els delinqüents tenien temps de fugir abans que algun oficial reial, el veguer o el batlle, pogués presentar-s'hi i els crims quedaven impunts. El capítol demanat per Teià i aprovat pel rei preveia convertir la parròquia i el seu terme en una batllia, regida per un batlle, que podria comptar amb l'ajut d'un lloctinent i d'un saig. El càrrec de batlle havia d'ésser triennal, com ho eren els dels oficials reials locals, fossin veguers o batlles.

El sistema d'elecció del batlle era el de presentació d'una terna, elevada en forma escrita a l'autoritat superior, el rei, el seu lloctinent o el batlle general de Catalunya, que eren els que escollien entre aquestes tres persones la que havia d'exercir el càrrec. Els electors de la terna havien variat des del segle XIV, en què era una assemblea de prohoms qui la proposava. Els capítols de Teià adoptaren una fórmula més restrictiva, ja que confiaren l'elecció de la terna als jurats i consellers del municipi, càrrecs que també eren creats en els mateixos capítols. Els elegibles havien d'ésser homes naturals o residents a la parròquia i al seu terme, i se n'excloïen els cavallers, els gentilhomes, els homes de paratge i els ciutadans honrats de Barcelona. Per a començar, el primer batlle fou designat directament pels capítols; fou Pere Noguera, *senior* o major de dies, que segurament havia treballat en la negociació per al retorn de Teià a la jurisdicció reial. El nomenament directe del primer batlle era un fet força freqüent en les capitulacions de redempció jurisdiccional. Un cop nomenat, el batlle havia de jurar en poder del veguer de Barcelona que observaria les Constitucions de Catalu-

33. Vegeu l'apèndix documental, doc 5 [1]. Cf., sobre el privilegi d'inalienabilitat en altres capitulacions, Maria Teresa FERRER I MALLOL, «El patrimoni reial», p. 416-419.

nya i altres llibertats i privilegis de la terra i que administraria la justícia bé i lleialment a tothom, sense fer excepcions. Com era habitual en aquests casos, havia de donar fermances en començar l'exercici del càrrec i havia de comprometre's a tenir judici de taula a la fi del trienni, és a dir, que els qui es consideressin perjudicats per l'actuació del batlle cessant podrien presentar reclamacions en contra seu, que normalment es presentaven davant d'un jutge designat expressament per a aquesta qüestió a la capital de la vegueria, el qual havia de dictaminar sobre cada reclamació.³⁴ Pel que fa a la responsabilitat econòmica, el batlle cessant havia de retre comptes de l'administració dels emoluments percebuts al mestre racional del rei, que presidia l'oficina que revisava tots els comptes.³⁵

La divisió de la parròquia en dos nuclis habitats obligà a introduir la figura del lloctinent del batlle, el qual havia d'ésser nomenat directament pel batlle. La parròquia de Teià, una mica retirada del litoral, era el nucli bàsic, però el creixement del Masnou arran de mar devia haver estat notable. El document esmenta que aquest nucli estava format pel Mas Nou, tres o quatre cases construïdes a tocar d'aquest i moltes barraques de pescadors, de les quals no indica el nombre exacte, sinó només que hi confluïa molta gent. La situació al litoral havia canviat molt, ja que, a la fi del segle XII o començament del XIII, el navegant pisà autor del *Liber de existencia riveriarum et forma maris nostri Mediterranei* no havia trobat cap població digna d'ésser esmentada per tal d'establir distàncies d'un punt a l'altre, llevat de Sant Pol —que devia adquirir un relleu especial a causa del seu monestir—, al tros de litoral català comprès entre Blanes i Barcelona.³⁶ A les darreres dècades del segle XV i les primeres del XVI, les localitats petites i mitjanes del litoral català havien experimentat un gran desenvolupament, i algunes, com Roses, per exemple, s'havien animat a traficar directament amb Andalusia i l'Atlàntic.³⁷ Poblacions properes a Teià i el Masnou, com Pineda, Llavaneres, Vilassar, Malgrat, Argentona, Caldetes o Cabrera, i, naturalment, Mataró, apareixen molt sovint en la documentació de mitjan segle XV com a ports d'on sortien barques, barquetes i llenys que es dedicaven al tràfic

34. Jesús LALINDE ABADÍA, *La jurisdicción real inferior en Cataluña* («corts, veguers, batlles»), Barcelona, Museo de Historia de la Ciudad, 1966, p. 210-213, sobre la purga o judici de taula.

35. Vegeu l'apèndix documental, doc. 5 [2]. Cf., sobre la creació de noves batllies en altres capitulacions, Maria Teresa FERRER I MALLOL, «El patrimoni reial», p. 419-424.

36. Patrick GAUTIER DALCHÉ, *Carte marine et portulan au XIe siècle: Le "Liber de existencia riveriarum et forma maris nostri Mediterranei"* (Pise, circa 1200), Roma, École Française de Rome, 1995, col·l. «École Française de Rome», núm. 203, p. 166.

37. Maria Teresa FERRER I MALLOL, «El comerç català a Andalusia al final del segle XV», *Acta Historica et Archaeologica Mediaevalia*, núm. 18 (1997), p. 301-334.

de cabotatge al llarg de la costa catalana.³⁸ El Masnou no hi apareix encara perquè sembla que tingué un desenvolupament més tardà, a la fi del segle XV i començament del XVI.

La distància de mitja llegua entre el Masnou i Teià i la importància d'aquell nucli justificaven la proposta de sol·licitud d'un lloctinent del batlle, a fi que hi pogués haver una resposta immediata de la justícia davant de qualsevol delictes comès en qualsevol d'aquests dos nuclis de població. Si el batlle designat era un resident al nucli de la parròquia de Teià, el lloctinent havia d'ésser un resident al Masnou, mentre que si el batlle era del Masnou, el lloctinent havia d'ésser de Teià. Si el batlle s'absentava, el lloctinent havia de regir l'ofici, però la responsabilitat requeia únicament en el batlle, tant pel que feia a l'actuació pròpia com pel que feia a la del lloctinent. El salari del batlle havia d'ésser de deu lliures anuals, que havien de sortir dels emoluments derivats de l'exercici del càrrec.

El batlle podia exercir tota la jurisdicció civil i criminal, llevat dels delictes que poguessin merèixer la pena de mort. Podia nomenar un o més saigs perquè l'ajudessin en l'execució de la justícia, i concedir guiatge i remissions de crims i excessos, mentre no fossin crims de traïció, bausia, heretgia, sodomia, fabricació de moneda falsa i crims de lesa majestat. El batlle, si hi havia algun homicidi al lloc o s'hi trobava alguna persona morta, podia soterrar-la, però havia d'aixecar una acta d'aquest fet amb un escrivà o un notari. Si havia de dictar una sentència en una causa civil que pressuposés una pena o una multa de vint sous, havia d'actuar aconsellat per un advocat o jurista, que seria el seu assessor. En el cas que dictés sentències que pressuposessin penes o multes amb un valor de més de cinquanta sous, es podien apel·lar al veguer, mentre que si pressuposaven menys d'aquesta quantitat, l'apel·lació requeia en el mateix batlle, que, però, havia de canviar de jurista assessor. El batlle tenia l'obligació de reunir la cort de justícia local almenys dues vegades al mes i havia d'actuar sempre amb el notari que havien de designar els jurats i consellers de Teià al començament de l'exercici del trienni. El document esmentava com a model que calia seguir en l'exercici de les competències el del batlle de Premià i d'altres llocs de la rodalia. Era una competència ben particular del batlle la de poder forçar els pescadors a vendre peix als habitants de la parròquia pagant un preu raonable, tal com sembla que ja es feia a Mataró i a les localitats de la rodalia.³⁹ Aquesta darrera competència tan curiosa sembla indicar un enfrontament entre els terrassans i els pescadors; aquests darrers devien buscar mercats on poder adinerar més la pesca recollida, mentre

38. Mario ZUCCHITELLO, *El comerç marítim de Tossa a través del port barceloní (1357-1553)*, Tossa de Mar, Ajuntament de Tossa de Mar, 1982, p. 88.

39. Vegeu l'apèndix documental, doc. 5 [2].

que la gent de Teià devia voler comprar a preus més baixos. És possible que els pescadors anessin a vendre a Barcelona per tal d'obtenir millors preus o que peixaters barcelonins anessin a comprar-los el peix per a revendre'l a la ciutat i que això provoqués carestia de peix a Teià. Cal recordar que el consum de peix era obligatori els divendres i durant la quaresma per als cristians, la qual cosa provocava una forta demanda i l'alça del preu del peix,⁴⁰ mentre que la verema, que la gent de Teià portava a vendre a Barcelona,⁴¹ no tenia aquestes repercussions perquè no era de consum obligatori.

El cinquè i el setè capítols acabaven de perfilar la jurisdicció del batlle en relació amb la del veguer i el regent de la vegueria. Calia precisar quines eren les competències de tots plegats, perquè el veguer o el regent la vegueria, per la força del costum, podien continuar jutjant les causes civils i criminals, exercint el mer i el mixt imperis i anul·lant, de fet, les competències del batlle. Així doncs, s'establí que el veguer o el regent només podien exercir la jurisdicció si eren presents a Teià, i encara només podien jutjar les causes en les quals prèviament haguessin declarat per escrit que inhibien l'actuació del batlle. Malgrat la presència del veguer o del regent, el batlle podia continuar exercint el càrrec en la resta d'affers no inhibits i fins i tot en aquests tan bon punt el veguer o el batlle haguessin sortit del terme de Teià. Hom procurà deixar ben clar que el veguer o el regent no podien demanar ni dietes ni salaris a la parròquia de Teià: només podien exigir-ne als delinqüents i a les persones que els haguessin cridat. El veguer podia acudir a Teià amb ajudants i notari propis per a les causes criminals, ja que s'acceptava que el notari de la batllia de Teià no era apte per a aquesta feina tan especialitzada. El veguer no es podia endur els acusats de Teià; només podia fer-ho en casos molt excepcionals, que el privilegi de Teià anomena *processos "de regalia"*; es devia referir als crims reservats al rei o als derivats dels usatges «Auctoritate et rogatu», «Simili modo», «Princeps namque» i «Simili modo», que són els exclosos en altres capitulacions. Els processos s'havien d'iniciar i havien d'acabar a Teià i els acusats havien d'ésser absolts o executats allà mateix. Tampoc

40. Sobre l'organització de la venda del peix a Barcelona, vegeu Josefa MUTGÉ I VIVES, «L'abastament de peix i carn a Barcelona, en el primer terç del segle XIV», a Maria Teresa FERRER I MALLOL, *Alimentació i societat a la Catalunya medieval*, Barcelona, CSIC, Institució Milà i Fontanals, 1988, p. 109-136. Sobre els conflictes que podia provocar la venda de peix, vegeu Josep Maria MADURELL I MARIMON, «L'avalot del peix del 1365», *Cuadernos de Historia Económica de Cataluña*, núm. XII (1974), p. 25-34.

41. La verema de Teià, com la d'alguns altres llocs del Maresme, és esmentada en una ordinació de Barcelona del 21 de març de 1443. Vegeu Montserrat BAJET I ROYO, *El mostassaf de Barcelona i les seves funcions en el segle XVI. Edició del «Llibre de les Ordinacions»*, Barcelona, Fundació Noguera, 1994, p. 301.

no es podia endur els processos i els documents que hagués fet durant l'estada a Teià, els quals havien d'ésser deixats a Teià al notari de la batllia, i havia de lliurar al batlle les penyores que hagués pres.⁴²

Cal posar en relació amb aquest interès per guardar la documentació, el contingut del capítol quatre, que demanava una escrivania o un arxiu a Teià per tal que els veïns de la parròquia hi poguessin trobar els contractes i els actes que es fessin a la parròquia i on aquests estiguessin segurs. Tots els contractes i actes que s'haguessin de fer entre veïns de la parròquia s'havien de fer a la dita escrivania, que esdevenia així una notaria de destret, però de la comunitat, a diferència de les senyoriales. El notari que havia de regir l'escrivania havia de ser escollit pels jurats i els consellers, i si se n'anava del lloc, no es podia endur les escriptures, sinó que les havia de deixar al lloc, en poder del notari que el substituís. La conservació de la documentació en el si de cada comunitat era una reivindicació força general en les capitulacions per a la redempció, perquè hi havia el convenciment que el control dels documents era una parcel·la més de llibertat i d'autonomia municipal. Generalment, però, les poblacions s'esforçaven a retenir la documentació judicial, mentre que aquest interès per tenir escrivania pròpia i arxiu era menys freqüent; si més no, no en conec cap cas en les capitulacions que he estudiat del segle XIV i la primera dècada del XV.⁴³

El retorn al patrimoni reial fou aprofitat també per a demanar la constitució d'un govern municipal, tal com havien fet altres llocs abans. Els càrrecs sol·licitats foren dos jurats, quatre consellers i un síndic o clavari, i la duració dels càrrecs havia d'ésser d'un any. L'elecció s'havia de fer en una assemblea dels homes del lloc que es feia cada any per sant Esteve, «a les més veus». Els elegits havien de tenir més de vint-i-cinc anys i havien d'ésser a Catalunya en el moment de l'elecció. El batlle hi havia d'ésser present, però no podia votar i havia de rebre després el jurament dels electes. La missió dels jurats no es definia en el capítol directament, sinó per mitjà dels consellers, dels quals es diu que havien d'ajudar aquells a fer les ordinacions; el clavari o síndic, segons el mateix capítol, havia d'exigir i cobrar, se suposa que els impostos i les talles, i pagar els càrrecs de la parròquia. L'acceptació del càrrec era obligatòria per als càrrecs electes, sota pena de cinc florins d'or si no l'acceptaven; si algú preferia pagar la multa i no exercir el càrrec, s'havia d'elegir una altra persona en lloc seu, i el mateix calia fer si algú rebutjava el càrrec per causa d'un impediment just; la perti-

42. Vegeu l'apèndix documental, doc. 5 [5] i [7]. Cf., sobre la jurisdicció de les noves batllies en altres capitulacions, Maria Teresa FERRER I MALLOL, «El patrimoni reial», p. 419-424.

43. Vegeu l'apèndix documental, doc. 5 [4]. Cf. Maria Teresa FERRER I MALLOL, «El patrimoni reial», p. 421.

nència o no d'aquesta al·legació havia d'ésser decidida pels càrrecs cessants. Però no s'especifica de quina manera aquests càrrecs havien de distribuir-se entre els residents a la parròquia de Teià i al Masnou: se suposa que la mateixa força dels electors ho havia de determinar.⁴⁴

Una de les facultats que els municipis solien demanar era la possibilitat d'imposar contribucions, ja que la fiscalitat era una regalia. El capítol sisè dels privilegis demanats per Teià era precisament sobre el dret a exigir, quan els residents al lloc ho creguessin oportú i sense haver de demanar autorització reial, imposicions sobre el pa, el vi, la carn i altres vitualles, exigir talles i manllevar diners per mitjà de la venda de censals i violaris, amb el millor interès possible. També demanaven poder exigir delmes, redelmes, vintens o altres impostos, i arrendar-los si convingués, per tal de suportar els càrrecs de la comunitat. La persona que recollís o arrendés aquests drets no havia de retre'n comptes a ningú més que als jurats i els consellers del municipi.⁴⁵

Els síndics de Teià que presentaren els capítols per a l'aprovació del rei foren Pere Noguera, designat primer batlle en el privilegi, Guerau Anolles, Bernat Famades, Gabriel Antic, Pere Antic i Martí i Salvador Romaguera, àlies Nadal. Potser no és gaire agosarat suposar que degueren ésser els dos jurats i els quatre consellers previstos pels privilegis per a iniciar la nova estructura municipal. El compliment dels privilegis atorgats en els capítols fou recomanat pel rei al seu lloctinent a Catalunya, al governador de Catalunya, al batlle general del Principat, al veguer i al batlle de Barcelona i als consellers de la Ciutat Comtal, als quals, doncs, es reconeixia una certa autoritat en el territori de la seva vegueria.

El retorn de Teià a la jurisdicció reial l'any 1505 va cloure per a aquesta vila les conseqüències de la guerra contra Joan II i, al mateix temps, li proporcionà els privilegis d'un municipi amb govern propi, un pas molt important en el seu desenvolupament.

44. Vegeu l'apèndix documental, doc. 5 [3]. Els capítols dels llocs de La Pera, Pedrinyà i Caça de Pelràs, al Gironès, sí que havien previst la distribució dels càrrecs entre tots tres nuclis, l'any 1400. Vegeu Maria Teresa FERRER I MALLOL, «El patrimoni reial», p. 424.

45. Vegeu l'apèndix documental, doc. 6 [4]. Sobre els privilegis de caràcter econòmic concedits en altres capitulacions, entre els quals hi ha la facultat d'imposar contribucions i talles, cf. Maria Teresa FERRER I MALLOL, «El patrimoni reial», p. 425.

APÈNDIX DOCUMENTAL

1

1360, novembre, 28. Barcelona

El rei Pere el Cerimoniós concedeix al lloc de Teià que estigui adscrit únicament a la vegueria de Barcelona i no hagi de compartir les vegueries de Barcelona i del Vallès, cosa que resultava molt desconvenient per als veïns.

ACA, C, reg. 905, f. 42v-43r.

Nos Petrus et cetera. Dum nostros fideles subditos in gravaminibus et dispendiis esse noscimus involutos, illis per declarationis oportune suffragium promptis affectibus subvenimus. Attendentes igitur pro parte vestri, proborum hominum universitatis loci et parrochie^a Sancti Martini de Tayano diocesis Barchinone, fuisse nobis humiliter supplicatum ut, cum vos sitis de foro et iurisdiccione vicariarum Barchinone et Vallensis et quilibet vicarius ipsarum vicariarum consueverit ab olim in ipso loco uti omnimoda iurisdiccione et propterea tam per ipsos vicarios quam per eorum sagiones pro uno et eodem crimine seu delicto et alias sitis multociens aggravati et etiam cum sepius vos oporteat venire pro stando iudicio coram dictis vicariis vestris ordinariis aliquosciens ad civitatem Barchinone, ubi vicarius Barchinone suum consistorium habet, aliquando ad locum Granullariis, ubi vicarius Vallensis tenet multociens suum consistorium, et sit vobis inconveniens, dispendiosum non modicum et dampnosum, dignaremur vobis super hiis de opportuno et favorabili remedio providere. Ideo, vestris in hac parte supplicationibus inclinati, cum sit inconveniens quod una parrochia sit duobus vicariis submissa necnon ad quorundam nostrorum familiarium humiles intercessus, tenore presentis carte nostre perpetuis temporibus valiture, per nos et successores nostros quoscumque, eximimus^b seu extrahimus dictam parrochiam Sancti Martini de Tayano et vos, dictos probos homines universitatis eiusdem et ipsam universitatem ac eius singulares, cum omnibus bonis vestris et eorum, presentes pariter et futuros, a foro et iurisdiccione vicarii et vicarie Vallensis et foro ac iurisdiccioni vicarii et vicarie Barchinone dumtaxat submittimus cum presenti, concedentes vobis quod dictus vicarius Barchinone qui nunc est vel erit pro tempore per se vel subvicarium locumtenentes aut sagiones suos dumtaxat et non dictus vicarius Vallensis vel subvicarius locumtenens aut sagiones sui utatur in dicto loco et parrochia de Tayano iurisdiccione predicta et eius exercicio, prout ipse vicarius in aliis locis sue vicarie submissis potest et debet uti et consuevit etiam exercere, mandantes dicto vicario et subvicario Vallensis aliisque officialibus et subditis nostris, officio dicte vicarie submissis, quod de exercicio cuiusvis iurisdiccioni in dicto loco de Tayano et eius parrochia se nullatenus intromittant, mandantes insuper vicario Barchinone predicto necnon

universis et singulis officialibus nostris et subditis presentibus et futuris vel locatentibus eorumdem quatenus hanc concessionem et excepcionem, quam et omnia et singula supra contenta promittimus in nostra bona fide regia per nos et successores nostros vobis et vestris tenere et inviolabiliter observare, teneant firmiter et observent ac faciant inviolabiliter observari et contra non veniant seu aliquem contravenire permittant aliqua racione. Est autem certum quod pro predictis vobis supra concessis habuimus et recepimus a vobis mille quingentos solidos barchinonenses quos vos numerando ad opus nostre camere tradidistis. In cuius rei testimonium presentem cartam nostram fieri iussimus sigillo nostre magestatis inpendenti munitam. Data Barchinone, XXVIII^a die novembris, anno a nativitate Domini M^oCCC^oLX^o nostri regni XXV. Petrus cancellarius. Signum^c Petri, Dei gracia regis Aragonum etc. Testes sunt: infans Raimundus Berengarii, Impuriarum comes; Petrus Tarraconensis archiepiscopus, cancellarius; Hugo, Urgellensis episcopus; Berengarius, Gerundensis episcopus; Hugo, vicecomes Cardone, domicellus. Probata. Ffranciscus Dez Gual, mandato regio facto per dominum archiepiscopum Calaritanum, consiliarium. Vidit eam dominus rex, qui eam misit sui anuli sigillo sigillatam. [Al marge superior, en lletra del segle XVII] Hominum Parrochie Santi Martini de Tayano.

a. loco et parrochie, *interlineat sobre et lo.?, ratllat.* b. *La primera i de eximimus, corregida sobre una e.* c. *A continuació hi ha un espai en blanc per al signe del rei.*

2

1362, octubre, 26. Barcelona

El rei Pere el Cerimoniós, a causa de la guerra contra el rei de Castella i de la necessitat de diners per a defensar els seus regnes, ha decidit vendre tota la jurisdicció de Teià al seu conseller i escrivà racional, Pere Desbosc, però com que Teià li ha ofert la mateixa quantitat per a continuar sota la jurisdicció reial, declara que ha retractat aquella venda. Promet que la jurisdicció no podrà ésser venuda en el futur ni separada de la Corona ni de la vegueria de Barcelona. En el cas que ell o els seus successors no respectin aquest compromís, la jurisdicció revertirà als mateixos veïns de Teià.

ACA, C, reg. 907, f. 238r-239r.

Nos Petrus etc., attendentes quod nos, propter guerram vigentem inter nos et regem Castelle, publicum inimicum nostrum, qui facta confederacione cum regibus Navarre et Granate aliisque magnatibus extraneis, proditorie, spretis treugua atque pacis inter nos et ipsum, iuramentis et homagiis, excomunicacionibus et interdicti sentenciis ac aliis caucionibus vallatis, villam nostram Calataiubii cum aldeis suis et

quedam alia loca in Aragonē manu forti occupavit nostraque regna invadere conatur, si poterit, quod Deus avertat, oportet pecuniam undique procurare, qua providere possimus incumbētibz negociis dicte guerre resistere conatibus dicti regis, et hac de causa vendidissēmus omnem iurisdiccione[m] civile[m] et criminalem, altam et baxiam, merum et mixtum imperium, quam et quod nos habemus et habere consuevimus ac antecessores nostri habuerunt et habere consueverunt et debent in parrochia Sancti Martini de Tayano, sita in vicaria Barchinone et Vallensis, fideli de consilio nostro Petro de Bosco, scriptori porcionis domus nostre, et suis perpetuo per liberum et franchum alodium, instrumento gracie perpetuo interveniente, considerantes insuper vos, fideles nostros probos homines et universitatem dicte parrochie de Tayano, in actu et tractatu dicte vendicionis nobis obtulisse tantum quantum prefatus Petrus de Bosco nobis se obtulit daturum in seu pro predictis et etiam amplius, ita tamen quod dicta omnimoda iurisdiccio nobis et nostris successoribus regibus Aragonum et comitibus Barchinone ac vicario nostro Barchinone, presenti et futuro, indissolubiliter remaneret perpetuo inconvulsa et totaliter reunita; premeditantes insuper decentius et utilius nobis fore ipsam iurisdiccione[m] nobis et nostris successoribus perpetuo remanere per et secundum formam inferioris declaratam quod in persona alterius transferre, ideo, retractantes et revocantes contractum dicte vendicionis facte dicto Petro de Bosco, que nondum ad debitum pervenerat effectum, ac obblacionem vestram huiusmodi gratanter et non inmerito acceptantes, tenore presentis carte nostre firmiter et cunctis temporibus valiture, dictam iurisdiccione[m] civile[m] et criminalem, merum et mixtum imperium et omnimodam aliam iurisdiccione[m], altam et baxiam, illam videlicet quam nos habemus et habere debemus queque ad nos et successores nostros pertinet et spectat in dicta parrochia de Tayano et terminis ac pertinenciis suis ac in militibus et dominabus, hominibus et feminis et omnia alia et singula ex predictis dependencia, incidencia et emergentia qualicumque de causa Corone nostre regie ac comittatui et civitati Barchinone adiungimus inseparabiliter et unimus, promittentes nostra fide regia ac providentes quod dicta iurisdiccio, cum omnibus dependentibus ex eadem, cum vicaria Barchinone sit unita perpetuo et coniuncta sine medio et sine aliquo intervallo et sub uno solo nostro et nostrorum successorum in comittatu civitatis Barchinone dominio inseparabili perseveret quodque ipsam eandem iurisdiccione[m] ullo unquam tempore in se vel a se vel etiam intra se non dividemus seu alienabimus aut separabimus nec dividi vel separari faciemus vel quomodolibet permittemus imperpetuum vel ad tempus a civitate et vicaria predictis seu a nostra Corona regia in totum scilicet vel in partem, nec etiam prefactam iurisdiccione[m] vel eius partem concedemus aut dabimus ad feudum honoratum vel aliud per vendicione[m], cambium vel absolucione[m] nec alias inter vivos vel in ultima voluntate filiis vel filiabus nostris nec illustri regine consorti nostre pro camera vel alio seu aliis descendentibus aut collateralibus seu aliis quibuscumque uno vel pluribus nec per arbitrium transaccione[m] seu quamvis compositionem nec per aliquam rationem que dici, nominari vel excogitari possit nunc vel^a etiam in futurum. Nos enim quacumque alienacionem de pre-

dicta iurisdiccione fiendam, etiam urgentem necessitatem aut pro re publica, nobis et ipsis successoribus nostris virtute iuramenti a vobis inferius prestiti perpetuo interdicimus cum presenti, volentes et decernentes quod de cetero vicarius Barchinone presens et qui pro tempore fuerit et eius locum tenentes ac sagiones sui dumtaxat utantur in dicta parrochia iurisdiccione supradictam et eius exercicio ac etiam inhibentes expresse gubernatori generali in partibus nostris cismarinis eiusque vicesgerenti in Cathalonia, comissariis et vicario Vallensis aliisque officialibus nostris quibuscumque presentibus et futuris ne amodo in dicta parrochia dicta iurisdiccione uti presumant nisi ut^b vicarius Barchinone predictus eiusque locumtenens et sagiones, sub incursu nostre gratie et mercedis. Volumus preterea et decernimus quod si forsan nos vel nostri successores propter inadvertenciam aut presentis nostre provisionis oblivione seu alias vellemus aut vellent facere vel venire contra predicta vel aliqua de predictis, illud habeatur ex nunc pro tunc pro non facto aut penitus sit cassum, irritum et inane nullamque obtineant roboris firmitatem. Et nichilominus, ipso facto, dicta iurisdiccio cum dependentibus ex eadem et emolumenta ac iura inde proveniencia ad vos, dictos probos homines et dictam universitatem et vestros successores, penitus devolvantur vosque et vestri successores, ipso casu, sitis liberi, exempti et immunes perpetuo ab omni iurisdiccione nostri et nostrorum et etiam illius seu illorum in quem seu quos ipsa fuerit iurisdiccio transportata. Et ut predicta omnia et singula vobis et vestris firmitus observentur, iuramus sponte per dominum Deum et eius sancta quatuor Evangelia, a nobis corporaliter tacta, predicta omnia et singula perpetuo tenere et observare et contra non facere aliqua urgente necessitate, iure aliquo, causa vel etiam ratione nec hac de causa amplius a vobis seu vestris successoribus vel a dicta universitate petemus seu peti faciemus, cum contenti simus mille quingentis solidis infrascriptis, mandantes per hanc eandem inclito et magnifico infanti Johanni,^c primogenito nostro carissimo, duci Gerunde et comiti Cervarie necnon gubernatori generali in partibus nostris cismarinis eiusque vicesgerentibus ac vicariis, baiulis aliisque officialibus nostris, presentibus et futuris et eorum locatenentibus, quatenus predicta omnia et singula vobis et vestris perpetuo observent et faciant ab aliis penitus observari et contra non faciant vel veniant quavis causa. Constat tamen quod vos, probi homines et universitas predicta de Tayano pro predictis per nos vobis concessis exsolvistis nobis mille quingentis solidis barchinonensibus, quos de nostro mandato tradidistis dilecto consiliario et thesaurario nostro Bernardo de Ulzinellis, militi legumque doctori, per eum convertendos in negociis dicte guerre. In cuius rei testimonium presentem cartam nostram vobis fieri iussimus, sigillo nostre magestatis inpendenti munitam. Data Barchinone, XXVI° die octobris, anno a nativitate Domini M^oCCC^oLX^o secundo nostrique regni XXVII°. Petrus cancellarius. Signum^d Petri, Dei gracia regis Aragonum, Valencie, Maioricarum, Sardinie et Corsice, comitisque Barchinone, Rossilionis et Ceritanie, qui predicta concedimus et iuramus. Testes sunt: reverendus Petrus, Tarrachonensis archiepiscopus; venerabilis Romeus, Ilerdensis episcopus; venerabilis Guillermus, Barchinonensis episcopus; Petrus, Urgellensis comes, do-

micellus; Huguetus de Cardona, vicecomes, miles. Ffuit clausum per Fferrarium de Magarola, domini regis scriptorem. Fferrarius de Magarola, ex capitulis provisus in consilio. Probata. Similis carta de verbo ad verbum fuit facta pro parrochia et hominibus de Premiano, per qua exsolverunt duos milles solidos barchinonenses fuit-que data sub predicto kalendario et signata per dictum cancellarium. Ffuit clausum per Fferrarium de Magarola, domini regis scriptorem. Idem. Probata.

a. vel, interlineat. b. ut, interlineat. c. infantis Johannis, en genitiu, erròniament al ms. d. A continuació hi ha un espai en blanc per al signe del rei.

3

1362, octubre, 26. Barcelona

Amb motiu del canvi de vegueria, el rei Pere el Cerimoniós condona les penes i les multes, tant les civils com les criminals, degudes al fisc per Teià i Premià i pels seus veïns, mentre no derivin de crims greus, castigats amb la pena de mort o la mutilació de membres.

ACA, C, reg. 907, f. 240r-v.

Nos, Petrus etc. Quia in contractu inito inter nos et vos, probos homines et universitates parrochiarum de Premiano et de Tayano diocesis Barchinone, super eo videlicet quia dictas parrochias separavimus a foro et iurisdiccione vicarii Vallensis easque foro et iurisdiccioni vicarii Barchinone, cum cartis nostris datis ut infra, expresse fuit conventum ut remissionem subscriptam vobis facere dignaremur, ideo, tenore presentis remittimus et relaxamus vobis, probis hominibus et universitatibus parrochiarum predictarum et omnibus singularibus ex vobis, omnes penas terciorum et alias quascumque nobis et fisco nostro civiliter et criminaliter spectantes ac etiam omnia crimina que vos, dicte universitates et earum singulares, simul vel divisim comiseritis usque in presentem diem, dum tamen dicte pene et crimina non descenderint a criminibus pro quibus mors aut mutilacio membrorum sequeretur, mandantes vicariis Barchinone et Vallensi aliisque officialibus nostris presentibus et futuris vel loca tenentibus eorundem quatenus remissionem et relaxationem nostras huiusmodi vobis et singularibus ex vobis observent et observari faciant et contra non faciant vel veniant quavis causa. In cuius rei testimonium presentem fieri iussimus nostro sigillo munitam. Petrus, cancellarius. Data Barchinone, XXVI^a die octobris, anno a nativitate Domini, millesimo CCC^o LX° secundo. Petrus, cancellarius. Fferrarius de Magarola, ex capitulis provisus in consilio et fuit recognita per Petrum Ça Rovira, cui fuit commissum per consilium. Probata.

4

1362, octubre, 26. Barcelona

El rei Pere el Cerimoniós encarrega a Pere de Santcliment, ciutadà de Barcelona, que vagi a Teià i a Premià, acompanyat per sis prohoms de cada localitat, que ell mateix ha d'escollir, per tal de fer la taxació del que cadascú haurà de pagar per tal de reunir les quantitats que li han promès; els concedeix l'autoritat reial necessària.

ACA, C, reg. 907, f. 240v-241r.

Petrus etc. fideli nostro Petro de Sancto Clemente, civi Barchinone, salutem et graciam. Quia universitates parrochiarum de Premiano et de Tayano, pretextu quorundam contractuum, quos nobiscum noviter inierunt, certam peccunie quantitatem nobis et curie nostre exsolvere tenentur, ideo vobis dicimus, comittimus et mandamus quatenus adhibitis vobis sex probis hominibus de utraque dictarum parrochiarum, omnes et singulos comorantes et habitantes intra dictas parrochias taxetis ad solvendum et contribuendum in predictis, prout vobis et dictis probis hominibus, a quibus iuramentum super hiis recipiatis, melius videbitur faciendum. Nos enim vobis et dictis per vos eligendis probis hominibus super predictis vices nostras comittimus plenarie cum presenti. Data Barchinone, XXVI^a die octobris, anno a nativitate Domini M^oCCC^oLX^o secundo. Idem cancellarius. Idem. Probata.

5

1505, novembre, 21. Salamanca

El rei Ferran el Catòlic concedeix els capítols presentats pels prohoms i els síndics de Sant Martí de Teià, pels quals la població queda unida a la Corona i queda constituïda en batllia. Els seus habitants podran escollir una terna de candidats, entre els quals el rei o el seu lloctinent o el batlle general de Catalunya en nomenaran un com a batlle triennal. Podran escollir també dos jurats, quatre consellers i un síndic o clavari cada any. Podran tenir una escriptura on es guardaran els documents referents a la població i la qual estarà servida per un notari nomenat pels jurats i els consellers. Els veïns del lloc podran imposar contribucions sobre el pa, el vi, la carn, etc., a la localitat sense haver de demanar autorització expressa al rei. Finalment, atorga que els delinqüents locals han d'ésser jutjats al mateix lloc.

ACA, C, reg. 3555, f. 97r-102r.

In Dei nomine, pateat universis quod nos, Ferdinandus, Dei gracia rex Aragonum, Sicilie citra et ultra Farum, Hierusalem^a etc., quia pro parte vestrum fidelium nostrorum sindicorum parrochie Sancti Martini de Tayano episcopatus Barcinonensis fuerunt coram maiestate nostra oblata capitula quedam seriey sequentis: Molt alt e molt excellent senyor, los prohòmens e síndichs de Sanct Martí de Teyà del bisbat de Barcelona,^b fidelíssims vassalls de vostra alteza, per la gran e innata fidelitat e naturaleza que tostemps han tenguda e tenen a vostra serenitat, desijants de aquella en temps algú no ésser separats, per lo servey de vostra majestat e per la administració de la justícia e repòs llur presenten a vostra alteza los infrascripts capítols, los quals suppliquen per vostra gran excel·lència ésser los atorgats. E són los següents.

[1] E primerament, per quant los dits prohòmens e síndichs desijen jamés ésser separats de la Corona real suppliquen a vostra alteza e a vostra gran clemència, augment e conservació del patrimoni real, los vulla atorgar ab los presents, los quals hagen força de privilegi e ley paccionada, que d'equí avant vostra alteza ni vostres successors no pugen vendre ni empenyar, donar, stablir, enfeudar ni en servitut alguna posar ni separar de la Corona real y del comte de Barcelona^c la dita parròquia de Sanct Martí de Teyà ne los qui ara o en sdevenidor seran poblats en aquella o en los térmens de aquella ni la jurisdicció civil, criminal, mer o mixt imperi de aquella e térmens de aquella o fer algun altre linatge de separació o transportació per causa alguna voluntària o necessària, vullés que sia per heretament, maridatge, cambre, passatge, guerra, posat encara que fos cas de urgent o extrema necessitat o que consernís utilitat de cosa pública e de tot lo Principat o conservació del stat real o encara per qualsevol causa o raó, ans aquella man vostra majestat ésser e sia unida e indissolublament inseparable de la Corona real e que vós, senyor, en vostre fe real per vós e vostres successors promateu ab los presents, havent força de privilegi, e ab jurament que en tostemps tendreu e defendreu la dita parròquia, poblats e habitants en aquella e en los térmens de aquella com a incorporats, agregats e units a la dita Corona e patrimoni real e això promet vostra alteza de son propi motiu e de certa sciència, consultament e deliberada, havent de les dites coses plena informació, e si lo contrari era fet, ço que Déu no vulla, per inadvertència, importunitat o seducció de alguna persona o per propi motiu o en altra qualsevol manera o per qualsevol ocasió, vol vostra alteza e declara ara per levors e levors per ara ab los presents, los quals^d vol hagen força de contracte e de ley paccionada, que tals alienacions, infeudacions, concesions, transportacions, mutacions o empenyoraments ipso iure et facto sien irrites e nulles e no de força alguna e en res no sien obeys e que algun official de vostre majestat o de vostres successors, per gran que sia, no gos ni presumesca executar provisions o actes alguns que per importunitat o altra ment de vostra alteza o de successors vostres en contrari de açò fossen fetes o emanades, ans lo official qui lo contrari farà sia ipso facto hagut per privat de son offici o per persona privada e los actes que de açò atemptaria fer sian ipso iure nulles e ultra axò los dits officials incorreguen ipso facto en pena de cinch mília florins

d'or de Aragó, de la qual pena no puguen obtenir remissió alguna ans encontinent e promptament sia executada, la qual pena sia adquirida la meytat als cóffrens reals e l'altra meytat a dita universitat e que los manaments e provisions de aquells tals officials no sian en res obeyts ni per la inobediència que de fet farien los dits supplicants o successors llurs, axí en universal com en particular, no incorreguen en pena alguna e ultra açò vostra alteza les dóna facultat e licència que en juy e fora juy e de dret o altrament puxen contradir e resistir a tals havents tals o semblants concessions o qualsevol dels prenomins títols en la forma e manera que és permès e atorgat resistir als hòmens de Mataró, de Cabrera e de altres parròquies circunvehines juxta los privilegis que tenen de vostra alteza e de vostres successors, tenint e havent per exprimit tot lo que de més és en aquells que ací sobre les dites coses. Plau al senyor rey.

[2] Ítem, potentíssimo senyor, per quant la dita parròquia de Teyà és luny de la ciutat de Barcelona^e dues legues o per aquent e quant algun crim enorme o altre se segueix, ans que lo veguer o batle no y és arribat, per no haver-hi official real qui los crimosos puga perseguir ni pendre, los delats se'n són anats e los crimosos resten impunits, lo que redunda en gran dan de la justícia e dels poblats en dita parròquia e terme, suppliquen per ço los dits prohòmens e síndichs de dita universitat que plàcia a la serenitat vostra atorgar als hòmens poblats e pobladors en la dita parròquia ara de nou,^f per novell pacte e concòrdia, fer la dita parròquia e terme de aquella batlia per si, la qual se stenga tant quant se stén la dita parròquia e terme de aquella^g e que los jurats e consellers de la dita parròquia e terme^h puguen elegir tres hòmens naturals ho habitants o heretats en la dita parròquia e térmens que no sian cavallers, gentils hòmens, hòmens de peratge ni ciutedans honrats de Barcelona,ⁱ los quals hagen e puguen presentar per letra o altrament a vostra alteza o successors vostres o a vostre loctinent general o al batle general de Catalunya o a son loctinent e que la una de les tres persones dessus dites sia proveyda per batle de la dita parròquia e terme, e a aquella hage ésser fet^j lo privilegi o provisió de la batlia per aquell trienni; e que per la resta del present trienni sia batle en Pere Noguera, major de dies;^k e per quant lo Masnou e tres o quatre cases junctes ab aquell, qui són del terme de dita parròquia, stan junctes ab la mar he y ha moltes barraques de pescadors, hon de continuo confluyen moltes gents e, si lo batle elegit ere de la dita parròquia, la qual dista del Masnou més de mige legua, seguint-se algun cas, lo dit batle^l ans^m no hi arribàs, s'i porie fer alguna novitat, suppliquen per ço los dits prohòmens a vostra alteza vulla provehir que, si lo dit batle elegit o elegidor serà de la dita parròquia de Teyà, puixen tenir loctinent al Masnou qui, en absència sua, regesqua lo dit offici, dels defectes e culpes del qual lo dit batle sia tingut et viceversa, si lo batle elegit o alegidor és del Masnou, puixen tenir son loctinent en la parròquia de Teyà a fi que, per defecte de official, los crims o delictes no restassen impunits e la justícia no fos administrada; lo qual batle age per son salari cascun any deu liures dels emoluments que traurà de son offici e, si més avant hi haurà, sia de la règia cort; e lo dit batle, absent emperò lo veguer de Barcelona,ⁿ exercecha en la dita parròquia

e térmens de aquella tota jurisdicció civil e criminal e tota altra manera^o de jurisdicció, excepto crim del qual se meresqués mort corporal; e puixe crear saig o saigs e guiar, compositar e remetre de qualsevol crims excessos e delictes, pus no sia crim de mort ne de trayció, bausia, heregia, sodomia, fabricant de falsa moneda ne crim de lesa majestat, segons lo batle de Premià e altres batles de les perròquies circumvehines a la dita parròquia de Teyà han acostumat exercir e fer e exercexen e fan cascadun dia; e si cas serà que en la dita parròquia e terme se feya alguna mort o alguna persona morta^p s'i trobava, que lo dit batle ab intervenció de scrivà o notari puixe aquell soterrar, feta primer designació segons és acostumat; lo qual batle hage a tenir cort tots mesos dues voltes almenys, a fi sia feta justícia prompte; e en causa alguna civil que sia major de vint sols. no y puixe proceyr sinó de consell de algun juriste que sia assessor seu; e si en causa alguna darà sentència de quantitat major de cinquanta sols. se puixen appellar o reclamar al veguer de Barcelona^q e si serà menor de cinquanta sous de la dita causa de appellació o reclamació ne^r conega lo dit batle de consell de algun altre juriste, que vege e conega si és bé o mal appellat o reclamat; e que lo dit batle sia forçat fer tots los dits^s actes, així civils com criminals, ab lo notari qui per los jurats e consellers de dita perròquia e terma hi serà elegit e no ab altri algú; lo qual batle, en lo introhit de son offici, hage a jurar e prometre en poder del veguer de Barcelona^r que servarà Constitucions de Cathalunna e altres libertats e privilegis de la terra e que bé e leyalment se haurà en lo exercici de son offici, ministrant justícia a las parts sens excepció de persones; e sia tingut de donar fermances en lo introhit de son offici a coneguda^u dels jurats e consell de la dita parròquia^v e que se oblic en tenir taula en la fi de son trienni, segons altres batles triennals, juxta les Constitucions de Cathalunna, són tenguts e obligats; e que dels emoluments del dit offici sia tengut donar compte e raó al mestre racional de vostra cort, si e segons los altres oficials triennals acostumen donar; e que lo dit batle puga forçar los pescadors a vendre peix als habitants en la dita perròquia e terme per llur mester, pagant los lo preu degut e rahonable, segons en Materó e en altres perròquies circumvehines se acostuma^x de fer. Plau al senyor rey.

[3] Ítem, potentíssimo senyor, supliquen los dits prohòmens e síndichs de la dita universitat que plàcia a la alteza vostra atorgar als dits hòmens poblats e pobladors dins la dita parròquia e terme que cascadun any los sia lícit e permès fer en la dita parròquia e terme^y dos^z jurats e quatre consellers, los quals sien de edat de vint y cinc anys almenys y presents en Cathalunna, qui aconsellen als dits jurats en fer entre ells ordinacions; los quals dos jurats e quatre consellers sien elegits per los habitants en la dita parròquia e térmens de aquella a les més veus e aquells regesquen la dita perròquia e terme per temps de hun any e, passat aquell, en la forma demunt dita se hagen elegir dos altres jurats e quatre consellers e axí sia servat de aquí avant perpetualment; e per lo semblant puxen elegir hun síndic o clavari a beneplàcit llur, qui tenga càrrech de exigir e cobrar e, si mester serà, pagar les coses e càrrechs de la dita parròquia e terme, la qual elecció de jurats e consellers e síndic o clavari se fasse lo dia de Sant Steve, ço és, l'endemà de Nadal e que los elegits en dits officis

sien forçats en pendre aquells e jurar lo dit dia en poder del dit batle de la dita paròquia e terme, sots pena de cinch florins d'or, guanyadora la meytat a la dita paròquia e l'altra meytat al official qui farà la execució, qui sia lo dit batle, lo qual no tingue vot en dites eleccions sinó que sols hi fassa assistència e, si cars se seguia que algun elegit amava més pagar la dita pena que no^{aa} regir lo dit offici a què serà elegit, en tal cas los dits hòmens ne elegeixquen altre lo mateix dia e açò mateix se faça si se al·legava just impediment per algun elegit, romanent la conexensa de aquell impediment, si serà just o no, als jurats e consellers qui finiran aquell any ensempls ab lo dit batle. Plau al senyor rey.

[4] Ítem, supliquen a la majestat vostra los dits síndichs e prohòmens perquè los poblats en la dita paròquia e terme en temps sdevenidor tròpien los contractes e actes qui-s pendran en la dita paròquia e terme e aquells sien bé guardats plàcia a la alteza vostra consentir-los una scrivania o archiu en lo loch, hon los jurats desús dits e consellers deputeran, la qual e lo qual sian de la dita universitat e singulars de aquella a fi que tots los habitants en la dita universitat tenguin les scriptures segures e que^{ab} tots los contractes e actes qui-s feran en la dita paròquia e terme entre los habitants en aquella se hagen a fer en la dita scrivania e no en altra part e lo notari qui regirà dita scrivania elegidor per los dits jurats e consellers no puxe traure les scriptures de la dita scrivania, ans aquelles hage a dexar en poder del notari qui après regirà dita scrivania. Plau al senyor rey.

[5] Ítem, com lo veguer de Barcelona^{ac} o regent la dita vegueria hage acostumat, essent present en la dita paròquia, conèxer de les causes civils e criminals e exercitar lo mer e mixt imperi en los hòmens de la dita paròquia e tèrmens de aquella e altres en aquella delinqüents seu quasi, supliquen los habitants en dita paròquia e terme plàcia a vostra alteza atorgar al batle de dita paròquia e terme, en virtut del present privilegi in perpetuum durador, que venint lo dit veguer o regent la vegueria de Barcelona a la dita paròquia e terme, stant present en aquella e no en altra manera, puixa conèxer de les causes civils e criminals de la dita batlia, entès, emperò, que, per ésser present lo dit veguer o regent la vegueria de Barcelona, lo batle de dita paròquia no sia impedit ne cesse del exercici de son offici sinó en aquelles causes de les quals dit veguer o regent la vegueria en scrits e particularment lo inhibirà, les quals inhibicions no puixa fer lo dit veguer sinó essent present en dita batlia e, encontinent que serà fora de aquella, la conexensa de les dites causes de les quals serà stat inhibít lo dit batle torn sens impediment algu en aquell; e partint-se lo dit veguer o regent de la dita paròquia o batlia sia tengut leixar los processos, actes e penyores que fetes haurà dins la dita paròquia, ço és, los processos e scriptures al notari de la dita paròquia e batlia e les penyores en poder del dit batle; e que lo dit veguer puxe a sa voluntat aportar los ministres e notari per les causes criminals, atès que en la dita paròquia lo notari qui tindrà càrrec de dita scrivania no tendria aquella habtesa e suficiència que seria necessari en les dites causes criminals; e que lo dit veguer o regent la vegueria, anant hi venint, no puixa

exhigir dietes ni salaris alguns de la dita universitat e parròquia sinó dels delinquents o dels qui lo y faran anar. E que lo dit veguer o regent no puga traure nengun delat o criminós de la dita parròquia, ans lo haja dins aquella sentenciar, absolre, condemnar o executar. Plau al senyor rey.

[6] Ítem, senyor, sia de vostra mercè consentir a la dita parròquia e terme de aquella, sens altra licència o provisió real, puxen tota hora que a la dita universitat e poblats de aquella o a la major part de aquells serà ben vist e la necessitat ho aportarà, entre ells e los terratinents, metre dret e imposicions en pa, vi, carn e altres virtualles e fer talls e manlevar censals e violaris al for que millor vist los serà, ab totes les obligacions acostumades, e que seran concordades ab los qui-ls prestaran e encara puxen posar e metre en sí delmes, redelmes, vintens e altres impositos e drets que-ls serà vist fahedor e tostemps que-ls serà vist fer cullir o vendre o arrendar aquells per suportar los càrrechs e necessitats de dita parròquia e terme lohant e aprovant ara per llavors e levors per ara los dits contractes e censals e posant en aquells vostra auctoritat e decret, de les quals coses lo qui les cullirà, vendrà o arrendarà ne hage a donar compte a les persones que en açò per los dits jurats e consellers hi seran diputades e no a altra algú. Plau al senyor rey.

[7] Ítem, senyor, sia de vostra mercè consentir a la dita parròquia e terme perpetuament que los delats de la dita parròquia e terme e qui en aquella seran presos hagen ésser detenguts, absolts o condemnats dins la dita parròquia e terme, segons dit és, pus no sian processats de processos de regalia e de aquella no pugen ésser trets per official algú ne encara les enquestes, processos o penyores que contra aquells se faran, segons que per vostra alteza és estat atorgat^{ad} a la parròquia de Premià e altres parròquies circumvehines. Plau al senyor rey.

Tenore presentis, ad suplicationem perhumilem pro parte vestri, fidelium nostrorum Petri Noguera majoris dierum, Geraldí Anoles, Bernardí Famadas, Gabrielis Antich, Petri Antich, Martini et Salvatoris Romaguera, alias Nadal, sindicorum et procuratorum dicte parrochie Sancti Martini de Tayano super hiis nobis humiliter factam, capitula preinserta et unumquodque eorum, iuxta responsiones et decretationes per nos in fine cuiuslibet eorum appositas, laudamus, approbamus, concedimus et confirmamus ac iuramus per dominum Deum et eius sancta quatuor Evangelia, manibus nostris corporaliter tacta, in manu et posse protonotarii nostri infrascripti, hec a nobis recipientis, paciscentis ac etiam legitime stipulantis, quod capitula ipsa et unumquodque eorum^{ac} et omnia et singula in eis et quolibet eorum contenta iuxta sui series et tenores ac decretationes predictas vobis,^{af} dictis sindicis, et universitati et singularibus personis parrochie memorate de Tayano et successoribus eorum perpetuo tenebimus, complebimus et inviolabiliter observabimus successoribusque nostros tenebunt, complebunt et inviolabiliter observabunt, prout et quemadmodum in responsionibus per nos in fine cuiuslibet dictorum capitulorum factis continetur. Mandantes per hanc eandem locumtenenti generali nostro in Ca-

thalonie principatu et comitatibus Rossilionis et Ceritanie gerenti insuper vices nostri generalis gubernatoris et baiulo generali dicti nostri Cathalonie principatus, vicario quoque et baiulo et consiliariis Barchinone ceterisque universis et singulis officialibus et subditis nostris et dictorum officialium locumtenentibus, presentibus et futuris sub pena florenorum auri duorum mille, quod capitula preinserta et unumquodque eorum et omnia et singula in eis et eorum quolibet contentas,^{ag} iuxta sui series et thenoris ac^{ah} responsiones et decretaciones nostras predictas vobis universitati, singularibus et probis hominibus dicte parrochie Sancti Martini de Tayano teneant firmiter et observent tenerique et observari inviolabiliter faciant per quoscumque et contrarium non faciant ratione aliqua sive causa, quanto gratiam nostram charam habent et preappositam penam cupiunt evitare.^{ai} Datum in civitate Salamantice,^{aj} die XXI mensis novembris, anno a nativitate Domini millesimo quingentesimo quinto regnorumque nostrorum videlicet Sicilie ultrafarum anno tricesimo octavo, Aragonum et aliorum vicessimo septimo, Sicilie autem citrafarum et Hyerusalem tercio. Signum Ferdinandi, Dei gracia etc.,^{ak} qui predicta concedimus, laudamus, firmamus et juramus eisdemque sigillum nostrum comunem inpendenti jussimus apponendum. Yo el rey. Testes sunt que premissis interfuerunt Petrus Diagueis et Gutierrez Tello, reposterii camere dicti domini regis. Signum mei, Michaelis Velasquez Climent, predicti serenissimi ac potentissimi domini regis protonotarii eiusque auctoritate per universam sue maiestatis dicionem publici notarii, qui predictis una cum prenominatis testibus interfui eaque de sue celsitudinis mandato scribi feci et clausi. Dominus rex mandavit mihi, Machaeli Velasquez Climent. Visa per^{al} thesaurarium et conservatorem generalem. [Al marge superior, en lletra coetània] Ville et parrochie Sancti Martini de Teyano diocesis Barcinone.

a. En el pergamí original hi ha a continuació la intitució completa. Hem utilitzat una transcripció antiga, bé que imperfecta, d'aquest pergamí, ja que actualment es troba en molt mal estat: «Valentie, Majoricae, Sardinie, Corsice, comes Barchinone, dominus Indiorum maris Oceani, dux Athenarum et Neopatrie, comes Rossilionis et Ceritanie, marchio Oristanni et Gossiani, administrator et gubernator regnorum Castelle pro serenissima regina Joanna, filia nostra charissima.» b. He desenvolupat en català l'abreviatura llatina Barchna. c. Ídem. d. A continuació hi ha, ratllat, los quals. e. He desenvolupat en català l'abreviatura llatina Barchna. f. Ara de nou, interlineat. g. de aquella, interlineat sobre de aquella, ratllat. h. e terme, interlineat. i. He desenvolupat en català l'abreviatura llatina Barchna. j. Feta, al reg. amb la a ratllada. k. A continuació hi ha, ratllat, en. l. lo dit batle, interlineat. m. A continuació hi ha, ratllat, que. n. He desenvolupat en català l'abreviatura llatina Barchna. o. manera, interlineat sobre natura, ratllat. p. morta, interlineat. q. He desenvolupat en català l'abreviatura llatina Barchna. r. ne, interlineat. s. dits, interlineat. t. He desenvolupat en català l'abreviatura llatina Barchna. u. «e altres libertats [...] a coneguda», afegit al marge inferior. v. «dels jurats [...] parròquia», falta, segurament perquè fou tallat quan fou relligat; ho supleixo amb la transcripció antiga del document original. x. acostuma, corregit sobre acostumen. y. Termens, al reg. amb ns ratllat. z. A continuació hi ha aquella, ratllat. aa. no, interlineat. ab. A continuació hi ha tots, ratllat. ac. He desenvolupat en català l'abreviatura llatina Barchna. ad. A continuació hi ha a la, ratllat. ae. A continuació hi ha iuxta dictas decretaciones, ratllat. af. «et omnia et singula [...] vobis», afegit al marge inferior. ag. «et omnia et singula [...] contentas», afegit al marge

inferior del registre. ah. «iuxta [...] ac», interlineat sobre tamen, ratllat. ai. A continuació hi ha, ratllat, «In cuius rei testimonium presentem fieri iussimus nostro comuni sigillo inpendenti munitam». aj. Salamantice, interlineat sobre Segovie, ratllat. ak. etc. substitueix la titulació completa, que figura al pergami original: «regis Aragonum, Sicilie citra et ultra Farum, Hyerusalem, Valentie, Majoricarum, Sardinie, Corsice, comitis Barchinone, domini Indiorum maris oceani, ducis Athenarum et Neopatrie, comitis Rossilionis et Ceritanie, marchionis Oristanni et Gossiani, administratoris et gubernatoris regnorum Castelle, Legionis, Granate et pro serenissima regina Joanna, filia nostra charissima.» al. A continuació hi ha, ratllat, manum regis cancellarii.

EL PALLARS A L'EDAT MODERNA: ORGANITZACIÓ, DRETS I OFICIALS DEL MARQUESAT DE PALLARS. VICISSITUDS I ESTRANYAMENT DELS SEUS FONS ARXIVÍSTICS¹

Sebastià Solé i Cot

Universitat Autònoma de Barcelona

1. ELS EDITORS I L'EDICIÓ

L'Ajuntament de Sort, el Consell Comarcal del Pallars Sobirà i l'Arxiu Històric Comarcal de Sort han promogut l'edició de dos manuscrits del segle XVII: «Relación del marquesado de Pallás y de los oficiales que vuestra excelencia tiene en el, echa por el doctor en ambos derechos Onofre Timbau» (p. 31-176) i «Descripción del biscondado de Villamur» (p. 177-201). Aquesta edició ha estat efectuada per la historiadora Maria Lluïsa Cases, l'arxivera Carme Maria Marugan i la filòloga Maria Isabel Rabasa. Josep Maria Bringué hi ha fet una excel·lent i àmplia introducció, intitulada «El Pallars al s. XVII» (p. 11-24), que constitueix una útil i potser l'única introducció històrica al Pallars de l'edat moderna, la qual, sense proposar-s'ho, enllaça cronològicament i temàticament amb els treballs del mateix Bringué, de Jaume Fernández i de Jaume Ribalta publicats al recull intitulat *Senyor en les muntanyes: Procés polític a Hug Roger III, darrer comte de Pallars*.² L'edició ha comptat amb la col·laboració de l'arquitecte J. A. Adell, del geògraf i historiador Jesús Burgueño i d'altres persones que fóra massa prolix d'enumerar. Ací volem deixar constància de l'existència d'un equip laboriós i competent de pallaresos naturals i adoptius capaç de fer moltes coses, de l'existència i els resultats del qual no n'és aliè l'alcalde de Sort i diputat al Parlament Agustí López, un polític que tant s'ha preocupat i ha fet per la conservació, l'agencament, l'estudi i la divulgació del patrimoni històric pallarès.

1. Recensió i anotacions al llibre de Josep Maria BRINGUÉ, Maria Lluïsa CASES, Carme Maria MARUGAN i Maria Isabel RABASA, *Descripció del marquesat de Pallars i del vescomtat de Vilamur per Onofre Timbau (1628)*, Lleida, Pagès Editors, 2001, col·l. «Pallars», 201 p.

2. Ferran RELLÀ i FORO (dir.), *Senyor en les muntanyes: Procés polític a Hug Roger III, darrer comte de Pallars*, Lleida, Pagès Editors, 2002.

2. GÈNESI I VICISSITUDS DELS DOCUMENTS TRANSCRITS. AVENTURES I DESVENTURES DELS FONTS CATALANS DELS CARDONA-MEDINACELI

Bringué comença la introducció explicant-nos que la transcripció dels dos documents s'ha efectuat a partir de «dues còpies fetes per un arxiver anomenat Juan Busquets per a l'ús quotidià dels oficials ducals» (p. 11),³ que els originals no s'han pogut consultar⁴ i que «la documentació del Pallars [després de la caiguda del comtat a les mans dels Cardona, a finals del segle XV] ha estat molt viatgera: els Cardona la prengueren del Pallars i se l'emportaren a Arbeca, després a Falset, a Barcelona, a Madrid, a Sevilla, a Toledo, i vés a saber on acabarà» (p. 11).⁵ Nosaltres, com l'autor referit insinua, creiem que la documentació ha d'estar a prop dels pobles que l'han causada i —directament o indirectament— pagada, que són els que l'estudiaran amb més interès, a més del fet que tal documentació es va estar durant segles a Catalunya.

Nosaltres advertim ara el lector i l'investigador que una part de la documentació catalana dels fons ha estat microfilmada a càrrec de la Generalitat de Catalunya i que els microfilms relatius a la documentació pallaresa han estat dipositats a l'Arxiu Comarcal de Sort.⁶

3. Juan Busquets fou el primer dels arxivers (1623-1640) de l'Archivo General de los Duques de Segorbe y Cardona, els quals concentraren llur documentació al castell d'Arbeca (A. SÁNCHEZ GONZÁLEZ, *Documentación de la Casa de Medinaceli: el Archivo General de los Duques de Segorbe y Cardona*, Madrid, 1990, p. 65 i seg. i 205 i seg.). Segons Bringué, en la introducció de l'edició que recensionem (p. 13), Busquets era notari de Castelló d'Empúries, un comtat també conquerit pel rei i que anà a parar finalment als Cardona a la primera meitat del segle XVI; d'Onofre Timbau, en canvi, només ens diu que era «jutge del marquesat ("assessor" diuen els documents)» (p. 11).

4. Diu que «es deu[en] conservar dins [l']arxiu general [...] dels Cardona-Medinaceli» (p. 11).

5. Segons Sánchez González, encara ha estat en més llocs dels que diu Bringué (a Lucena entre 1641 i 1660, i a Tortosa entre 1714 i 1722 —A. SÁNCHEZ GONZÁLEZ, *Documentación*, p. 71 i seg. i 114 i seg.). A Toledo no hi ha estat mai ni creiem que hi vagi mai (a la secció «Noblesa» de l'Archivo Histórico Nacional), ja que el dit fons ha estat inscrit en el Catàleg General del Patrimoni Històric Andalús per ordre de la Conselleria de Cultura de la Junta d'Andalusia, juntament amb l'edifici de la Casa de Pilatos i amb tots els fons documentals que aquest aixopluga (Ordre de 29 de juliol de 1997, *Boletín Oficial de la Junta de Andalucía* de 23 d'agost de 1997, on trobem enumerats els llinatges nobiliaris dels quals procedeixen els dits fons).

6. Fa una descripció detallada de la gestació i l'aplicació dels convenis successius entre la Generalitat de Catalunya, la Fundació Casa Ducal de Medinaceli i el monestir de Poblet, per a la microfilmació i el dipòsit dels fons, així com de la creació del Consell Particular per a Catalunya de la Fundació, Francesc OLIVÉ I OLLÉ, «L'arxiu dels Medinaceli a Catalunya», *Arxius. Butlletí del Servei d'Arxius* (Barcelona), núm. 22 (1999), p. 1-3, on l'autor descriu sumàriament els fons catalans de

Josep Maria Pons i Guri, l'estudiós del vescomtat de Cabrera (també pertanyent als Cardona-Medinaceli des del 1756), explica com els fons d'aquest vescomtat, dipositats a Hostalric, durant la Guerra Civil foren portats pel Servei de Salvament d'Arxius de la Generalitat de Catalunya a Viladrau per a salvar-los dels bombardeigs, i, finida la Guerra, el Servicio de Recuperación Documental dels vencedors els portà a l'Arxiu Reial de Barcelona (o Arxiu General de la Corona d'Aragó), d'on foren lliurats al duc de Medinaceli,⁷ a qui «devia venir de nou el regal al cap de 127 anys de l'abolició de les jurisdiccions baronials i dels vestigis del feudalisme»; el duc ordenà dipositar-los a l'arxiu que tenia al seu palau de Sevilla. Ja cap als nostres dies, Pons es refereix al projecte de centralitzar a Toledo els arxius dels *Grandes de España*, i a l'autorització, amb càrrec a la Generalitat de Catalunya, de realitzar còpies microfilmades que es dipositaran a Catalunya. Pons diu que això, «més que una solució, és un testimonial a honor i glòria de la grandesa de la il·lustre nissaga», i que «la pantalla de l'aparell de lectura de microfilms afecta la visió» de l'investigador.⁸ A això, nosaltres hi podem afegir que la lectura del microfilm mai no és tan nítida ni concloent com la de l'original; i que, per postres, els microfilms s'han hagut de dipositar on ha volgut el posseïdor actual dels documents, no pas on ha volgut qui n'ha pagat la reproducció. Nosaltres no creiem que el monestir de Poblet —lloc triat per al seu dipòsit— sigui el lloc més adient per a la utilització dels fons pels investigadors: si el conveni establia que els microfilms es dipositarien «en un indret de Catalunya vinculat històricament amb la Casa Ducal»,⁹ hi ha molts altres indrets més ben comunicats i més pròxims a nuclis de població amb els serveis necessaris, sense que siguin Barcelona, on, d'altra banda, els Cardona tenien cases (especialment a la plaça del duc de Medinaceli, que per això duu aquest nom) —algunes de les quals llogaven als lloctinents, que les preferien al seu palau— i on residia permanentment el procurador general que els Cardona tenien per als seus estats: mots perfectament aplicables a la documentació pallaresa.

l'arxiu ducal: pel que fa al Pallars, hi ha vint-i-vuit lligalls del comtat (marquesat des del final del segle XV, quan l'obtenen els Cardona) i tres del vescomtat de Vilamur (que al final del segle XIV els Cardona havien obtingut per mitjà dels Anglesola); Olivé també hi diu, nosaltres creiem que erradament, que els fons en qüestió «són dipositats actualment [...] a Toledo» (p. 1).

7. Segons m'ha explicat el professor J. M. Font i Rius, que va treballar en el salvament i la conservació del patrimoni documental durant la Guerra, i després, l'aleshores director de l'ACA, Martínez Ferrando, feia l'orni, però finalment no va poder resistir més la pressió de la casa ducal, que reclamava la documentació.

8. Josep M. PONS I GURI, «Hostalric, capital i arxiu del vescomtat de Cabrera», *Quaderns de la Selva* (Santa Coloma de Farners), núm. 14 (2002), p. 10-14.

9. Francesc OLIVÉ I OLLÉ, «L'arxiu dels Medinaceli», p. 1.

Un dels arguments de Pons i Guri en contra de la possessió de la documentació pels Cardona-Medinaceli actuals és que es tracta majoritàriament de documentació judicial, governativa i dominical, i que tals potestats feudals foren expropiades irreversiblement per l'Estat espanyol als anys 1836-1837.¹⁰ Aquest argument, legalment irreprotxable, podria ésser també aplicable a alguna part de la documentació pallaresa. Nosaltres remarcarem la paradoxa que els fons de la casa de Pallars, Cardona, Cabrera..., i d'altres de Catalunya, integrin ara el patrimoni històric andalus.

En una edició com la que comentem, no hauria estat sobrer que s'haguessin resumit les vicissituds arxivístiques del fons al qual pertanyen els manuscrits i s'hagués fet constar el lloc on es troben ara, per més que ja s'hagi dit i publicat en algun altre lloc.

3. CONTINGUT DELS DOCUMENTS TRANSCRITS I VISIÓ HISTÒRICA DEL PALLARS A TRAVÉS DE LA INTRODUCCIÓ DE JOSEP BRINGUÉ

Els manuscrits estan dividits en capítols relatius a cada un dels *quarters* en què es dividien el marquesat de Pallars (Sort, Peramea, Cardós, mig quarter d'Escaló, Àneu i Salàs) i el vescomtat de Vilamur (Sobirà i Jussà) —no pertanyia pas als Cardona tot el Pallars Sobirà, i encara menys tot el Pallars Jussà: Rialb i la vall d'Àssua i Tírvia-Vallferrera eren reials, l'abat de Gerri tenia senyories «una mica per tot arreu», hi havia diverses senyories laiques (p. 12)—, i dintre de cada capítol hi ha un apartat per a cada un dels pobles respectius. Contenen una breu descripció geogràfica, demogràfica, econòmica, social i, amb força detalls, jurisdiccional i institucional dels pobles pertanyents al duc de Cardona com a successor dels comtes de Pallars: quines rendes i censals paguen, en quin règim posseeixen les terres i els boscos, quins drets hi té el duc, quines llibertats tenen els pobles, quines institucions, jurisdiccions, oficials... (p. 16 i 26). La redacció dels dos documents coincideix amb les urgències dineràries dels ducs per mor del «fratricida dels Cardona per quedar-se amb el títol de duc i el patrimoni familiar, i el consegüent endeutament del llinatge senyorial i els censals que les comunitats es carreguen per acudir en socors del duc a canvi de la consignació de les rendes senyorials», i serví per a preparar una capbreuació efectuada uns anys més tard (1668-1669) en un «marquesat de Pallars gens acostumat a aquestes mesures» (p. 15, 23, 69, etc.). Nosaltres veiem en això una

10. Josep M. PONS I GURI, «Hostalric, capital i arxiu», p. 11.

mostra del que a vegades s'ha anomenat *procés de «refeudalització» de l'edat moderna*, que consisteix, d'una banda —la que ací toca més de prop—, en l'augment del rigor en l'exacció dels drets dominicals i de la pressió per a imposar-ne de nous, i, de l'altra —més allunyada de la problemàtica que reflecteixen els documents transcrits—, en alienacions del patrimoni reial al mateix temps que augmenta la pressió centralista, absolutista i uniformista del rei. El resultat de la Guerra dels Segadors no solament tindrà com a efecte la divisió de Catalunya i la integració definitiva del Principat en la monarquia hispànica, sinó que també serà una victòria dels senyors, si més no dels grans senyors, sobre els seus súbdits, la qual els permetrà d'incrementar la pressió dominical, com refereix Bringué en relació amb aquests documents (p. 14 i 17). També explica Bringué l'evolució de la «vista general», unes juntes generals dels estats pallaresos del duc que negocien pagaments i normes, estableixen talles, dicten disposicions. La «vista general» «durant el segle XVI [...] cada vegada té més poder i s'estructura millor» gràcies a les disputes i els plets familiars dels Cardona, i «va evolucionant, com Andorra, cap a un [...] Consell de la Terra, però que els resultats de la Guerra dels Segadors i de Successió paraitzaran aquesta evolució» (p. 22-23). L'última d'aquestes guerres causarà la desaparició de diverses institucions, drets i llibertats dels pallaresos.¹¹

Bringué anota que en aquests documents apareix un Pallars força poblat. Timbau troba que els pobles paguen per menys cases de les que hi ha —cosa que ens sembla lògica en una època d'augment de la població i/o després d'un canvi tan traumàtic de titularitat dominical— i aconsella al duc que els exigeixi els drets que per aquest motiu no li han satisfet durant els darrers trenta anys —període més enllà del qual tals drets prescrivien—, la qual cosa portarà a un procés i a conflictes llargs (p. 15 i 17). Quan el document parla de «mil ochocientos nueve besinos», es refereix, pensem, a cases (p. 29), cosa que Bringué no adverteix.

Bringué anota també que aquests documents ens manifesten un Pallars amb poques subjeccions al senyor: paguen poques rendes, tenen les terres en franc alou (ho deduïm de la p. 20), participen en l'exercici de la jurisdicció, frueixen d'àmplies llibertats (p. 15), sovint derivades de costums immemorials o d'usucapions d'èpoques de relaxament de l'autoritat del senyor i, especialment, dels seus oficials (p. 28). És als *quarters* de les valls d'Àneu i de Cardós —justament les més extremes de la comarca, és a dir, les capçaleres de la Noguera— on les llibertats i l'autogovern són més amplis (p. 18 i 22). Creiem nosaltres que

11. Com, per exemple, els braços de Cort de la vall d'Àneu. Sobre això tenim un treball en curs.

això és una mostra del feudalisme de muntanya, menys carregós que el de les terres baixes, cosa que s'explica per la duresa de les condicions de vida, pel caràcter menys dòcil dels naturals i per l'existència d'una societat sòlidament estructurada i disciplinada i capaç de fer front amb èxit als poders superiors.¹² Tot això, al segle XIX, devia ser el brou de cultiu del carlisme, cosa que, fins ara, ha estat poc estudiada. I també és una mostra de la llarga i arrelada pervivència de llibertats, costums, drets, institucions i d'altres aspectes socials i culturals que provenen, si més no, de l'alta edat mitjana, a la franja més septentrional de tota la península Ibèrica, i que van desapareixent a mesura que hom avança cap al sud a causa de les condicions en què es van anar efectuant la conquesta i la colonització respectives, amb una societat cada vegada més dinàmica i pletòrica, i amb una Església i una monarquia més poderoses, amb més autoritat, més centralitzades i més uniformistes.

En la introducció, Bringué fa referència a un fet transcendent per a la comarca i poc conegut pels no-pallaresos: la conquesta del comtat de Pallars pel rei, que no l'annexiona a la jurisdicció i el patrimoni reials, sinó que el cedeix a un comte fidel, Joan Ramon Folch de Cardona (p. 13), amb el títol de marquès.¹³ Aquesta conquesta es va consumir l'any 1488 sota el regnat de Ferran II: és a dir, cal emmarcar-la en l'època en què tant Ferran II de Catalunya i Aragó com Isabel I de Castella conquerien nous territoris (Granada, el Magrib, Itàlia, les Índies, l'Alta Navarra), sotmetien la noblesa (Castellbò, Pallars...), imposaven arreu una forma d'autoritat reial nova, més enèrgica i absoluta, i en alguns llocs impulsaven una política de castellanització (Galícia) i cristianització (Andalusia oriental, les Índies). D'aquest fet volem remarcar, encara que no tingui relació amb els documents del llibre que recensionem, que Hug Roger III i el seu llinatge es van enfrontar amb el rei i van perdre la guerra i, doncs, el comtat, no pas perquè volguessin ésser comtes independents o sobirans, sinó, ben al contrari, perquè van intervenir destacadament en les conteses polítiques i militars del Principat de Catalunya i de la monarquia en un bàndol i amb una actitud que, amb el pas del temps i l'evolució de la contesa, van esdevenir minoritaris i perdedors. En certa manera va passar com a la Guerra de Successió, on Catalunya va tenir una actitud intervencionista en els afers de la monarquia hispànica i ho va perdre tot, mentre que de la Guerra dels Segadors, amb una

12. Sobre el «feudalisme de muntanya», vegeu, p. ex., Pierre BONNASSIE, «Conclusion», a M. BERTHE i B. CURSENTE, *Villages Pyrénéens: Morphogenèse d'un habitat de montagne*, Tolosa, CNRS-Université de Toulouse-Le Mirail, 2001, p. 283-297.

13. Sobre les causes i les vicissituds d'aquesta conquesta, vegeu l'obra de Ferran Rella citada en la nota 2.

actitud separatista, en va sortir molt més ben parada. Però, malgrat el canvi de titularitat del comtat, el segle XVI va ésser un segle de reforçament de les llibertats i institucions pallareses, i l'ofensiva senyorial va tenir lloc als segles XVII i XVIII (p. 14, 15, 17, 22 i 23), durant els quals, d'una banda, els Cardona superaren la seva crisi interna i, de l'altra, Catalunya es va trobar indefensa davant el rei i els senyors (el règim de Nova Planta va respectar totalment i va afavorir els drets dels senyors, que en força casos els ampliaren i consolidaren). És comprensible, doncs, per tot això, que els redactors dels documents transcrits silenciessin pràcticament la Casa de Pallars, els drets de la qual eren els que van passar als Cardona i que ara volien restablir, i que, quan l'esmentaven, ho fessin en relació amb fets perjudicials per al patrimoni i l'autoritat comtal i ho fessin «d'una forma vaga»¹⁴ i «quasi despectiva», alhora que magnificaven «el paper de Ferran II» (p. 13).

4. LA INTRODUCCIÓ DE LES EDITORES

Les tres autores de la transcripció, en les seves notes sobre el manuscrit que hi ha a continuació de la introducció de Bringué (p. 25-30), comencen deixant constància del lliurament «a l'Arxiu Històric comarcal de Sort de la còpia dels microfilms dels fons Pallars, Vilamur i Catalunya General de l'Arxiu Ducal de Medinaceli [...] que actualment es troba a Toledo (Archivo General de la Nobleza)»¹⁵ (p. 25), microfilmada a càrrec de la Generalitat de Catalunya, cosa que ha facilitat l'edició dels documents que es publiquen. Diuen que els «agradaria la publicació sistemàtica de tot aquest conjunt documental en un corpus» (p. 25), però a la pàgina següent ens informen que no han inclòs en la transcripció un document que hi va annex i dos de connexos (p. 26), amb la qual cosa reconeixen que no s'ha d'editar indiscriminadament tota la documentació a fi d'aprofitar bé els recursos i els esforços, a part que la publicació de documents d'escàs interès distreu l'atenció dels estudiosos. Afirmen que l'edició present és la continuació de la tasca d'edició d'altres documents pallaresos, com ara «Spill [...] del Vescomtat de Castellbò», «Capbreu de les Valls d'Àneu

14. «[L]os predecesores de su excellencia», «los antiguos condes»: que poc que han canviat les coses!

15. En realitat, es tracta de la secció «Noblesa», amb seu a Toledo, de l'Arxiu Històric Nacional, la seu principal del qual és a Madrid. Sembla que, per ara (octubre de 2003), en aquest arxiu de Toledo només hi ha una caixa de documentació dels Medinaceli, la qual conté documents dels anys 1789 a 1848, segons informa la web de l'Arxiu, actualitzada recentment; la resta continua, creiem, a Sevilla (vegeu, *supra*, la nota 4).

de 1669» i «Llavorsí. Dels orígens al capbreu de 1669» (p. 25 i n. 1). Nosaltres creiem que aquesta tasca és també la continuació dels treballs de Valls i Taberner, dels quals durant molts anys ha fet l'edició en solitari la revista *Urgellia*, dirigida pel traspassat recentment Cebrià Baraut, i d'altres historiadors, revisites (com *Collegats*) i editorials (com Garsineu), sense deixar d'esmentar el gran estudiós dels textos medievals pallaresos —especialment del monestir de Santa Maria de Gerri i dels seus drets dominicals—, el malaguanyat Ignasi Puig i Ferrer.¹⁶

En la descripció dels manuscrits ens informen que el relatiu al marquesat de Pallars fou elaborat el 1628 per Onofre Timbau, doctor en tots dos drets —romà i canònic— i assessor del duc al marquesat de Pallars i al vescomtat de Vilamur, i fou copiat per l'arxiver del duc a Arbeka, Joan Busquets, el 1631. El manuscrit relatiu a Vilamur, en canvi, fou copiat i probablement redactat per una altra mà, desconeguda, el 1632 (p. 29).

Les editores constaten la redacció en castellà dels documents «perquè anava dirigit al duc de Cardona» —no creiem pas que fos aquest el motiu de l'ús de la llengua castellana, ja que aquest tipus de documents no solien anar adreçats, de fet, al senyor,¹⁷ sinó als seus procuradors jurisdiccionals i patrimonials; sí, en canvi, que podien ésser-ne motiu les vinculacions familiars i polítiques de la nissaga amb Castella i Andalusia, on els Cardona posseïen importants dominis ja molt abans d'emparentar amb els Medinaceli¹⁸ i on residiren permanentment si més no des del segle XVII,¹⁹ així com, en general, la castellanització de les classes més altes del Principat i, en particular, la imposició o l'adopció del castellà en els nivells més elevats, si més no, de l'administració ducal. Constaten també «el prestigi del castellà» en l'època i les seves «fluctuacions ortogràfiques» i l'absència de normativa (p. 29), però no assenyalen que autors i copistes, catalans tots, emplen el document de catalanismes lèxics, sintàctics i ortogràfics, i castellanitzen parcialment el nom d'algunes institucions i oficials, així com també alguns topònims.²⁰ Nosaltres ens preguntem si algunes de les suposades fluctuacions ortogràfiques són degudes no pas al «pas del sistema fonològic del castellà

16. Trobem una relació essencial de la historiografia pallaresa esmentada més amunt en l'obra de Ferran RELLÀ (dir.) *Senyor en les muntanyes*, p. 271-272.

17. Encara que, a vegades, ho poguessin expressar així per mera formalitat.

18. *Gran Enciclopèdia Catalana* (GEC), s. v. *Cardona, comtat de*, per Santiago Sobrequès; A. SÁNCHEZ GONZÁLEZ, *Documentación*, p. 17, 63, 55 i 88-89, i arbres genealògics de les p. 256-267 i del volum annex.

19. A. SÁNCHEZ GONZÁLEZ, *Documentación*, p. 89 i n. 87.

20. No sembla ésser aquest el cas del topònim *Plan de Corts* (p. 72, p. ex.), el qual, segons em comenta Josep Maria Bringué, apareix també constantment en la documentació medieval.

medieval al modern i a l'absència de la normativa ortogràfica» (p. 29), sinó a catalanismes i al mal coneixement del castellà i el llatí —guia ortogràfica de l'època— del copista.

En resum, ens trobem davant d'un llibre que conté una introducció essencial i dos documents importants per al coneixement del Pallars a l'època moderna.

ELS ALCALDES MAJORS DEL CORREGIMENT DE BARCELONA DURANT LA SEGONA MEITAT DEL SEGLE XVIII

Rafael Cerro Nargánez

1. INTRODUCCIÓ¹

Definits els seus límits territorials pel Decret de Nova Planta imposat per Felip V l'any 1716, el corregiment de Barcelona, amb 616 km² de superfície, es convertí en el més petit dels dotze districtes de planta castellana que tingué Catalunya durant tot el segle XVIII. Ja en els seus coneguts informes, tant l'intendent José Patiño com el conseller de Castella —el català Francesc Ametller— es mostraren prou partidaris d'afeblir la influència territorial de l'antiga vegueria barcelonina com a càstig exemplar per la seva dura resistència al primer Borbó durant la guerra.² D'aquesta manera, el Decret de Nova Planta segregà de Barcelona la llarga façana litoral del Maresme i la sotsvegueria del Vallès (ara amb la capital d'alcaldia a Granollers) per a articular un nou corregiment: Mataró. La igualment sotsvegueria d'Igualada (també designada capital d'alcaldia per les autoritats borbòniques) va afegir-se al corregiment veí de Vilafranca del Penedès. En canvi, la sotsvegueria de Moia quedà diluïda dintre del nou corregiment de Manresa. Després d'aquesta traumàtica amputació, el corregiment barceloní que va sobreviure comprenia només 51 poblacions: 14 eren de jurisdicció reial, 36 eren de senyoriu i una era mixta.³

1. Una part dels materials que integren aquest article formen el nucli de la meua tesi doctoral, «Los alcaldes mayores de Barcelona (1717-1808)», dirigida pel doctor Pere Molas Ribalta. També vull agrair a la Fundación Caja Madrid la beca d'humanitats que em va concedir el curs 1999-2000 per a desenvolupar el meu projecte d'investigació.

2. Josep Maria GAY ESCODA, «La gènesi del Decret de Nova Planta de Catalunya. Edició de la consulta original del Consejo de Castilla de 13 de juny de 1715», *Revista Jurídica de Catalunya* (Barcelona), núm. 1-2 (1982), p. 7-41 i 263-348. Jesús BURGUEÑO, *De la vegueria a la província: La formació de la divisió territorial contemporània als països catalans (1790-1850)*, Barcelona, Rafael Dalmau Editor, 1995, p. 22.

3. Josep IGLESIAS, «Les divisons territorials», a Lluís SOLÉ SABARÍS, *Geografia de Catalunya*, Barcelona, Aedos, 1968, tom III, vol. 2, p. 695. Enric COMAS I PARER, *Batlles, regidors i procu-*

Felip V castigà Barcelona en reduir la seva superfície a la mínima expressió, però la dura repressió borbònica no minvà en absolut la importància de la ciutat com a capital del Principat. Gràcies al seu dinamisme social, econòmic i demogràfic, la ciutat —segons el cens de 1719—, amb els seus trenta-quatre mil habitants, era la més poblada de tots els corregiments catalans. A més, aquesta situació era reforçada, és clar, pel fet que Barcelona era la seu dels tribunals reials més importants del país, com la Capitania General, la Reial Audiència i la Intendència, entre d'altres.

De fet, les discretes dimensions territorials del corregiment barceloní no influïren gens en el pes específic d'aquest partit dintre de Catalunya, perquè, de fet i sens dubte, Barcelona fou considerat el corregiment català més important del país, i això era avalat, és clar, no per la seva superfície, sinó per la seva indiscutible capitalitat, que la convertiren sempre en un districte que calia controlar, per les seves especials connotacions polítiques, que feien d'aquesta plaça, segons l'opinió de les autoritats de Madrid, «el de la primera confianza de España».⁴

Però seria un error considerar el corregiment una simple unitat administrativa i territorial. A Catalunya, la política repressiva imposada per Felip V desvirtuà clarament aquesta institució castellana de caràcter civil, la qual adquirí un perfil militarista explicable només dintre d'un context general de submissió d'un país derrotat i considerat rebel pel vencedor. Això explica que a Catalunya el corregidor fos un membre de la milícia, de fet un oficial d'alta graduació de l'exèrcit d'ocupació. Estem, doncs, davant d'un militar que rebia dos títols ben diferenciats: el de corregidor, expedit per la Cambra de Castella, i el de governador militar o «governador militar i polític», signat per la Secretaria del Despatx de Guerra. Barcelona, com a plaça d'armes que era —la més important del país—, amb tropes de guarnició, casernes i fortificacions, gaudí sempre de la presència dels corregidors i governadors militars i polítics més condecorats, els quals, arribat el moment, assumien, a més, la comandància general interina de l'Exèrcit borbònic quan el capità general —la màxima autoritat militar i política de Catalunya— era absent.⁵

radors síndics generals dels pobles del Pla de Barcelona sota la Nova Planta, 1718-1808, Barcelona, Ajuntament de Barcelona, 2002, col·l. «Quaderns del Seminari d'Història de Barcelona», núm. 11, p. 3-31. Archivo Histórico Nacional (AHN), *Consejos*, llig. 17991, «Informes de los corregidores y alcaldes mayores sobre los sueldos que gozan».

4. Josep Maria GAY ESCODA, *El corregidor a Catalunya*, Madrid, Marcial Pons, 1997, p. 557-578.

5. Eduard ESCARTÍN SÁNCHEZ, «El corregiment de Barcelona: notes per al seu estudi», a *Primer Congrés d'Història Moderna de Catalunya*, Barcelona, 1984, vol. II, p. 47-55.

Aquests corregidors barcelonins, *de facto*, considerats més governadors militars que no pas magistrats, tenien, lògicament, responsabilitats militars dintre del seu districte territorial, però, com a corregidors, eren els presidents nats de l'ajuntament de regidors. En cas d'impediment, la presidència del municipi requeia en un altre membre de la milícia: l'anomenat *tinent de rei* —com a corregidor interí—, la segona autoritat militar de Barcelona darrere del governador militar i polític. I en cas que el tinent de rei tampoc no pogués exercir el càrrec, la presidència de l'ajuntament passava aleshores a uns lletrats, que són el principal motiu d'aquest estudi; em refereixo als alcaldes majors, també coneguts amb el nom de *tinents de corregidor*.⁶

Segons l'article 32 del Decret de Nova Planta, Barcelona, per a ésser capital de província —seguint les lleis de Castella—, havia de tenir dos alcaldes majors o tinents de corregidor. Dos lletrats advocats dels reials consells o d'una audiència que auxiliaven el corregidor a jutjar les causes ordinàries civils i criminals de primera instància, a causa de la ignorància de què, en matèria processal, feien gala aquests militars. Barcelona, de fet, fou l'únic corregiment català amb dos tinents lletrats residents a la capital del districte juntament amb el corregidor. Aquesta dualitat comportà que un dels alcaldes majors fos el titular exclusiu de les

6. Trobem la bibliografia referent als alcaldes majors o tinents de corregidor a José Manuel de BERNARDO ARES, *Los alcaldes mayores de Córdoba (1750-1833)*, Còrdova, 1978, col·l. «Medina y Corella», núm. 4. Ricardo GÓMEZ-RIVERO, «Alcaldes mayores del Reino de Aragón (1750-1808)», *Ivs Fvgit. Revista Interdisciplinar de Estudios Histórico-Jurídicos* (Saragossa), núm. 2 (1993), p. 153-164. Enrique GIMÉNEZ LÓPEZ, *Militares en Valencia (1707-1808)*, Alacant, Instituto de Cultura Juan Gil-Albert, 1990, p. 159-189. Joan MERCADER I RIBA, *Felip V i Catalunya*, Barcelona, Edicions 62, 1968, p. 315-321. Josep Maria TORRAS I RIBÉ, *Els municipis catalans de l'Antic Règim (1453-1808)*, Barcelona, Curial, 1982, p. 229-234. María del Carmen IRLES VICENTE, «Justicia y poder. Los alcaldes mayores de Teruel en el siglo XVIII», a *I Conferencia Internacional «Hacia un Nuevo Humanismo»*, Còrdova, 2001, vol. II, p. 995-1011. María del Carmen IRLES VICENTE, «La divisió territorial i judicial de les terres catalanes en el segle XVIII: l'alcaldia major d'Agramunt», a *V Congrés Internacional d'Història Local: L'Estructuració Territorial de Catalunya*, Barcelona, L'Avenç, 2001, p. 432-442. Rafael CERRO NARGÁNEZ, «Civiles entre militares: los alcaldes mayores de Barcelona (1718-1750)», *Pedralbes. Revista d'Història Moderna* (Barcelona), núm. 15 (1995), p. 353-359. Rafael CERRO NARGÁNEZ, «La implantación de los alcaldes mayores en Cataluña (1717-1834)», *Studia Historica. Historia Moderna* (Salamanca), núm. 21 (1999), p. 295-314. Rafael CERRO NARGÁNEZ, «Els alcaldes majors de Catalunya: entre austriacistes i borbònics (1717-1725)», *Estudis Històrics i Documents dels Arxius de Protocols* (Barcelona), núm. XVI (1998), p. 283-301. Rafael CERRO NARGÁNEZ, «Els alcaldes majors de Catalunya: l'opció civilista enfront de la militarista (1717-1720)», *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics* (Barcelona), núm. X (2000), p. 301-320. Rafael CERRO NARGÁNEZ, «Los alcaldes mayores de Cataluña. Una evolución desigual y conflictiva (1717-1808)», *Hispania. Revista Española de Historia* (Madrid), núm. 207 (2001), p. 289-314. Rafael CERRO NARGÁNEZ, «Los alcaldes mayores del corregimiento de Lérida en el siglo XVIII», *Cuadernos Dieciochistas* (Salamanca), núm. 2 (2001), p. 37-72.

causes ordinàries civils —la primera vara— i l'altre, el de les criminals. L'esmentada especialització jurisdiccional en matèria processal —exclusiva de Barcelona—, que no es donà entre els altres alcaldes majors catalans, era compartida dintre de la Corona d'Aragó només pels alcaldes majors de les ciutats —capitals de corregiment— de Saragossa i València. En canvi, a la Corona de Castella, gaudiren d'aquest dubtós honor tan sols Madrid —els tinents de corregidor—, Cadis, Màlaga, Granada, Còrdova i Múrcia. Dos decrets despatxats el 20 de novembre de 1763 i el 10 de març de 1764 posaren fi a aquesta particular distinció entre «civil» i «criminal». A partir d'aquest moment, tots dos alcaldes majors van conèixer indistintament de totes dues causes ordinàries. És a dir, es van haver de repartir els processos civils i criminals setmanalment i, alhora, presidir l'ajuntament barceloní quan el corregidor i governador militar propietari no pogués fer-ho.⁷

Hem de recordar que durant la primera meitat de la centúria els nostres alcaldes majors foren nomenats directament pels seus respectius corregidors, com ja vam demostrar en un estudi previ sobre els alcaldes majors de Barcelona d'aquest període.⁸ De fet, sempre fou intenció de les autoritats borbòniques

7. Les vares catalanes del segle XVIII foren: Agramunt, Balaguer, Barcelona (dues), Berga, Besalú, Camprodon, Girona, Granollers, Igualada, Lleida, Manresa, Mataró, Montblanc, Puigcerdà, Tarragona, Tàrraga, Tortosa, Vic i Vilafranca del Penedès. Rafael CERRO NARGÁNEZ, «La nómina de los alcaldes mayores de Cataluña (1717-1834)», *Ivs Fvgit. Revista Interdisciplinar de Estudios Histórico-Jurídicos* (Saragossa), núm. 8-9 (2001), p. 45-74.

8. Foren alcaldes majors civils durant el regnat de Felip V i part del de Ferran VI: el barceloní Josep Francesc d'Alòs i Rius (1720-1728), nomenat pel comte de Montemar. Era fill de l'oïdor botifler de l'Audiència catalana, Josep d'Alòs i Ferrer, i germà del militar marquès d'Alòs. Un germà —Joan— era regidor a Barcelona. La família emparentà amb la de l'intendent José Patiño. Josep Francesc d'Alòs fou nomenat oïdor de l'Audiència (1733) i alcalde de Casa i Cort (1741), i fou l'únic regent de l'Audiència d'origen natiu (1742). Rebé el títol de marquès de Puerto Nuevo (1746) i els honors del Consell de Castella. Morí a Madrid l'any 1757. El seu substitut fou el també català Baltasar Hugué, designat pel comte de Roydeville (1729-1732). Era natural de Vila-rodona (Camp de Tarragona), però s'exilià a Madrid després del triomf austriacista. El 1718 fou nomenat corregidor de lletres de Tarassona. El 1734 passà a l'alcaldia mallorquina de Palma. L'andalús Diego Alba —únic lletrat castellà alcalde major de Barcelona— accedí a la vara civil després de molts anys d'exercir la criminal. Fou nomenat pel comte de Roydeville (1733-1737). Havia estat alcalde major d'Oscà (1718). Morí en el càrrec l'any 1737 i fou substituït pel ciutadà honrat de Barcelona Manuel Pastor de Sentís i Ferrer de Jalpí, nomenat pels corregidors Gaspar Sanz de Antona (1737-1746) i Eugenio Gerardo Lobo (1746-1750). Era barceloní, tot i que una part de la seva parentela eren regidors a Tarragona i Tortosa. Entre els seus avantpassats figuraven ministres del Consell d'Aragó i eclesiàstics com ara el bisbe de Barcelona, Joan Sentís, virrei de Catalunya durant el començament del regnat de Felip IV. El 1734 fou assessor del Consolat de Mar, però quan morí Alba el 1737, l'Audiència el nomenà alcalde major civil interí (1737), tot i que poc després fou ratificat pel corregidor. Morí el 1750. Entre els alcaldes majors criminals cal esmentar el regidor de Barcelona Oleguer Ametller i

—seguint la seva política repressiva i castellanitzadora— nomenar tinents de corregidor d'origen forà, a causa de la coneguda malfiança envers els lletrats nadius, malgrat que haguessin destacat per la seva fidelitat a Felip V. A més, si el que calia era introduir les lleis de Castella, què podia ser millor que un jutge o un lletrat castellà per a familiaritzar-se amb Catalunya? Voluntat no en faltava; mitjans, sí. No obstant això, hem d'assenyalar que la llunyania, el desconeixement de la llengua i del dret civil català no abolit i l'escassa remuneració, sembla que dissuadiren molts castellans de fer carrera en vares del país. Si bé l'esmentada castellanització triomfà entre els corregidors, fracassà clarament durant les primeres dècades entre els alcaldes majors. Contra tot pronòstic, aquests oficis de justícia foren dels pocs de certa importància que quedaren a les mans dels catalans. En el cas de Barcelona, hem de dir que molts dels corregidors obtingueren el seu nomenament com a premi per la seva vinculació a la causa borbònica durant el conflicte dinàstic.

El nus que durant molt de temps uní el corregidor i els seus alcaldes majors i gràcies al qual el primer designava a discreció el segon, es trencà quan Ferran VI publicà l'Ordenança d'intendents corregidors, amb data 13 d'octubre de 1749, ratificada en un altre decret de 2 de desembre del mateix any. Amb aquesta disposició, el monarca privà el seu corregidor de la seva tradicional facultat de nomenar alcaldes majors. Aleshores, la Cambra de Castella confeccionava —segons consulta— una terna de quasi sempre tres candidats que remetia al sobirà per mitjà de la Secretaria del Despatx de Gràcia i Justícia.⁹

Aquest esdeveniment i el període cronològic comprès entre els anys 1750 i 1808 marquen, de fet, l'inici del nostre estudi sobre els alcaldes majors de Barcelona. És un període fonamental, un cop mort Felip V, en què la societat catalana

Pessió (1719-1722), nomenat pel comte de Montemar. Era primogènit del conseller de Castella Francesc Ametller. Dimití de la vara el 1722, però continuà com a regidor fins a la seva mort l'any 1730. Fou reemplaçat pel tarragoní Ambrosi de Morenés i Mora, relator de l'Audiència i auditor de l'Exèrcit a Sardenya i Sicília (1717-1718). Fou nomenat alcalde major criminal interí per l'Audiència el 1722, però el comte de Montemar no el ratificà. L'any 1751 fou nomenat oïdor de l'Audiència, però morí l'any següent. El substituï l'esmentat Diego Alba, natural de Jaén, escollit pel comte de Montemar (1722-1732). Llavors era auditor de guerra i el 1728 exercí interinament les vares civil i criminal. El 1733 passà a la vara civil. El reemplaçà el barceloní Josep Marmer i Mora, nomenat per Roydeville (1733-1738). Marmer fou advocat fiscal a la cúria del corregidor. En canvi, el seu germà, Miquel, era advocat a l'Ajuntament. Fou cessat el 1738 i substituït pel gironí Manuel Delàs i Casanovas. Rafael CERRO NARGÁNEZ, «Los alcaldes mayores de Barcelona: perfil sociológico de una élite letrada al servicio de los Borbones (1718-1750)», *Pedralbes. Revista d'Història Moderna* (Barcelona), núm. 17 (1997), p. 217-238.

9. Ricardo GÓMEZ-RIVERO, «Las competencias del Ministerio de Justicia en el Antiguo Régimen», *Documentación Jurídica* (Madrid), núm. 65-66 (1990), p. 135-176.

comença a experimentar profunds canvis socials i econòmics resultants de la ferma consolidació de la traumàtica realitat imposada per la Nova Planta. Respecte als alcaldes majors barcelonins, direm que aquests nous temps els van aportar perspectives de canvi més teòrics que no pas reals. Fins llavors, l'alcalde major —tant si era català com si era castellà— tenia poques possibilitats d'ascens professional un cop finalitzat el seu mandat de tres anys. O bé continuava durant tota la seva vida vinculat al corregiment com a alcalde major, o bé s'havia de dedicar a una altra cosa. No existia, fins aleshores, una carrera de vares regulada que permetés una sortida laboral d'ascensos digna per a aquells lletrats considerats el primer esglaó de l'Administració territorial. L'Ordenança d'intendents corregidors solucionà algunes coses. Garantí certa continuïtat a tots aquells lletrats que servien alcaldies —cosa que abans no existia— i posà fi a la precarietat laboral de les etapes anteriors. En definitiva, l'Ordenança creà una carrera de vares i introduí l'alcalde major dintre de l'escalafó de l'aparell burocràtic de l'Administració reial. Això permeté a l'alcalde major —si els seus mèrits personals, professionals i de conducta eren òptims— ésser destinat pel rei a qualsevol alcaldia catalana (fins i tot a la de Barcelona, la més important de totes, a la qual s'arribava, en teoria, després de molts anys de serveis distingits). Però l'esmentada professionalització de la carrera de vares també comportà algun sacrifici: la mobilitat territorial. És a dir, el lletrat català de la segona meitat del segle XVIII havia d'acceptar el servei de vares no tan sols a Catalunya, sinó també a terres estranyes: a qualsevol indret de la Corona de Castella, per molt incòmode que això fos. Però, curiosament, aquest procediment també era d'aplicació directa als lletrats castellans, que fins aleshores eren poc proclius a servir a Catalunya pels motius esmentats abans. Això explica que durant aquests anys la presència de lletrats castellans a les vares del país —incloent-hi la barcelonina— s'incrementés, gràcies a la política fomentada per la Cambra de Castella de donar prioritat, a Catalunya, als lletrats forasters per a, d'aquesta manera, enfortir —juntament amb els corregidors— la sempre desitjada política de castellanització a tots els nivells de l'Administració catalana.

Si bé l'Ordenança aportà continuïtat, mobilitat i professionalització burocràtica als nostres alcaldes majors, deixà sense efectes i frustrà qualsevol possibilitat d'ascens a l'alta magistratura territorial —audiències i cancelleries. De fet, les promocions foren escasses entre aquests lletrats catalans. Lògicament, la carrera de vares mai no fou considerada per la Corona el millor camí per a passar a un tribunal de justícia superior, ja que el seu personal polític normalment era reclutat entre els anomenats «colegiales» i «manteístas», com molt bé ens recorda Pere Molas.¹⁰ És

10. Pere MOLAS RIBALTA, *La Audiencia borbónica del Reino de Valencia (1707-1834)*, Alacant, Publicaciones de la Universidad de Alicante, 1999, p. 7-20.

clar que hi hagueren excepcions puntuals davant de carreres dilatades i serveis distingits, però entre els catalans botiflers amb mèrits personals i familiars (la majoria serviren vares barcelonines). Fou el compte saldat pel rei per a recompensar la fidelitat a la dinastia durant el conflicte successori.

Cal esperar al Decret expedit el 29 de març de 1783 —emmarcat en la política reformista iniciada per Carles III— per a trobar voluntat del rei per a solucionar els problemes, encara no resolts, de la manca de sortides professionals dels lletrats que servien alcaldies i corregiments de lletres, tant a la Corona d'Aragó com a la de Castella, perquè, vedat, a la pràctica, l'ascens a l'alta magistratura, un lletrat sense gaires oportunitats estava condemnat a una llarga carrera de vares fins a la jubilació o la mort en actiu.

El Decret de 1783 dividí en tres classes o categories les alcaldies i els corregiments lletrats de la Península: entrada, ascens i termini, totes regulades en funció de la seva dotació salarial. En teoria, per a arribar a la categoria superior calien sis anys de serveis, però el trienni inicial fou duplicat, com molt bé puntualitzà la Reial cèdula datada el 7 de novembre de 1799. Això suposava, doncs, divuit anys a la carrera de vares. I si els informes reservats obtinguts, en el seu moment, per la Secretaria del Despatx de Gràcia i Justícia eren positius i el rei era informat del seu contingut, el lletrat en qüestió podia gaudir de la possibilitat d'ésser consultat per la Cambra de Castella per a ocupar una vacant en una audiència o cancelleria. Però, malgrat l'esperit del Decret, el camí i les aspiracions de molts lletrats quedaren truncats davant la impossibilitat viable d'aconseguir, algun dia, el desitjat ascens, i a la pràctica res no va canviar per a un alcalde major o corregidor a l'Espanya del segle XVIII. En tot cas, foren una minoria els qui es beneficiaren dels honors i els privilegis.

L'alcaldia barcelonina fou una excepció relativa. El Decret de març de 1783 convertí l'antiga vara civil en l'única vara catalana de tercera classe o més antiga (termini). De fet, fou la més cobejada de totes les vint vares del país. En canvi, la criminal era aleshores classificada com de segona classe o més moderna (ascens). Totes dues foren les més importants de Catalunya, tant pel salari com pel prestigi. Normalment, els lletrats —catalans i forans— que arribaven a Barcelona per a servir ambdues places d'alcalde major, ho feien després d'una llarga carrera en d'altres terres. Per a molts, Barcelona era la culminació de la seva carrera professional, però per a uns quants fou un pas més per a aconseguir honors o una magistratura superior. Entre tots els alcaldes majors de Catalunya, un cert nombre dels que serviren a Barcelona tingueren la satisfacció d'ésser alguna cosa més a la vida que un simple alcalde major o corregidor de lletres. Malgrat tot, els seus titulars —amb honors o sense— configuraren la història política i administrativa de la Barcelona del segle XVIII. El seu perfil sociològic i

professional, que ens proposem avaluar en les línies següents, ens ajudarà a conèixer millor el component humà d'una magistratura territorial tan important com aquesta, que, malauradament i fins no fa gaire temps, ha estat ignorada per la nostra historiografia.

2. ALCALDES MAJORS CIVILS I CRIMINALS (1750-1763)

Mort al febrer de 1750 el ciutadà honrat Manuel Pastor de Sentís i Ferrer, alcalde major civil, la Cambra de Castella sol·licità al rei, per mitjà de la Secretaria de Gràcia i Justícia, d'iniciar els tràmits per a consultar el substitut del difunt, segons el que disposava l'Ordenança de 1749. Finalitzat el procés, la voluntat reial volgué que el nou lletrat escollit fos el doctor en Dret Civil Manuel Delàs i Casanovas, company de Pastor a la vara criminal des de feia una dècada.

Manuel Delàs nasqué a Girona l'any 1700. Era fill del ric mercader Narcís Delàs (cònsol de Girona l'any 1702) i de Rosa Delàs i Casanovas, germana d'importants canonges de la catedral. Delàs no continuà l'ofici patern i preferí la carrera de lleis. Estudià a la Universitat de Cervera, on es graduà com a batxiller, llicenciat (1727) i doctor en Dret Civil (1728). Aquest darrer any, a més, fou admès com a advocat a la Reial Audiència catalana i als Reials Consells.¹¹ L'any 1730 es mullerà amb Mariana Cendrà i Arcidet, filla del doctor en Dret Josep Cendrà.¹² Sabem que Delàs era un experimentat advocat domiciliat a Barcelona quan el corregidor i governador militar —el mariscal de camp Gaspar Sanz de Antona— el nomenà, el 18 de desembre de 1737, alcalde major criminal. La vara civil fou adjudicada —com ja hem dit— a Pastor de Sentís. El Consell de Castella aprovà el despatx per mitjà del Decret de 28 d'abril de 1738. Jurà el càrrec —amb llicència de la Cambra— el dia 17 de maig davant del regent de l'Audiència Bernardo Santos Calderón de la Barca. Dos dies després féu el mateix al consistori.¹³

La confiança que tingué de les autoritats borbòniques permeté que, de nou, el 27 d'abril de 1746 —amb l'aprovació del Consell de Castella— el corregidor —el mariscal de camp Eugenio Gerardo Lobo— el ratifiqués a la vara criminal.¹⁴ Entre els mèrits que permeteren a Delàs continuar a l'alcaldia destacà el fet

11. Arxiu de la Corona d'Aragó (ACA), *Reial Audiència*, reg. 1686, f. 18r-19v, *Libro de matrículas de abogados de la Real Audiencia*, Barcelona, 25 d'octubre de 1728.

12. Arxiu Històric de Protocols de Barcelona (AHPB), Antoni Cassani, llibre 5, *Capítols matrimoniales (1728-1732)*, f. 126v-134r. Barcelona, 12 de febrer de 1730.

13. ACA, *Reial Audiència*, reg. 215, f. 141v-146r. Barcelona, 18 de desembre de 1737.

14. AHN, *Consejos*, llibre 763, f. 26r-27v. Madrid, 5 de juliol de 1746.

d'haver substituït el seu company —l'esmentat Pastor de Sentís— a la vara civil durant les seves absències, però sobretot es valorà molt positivament la seva participació en el reclutament de dos mil cinc-cents homes per a l'Exèrcit d'Itàlia durant el bienni 1744-1745, tot seguint instruccions del marquès de la Ensenada.¹⁵

Quan morí Pastor, el marquès de la Mina no dubtà a recomanar el nomenament de Delàs com a titular de la vara civil vacant en una carta que adreçà al marquès de la Ensenada al febrer de 1750. El llavors capità general no estalvià elogis envers el seu protegit, al qual definí com a «hombre integro, inteligente y bien admitido del publico y de su jefe inmediato».¹⁶ Ensenada remeté la carta al seu col·lega el marquès del Campo de Villar, secretari del Despatx de Gràcia i Justícia, qui sol·licità informes reservats al conseller de Castella Manuel Francisco de Montoya —antic oïdor de l'Audiència catalana— i a Josep Francesc d'Alòs i Rius, marquès de Puerto Nuevo i regent del tribunal català. Tots dos ministres coincidiren en les valoracions fetes pel marquès de la Mina. Mentre que Montoya opinava que Delàs era «sujeto de muy buena literatura y que sus prendas son muy escogidas, por que es hábil, capaz y juicioso», el regent, el marquès de Puerto Nuevo —antic alcalde mayor civil—, el qualificava de:

[...] maduro y prudente en todos sus procederes, de más que mediana suficiencia como se ha manifestado en cerca de catorce años que ha que sirve el empleo de teniente criminal de la ciudad de Barcelona, en cuyo manejo no ha dado el menor motivo de queja, mereciendo su conducta la aprobación de la Audiencia y demás superiores; es celoso en los asuntos del Real servicio y procede de familia que en las turbaciones de la Provincia se manifestó afecta a la causa del difunto Rey.¹⁷

Gràcies a aquestes valoracions positives, la Cambra de Castella el pogué incloure, en primer lloc, a la consulta del 27 d'abril de 1750,¹⁸ malgrat que per Barcelona circulava un informe desfavorable, referent al seu germà Josep, que posava en dubte la fidelitat de la seva família durant el conflicte dinàstic. En efecte, l'any 1729, l'abat de Vivanco, secretari de la Cambra per la Corona

15. AHN, *Consejos*, llig. 18542, *Relación de méritos y servicios del Doctor Don Manuel Delàs y Casanovas*. Madrid, 28 d'abril de 1747.

16. Archivo General de Simancas (AGS), *Gracia y Justicia*, llig. 151, *Carta del Capitán General marquès de la Mina, al marquès de la Ensenada*. Barcelona, 16 de febrer de 1750.

17. AGS, *Gracia y Justicia*, llig. 151, *Informes de José Francisco de Alós y Rius*. Madrid, 19 de maig de 1750.

18. AGS, *Gracia y Justicia*, llig. 151, *La Cámara, el 27 de abril de 1750, propone letrados para la vara de alcalde mayor de lo civil de la ciudad de Barcelona*.

d'Aragó, sol·licità informació a l'Audiència sobre els mèrits familiars de Delàs, davant la pretensió de l'esmentat Josep d'accedir al càrrec d'administrador de la Taula de Comuns Dipòsits. Desconeixem el nom de l'oïdor que redactà l'incendiari informe, però el seu contingut era veritablement demolidor:

Nunca ha merecido la opinión ni título de buen vasallo de V.Mgt, ni distingúese en operación que la manifestase, antes bien lo contrario, José Delás, su padre y esta familia que fue atendida en tiempo del Intruso Gobierno habiendo logrado la administración del Correo de Gerona. Y habiendo la Audiencia procurado informarse del servicio que alega —Josep— de haber socorrido la tropa de V.M. no ha podido liquidarlo y la única noticia que tiene adquirido es que habia prestado dinero a los mayores y oficiales con el beneficio correspondiente interés; y en su vista no parece acrehedor de la Rl. Atención de V.Mgt. en este oficio.¹⁹

No sembla, però, que el contingut d'aquest informe tingués conseqüències negatives en el futur de les aspiracions personals de Manuel, del seu germà Josep i de la seva família en general. La Resolució reial de 18 de juny decretà el seu nomenament per a la vara civil. El nou títol es despatxà el 9 de juliol. El jurament es portà a terme a Barcelona, davant l'oïdor degà de la Reial Audiència, Francesc Borràs i Vinyals, el dia 2 de setembre. En canvi, la presa de possessió a l'Ajuntament s'efectuà el 21 d'octubre.²⁰

Manuel Delàs i Casanovas exercí l'ofici d'alcalde major civil fins al 6 d'abril de 1758, data de la seva mort. El seu polèmic germà —Josep Delàs i Casanovas—, comerciant de Girona, obtingué finalment l'any 1743 el títol de ciutadà honorat de Barcelona. No obstant això, fou el primogènit de Josep —Francesc Delàs i Silvestre— qui donà un important salt qualitatiu a escala social en ésser nomenat, per Carles III, cavaller (1774) i regidor de Girona (1784), i com a tal fou diputat per la seva ciutat a les Corts que juraren fidelitat, l'any 1789, a Ferran VII. Per aquest motiu, Francesc rebé el títol de baró de Vilagayà (1790) i, sis anys després, la dignitat nobiliària.²¹

Força coneguda és la figura de Jacint Tudó i Alemany (Barcelona, 1716), únic alcalde major català del segle XVIII que accedí al totpoderós Consell de

19. ACA, *Reial Audiència*, reg. 142, f. 238v. Barcelona, 23 de maig de 1729.

20. AGS, *Gracia y Justicia*, reg. 299. ACA, *Reial Audiència*, reg. 493, f. 255v-261r. Buen Retiro, 9 de juliol de 1750.

21. Francisco José MORALES ROCA, «Privilegios nobiliarios del Principado de Cataluña. Dinastía de Borbón (1700-1838)», *Hidalguía* (Madrid), núm. 129 (1975), p. 261.

Castella, gràcies, sobretot, als mèrits personals i familiars. La seva mare era Antònia Alemany Morera i el seu progenitor, el doctor en Dret Joan Tudó i Romanà, senyor de Vilardida, a Montferri (l'Alt Camp), mort el 1746.²² Però la fortuna familiar era deguda, sens dubte, al polèmic avi patern, també dit Jacint Tudó, fill d'un pagès de Montmaneu. Aquest botiguer de teles fou un destacat botifler que perdé el seu patrimoni i per això Felip V el nomenà cònsol mercader de la Llotja de Mar (1717-1724).²³ Molts informes borbònics destacaven la seva fidelitat i els patiments que va sofrir durant la guerra:

Que el referido Jacinto Tudó es hombre de negocio y sujeto de muy notoria fidelidad que en el tiempo del gobierno enemigo fue perseguido y puesto en carcel en donde padeció muchos trabajos.²⁴

Però, curiosament, tampoc no mancaren crítiques a algunes de les seves actuacions durant el govern austriacista que el podien haver perjudicat, com assenyalava un altre informe:

No le menoscaba de su buena opinión la circunstancia de habersele visto algunas veces entrar de Guardia en la Coronela con los de su Gremio de Mercaderes de Paño, pues ha sido muy público que era únicamente la violencia del Gobierno Intruso la que le compelia a ejecutarlo.²⁵

En qualsevol cas, les autoritats borbòniques mai no li recriminaren res del seu fosc passat; ni a ell ni a cap dels seus descendents, els quals sempre esgrimiren amb orgull els mèrits de Jacint, cosa que també féu el seu nét objecte d'aquest estudi.²⁶ Malgrat tot, només un sol aspecte separava el nét i l'avi: la professió. En efecte, Jacint Tudó i Alemany —com el seu pare— inicià la carrera de lletres. Primer estudià al prestigiós col·legi de Cordelles i després continuà estudiant dret civil a la Universitat de Cervera, on es graduà com a llicenciat i doctor el 1741, any en què, a més, fou admès com a advocat dels Reials Consells i

22. AHPB, Fèlix Campllonch, *Llibre primer de testaments (1740-1755)*, f. 61-68v. Barcelona, 21 de maig de 1746.

23. Pere MOLAS RIBALTA, «Catalans als consells de la monarquia (segles XVII-XVIII). Documentació notarial», *Estudis Històrics i Documents dels Arxius de Protocols* (Barcelona), núm. XIII (1997), p. 247-248.

24. ACA, *Reial Audiència*, llig. 249, s/f. Barcelona, 25 d'octubre de 1717.

25. ACA, *Reial Audiència*, reg. 121, f. 203v-204r. Barcelona, 31 de març de 1717.

26. AGS, *Gracia y Justicia*, llig. 156, *Relación de méritos, servicios y actos literarios del Doctor Don Jacinto de Tudó*. Madrid, 24 d'octubre de 1757.

de l'Audiència catalana.²⁷ També oposità —tot i que sense gaire èxit— a una de les càtedres de lleis vacants llavors a Cervera.²⁸

Al febrer de 1749 rebé el títol de cavaller gràcies als mèrits personals del seu difunt pare, però, sens dubte, també es tingueren presents els del seu avi.²⁹ Després de quasi nou anys de passantia i de treball com a advocat a Barcelona, la Cambra de Castella l'inclogué —en segon lloc— a la consulta d'abril de 1750 per a ocupar la vara civil barcelonina, vacant per la mort de Manuel Pastor de Sentís, però, com ja hem vist, el monarca nomenà l'experimentat Manuel Delàs. Aviat tingué una altra oportunitat. La vara criminal, també vacant per l'ascens del mateix Delàs a la vara civil, havia d'ésser igualment coberta. Tot i que el conseller de Castella, Montoya, en el seu informe el considerava «buen letrado de habilidad y juicio» i que el també conseller Pedro Colón de Larreátegui, en el seu, deia que Tudó era un individu «bien nacido, de prendas cabales y que sus créditos de literatura son apreciables», el regent de l'Audiència, l'influent marquès de Puerto Nuevo, dissentia d'aquestes apreciacions i afirmava que l'esmentat candidat era:

[...] mozo de poca experiencia que no le he visto defender por si pleito grave en la Audiencia de Barcelona, mientras yo he estado en ella, ni he oido ponderar su literatura, no considerándole a proposito para una tenencia de tanto peso y seriedad como la de Barcelona.³⁰

Tot indica que la Cambra de Castella no tingué gaire en compte l'informe de Puerto Nuevo, perquè a la consulta del 29 de juliol de 1750 fou proposat, en primer lloc, per a fer-se càrrec de l'alcaldia criminal vacant.³¹ La Resolució reial de 27 d'agost es pronuncià en aquest sentit i el seu títol fou despatxat el dia 8 de setembre. La llicència signada per la Cambra li possibilità jurar el càrrec a l'Audiència catalana, però no davant del regent Puerto Nuevo —cosa que potser hauria estat la més normal—, sinó davant de l'oïdor degà, Francesc Borràs i

27. ACA, *Reial Audiència*, reg. 1686, f. 124r-125v, *Libro de matrículas de abogados de la Real Audiencia*. Barcelona, 6 de juliol de 1741.

28. Eugenio SARRABLO AGUARELES, *Catálogo de consultas del Consejo de Aragón*, Madrid, Dirección General del Patrimonio Artístico y Cultural, 1975, p. 211.

29. ACA, *Reial Audiència*, reg. 539, f. 59v-63r. Buen Retiro, 12 de febrer de 1749. José MORALES ROCA, «Privilegios nobiliarios», *Hidalguía* (Madrid), núm. 129 (1976), p. 194.

30. AGS, *Gracia y Justicia*, llig. 151, *Informes reservados del marqués de Puerto Nuevo sobre aspirantes a las dos varas de alcalde mayor de Barcelona*. Madrid, 17 de maig de 1750.

31. AGS, *Gracia y Justicia*, llig. 151, *La Cámara, el 29 de julio de 1750, propone letrados para la vara de alcalde mayor de lo criminal de Barcelona*.

Vinyals, cosa que féu el 21 d'octubre. En el consistori barceloní, Jacint Tudó materialitzà la mateixa cerimònia dos dies més tard.³² Gràcies al seu bon comportament, reconegut pel rei, la Cambra de Castella el prorrogà a la vara dos triennis: 1753 i 1755. A més, l'any 1757, l'intendent José de Contamina el nomenà per a un càrrec de confiança: el de fiscal de la comissió de construcció de la fortalesa de Sant Ferran de Figueres. Quan morí el seu company Delàs, el 1758, a la vara civil, Tudó aconseguí la titularitat de la primera alcaldia amb l'incondicional vistiplau del capità general, el marquès de la Mina, l'intendent Contamina i els corregidors Agustín de Ahumada i Alfonso de Cevallos Carvajal, marquès de Cevallos. Amb el suport dels seus superiors, la Cambra de Castella proposà Tudó —en primer lloc— com a alcalde major civil a la consulta del 10 de juny de 1758.³³ De nou, la pertinent Resolució reial de 13 de juliol decretà el nomenament. El nostre home rebé el seu despatx el dia 22 d'agost. Pagà la *media annata* i amb llicència jurà el càrrec davant del marquès de la Mina el dia 26 de novembre. A l'Ajuntament prengué possessió del càrrec al començament de desembre.³⁴ Durant l'etapa en què exercí l'alcaldia civil, el rei li concedí, per mitjà del Decret de 2 de novembre de 1760, honors d'alcalde del crim de la Reial Audiència.³⁵ Quan cessà a la vara al març de 1762, ho féu només per a canviar de tribunal. En efecte, durant aquell mateix mes, el monarca el designà alcalde del crim de l'Audiència per la mort d'Ignacio Farraz. Pocs mesos després, al setembre, accedí a una plaça d'oïdor per la també mort de Francisco Aparicio.³⁶ Com a curiositat direm que l'any 1764 fou nomenat protector del Col·legi de Notaris Públics de Barcelona.³⁷

La política d'integració de magistrats nadius de la Corona d'Aragó als consells de la monarquia, defensada pel comte d'Aranda, es traduí molt aviat en

32. AGS, *Gracia y Justicia*, reg. 299. ACA, *Reial Audiència*, reg. 493, f. 255v-261r. Buen Retiro, 8 de setembre de 1750.

33. AGS, *Gracia y Justicia*, llig. 156, *La Cámara, el 10 de junio de 1758, propone letrados para la vara de alcalde mayor de lo civil de la ciudad de Barcelona*.

34. AGS, *Gracia y Justicia*, reg. 300. ACA, *Reial Audiència*, reg. 501, f. 236v-240r. Aranjuez, 22 d'agost de 1758.

35. AGS, *Gracia y Justicia*, llig. 820, *Decret del 2 de novembre de 1760*. ACA, *Reial Audiència*, reg. 357, f. 96-97r. Buen Retiro, 25 de novembre de 1760.

36. ACA, *Reial Audiència*, reg. 537, f. 130-132v. El Pardo, 16 de març de 1762. ACA, *Reial Audiència*, reg. 537, f. 149v-152r. San Ildefonso, 12 de setembre de 1762. Pere MOLAS RIBALTA, «Las audiencias borbónicas en la Corona de Aragón», a *Historia Social de la Administración española: Estudios sobre los siglos XVII y XVIII*, Barcelona, CSIC, 1980, p. 151-155.

37. Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona (AHCB), *Reial Audiència*, reg. 8, f. 196-197r. Barcelona, 3 de desembre de 1764.

cinc noves places al Consell de Castella, i per aquest motiu —en el Decret de 7 d'agost de 1766— Jacint Tudó fou nomenat un dels nous consellers, amb la qual cosa culminava la seva carrera professional. De tota manera, se sospita, però, que Campomanes l'havia proposat per la seva poca simpatia als jesuïtes.³⁸ Com a conseller de Castella, Tudó fou també assessor del Tribunal de Reials Guàrdies i assessor del Consell de Guerra. Morí a Madrid el dia 5 de maig de 1773.³⁹

Jacint Tudó i Alemany es casà amb Maria Teresa de Peaguda, dama d'origen gallec i emparentada amb la família Güell (amb consellers de Castella i també regidors a Barcelona). Tudó tingué un fill, Francesc Antoni Tudó i Peaguda, que fou estudiant a Alcalá de Henares i també magistrat a l'Audiència catalana, com el seu pare. L'any 1785 fou designat alcalde del crim i el 1793, oïdor, però fou cessat del càrrec durant la invasió francesa. Respecte als germans, direm que Jacint en tingué set; destacaren els militars Joan Tudó i Alemany, alferes al regiment d'infanteria d'Espanya, i sobretot Antoni Tudó i Alemany, oficial del prestigiós cos d'artilleria i el qual arribà a ser governador del Real Sitio del Buen Retiro. Una filla seva, la coneguda Pepita Tudó, comtessa de Castillofiel el 1807, fou l'amant i la segona esposa de Manuel Godoy.⁴⁰

El gironí Raimon d'Eva i Betlloc formava part també d'una singular família ennoblida per l'arxiduc Carles. Foren membres d'aquesta nissaga catalana Josep, Raimon i Antoni d'Eva i Betlloc, que participaren a les Corts de 1705. Tots ells eren fills de Josep d'Eva i de Vilagrassa, noble natural de Castelló de Farfanyà, mullerat l'any 1691 amb Maria Joana de Betlloc, filla de Gerònim de Betlloc i Vedruna, cavaller gironí.⁴¹ Però, sens dubte, el membre més distingit d'aquesta família compromesa amb la causa austriacista fou Raimon de Betlloc i de Macip, senyor de Betlloc i jurat en cap de Girona durant el govern intrús, a qui fou cedit per la seva fidelitat, el 1707, el títol de comte. Malgrat aquests antece-

38. Janine FAYARD, «Los ministros del Consejo Real de Castilla (1746-1788)», *Cuadernos de Investigación Histórica* (Madrid), núm. 6 (1982), p. 135. Pere MOLAS RIBALTA, «Las audiencias borbónicas», p. 130-131.

39. Francisco ANDÚJAR CASTILLO, *Consejo y consejeros de guerra en el siglo XVIII*, Granada, Universidad de Granada, 1996, col·l. «Biblioteca Chronica Nova», núm. 44, p. 274.

40. Pere MOLAS RIBALTA, «Catalans a l'Administració central al segle XVIII», a *II Congrés d'Història Moderna de Catalunya. Catalunya a l'època de Carles III. Pedralbes, Revista d'Història Moderna* (Barcelona), núm. 8-II (1988), p. 188-189.

41. AHPB, Carles Garau, *Llibre tercer, concòrdia i capítols matrimonials (1688-1694)*, f. 214-223v. Barcelona, 3 de setembre de 1691. José MORALES ROCA, *Próceres habilitados en las Cortes del Principado de Catalunya, siglo XVII (1599-1713)*, Madrid, Hidalguía, 1983, vol. I, p. 232.

dents, tot indica que els Betlloc s'integraren bé en la nova elit social que col·laborà amb els borbons.⁴²

De fet, el nostre Raimon gaudia de la mateixa dignitat nobiliària que la resta de la seva família, tot i que havia escollit com a professió les lleis. Segons el que consta a la seva relació de mèrits, Raimon es graduà com a llicenciat i doctor en Dret Civil a la Universitat de Cervera. L'any 1734 fou rebut com a advocat a la Reial Audiència de Catalunya.⁴³ Era evident que tenia una àmplia i sòlida formació jurídica, la qual li serví d'orientació en l'exercici de l'advocacia i la docència universitària, ja que oposità força vegades a una càtedra de lleis a Cervera, però sense èxit.⁴⁴ Fracassades les seves aspiracions docents, optà per un altre camí: l'Administració reial. L'any 1741 el corregidor de Girona —José Fernando de Córdoba Alagón— el nomenà alcalde major de la seva ciutat natal. Al març de 1751, quan estava a punt d'acabar el seu mandat, la Cambra de Castella, satisfeta amb el seu comportament, el proposà en tercer lloc a la consulta per a ocupar la vara vacant de Tarragona. Un informe redactat pel conseller de Castella, Miguel Ric Egea, deia que Raimon era «buen letrado, de genio pacífico y de buenas costumbres». Un altre informe del marquès de Puerto Nuevo també avaluava positivament les seves qualitats professionals, ja que afirmava que era «sujeto distinguido por su nacimiento, letrado de crédito y aplicación que diez años ha que sirve la vara de Gerona que es la más recomendable después de las dos de Barcelona».⁴⁵ Malgrat tot, el rei el nomenà alcalde major de la vara de Besalú (1751-1757), la qual acceptà de mala gana perquè era una alcaldia de categoria molt inferior a la que esperava. L'any 1755 li era prorrogat un nou trienni, però hagué de finalitzar-lo a Vic (1757-1758), on estigué gairebé un any.⁴⁶

La mort de Manuel Delàs, titular de la vara civil barcelonina, el 1758, i la promoció de Jacint Tudó a la primera vara, deixaren vacant la plaça d'alcalde major criminal. En la mateixa consulta de la Cambra de Castella —datada el 10 de

42. Pedro VOLTES BOU, «Noticias sobre las mercedes nobiliarias otorgadas por el archiduque Carlos de Austria durante su gobierno en Barcelona», *Documentos y Estudios* (Barcelona), núm. x (1961), p. 83-84. En el seu títol figurava la llegenda «Ab alta cuncta». Julio ATIENZA, *Nobiliario español: Diccionario heráldico de apellidos españoles y de títulos nobiliarios*, Madrid, Aguilar, 1954, 2a ed., p. 237.

43. ACA, *Reial Audiència*, reg. 1686, f. 66v, *Libro de matrículas de abogados de la Real Audiencia*. Barcelona, 22 de novembre de 1734.

44. AHN, *Consejos*, llig. 6824/22, *Consulta del Consejo de Castilla para proveer cátedras de leyes en la Universidad de Cervera*. Madrid, 16 d'octubre de 1731.

45. AGS, *Gracia y Justicia*, llig. 152, *La Cámara propone, el 24 de marzo de 1751, letrados para la vara de alcalde mayor de Tarragona*.

46. Ricardo GÓMEZ-RIVERO, «Las competencias del Ministerio de Justicia», p. 522.

juny— que proposà Tudó, en primer lloc, com a alcalde major civil, Raimon d'Eva hi era present, però figurava en tercera posició.⁴⁷ La Resolució reial de 13 de juliol de 1758, recordem, designà alcalde major civil Jacint Tudó i Alemany, i en la resulta, per a la vara criminal vacant, el rei nomenà Raimon d'Eva i Betlloc. El seu despatx fou expedit el 22 d'agost. Rebé llicència per a jurar el càrrec davant del marquès de la Mina, la qual cosa féu amb retard el dia 26 de novembre, però fins al 15 de desembre no aparegué per l'Ajuntament per a prendre possessió del càrrec.⁴⁸

En ésser nomenat Tudó, anys més tard, alcalde del crim de l'Audiència, la vara civil barcelonina tornà a quedar vacant. Davant d'aquesta situació, la Cambra de Castella proposà a la consulta del 17 de maig de 1762, en primer lloc, el ja experimentat Raimon per a fer-se càrrec de la vara esmentada.⁴⁹ La Resolució reial de 9 de juliol no hi posà objeccions i el nou títol fou expedit vint dies després. Una nova llicència li permeté jurar el càrrec, un cop més, davant del marquès de la Mina, el dia 10 d'octubre. En el consistori ho féu el 27 de novembre.⁵⁰ Raimon cessà a l'alcaldia el 22 de febrer de 1767. Sabem que el rei estava molt content amb els serveis que havia prestat i per això aquell mateix any el designà alcalde major d'una de les dues prestigioses vares de Cadis, la qual pensem que exercí, com a mínim, fins a l'any 1768. Després d'aquesta data, li perdem la pista.⁵¹

El lletrat andalús Francisco Javier Chaves de Córdoba, company d'Eva i Betlloc a Barcelona, fou el primer alcalde major d'origen forà des de feia dècades. Aquest granadí de naixement fou becari al col·legi de San Bartolomé y Santiago de Granada, on es graduà com a batxiller en lleis. El 1725 regentà una càtedra de Decretals a la universitat de la seva ciutat. L'any següent fou admès com a advocat de la cancelleria granadina i dels Reials Consells. El seu pare fou Andrés de Chaves, secretari del virrei de Navarra. Un oncle seu, el tinent general Juan de Chaves, ferit a Gaeta el 1707, perdé totes les seves propietats napolitanes i fou presoner dels imperials fins al 1716. Per aquest motiu, el nostre Chaves rebia anualment una pensió de la Reial Hisenda. Un altre oncle seu, el també tinent coronel Miguel de Chaves —tingent de rei de Gaeta—, tingué

47. AGS, *Gracia y Justicia*, llig. 156, *La Cámara*, el 10 de junio de 1758, propone letrados para la vara de alcalde mayor de lo civil de la ciudad de Barcelona.

48. AGS, *Gracia y Justicia*, reg. 300. ACA, *Reial Audiència*, reg. 501, f. 244r-248v. Aranjuez, 22 d'agost de 1758.

49. AGS, *Gracia y Justicia*, llig. 158, *La Cámara*, el 17 de mayo de 1762, propone letrados para la vara de alcalde mayor de lo civil de la ciudad de Barcelona.

50. AGS, *Gracia y Justicia*, reg. 301. ACA, *Reial Audiència*, reg. 878, f. 301-305v. San Ildefonso, 29 de juliol de 1762.

51. Ricardo GÓMEZ-RIVERO, «Las competencias del Ministerio de Justicia», p. 522.

menys sort, ja que morí a les presons austriacistes de Nàpols després de cinc anys de captiveri.⁵²

Abans d'arribar a Barcelona, Chaves serví al rei en nombrosos partits judicials de Castella, on adquirí una dilatada experiència professional. Primer començà al corregiment d'Olmedo (1734-1741), després passà a Ágreda (1741-1746) i més tard a Orense (1746-1751), on fou subdelegat de la Intendència i jutge de contraban. El 1751 arribà a Catalunya per a fer-se càrrec de l'alcaldia gironina, vacant, curiosament, per la promoció de Raimon d'Eva i Betllloc a la vara de Besalú. A Girona li fou prorrogat el càrrec dues vegades: els anys 1755 i 1757. Durant la primera meitat de 1762 estigué destinat a l'alcaldia de Lleida, però la Cambra de Castella considerà que les seves aptituds el feien més idoni per a una vara de més rellevància política: la de Barcelona. Un cop Raimon d'Eva i Betllloc prengué possessió de la vara civil, la criminal restà vacant. Per aquest motiu, la Cambra, en la consulta del 17 de maig de 1762, proposà Chaves en primer lloc. Els informes reservats que arribaren a les mans del marquès del Campo de Villar, secretari del Despatx de Gràcia i Justícia, foren força favorables, malgrat que el conseller de Castella, Lope de Sierra, havia afirmat —quan el nostre home fou consultat per a ocupar la vara criminal valenciana— que «le consideraba digno que V. M. le atendiese en empleos correspondientes en los dominios de Castilla, por no hallarse con la práctica necesaria para los de Valencia».⁵³ La Resolució reial, en la resulta de 9 de juliol (la mateixa en què es nomenava Raimon d'Eva alcalde major civil), nomenà Francisco Javier Chaves de Córdoba titular de la vara criminal. El seu títol fou expedit el 12 de setembre. Jurà el càrrec davant del capità general, el marquès de la Mina, el 24 de novembre. Tres dies després feia el mateix a l'Ajuntament barceloní.⁵⁴ Cessà en l'alcaldia el 19 de febrer de 1767. De nou retornà a Girona, a la vara que retingué fins al 1771. Un any després, rebutjà servir en una de les dues ben dotades vares de Granada —la seva ciutat natal— perquè preferí acceptar la de Mataró (1772-1776). Després, passà de nou a un insòlit tercer mandat a l'alcaldia gironina, la qual cosa significa que Chaves ja estava força integrat a Catalunya, situació estranya en un lletrat foraster. Així doncs, amb més de quaranta-sis anys de serveis en corregiments i alcaldies castellaness i catalanes, Chaves cloïa el 1780 una modèlica

52. AGS, *Gracia y Justicia*, llig. 155. *Relación de méritos y servicios de Don Francisco Javier de Chaves y Córdoba*. 1755.

53. AGS, *Gracia y Justicia*, llig. 158, *La Cámara, el 17 de mayo de 1762, propone letrados para la vara de alcalde mayor criminal de la ciudad de Barcelona*.

54. AGS, *Gracia y Justicia*, reg. 301. ACA, *Reial Audiència*, reg. 878, f. 305r-310v. San Ildefonso, 12 de setembre de 1762.

carrera administrativa al servei del rei, exempta de conflictes, però malauradament sense accés a cap magistratura territorial superior.⁵⁵

3. L'EQUIPARACIÓ JURISDICCIONAL (1763-1783)

Ignasi Castells i de Casanova, natural de Tremp, era nét del cavaller Domingo Castells Gervàs de les Heres i d'Orcau, veí de Tàlarn, senyor de Botella i assistent a les Corts de 1701 i 1705 amb el seu fill —pare d'Ignasi—, el també cavaller Antoni Castells, mullerat amb Maria Teresa de Casanova.⁵⁶ Malgrat que Ignasi Castells gaudia de la dignitat nobiliària deguda a la seva posició social, estudià lleis a Cervera, on es graduà com a batxiller, llicenciat i doctor en Dret Civil. El 1741 fou admès com a advocat de l'Audiència catalana.⁵⁷ Sempre acompanyat pel seu germà —Francesc Antoni Castells i de Casanova—, inicià el 1742 la carrera de vares a Manresa, gràcies al nomenament efectuat pel seu corregidor, el tinent coronel Fernando de Guzmán Porcel (1742-1751), per a un càrrec annex a la Subdelegació de la Intendència. Més tard arribaren altres alcaldies, però de poc pes, com la de Montblanc (1752-1756), també vinculada a la Subdelegació de la Intendència. El 1757, per segona vegada, ocupà la vara manresana, on fou nomenat corregidor interí a causa de la mort del corregidor Guzmán.⁵⁸ A partir del 1758 fou assessor de la Subdelegació General de la Renda de Pólvora i Salnitre. Conclòs el seu mandat a Manresa, exercí també les vares d'Igualada (1762-1764) i Lleida (1764-1766).⁵⁹ El 12 de juliol de 1766 la Cambra de Castella el proposà en segon lloc per a ocupar la vara d'alcalde major de Barcelona, vacant perquè finalitzà el seu mandat Raimon d'Eva i Betlloc. Un informe discret adreçat a Manuel de Roda y Arrieta —secretari del Despatx de Gràcia i Justícia— pel conseller de Castella, Pedro Ric Egea, afirmava «no haber oido queja alguna de su conducta».⁶⁰ En la Resolució reial publicada el 28 de novembre, el rei decretà el seu nomenament. El títol li fou expedit el 16 de gener de 1767. La notícia de la seva designació el sorprengué encara a Lleida, per la qual cosa

55. Ricardo GÓMEZ-RIVERO, «Las competencias del Ministerio de Justicia», p. 511-512.

56. José MORALES ROCA, *Próceres habilitados*, p. 189.

57. ACA, *Reial Audiència*, reg. 1686, f. 66v, *Libro de matrículas de abogados de la Real Audiencia*. Barcelona, 11 de desembre de 1741.

58. Josep Maria GAY ESCODA, *El corregidor a Catalunya*, p. 648.

59. AHN, *Consejos*, llig. 18542, *Relación de méritos, títulos y grados del Doctor Don Ignacio Castells y de Casanova*. Madrid, 15 d'abril de 1765.

60. AGS, *Gracia y Justicia*, *La Cámara*, el 12 de julio de 1766, *propone letrados para una de las dos varas de alcalde mayor de la ciudad de Barcelona*.

sol·licità i obtingué de la Cambra llicència per a jurar el nou càrrec davant del bisbe lleidatà Manuel Macías Pedrejón, cosa que féu el 6 de febrer. En canvi, al consistori de Barcelona prengué possessió del càrrec disset dies després.⁶¹ Creiem que el seu nomenament fou degut a l'escassa simpatia que Castells professava als jesuïtes, com molt bé informava el corregidor Bernardo O'Connor Phaly el 1768 en donar satisfactòriament curs als expedients i les actuacions de totes les propietats confiscades a la Companyia de Jesús.⁶² Un rei agraït prorrogà el seu càrrec a la vara per a un nou mandat al juny de 1770.⁶³ Llavors el seu nom es tenia present en les consultes per a proveir futures places vacants de magistrat a l'Audiència. I, en efecte, el 5 de maig de 1773 deixava l'alcaldia barcelonina per a fer-se càrrec d'una plaça d'alcalde del crim a causa de l'ascens de Joan Miquel de Magarola a oïdor. Deu anys després ascendí a oïdor al tribunal català a causa de la promoció de Jordi Puig i Modolell a la plaça de regent de l'Audiència mallorquina.⁶⁴ Castells morí exercint aquesta magistratura el 5 de gener de 1793. Estava casat amb Maria Castells i Foixà, la qual sol·licità per al seu fill —el doctor Miquel Castells i Foixà— una plaça de magistrat apel·lant als mèrits contrets pel seu difunt espòs. L'any 1796 fou nomenat alcalde interí del quarter segon de la ciutat de Barcelona, dos anys després era síndic personer a l'Ajuntament i el 1807, comptador. Però no va ser fins al 1815 que Ferran VII el nomenà alcalde del crim de l'Audiència catalana, i el 1821 el nomenà oïdor.⁶⁵

El lletrat aragonès Miguel Gómez substituï l'any 1767 Francisco Javier Chaves de Córdoba. Sabem que aquest individu estudià lleis a la Universitat de Saragossa, on obtingué els graus de llicenciat i doctor en Dret Civil i Canònic. El 1740 fou admès com a advocat de l'Audiència d'Aragó i el 1745, com a advocat dels Reials Consells. Entre 1740 i 1743 oposà per a una càtedra de Dret Canònic en dita universitat, però sense èxit. Anys més tard es traslladà a Madrid, on treballà d'advocat en un bufet de la Cort. En aquest període de la seva vida s'incorporà al Col·legi d'Advocats de Madrid. Gràcies a la seva habilitat com a lletrat, fou nomenat per al prestigiós càrrec d'advocat de cambra de l'infant Fe-

61. AGS, *Gracia y Justicia*, reg. 302. ACA, *Reial Audiència*, reg. 883, f. 22v-2r. El Pardo, 16 de gener de 1767.

62. AHN, *Consejos*, llig. 18542, *Informe del corregidor de Barcelona Bernardo O'Connor Phaly sobre Ignacio Castells y de Casanova*. Barcelona, 30 de setembre de 1768.

63. Ricardo GÓMEZ-RIVERO, «Las competencias del Ministerio de Justicia», p. 498.

64. ACA, *Reial Audiència*, reg. 537, f. 275v-279r. Aranjuez, 24 d'abril de 1773. ACA, *Reial Audiència*, reg. 989, f. 107v-109r. San Ildefonso, 14 d'agost de 1783. Pere MOLAS RIBALTA, «Las audiencias borbónicas», p. 154-155.

65. ACA, *Reial Audiència*, reg. 1465, f. 64-65v. Palacio, 20 de desembre de 1815. ACA, *Reial Audiència*, reg. 1465, f. 168-169v. Palacio, 1 d'octubre de 1821.

lip, duc de Parma i fill de Felip V. Aquest mèrit li oferí la possibilitat d'accedir a la carrera de vares, la qual començà el 1748 sota el guiatge de l'intendent corregidor de Saragossa, el marquès de La Fresneda, qui el designà alcalde major criminal, subdelegat de la Intendència i de la important renda de paper segellat.⁶⁶ El 1752 li va ser prorrogat el mateix càrrec i l'any següent exercí la vara civil saragossana, càrrec que li fou de nou prorrogat el 1756.⁶⁷

El 12 de juliol de 1766 la Cambra de Castella el proposà per a ocupar una de les dues vares d'alcalde major de Barcelona, ja que havia conclòs el seu trienni Chaves de Córdoba.⁶⁸ La Resolució reial de 28 de novembre decretà la seva designació. El seu títol se signà posteriorment amb data del 15 de desembre. La llicència que rebé de la Cambra li possibilità jurar el càrrec davant del regent de l'Audiència d'Aragó —Francisco Lozella— a començaments de febrer de 1767.⁶⁹ El dia 20 d'aquell mes comparegué davant dels regidors de Barcelona i prengué possessió de l'alcaldia. Segons consta en la documentació, Miguel Gómez s'identificà llavors com a alcalde major de Barcelona i «regidor perpetuo de la ciudad de Zaragoza».⁷⁰

El nostre home —com Castells— fou molt actiu en la tramitació dels béns confiscats als jesuïtes a Barcelona, la qual cosa li valgué un informe positiu del corregidor O'Connor Phaly.⁷¹ Possiblement, aquesta ben rebuda aptitud anti-jesuïta explica que no pogués finalitzar el seu mandat, ja que el rei, satisfet, li tenia reservat un futur prometedor a l'alta magistratura territorial. I, en efecte, el 19 d'octubre Miguel Gómez fou cessat en la vara per a la qual havia estat nomenat mesos enrere i el 1768 ocupà una plaça d'alcalde del crim a l'Audiència de Saragossa, a causa de la promoció de Ramón de Segovia a oïdor en el mateix tribunal. És curiós que, a Barcelona, Carles III premiés amb l'ascens a ministre d'audiència els dos alcaldes majors —Castells i Gómez— que havien fiscalitzat les propietats dels jesuïtes expulsats. Però Gómez no va acabar aquí la seva carrera, perquè abans de concloure l'any fou promocionat a oïdor (també a la mateixa audiència) a causa de la jubilació de Joaquín de Villanueva.⁷² Encara més,

66. AGS, *Gracia y Justicia*, llig. 152, *Relación de méritos del Doctor Miguel Gómez, alcalde mayor criminal de Zaragoza*. Madrid, 26 d'octubre de 1752.

67. Ricardo GÓMEZ-RIVERO, «Las competencias del Ministerio de Justicia», p. 536.

68. AHN, *Consejos*, llig. 18542, *Consulta de la Cámara, del 12 de julio de 1766, para proveer una de las dos varas de alcalde mayor de Barcelona*.

69. AGS, *Gracia y Justicia*, reg. 302. ACA, *Reial Audiència*, reg. 883, f. 26v-30r. Palacio, 15 de desembre de 1766.

70. AHCB, *Veguer*, XXXVII-675, s/f. Barcelona, 10 de juny de 1767.

71. AHN, *Consejos*, llig. 18542, *Informe del corregidor de Barcelona Bernardo O'Connor Phaly sobre Miguel Gómez*. Barcelona, 30 de setembre de 1768.

72. Pere MOLAS RIBALTA, «Las audiencias borbónicas», p. 149 i 151.

anys després, l'any 1770, a causa de la consulta de la Cambra de Castella, fou escollit alcalde de Casa i Cort a Madrid, càrrec que mantingué fins a la seva mort, esdevinguda el 15 de juny de 1773.⁷³

El buit deixat prematurament per Miguel Gómez fou omplert per Bernardo Antonio Oscoz Larraínzar, nascut a Ulzurrun (Navarra), però veí de Valladolid des de petit. A la universitat es graduà com a batxiller i llicenciat en lleis, però féu quatre anys més d'estudis a Osca. L'any 1750 fou admès com a advocat al Col·legi de Madrid, als Reials Consells i a l'Acadèmia de Jurisprudència Pràctica. Dos anys després, el Consell de Castella li comissionà la «visita» dels escrivans a Cuenca i, el 1755, la residència de tots els magistrats de Ciudad Real. Complertes satisfactòriament les comissions, aquell darrer any el rei el nomenà corregidor d'Utiel (1755-1759), on tingué algunes topades amb l'Església perquè no volia contribuir a l'extinció d'una plaga de llagosta que assolava els camps. En finalitzar el seu mandat l'any 1760, a causa, però, del seu «genio y viveza», el Consell el destinà al Regne de València, on prengué residència al corregidor d'Alacant i al seu alcalde major. Aquí exercí la vara interinament durant gairebé set mesos. També portà a terme la residència a Alzira del seu corregidor i alcalde major. L'any 1761, el governador del Consell de Castella, confiant en la seva gestió, el designà assessor de plets i causes de recusació de tots els tribunals ordinaris de Castella.⁷⁴ Destinat aleshores a Catalunya, el rei el nomenà alcalde major de Puigcerdà (1763-1768), on fou corregidor interí i subdelegat de la Intendència a causa de la mort del seu titular, el coronel Antonio Bresciani. L'any 1764 ja tenia una gran experiència en comissions i visites d'aquest tipus, i per aquest motiu Carles III li encomanà la «visita» dels escrivans de Lleida i Cervera.⁷⁵ El conseller de Castella, Jacint Tudó, opinava de Larraínzar, quan aquest fou consultat per a la provisió de la vara vacant de Barcelona, que:

[...] podría inclinar a la Real piedad la circunstancia de haber tenido que dejar en Cataluña, en poder de extraños, una hija de 14 años de edad que por estar enferma no pudo llevar consigo quando se vino a Madrid sin empleo.⁷⁶

73. Joaquín GONZÁLEZ, *Catálogo de la sala de alcaldes de casa y corte en el Archivo Histórico Nacional*, Madrid, Archivo Histórico Nacional, 1925, p. 781.

74. AGS, *Gracia y Justicia*, llig. 164, *Relación de los méritos y servicios del licenciado Don Bernardo Antonio Oscoz y Larraínzar*. Madrid, 24 de juliol de 1782.

75. ACA, *Reial Audiència*, reg. 880, f. 106r-110v. Madrid, 25 de gener de 1764.

76. AGS, *Gracia y Justicia*, llig. 159, *Informe de Jacinto Tudó sobre Bernardo Antonio Oscoz y Larraínzar*. Madrid, 2 de juliol de 1769.

I, en efecte, gràcies als informes positius reservats que Manuel de Roda obtingué del nostre home, Larraínzar pogué accedir a una vara de prestigi com era la barcelonina, un cop Miguel Gómez ocupà la plaça d'alcalde del crim a l'Aragó. En realitat, al maig de 1762 el navarrès ja havia estat consultat per a fer-se càrrec d'aquesta alcaldia, però sabem que l'escollit fou Chaves. Ara, de nou tornava a tenir opcions. Malgrat tot, el seu nom no figurava en la consulta de la Cambra del 7 de setembre de 1768. De fet, el lletrat escollit en un principi pel rei fou José Antonio González, però aquest individu no havia estat mai abans a Catalunya, tot i que tenia l'experiència de servir els corregiments lletrats de Guadix i Andújar, i les vares d'Orihuela, Loja i Jaén. En qualsevol cas, González renuncià al càrrec i la consulta tornà de nou a la Cambra.⁷⁷ No fou pas nomenat cap dels altres dos lletrats presents en la terna, per la qual cosa la consulta de la Cambra de Castella del 18 de gener de 1769 acabà incloent de rebot Larraínzar, llavors a la Cort. La tardana Resolució reial de 4 d'agost resolgué el seu nomenament. El seu títol fou despatxat sis dies després i jurà el càrrec a la Sala Primera de Govern del Consell de Castella el 18 d'agost, un cop satisfeta la *media annata*. Però fins l'11 d'octubre no aparegué pel consistori. Tot i que el conseller de Castella, Lope de Sierra, no havia fet un informe gaire entusiasmada sobre les virtuts professionals de Larraínzar, el redactat per Tudó segurament el contrarestà i decidí per fi l'elecció del nostre home.⁷⁸

Larraínzar cessà en el càrrec el 20 d'abril de 1773 i posteriorment fou traslladat a Andalusia per a exercir la vara d'alcalde major al Puerto de Santa María (1773-1777), on es féu càrrec, l'any següent, del corregiment i la Subdelegació de Rendes a causa de l'absència del seu governador, el comte de Trigona. El 1777 passà a una de les dues vares de Màlaga i el 1783 tornà de nou al Puerto de Santa María, on rebé —al novembre de 1789— els honors d'alcalde del crim de la cancelleria de Granada. Sens dubte, el premi es devia als excel·lents informes que sobre la seva bona conducta feren arribar a Floridablanca el bisbe de Cadis i el president de la cancelleria, Juan Mariño de la Barrera. Conclòs el seu mandat, es féu càrrec del corregiment d'Andújar (1792), plaça que es convertí en la seva darrera destinació.⁷⁹

77. AGS, *Gracia y Justicia*, llig. 159, *La Cámara, el 7 de septiembre de 1768, propone letrados para una de las varas de alcalde mayor de la ciudad de Barcelona*.

78. AGS, *Gracia y Justicia*, reg. 302. ACA, *Reial Audiència*, reg. 885, f. 127r-131v. San Ildefonso, 10 d'agost de 1769.

79. AGS, *Gracia y Justicia*, llig. 822/34, *Informes reservados sobre Bernardo Antonio Osoz y Larraínzar, alcalde mayor del Puerto de Santa María*. 1787. Ricardo GÓMEZ-RIVERO, «Las competencias del Ministerio de Justicia», p. 598.

Per a reemplaçar Ignasi Castells, designat alcalde del crim de l'Audiència catalana, s'escollí el granadí Pedro Celestino Saravia, natural de Guadix i llicenciat en lleis per la Universitat d'Orihuela. El 1751 fou admès com a advocat de la cancelleria de Granada i també dels Reials Consells. Un any abans havia estat nomenat pel conseller d'Hisenda —Pedro Díaz de Mendoza— fiscal del Negociat de la Incorporació de Terres Venudes per la Corona al Regne de Granada. Després es traslladà a la Cort, on exercí d'advocat, però durant poc temps, ja que acceptà un càrrec de corregidor de senyoriu a Galícia. En aquesta província, l'intendent, Juan Felipe de Castaños, el nomenà subdelegat de l'única contribució. El 1755 fou corregidor interí a Barbastre, però no sabem la data exacta de la seva designació. Ens consta que durant aquest any fou consultat —en segon lloc i sense èxit— per a la vara de Balaguer.⁸⁰ No obstant això, el 1758 el rei decidí nomenar-lo alcalde major d'Ayna i Elx, i el 1763 es féu càrrec a Catalunya —després de ser consultat en segon lloc— de l'alcaldia de Manresa (1763-1766). En aquesta ciutat tingué serioses topades amb els regidors i el corregidor quan intentà denunciar irregularitats en la gestió del municipi. Poc abans del seu cessament, es féu càrrec interinament del partit, un cop mort el seu corregidor, el tinent coronel Antonio Martínez de Arguedas. L'any 1767 passà a la vara i la Subdelegació de la Intendència de Montblanc, on estigué fins al 1770.⁸¹ En la consulta de la Cambra del 28 d'abril de 1773 fou proposat en segon lloc per a ocupar la vara de Barcelona, deixada vacant —com hem vist— per Castells. L'informe reservat de Jacint Tudó, tot i que era favorable, feia esment dels incidents de Manresa, on:

[...] había manifestado su zelo por el bien público, y que a sus representaciones se debió la reforma de algunos abusos introducidos en aquel Ayuntamiento, con quien en otros asuntos y no menos con el Corregidor procedió con alguna viveza que motivó a la Audiencia de Barcelona a que recíprocamente les amonestase y contubiese.⁸²

La Resolució de 21 de maig disculpà aquesta conducta i decretà el seu nomenament. El seu títol reial fou despatxat sis dies més tard i jurà la vara el 15 de

80. AGS, *Gracia y Justicia*, llig. 154, *La Cámara, el 28 de abril de 1755, propone letrados para la vara de alcalde mayor de Balaguer*.

81. AHN, *Consejos*, llig. 13384/104, *Relación de méritos y servicios del licenciado Don Pedro Celestino Saravia*. Madrid, 22 de gener de 1770.

82. AGS, *Gracia y Justicia*, llig. 161, *La Cámara, el 28 de abril de 1773, propone letrados para una de las dos varas de alcalde mayor de la ciudad de Barcelona*.

juny a la Sala Primera de Govern del Consell de Castella, després de pagar la *media annata*. A Barcelona jurà el càrrec davant dels regidors de la ciutat el 13 de juliol.⁸³ Cessà en la vara el 31 d'octubre de 1776. A primers de novembre fou designat assessor i jutge ordinari del coronel José Urdín, governador polític i militar de la Vall d'Aran.⁸⁴ Pedro Celestino Saravia tornà a Barcelona l'any 1784, un cop conclòs el seu mandat en aquella assessoria, però aleshores com a nou alcalde major de segona classe.

En substitució de Larraínzar, el monarca nomenà un aragonès amb una gran experiència en vares i corregiments. Ens referim a José Moya. Aquest lletrat, nascut a Borja (1725), estudià lleis a la Universitat d'Osca, on es graduà com a batxiller i llicenciat (1743). Poc després fou admès com a advocat de l'Audiència d'Aragó i dels Reials Consells.⁸⁵ El seu primer càrrec fou en terres castellanes. El 1755 fou designat corregidor d'Àvila. Després s'ocupà de les alcaldies de Segòvia (1761-1764), Burgos (1765-1768) i Cartagena (1768-1773). Abans havia rebutjat el servei a la vara de Badajoz.⁸⁶ La consulta de la Cambra, datada el 19 de gener de 1773, li suposà figurar —en primer lloc— en la terna per a fer-se càrrec d'una de les dues vares vacants de Barcelona. Segons l'informe reservat del conseller de Castella, Andrés de Valcárcel, redactat el 1760, Moya era un lletrat de «genio pacífico y de buena conducta; que era desinteresado y más que mediano en la profesión».⁸⁷ La Resolució reial es decretà el 12 de febrer del mateix any. El seu títol fou expedit sis dies després i jurà el càrrec a la Sala Primera del Consell el 16 de març, un cop satisfeta la *media annata*. A l'ajuntament barceloní prengué possessió del càrrec el dia 21 d'abril.⁸⁸ Sabem que cessà el 14 d'agost de 1776 i que fou destinat a Andalusia, concretament al corregiment de Mancha Real (1776-1779).⁸⁹ Un cop finalitzat el seu mandat, la seva carrera féu un inesperat salt qualitatiu en ésser nomenat oïdor a Amèrica. Primer estigué a l'Audiència de Guadalajara (1779-1787) i després a la de Mèxic —a la Nova Es-

83. AGS, *Gracia y Justicia*, reg. 303. ACA, *Real Audiencia*, reg. 888, f. 306v-310r. Aranjuez, 27 de maig de 1773.

84. ACA, *Real Audiencia*, reg. 893, f. 10-12r. San Lorenzo, 5 de novembre de 1776.

85. Miguel Ángel GONZÁLEZ DE SAN SEGUNDO, «Noticia de ministros de las audiencias indianas procedentes de las universidades aragonesas», *Hidalguía* (Madrid), núm. 234 (1992), p. 716.

86. Ricardo GÓMEZ-RIVERO, «Las competencias del Ministerio de Justicia», p. 587.

87. AGS, *Gracia y Justicia*, llig. 161, *La Cámara, el 19 de enero de 1773, propone letrados para una de las dos varas del alcalde mayor de la ciudad de Barcelona*.

88. AGS, *Gracia y Justicia*, reg. 303. ACA, *Real Audiencia*, reg. 888, f. 63-66v. El Pardo, 18 de febrer de 1773.

89. María Luisa ÁLVAREZ CAÑAS, «Los corregidores de letras en la administración territorial andaluza», *Revista de Historia Moderna. Anales de la Universidad de Alicante* (Alacant), núm. 13-14 (1995), p. 142 i 149.

panya—, tribunal de molt més pes polític (1787-1795) i on estigué fins a la seva mort.⁹⁰

Fulgencio Antonio Molina fou cridat a substituir l'andalús Pedro Celestino Saravia quan aquest passà a servir l'assessoria lletrada de la Vall d'Aran. Molina, advocat murcià amb bufet propi, també tenia una àmplia experiència professional quan arribà a Barcelona. Començà la carrera de vares a l'alcaldia d'Alhama el 1750. Segons els consellers de Castella, Diego Adorno Dávila i Manuel de Montoya, el nostre home era considerat «sujeto de buen juicio, habilidad, experiencia y literatura; bastante vivo».⁹¹ En acabar el seu mandat, fou traslladat al corregiment de Sisante i Vara del Rey (1755-1757), i a les alcaldies d'Almansa (1757-1760) i Palma (1760-1769). Poc temps exercí la vara de Cartagena i el corregiment interí de Requena. Però de Palma passà al corregiment de Villacaryo (1769-1772) i el 1772 es féu càrrec d'una de les dues vares valencianes. Aquí, el secretari de la Guerra —el comte de Ricla— informà de la bona actuació que Molina tingué dintre de la Junta d'Agravis.⁹² Els serveis prestats a València li permeteren ésser proposat en segon lloc a la consulta de juny de 1776 per a ocupar una de les vares de Barcelona, però la seva oportunitat arribà un mes després, en la consulta de la Cambra del 31 de juliol, en què fou consultat en primer lloc.⁹³ Ignorem la data de la resolució reial corresponent, però el seu despatx fou expedit el 10 de setembre. Jurà el càrrec al Consell de Castella el dia 23 del mateix mes, tot i que per motius personals sol·licità i obtingué de la Cambra una pròrroga de quaranta dies abans de prendre possessió del càrrec a Barcelona. De fet, fins al 8 de novembre no féu acte de presència a l'Ajuntament.⁹⁴ Conclòs el seu mandat, la Resolució reial de 23 de juny de 1780 prorrogà de nou el seu càrrec a la vara un altre trienni,⁹⁵ càrrec que ocupà fins a la seva mort, el 16 de febrer de 1783.

Poc abans de la presa de possessió de Molina, el navarrès Pedro Agustín Mendieta Murga, substitut de José Moya, fou nomenat alcalde major de l'altra vara vacant barcelonina. Sabem d'aquest hàbil lletrat que era nebot del tinent

90. Mark A. BURKHOLDER i D. S. CHANDLER, *De la impotencia a la autoridad: la Corona española y las audiencias en América (1687-1808)*, Mèxic, Fondo de Cultura, 1984, p. 278-279, 338-339 i 390-391.

91. AGS, *Gracia y Justicia*, llig. 151, *La Cámara, el 12 de agosto de 1750, propone letrados para la vara de alcalde mayor de Alhama*.

92. Ricardo GÓMEZ-RIVERO, «Las competencias del Ministerio de Justicia», p. 578-579.

93. AGS, *Gracia y Justicia*, llig. 161, *La Cámara, el 31 de julio de 1776, propone letrado para una de las dos varas de alcalde mayor de Barcelona*.

94. ACA, *Reial Audiència*, reg. 892, f. 440v-445r. San Ildefonso, 10 de setembre de 1776.

95. ACA, *Reial Audiència*, reg. 896, f. 173v-174r. Madrid, 6 de juliol de 1780.

general Melchor de Mendieta i que inicià la carrera administrativa al servei del rei a la vara de Santander (1761-1767), on, a més, era auditor de marina a la província. Més de quatre vegades fou proposat per a càrrecs com el de corregidor d'Hellín, però acceptà el d'Alcaraz el 1767, càrrec que li fou prorrogat el 1771. Gairebé un mes després es féu càrrec de l'alcaldia de Zamora (1771-1776), i en finalitzar el seu mandat, la Cambra de Castella, d'acord amb la consulta del 4 de juny de 1776, el proposà en primer lloc per a una de les vares de Barcelona.⁹⁶ El seu títol reial fou despatxat el 7 de juliol i jurà el càrrec davant del Consell vuit dies després, un cop pagada la *media annata*. El 14 d'agost féu el mateix davant dels regidors de la capital catalana.⁹⁷ Cessà a l'alcaldia el 2 de novembre de 1779 i passà al corregiment de Palència (1779-1783), i pel Decret d'1 d'octubre de 1783, al de Medina del Campo. El 1789, el rei el nomenà alcalde major d'Isla de León i li concedí —el 13 de novembre del mateix any— el títol d'alcalde del crim de la cancelleria de Granada. Segons Isidro Gil de Paz —conseller de Castella—, Mendieta era «sujeto de suficiente literatura [...] de prudencia y buenas costumbres». Continua en aquesta destinació fins al seu cessament l'any 1795. A partir d'aquest moment, desconeixem les seves activitats posteriors.⁹⁸

Per a substituir-lo, el rei nomenà José Javier de la Gandara y Salazar, lletrat nascut a Valladolid l'any 1728. El seu pare fou relator de la cancelleria d'aquella ciutat. Estudià dret a la universitat de la seva ciutat natal i després treballà d'advocat en un prestigiós bufet, però també instruí comissions importants per ordre de la cancelleria a les poblacions de San Clemente i Alcázar de San Juan.

L'any 1755 Ferran VI designà De la Gandara alcalde major de Sepúlveda i en concloure el mandat el destinà a les vares de Salamanca (1760-1763) i Toro (1763-1768). A l'agost de 1768, la Cambra de Castella el proposà per a ocupar el corregiment d'Úbeda i Baeza.⁹⁹ Però, finalment, va ser destinat a Madrigal (1769-1770) i Reinosa (1772-1776), després de la renúncia de Bonillo a l'alcaldia per considerar-la de categoria inferior. De la Gandara y Salazar arribà a Barcelona quan acabà el seu trienni a la ben dotada vara de Burgos (1776-1779), però abans fou consultat per a fer-se càrrec del corregiment de la vila de Molina y Atienza. La Cambra, però, l'inclogué en primer lloc en la terna consultada al rei el 10 de novembre de 1779. En general, els informes reservats que rebé Manuel de Roda sobre les virtuts professionals del nostre home foren positius. El con-

96. AGS, *Gracia y Justicia*, llig. 161, *La Cámara, el 4 de junio de 1776, propone letrados para una de las dos varas de alcalde mayor de la ciudad de Barcelona*.

97. ACA, *Reial Audiència*, reg. 892, f. 349r-353v. Madrid, 7 de juliol de 1776.

98. Ricardo GÓMEZ-RIVERO, «Las competencias del Ministerio de Justicia», p. 574.

99. AGS, *Gracia y Justicia*, llig. 159, *La Cámara de Castilla, el 22 de agosto de 1768, propone letrados para el corregimiento de Úbeda y Baeza*.

seller de Castella —Manuel Arredondo Carmona—, que havia estat oïdor a la cancelleria de Valladolid i que curiosament coneixia De la Gandara y Salazar, deia d'ell «que sus modales y genio eran muy buenos, de arregladas operaciones de conducta y buen juicio». Malgrat tot, el president d'aquell tribunal, Gregorio Portero de la Huerta, simplement digué que «hallo de este sujeto que era de edad de 51 años, de principios regulares en la jurisprudencia, celoso en el cumplimiento de su obligación y aplicado».¹⁰⁰

La Resolució reial de 24 de desembre decidí el seu nomenament. El seu despatx fou expedit amb data 13 de febrer de 1780, però abans sol·licità dues pròrrogues, de dos mesos i vint dies, respectivament, per a prendre possessió del càrrec, així com llicència per a jurar la vara davant del regent de l'Audiència catalana, Manuel Francisco Torrente Castro, cosa que féu el 18 de maig de 1780. Aquell mateix dia jurà el càrrec al consistori.¹⁰¹ Sabem que cessà el 21 de gener de 1784 i que pel Decret d'1 d'octubre de 1783 fou nomenat alcalde major de Calatayud i, l'any 1791, probablement, titular d'una de les dues vares de València. El 1798 tornà a ocupar de nou la vara barcelonina.

4. ALCALDES MAJORS DE TERCERA I SEGONA CLASSES (1783-1808)

L'aragonès Andrés de Ciria, alcalde major de tercera classe, segons el que disposava el Reial decret de 1783, nasqué l'any 1730 a la vila d'Àgreda (bisbat de Tarassona). Fou admès com a advocat de l'Audiència d'Aragó i dels Reials Consells el 1759. El seu accés a la carrera de vares es produí el 1762, en ésser designat alcalde major de Miranda de Ebro. Finalitzat el seu mandat, l'any 1766 passà a la vara de tinent d'alcalde major de Las Encartaciones i Avellaneda. Després es traslladà a Catalunya, on s'ocupà de les alcaldies de Montblanc (1770-1774), Vic (1775-1778) i Tàrraga (1778-1783). El Decret d'1 d'octubre de 1783 li obrí la vara de tercera classe o més antiga de Barcelona. El seu títol fou expedit el 14 de desembre i jurà el càrrec a la Sala Primera del Consell de Castella nou dies més tard. Fins al dia 24 de gener de l'any següent no féu el mateix a Barcelona.¹⁰² El 1785 assumí el corregiment interí a causa del trasllat del corregidor —Fèlix O'Neill— a la Capitania d'Aragó, per la qual cosa li fou pagada

100. AGS, *Gracia y Justicia*, llig. 162, *La Cámara, el 10 de noviembre de 1779, propone letrados para una de las dos varas de alcalde mayor de la ciudad de Barcelona*.

101. AGS, *Gracia y Justicia*, llibre de registre, 305. ACA, *Reial Audiència*, reg. 896, f. 89v-93r. El Pardo, 13 de febrer de 1780.

102. ACA, *Reial Audiència*, reg. 900, f. 16v-19r. Aranjuez, 14 de desembre de 1783.

la meitat del sou de corregidor.¹⁰³ Els informes reservats que arribaren a Floridablanca sobre la conducta de De Ciria foren molt desiguals. Si bé el bisbe de Barcelona, Gabino de Valladares, deia «que le he tratado poco, pero que está, según he podido comprender por conversaciones de particulares, en el concepto de un juez laborioso, desinteresado, de vida arreglada y de buena intención en el manejo de los asuntos a su cargo», l'intendent, el baró de La Linde, dissentia d'aquesta opinió i afirmava «[...] que tiene Ciria cortos alcances y su destiñterés corto también y poco acreditado, y que su genio es bondadoso y tal vez por lo mismo se entrega a sus subalternos que en todo le descansan demasiado». En canvi, Bonaventura de Ferran, degà de l'Audiència, considerava que el nostre home «ha manifestado su suficiencia y aptitud, desinterés y aplicación y actitud en las materias públicas».¹⁰⁴

De Ciria cessà a l'alcaldia el 10 de maig de 1788. Després fou destinat al regiment aragonès de lletres de Daroca. Suposem que continuà en aquesta destinació fins l'any 1793, perquè l'Audiència de València —a causa de la mort de l'oidor Juan García de Ávila— adreçà a la Cambra una llista de possibles candidats per a ocupar la plaça vacant i en la qual figurava el seu nom.¹⁰⁵

A causa de la sobtada mort del murcià Pedro Andrés Díaz Sánchez, alcalde major de Lleida que havia estat nomenat alcalde major de segona classe o més modern de Barcelona pel Decret d'1 d'octubre de 1783, Carles III es veié obligat a substituir-lo —d'acord amb la consulta de la Cambra del 12 de novembre— pel ja conegut Pedro Celestino Saravia, el qual havia conclòs el seu mandat d'assessor o jutge ordinari de la Vall d'Aran, càrrec per al qual fou nomenat l'any 1776.¹⁰⁶ La Resolució reial de 5 de desembre acordà la seva designació, però el títol li fou lliurat el 10 de febrer de 1784. El 24 de maig prengué possessió de la vara davant del regent Manuel Francisco Torrente Castro. A l'Ajuntament també jurà el càrrec el mateix dia.¹⁰⁷ Continuava en aquesta plaça quan la

103. AHN, *Consejos*, llig. 18542, *Carta de la Cámara de Castilla al Ayuntamiento de Barcelona para que se le pague al alcalde mayor Don Andrés de Ciria, la mitad del sueldo de corregidor interino*. Madrid, 1 de febrer de 1786.

104. AGS, *Gracia y Justicia*, llig. 822/24, *Informes reservados de Andrés de Ciria, alcalde mayor de Barcelona*. Madrid, 1787.

105. AHN, *Consejos*, llig. 20074/50, *Propuesta de candidatos a ocupar la plaza de oidor de la Audiencia de Valencia por fallecimiento de Juan García de Ávila*. València, 1793.

106. AGS, *Gracia y Justicia*, llig. 163, *La Cámara, el 12 de noviembre de 1783, propone letrados para la vara de alcalde mayor de segunda clase o más moderna de la ciudad de Barcelona, por el fallecimiento de Pedro Andrés Díaz Sánchez*.

107. AGS, *Gracia y Justicia*, reg. 306. ACA, *Reial Audiència*, reg. 900, f. 119v-123r. El Pardo, 10 de febrer de 1784.

mort el sorprengué el 9 d'octubre de 1787. Deixava una filla òrfena (Maria Saravia), a la qual Floridablanca adjudicà una pensió vitalícia de mil cinc-cents rals anuals, que s'havien de descomptar del salari d'alcalde major de tercera classe de Gaspar Jover i Terés.¹⁰⁸

Per a substituir Andrés de Ciria hauria d'haver pres possessió de la vara de tercera classe Antonio Andrés González. Aquest lletrat madrileny tenia una àmplia experiència en places com la vara d'alcalde major de la *mesta* (*quadrilla* de León), Tortosa, Trujillo i Isla de León, o els corregiments lletrats de Jaén, Molina i Atienza. Quan finalitzà el seu mandat en una de les dues prestigioses alcaldies de Cadis, la Cambra el proposà per a Barcelona en la consulta del 5 de desembre de 1787. La resolució reial corresponent es publicà el 29 de febrer de 1788.¹⁰⁹ Antonio González renuncià a la vara barcelonina, però no sabem els motius d'aquesta renúncia. En canvi, sí que acceptà la de Múrcia.¹¹⁰ Com a conseqüència d'aquest imprevist, la consulta hauria d'haver estat retornada a la Cambra. Tot i que desconexem les incidències posteriors d'aquest procés, una nova resolució resolgué que es nomenés alcalde major el lletrat català Gaspar Jover i Terés.

Aquest targarí nascut el 1738, pertanyia a una important família de juristes i rics rendistes de Tàrraga. El seu besavi —el doctor en Dret Raimon Jover— fou, els anys 1661 i 1668, paer en cap de la vila, igual que el seu avi, el també doctor Bonaventura Jover i Clusa, síndic, prohoms i paer en cap els anys 1706 i 1710. El pare de Gaspar, el notari Raimon Jover i Nadal, es mullerà amb Magina Terés Itúrbide —amb avantpassats materns d'origen basc—, filla del notari Raimon Terés i Vilaplana, un dels botiflers més importants de Tàrraga. Gràcies a aquest matrimoni, Raimon Jover i Nadal accedí a importants càrrecs municipals a la població, on l'any 1729 substituï el seu sogre a la regidoria, la qual tornà a ocupar el 1732, any en què, a més, fou nomenat familiar de la Inquisició, amb les immunitats corresponents.¹¹¹

Gaspar Jover i Terés continuà la carrera de lleis iniciada pels seus progenitors i aviat es graduà successivament com a batxiller, llicenciat i doctor a la Universitat de Cervera. Poc després fou admès com a advocat de l'Audiència i dels Reials Consells. La primera vara que ocupà fou la d'Agramunt (1762-1766). Quan

108. Ricardo GÓMEZ-RIVERO, «Las competencias del Ministerio de Justicia», nota 488, p. 386.

109. AGS, *Gracia y Justicia*, reg. 306.

110. AGS, *Gracia y Justicia*, llig. 165, *Relación de los méritos y servicios del licenciado Don Antonio de Andrés González*. Madrid, 13 d'agost de 1769.

111. Josep Maria PLANES I CLOSA, *La nissaga Jover de Tàrraga: les primeres generacions, 1649-1739*, Tàrraga, Ajuntament de Tàrraga, col·l. «Natan Estudis», núm. 8, p. 61 i 177-189.

acabà el seu trienni, fou destinat a Camprodon (1766-1770), vara vinculada a la Subdelegació de la Intendència. Per nomenament de l'intendent Felipe Castaños, s'encarregà de la recaptació del cadastre en aquest partit. El 1770 passà a Manresa, on substituï interinament el corregidor i subdelegat de la Intendència, que havia mort. Aquí també presidí la Junta Municipal de Temporalitats, responsable de la gestió dels béns confiscats als jesuïtes. L'any 1775 fou alcalde major de Lleida, però el 1780 fou destinat a la vara d'Osca, on presidí la Junta de Propis de la Ciutat, encarregada del pagament de les nombroses obres públiques que estava fent l'Ajuntament.¹¹² A l'alcaldia de Sant Felip, per a la qual fou designat el 1783, destacà per la repressió i el càstig de gitanos i vagabunds. Per aquest motiu, el comte de Floridablanca rebé informes positius de les autoritats valencianes. L'arquebisbe de València, en un document amb data 20 de juliol de 1786, manifestà que Jover era «laborioso, activo, desinteresado, exacto e imparcial». De la mateixa opinió eren el regent de la Reial Audiència, Ángel Antonio Figueroa Prado, i l'intendent Pedro Francisco de Pueyo, que el consideraven «bene-mérito de ser empleado en lo que fuese del Rl. Agrado».¹¹³ Possiblement, aquests informes foren decisius per a què, un cop acceptada la renúncia d'Antonio Andrés González, el rei el nomenés alcalde major de tercera classe, però amb l'afegit —sens dubte molt poc gratificant— que un terç del seu salari contribuís a sufragar la pensió de la filla del difunt Pedro Celestino Saravia. No sabem la data de la seva consulta, ni la de la resolució, però sí que sabem que el despatx del seu títol s'expedí el 27 de juliol de 1788. Jurà la vara a Barcelona, davant del regent Juan Antonio Paz Merino, el dia 19 de setembre. En canvi, al consistori ho féu l'endemà.¹¹⁴

El mandat d'Andrés González no fou gens fàcil, perquè hagué d'afrontar una difícil conjuntura política i econòmica dominada per la carestia d'aliments, que es traduí, l'any 1789, en els anomenats *rebomboris del pa*, i també per la guerra amb la França revolucionària (1793-1795), que l'obligà a fer-se càrrec interinament del corregiment a causa de l'absència dels seus titulars.¹¹⁵ Gràcies a la seva eficient actuació per a superar les dificultats del moment, el rei li concedí, a finals de 1789, els honors d'alcalde del crim de l'Audiència de Catalunya.¹¹⁶

112. AGS, *Gracia y Justicia*, llig. 164, *Relación de los méritos, títulos y grados del Doctor Don Gaspar Jover y Terés*. Madrid, 23 de maig de 1785.

113. AGS, *Gracia y Justicia*, llig. 823/6, *Informes reservados sobre Gaspar Jover y Terés, alcalde mayor de San Felipe*. Madrid, 1786.

114. ACA, *Reial Audiència*, reg. 900, f. 16v-19r. San Ildefonso, 27 de juliol de 1788.

115. Pere MOLAS RIBALTA, «Relacions de mèrits de la família Jover i altres lleidatans», *Urtx. Revista Cultural de l'Urgell* (Tàrraga), núm. 7 (1995), p. 151-156.

116. ACA, *Reial Audiència*, reg. 989, f. 188r-189v. Madrid, 11 de desembre de 1789.

Anys després, Carles IV decidí prorrogar-li el càrrec a la vara per mitjà de la Resolució de 19 de desembre de 1794.¹¹⁷ Durant els darrers anys del seu mandat, una greu malaltia l'obligà —segons recordava el regidor degà, el comte de Creixell— a «despachar en su casa lo gubernativo y lo contencioso».¹¹⁸ Morí a Barcelona el 22 de juny de 1798. Gaspar Jover no tingué fills, però estava casat amb una dama valenciana, Tomasa de Messeguer i de Arrufat, «dueña o azafata mayor de la Reina». Un germà seu, el doctor Pau Antoni Jover i Terés, exercí a Tàrrrega diversos càrrecs municipals i fou director de la Societat Econòmica d'Amics del País de la vila, amb la qual cosa donava continuïtat a una família que durant el primer terç del segle XIX continuà al servei de la monarquia.

Un cop mort Pedro Celestino Saravia, la Cambra proposà al rei de cobrir la vacant produïda amb Josep Bonaventura Miquel i Castellvaquer. Aquest lletrat nascut a Viella (Vall d'Aran) —on era regidor i assessor del governador— començà la carrera de vares a Puigcerdà (1772-1776) i després ocupà les alcaldies de Vilafranca del Penedès (1777-1782) i Terol (1783-1787). Precisament fou aquí, a Terol, on el seu bisbe adreçà a Floridablanca un informe reservat molt negatiu sobre el seu comportament. Hi deia el següent:

Que el concepto público y voz común es que no tiene este Alcalde Mayor la actitud correspondiente, ni aun la regular para el desempeño de su oficio: que es interesado, y admite gratificaciones aun en dinero y que por este medio se logra en su tribunal mejor y más pronto despacho. Que en los asuntos de ruido y quimera que suelen ocurrir en los pueblos entre mozos, y que se terminan regularmente por providencia, lo común es exigir de cada uno ocho o diez pesos y despachar todos después de haberles tenido antes algunos dias en las cárceles [...].¹¹⁹

Tot sembla indicar que aquestes opinions no influïren gaire en el moment en què la Cambra de Castella el consultà en primer lloc el 5 de desembre de 1787 per a ocupar la vacant de l'esmentada vara de segona classe o més moderna de Barcelona. La Resolució reial de 8 de febrer de 1788 acceptà el seu nomenament,

117. AHN, *Consejos*, llig. 18542, *Consulta de la Cámara, del 8 de octubre de 1794, proponiendo letrados para alcalde mayor de segunda clase por haber cumplido su sexenio José Buenaventura Miguel y Castellvaquer*.

118. ACA, *Reial Audiència*, reg. 1202, f. 195-206v. Barcelona, 28 d'abril de 1798.

119. AGS, *Gracia y Justicia*, llig. 823/46, *Informe reservado del obispo de Teruel sobre José Buenaventura Miguel y Castellvaquer*. Terol, 16 de setembre de 1786. També assessorà el governador de la Vall d'Aran.

però inclogué una amenaçadora reserva en què se li advertia «que cuide su conducta para no ser separado [del càrrec]». ¹²⁰ El seu despatx fou expedit el 6 d'abril i jurà la vara davant del regent de l'Audiència —Juan Antonio Paz Merino— el 2 de juny, dia en què, a més, prengué possessió del càrrec al consistori. ¹²¹

A Barcelona la seva conducta fou igualment problemàtica, però en finalitzar el seu sexenni, Carles IV, d'acord amb la consulta de la Cambra, decidí prorrogar el seu càrrec per a un nou mandat al desembre de 1794. ¹²² Castellvaquer es mantingué en el càrrec fins al 6 d'abril de 1798, data en què morí. ¹²³ El substituí el ja conegut José Javier de la Gandara y Salazar, que fou alcalde major de Barcelona entre els anys 1780 i 1784.

Aquest val·lisoletà havia finalitzat els seus mandats a les vares de Calatayud i València. Mentre serví a l'Aragó, el regent de l'Audiència —Baltasar de Aparregui— i l'intendent Antonio Navarro emeteren sengles informes d'aprovació, però el bisbe de Tarassona criticà de manera severa les seves maneres i la seva vida privada. ¹²⁴ No obstant això, Floridablanca valorà més els informes dels dos primers i no tingué cap inconvenient a influir el monarca per a nomenar De la Gandara y Salazar de nou alcalde major de Barcelona, però ara de segona classe. Malgrat tot, no hem pogut localitzar la seva consulta ni la resolució reial corresponent, però sí el despatx que li fou lliurat el 20 de setembre de 1798. Curiosament, com que llavors estava destinat a València, sol·licità de poder jurar la seva plaça en aquella audiència, cosa que féu sens dubte el 22 d'octubre. A l'Ajuntament de Barcelona —reunits tots els regidors—, practicà el mateix ritual el 13 de novembre. ¹²⁵ De tota manera, De la Gandara y Salazar pogué gaudir poc temps d'aquest càrrec, perquè morí sobtadament el 20 de març de 1799.

En morir l'alcalde major de tercera classe Gaspar Jover, l'hauria d'haver reemplaçat l'americà de naixement Francisco López Lisperguer, però aquest alcalde honorari del crim de la cancelleria de Valladolid —nomenat el 31 de juliol de 1798— no es dignà a retirar els seus despatxos de la Cambra, perquè el rei l'ha-

120. AGS, *Gracia y Justicia*, llig. 164, *La Cámara, el 5 de diciembre de 1787, propone letrados para la vara de alcalde mayor de segunda clase o más moderna de Barcelona por fallecimiento de Pedro Celestino Saravia*.

121. AGS, *Gracia y Justicia*, reg. 306. ACA, *Reial Audiència*, reg. 904, f. 103-107v. Aranjuez, 6 d'abril de 1788.

122. ACA, *Reial Audiència*, reg. 1193, f. 14-15r. Aranjuez, 3 de febrer de 1795.

123. Ricardo GÓMEZ-RIVERO, «Las competencias del Ministerio de Justicia», p. 576-577.

124. Ricardo GÓMEZ-RIVERO, «Alcaldes mayores», p. 157-158.

125. ACA, *Reial Audiència*, reg. 1197, f. 187v-190r. San Ildefonso, 20 de setembre de 1798.

via nomenat fiscal interí de la Sala d'Alcaldes de Casa i Cort.¹²⁶ Com a resultat d'aquesta renúncia, la vara més antiga de Barcelona quedà a les mans d'un inexpert i també polèmic lletrat català: Josep Gaietà Garcini de Salamó.

Josep Gaietà Garcini de Salamó nasqué a Tortosa l'any 1750. Era membre d'una família nativa de la vila francesa de Saint-Tropez (comtat de Niça) que es domicilià a la ciutat tortosina quan arribà al tron Felip V. El seu avi, Rafael Garcini, s'enriquí gràcies als queviures que proporcionà a l'Exèrcit borbònic. El pare, Jaume Garcini i Martí, es mullerà en segones noces amb Antònia Garcini de Salamó, la qual cosa li permeté emparentar-se amb les famílies Torres i Queralt.¹²⁷ El nostre Josep Gaietà Garcini estudià dret a la Universitat de València, tot i que s'havia graduat com a batxiller a Osca l'any 1771.¹²⁸ Quatre anys més tard fou admès com a advocat de l'Audiència de Catalunya i durant algun temps tingué un bufet obert a la ciutat de Barcelona.¹²⁹ Els seus primers càrrecs al servei del rei estigueren relacionats amb la milícia. L'any 1780, el coronel d'artilleria José Gerónimo el nomenà advocat fiscal d'aquell cos. L'any següent, el corregidor Jacinto Pazuengos el designà jutge de reclamacions a la cúria ordinària. Aquests càrrecs eren compaginats amb les assessories dels monestirs de Montserrat i Sant Benet.¹³⁰ Quan tornà a Barcelona, les autoritats reials el nomenaren

126. L'esmentat Francisco López Lisperguer nasqué a la ciutat de La Plata (Bolívia) l'any 1750. Era fill de José López Lisperguer, natural de Santiago de Xile, que fou oïdor a les audiències de Charcas (1749-1771) i Quito (1771-1777). Francisco López Lisperguer estudià filosofia i lleis a La Plata i a la Universitat de Valladolid. Fou alcalde major de Navalcarnero (1783) i corregidor d'Utiel (1786) i de Terol (1790). També rebé els honors d'alcalde del crim de la cancelleria de Valladolid (1792). Poc després d'ésser nomenat alcalde major de Barcelona, el rei el designà fiscal interí a la Sala d'Alcaldes de Casa i Cort (1798), però l'any següent obtingué la plaça en propietat. L'any 1804 fou nomenat alcalde de Casa i Cort supernumerari i, dos anys després, titular. Fou ministre togat del Consell d'Índies (1807) i, a les Corts de Cadis, diputat per Buenos Aires (1810-1814). Des del 1812 era membre del Tribunal Suprem de Justícia, motiu pel qual fou jubilat —dos anys més tard— del Consell d'Índies per Ferran VII, malgrat que fou un dels seixanta-nou diputats que signà un manifest contra el sistema constitucional. Morí l'any 1823. Mark. A BURKHOLDER, *Biographical Dictionary of Councilors of the Indies, 1717-1808*, Connecticut i Nova York, Greenwood Press, 1984, p. 70.

127. Alberto GARCÍA CARRAFA i Arturo GARCÍA CARRAFA, *El solar catalán, valenciano y balear*, Sant Sebastià, Librería Internacional, 1968, col·l. «Heráldica», núm. iv, p. 263-264.

128. José María LAHOZ FINESTRES, «Graduados catalanes en las facultades de leyes y cánones de la Universidad de Huesca», *Estudis Històrics i Documents dels Arxius de Protocols* (Barcelona), núm. xv (1997), p. 186.

129. ACA, *Reial Audiència*, reg. 1689, f. 10v, *Libro de matrículas de abogados de la Real Audiencia*. Barcelona, 23 d'octubre de 1775.

130. AHN, *Consejos*, llig. 13361/147, *Relación de los méritos, títulos y grados del bachiller Don José Cayetano Garcini de Salamó*. Madrid, 24 de juliol de 1807.

—els anys 1792 i 1796— alcalde interí del quarter cinquè.¹³¹ El 8 d'abril de 1798, el capità general, Agustín de Lancaster, el designà interinament alcalde major per a cobrir la mort de Castellvaquer i la greu malaltia que patia Jover. Aquest nomenament suscità el rebuig dels ministres de l'Audiència quan Garcini hagué de presidir la llotja del teatre, perquè l'elecció de l'alcalde major era llavors responsabilitat del rei, no del capità general. No obstant això, Garcini fou acceptat com a assessor provisional del corregidor —el marquès de Vallesantoro— un cop mort Jover, moment en què no hi havia en actiu cap alcalde major a Barcelona.¹³²

La situació irregular de Garcini fou normalitzada per Carles IV quan el nomenà —ni més ni menys— alcalde major de tercera classe, honor només reservat a lletrats amb molts anys de servei a la carrera de vares, cosa que no tenia Garcini. Malgrat tot, el rei l'escollí tot i que no estava proposat per la Cambra en la consulta del 17 d'abril de 1799.¹³³ Hem de suposar que el capità general de Catalunya i el corregidor el degueren recomanar de manera especial; si no, no s'explica aquest nomenament il·lògic d'un lletrat al qual mancava experiència, però a qui sens dubte sobraven connexions familiars que gaudien —com veurem després— de la protecció del totpoderós Godoy.

El despatx reial de Garcini fou expedit l'11 de juny. Obtingué llicència de la Cambra per a jurar el càrrec davant l'Audiència del país, cosa que féu l'1 de juliol, dia en què prengué possessió del càrrec a l'Ajuntament.¹³⁴ Però això no fou tot. L'any 1802, com a conseqüència de la visita de Carles IV a Barcelona, li foren concedits els honors d'alcalde del crim de l'Audiència de Catalunya, dignitat atorgada a lletrats amb una dilatada carrera, cosa que no era en absolut el cas del nostre home.¹³⁵ Cessà a l'alcaldia el 13 de gener de 1806, però sense renunciar a les assessories dels cossos d'enginyers i d'artilleria, així com a alguna subdelegació de l'intendent. L'any 1807 es féu càrrec de nou del quarter cinquè de la ciutat.

Ocupada Barcelona per les tropes franceses, el capità general comte d'Ezpeleta nomenà Garcini alcalde major de la primera vara el 8 d'agost de 1808, un cop coneguda la fugida de la ciutat dels dos alcaldes majors. Però al cap de pocs dies fou cessat «por justos motivos», a causa de l'escassa simpatia que professava als invasors. Les darreres notícies que tenim de Garcini són més tardanes. Sa-

131. ACA, *Reial Audiència*, reg. 989, f. 276-277r. Barcelona, 16 d'agost de 1796.

132. ACA, *Reial Audiència*, reg. 1163, f. 558v-560r. Barcelona, 17 d'abril de 1798.

133. AHN, *Consejos*, llig. 18542, *Consulta de la Cámara, del 17 de abril de 1799, proponiendo letrados para la vara de alcalde mayor de tercera clase de la ciudad de Barcelona*.

134. ACA, *Reial Audiència*, reg. 1198, f. 96r-98v. Aranjuez, 11 de juny de 1799.

135. ACA, *Reial Audiència*, reg. 989, f. 344-345r. Madrid, 12 de novembre de 1802.

bem que l'any 1820 el règim liberal el nomenà jutge de primera instància de Barcelona, però a partir d'aquesta data desconeixem què se'n féu, d'ell.¹³⁶

Pel que fa a la seva família, direm que l'any 1805 es casà amb Josefa Peller, veïna de Barcelona.¹³⁷ No tingué fills, però sí el seu germà, el doctor en Dret Civil Sebastià Garcini i Torres, aspirant a una regidoria a Tortosa. Els seus tres fills portaren la família Garcini al graó social i polític més alt del país. Entre aquests destacà el coronel d'enginyers Ignasi Garcini de Queralt, destinat a Sant Ferran de Figueres, Ceuta, Isla de León i Màlaga. Era director de la Reial Acadèmia Militar quan entrà com a oficial primer a la Secretaria del Despatx Universal de Guerra. El 1805 fou designat intendent d'Aragó i, després, corregidor a Saragossa. Dos anys més tard —sota la protecció de Godoy— obtingué l'hàbit de cavaller de Santiago. Després d'una primera aproximació al govern bonapartista, es passà al partit patriòtic. Com a premi, el 1810 fou designat ministre del Consell d'Ordres. Fou l'autor de l'obra titulada *Cuadro de la España desde el reinado de Carlos IV* (València, 1811).¹³⁸ Josep Garcini de Queralt fou alcalde del crim de la cancelleria de Granada (1792), oïdor (1801) i regent interí l'any 1810. En canvi, Miquel Garcini de Queralt fou cavaller de l'ordre de Carles III.¹³⁹ El germà gran de Josep Gaietà Garcini, Joan Baptista Garcini i Torres, era canonge a la catedral de Tortosa.

Respecte a l'aragonès Blas del Conde, alcalde major de segona classe a causa de la mort de José Javier de la Gandara y Salazar, direm que gairebé desconeixem la realitat de la seva formació professional. Sí que sabem que aquest jutge novell començà la seva carrera en una vara com la de Barcelona, en un principi reservada a lletrats amb més experiència. Dit això, ens resulten incomprensibles els criteris que portaren la Cambra de Castella a proposar-lo en tercer lloc en la consulta del 17 d'abril de 1799 per a ocupar la vara de tercera classe, la més important de Catalunya i —com hem dit— normalment destinada a lletrats amb molts anys de servei, cosa que no tenia Blas del Conde. Però, com sabem, l'alcaldia esmentada anà a parar a les mans d'un protegit de Godoy: Garcini de Sa-

136. ACA, *Reial Audiència*, reg. 1277, f. 244v. Madrid, 21 d'agost de 1820.

137. AHPB, Félix Veguer Avella, *Manual de contractes (1805)*, f. 370-371v. Barcelona, 31 de maig de 1805.

138. Fabrice ABBAD i Didier OZANAM, *Les intendants espagnols du XVIIIe siècle*, Madrid, Casa de Velázquez, 1992, p. 95-96. Horacio CAPEL i Lourdes GARCÍA (ed.), *Los ingenieros militares en España, siglo XVIII: Repertorio biográfico e inventario de su labor científica y espacial*, Barcelona, Geo Crítica i Edicions de la Universitat de Barcelona, 1983, col·l. «Textos de Apoyo», núm. 3, p. 199.

139. Pedro GAN GIMÉNEZ, *La Real Chancillería de Granada (1505-1834)*, Granada, Centro de Estudios Históricos de Granada y su Reino, 1988, p. 246.

lamó. No obstant això, Blas del Conde obtingué la segona vara per nomenament regi, malgrat no estar inclòs en la terna.¹⁴⁰ El seu títol fou despatxat el 24 de maig i jurà el càrrec a la Sala Primera de Govern del Consell de Castella l'1 de juliol. A Barcelona prengué possessió del càrrec el dia 16 d'agost.¹⁴¹ Finalitzat el seu sexenni, el 21 d'abril de 1806, Carles IV el destinà a la vara d'Iniesta i Villanueva de la Jara, plaça, és clar, de molt menys pes polític que la de Barcelona.¹⁴²

Més coneguda ens és la figura del substitut de Garcini a la vara tercera, el català Antoni Minoves i Servós, nascut l'any 1747 a la vila de Mont-ros (bisbat d'Urgell). Minoves i Servós estudià filosofia a Cervera, però es graduà com a batxiller en dret civil a Osca. El 1775 fou admès com a advocat de l'Audiència. Exercí l'advocacia a Sort, on fou assessor de la vila. També efectuà algunes comissions per ordre del governador de la Vall d'Aran i dels seus senyors jurisdiccionals. Els anys 1778 i 1780 fou consultat per la Cambra per a ocupar les vares d'Igualada i Camprodon, però sense èxit. Així i tot, començà la carrera de vares molt lluny de les terres catalanes, a les illes Canàries. El 1782 fou nomenat alcalde major de La Palma i el 1791, de la vila d'Orotava, a Tenerife, on féu tot el que pogué per a eradicar una epidèmia de febre que assolava l'illa. A Santa Cruz de Tenerife, el 25 de juliol de 1797, durant l'atac de l'esquadra de Nelson, fou comissionat pel capità general perquè tingués preparades les fortificacions i les defenses per a repel·lir el desembarcament anglès. Gràcies als seus excel·lents serveis durant el seu mandat a La Palma i Orotava, juntament amb els informes del capità general, del president de la Reial Audiència i de l'intendent, pogué tornar a la Península el 1799 amb el títol de corregidor d'Alhama, on estigué fins l'any 1805.¹⁴³ La Cambra de Castella, molt satisfeta amb la seva conducta, proposà Minoves i Servós, en la consulta del 25 de setembre de 1805, per a la vara vacant d'alcalde major de tercera classe de Barcelona.¹⁴⁴ El seu despatx fou expedit el dia 6 de desembre i jurà la vara davant de Francisco Javier de Olea Carrasco, regent de l'Audiència catalana, l'11 de gener de 1806. A l'A-juntament repetí la mateixa cerimònia tres dies més tard.¹⁴⁵ Però gaudí poc temps de la plaça, perquè, ja malalt, morí el dia 5 de febrer de 1807.

140. AHN, *Consejos*, llig. 18542, *Consulta de la Cámara, del 17 de abril de 1799, proponiendo letrados para la vara de alcalde mayor de segunda clase de la ciudad de Barcelona*.

141. ACA, *Reial Audiència*, reg. 1198, f. 227-229r. Aranjuez, 24 de maig de 1799.

142. Ricardo GÓMEZ-RIVERO, «Las competencias del Ministerio de Justicia», p. 505.

143. AHN, *Consejos*, llig. 13348/87, *Relación de méritos de Antonio Minoves Servós*. Madrid, 6 d'abril de 1805.

144. AHN, *Consejos*, llig. 18542, *Consulta de la Cámara, del 25 de septiembre de 1805, proponiendo letrados para la vara de alcalde mayor de tercera clase de la ciudad de Barcelona*.

145. ACA, *Reial Audiència*, reg. 1206, f. 4-9v. San Lorenzo, 6 de desembre de 1805.

Per a reemplaçar Blas del Conde en la vara més moderna o de segona classe, el rei escollí el polèmic Armengol Dalmau i de Cubells, lletrat català nascut a la Seu d'Urgell l'any 1768 i fill de Francesca de Cubells i Felip Dalmau, home d'una gran influència en aquella ciutat. Armengol estudià dret civil i canònic i es graduà com a batxiller i llicenciat a la Universitat de Cervera, on exercí algunes càtedres en substitució dels seus titulars. L'any 1794 fou admès com a advocat de l'Audiència i dels Reials Consells. Aquell any l'Ajuntament de la Seu d'Urgell el nomenà advocat, càrrec que compaginà amb el de regidor i assessor lletrat del corregidor de Talarn i del tribunal eclesiàstic del bisbat. Durant la guerra contra França fou capità de miquelets a Puigcerdà. Perdé les seves propietats quan els tropes franceses entraren a l'Urgell. Per a compensar aquestes pèrdues, Carles IV el nomenà, el 1799, alcalde major de la vila de Quesada —Regne de Granada—, on destacà per la seva diligència en l'execució de les obres públiques.¹⁴⁶

La Cambra de Castella proposà Dalmau en primer lloc en la consulta del 7 de desembre de 1805 per a ocupar la vara de segona classe o més moderna de Barcelona.¹⁴⁷ El seu títol d'alcalde major fou despatxat el 13 de gener de 1806 i jurà el càrrec davant del Consell quatre dies més tard. Al Consistori prengué possessió del càrrec el 22 d'abril.¹⁴⁸ Estigué a Barcelona fins al dia 5 d'agost de 1808, data en què fugí de la ciutat —juntament amb el seu company de vara Mariano Villelas de Mola— perquè no volia acatar les ordres de les autoritats napoleòniques d'ocupació. Sabem que la Junta Central, confiant en la seva fidelitat, decidí nomenar-lo alcalde major de la ciutat de València, on féu acte de presència el dia 23 de gener de 1810. Durant el setge francès, el general Blake li denegà la llicència per a sortir de la ciutat, per la qual cosa no tingué més remei que continuar ocupant el càrrec durant la presència francesa. L'ambigüitat d'aquesta situació li produí seriosos problemes un cop finalitzada la guerra. El 6 de maig de 1814, la Regència del Regne, amb l'aprovació de Ferran VII, ordenà la seva reincorporació a l'antic càrrec d'alcalde major de Barcelona: «luego que los franceses evacuen dicha ciudad; hasta concluir su mandato».¹⁴⁹ Fins al mes de juny, Armengol Dalmau no aparegué per la capital catalana. En qualsevol cas, però, el seu retorn no fou ben acollit per les autoritats municipals barcelonines, coneixedores de la seva fosca actuació a València. Per a molts, el nostre home

146. AHN, *Consejos*, llig. 13349/125, *Relación de los méritos, servicios y grados del licenciado Don Armengol Dalmau y de Cubells*. Madrid, 4 de març de 1824.

147. AHN, *Consejos*, llig. 18542, *Consulta de la Cámara, del 7 de diciembre de 1805, proponiendo letrados para la vara de alcalde mayor de segunda clase de la ciudad de Barcelona*.

148. ACA, *Reial Audiència*, reg. 1206, f. 124r-128v. Aranjuez, 13 de gener de 1806.

149. ACA, *Reial Audiència*, reg. 1270, f. 225v. Madrid, 28 de maig de 1814.

era un traïdor i un col·laborador. El regidor degà, el marquès de Vil·lel, demanà al rei la seva «purificación».¹⁵⁰ Malgrat que Dalmau féu tot el possible per a satisfer el consistori, per a la qual cosa presentà nombrosos testimonis favorables sobre la seva conducta, els regidors sol·licitaren al rei el seu cessament immediat fins que no quedessin aclarides les sospites de col·laboració. No obstant això, Armengol Dalmau, contra tot pronòstic, aconseguí superar tots els obstacles i continuà ocupant el càrrec fins al 13 de juliol de 1818, data en què clogué el seu mandat. No trigà molt de temps a marxar d'una ciutat que li era hostil. Sabem que tornà a la seva ciutat natal, on el govern liberal el nomenà, l'1 de maig de 1820, jutge de primera instància.¹⁵¹

Un cop més, la posició de Dalmau no quedà clara quan Ferran VII tornà a implantar el govern absolutista. Si bé, per una banda, afirmava que havia estat empresonat a la Ciutadella pels liberals, per l'altra, era acusat de simpatitzar amb aquesta causa. La dificultat evident de conèixer la veritat, juntament amb la manca d'informació fidedigna, facilità la seva designació, l'agost de 1824, per a la vara d'alcalde major de Vilafranca del Penedès, lloc on estigué gairebé un any.¹⁵² Desconeixem els motius, però el rei confiava tant en la fidelitat d'Armengol Dalmau que a primers de 1825 el nomenà alcalde del crim de l'Audiència catalana. El tribunal, molt sorprès per aquesta designació, remeté a Ferran VII un informe en què denunciava el passat fosc del nostre home, alhora que el qualificava de «sujeto desconcertadísimo en todos los puestos en que ha ejecutado el destino de alcalde mayor».¹⁵³ Alguna cosa hi devia haver de certa, perquè el fiscal de l'Audiència recomanà el seu arrest preventiu i el rei, reconeixent «el ligero proceder de poner a Dalmau en provisión de la alcaldía del crimen», ordenà la suspensió de la seva presa de possessió i la revocació del seu títol.¹⁵⁴

La darrera cosa que sabem de Dalmau és que el seu cas s'estava jutjant a l'Audiència l'any 1827, quan recusà aquest tribunal per ésser poc parcial. Sol·licità al rei que fos el Consell de Castella, i no l'Audiència catalana, qui dictaminés la sentència.¹⁵⁵ A partir d'aquí, perdem la pista del procés.

150. ACA, *Reial Audiència*, reg. 1271, f. 135r-137v. Barcelona, 11 de març de 1815.

151. ACA, *Reial Audiència*, reg. 1277, f. 138v. Madrid, 1 de maig de 1820.

152. ACA, *Reial Audiència*, reg. 1685, f. 35v, *Noticias de los alcaldes mayores del Principado, 1800-1834*.

153. ACA, *Reial Audiència*, reg. 1279, f. 38-59v. Barcelona, 11 de març de 1825.

154. ACA, *Reial Audiència*, reg. 1279, f. 95-96v, *El Secretario de Gracia y Justicia a Juan Cavo, regente de la Audiencia de Cataluña*. Madrid, 25 d'abril de 1825.

155. ACA, *Reial Audiència*, reg. 1281, f. 162r-163v. Barcelona, 23 de maig de 1827.

Mariano Villelas de Mola nasqué a la vila aragonesa d'Alquézar. Es graduà com a batxiller en dret a la Universitat d'Osca (1752)¹⁵⁶ i poc després fou admès com a advocat de l'Audiència d'Aragó. En una data imprecisa fou nomenat assessor lletrat del jutjat ordinari de la seva vila natal i de la veïna d'Adahuesca. Començà la carrera de vares a Catalunya, concretament a la vara de Puigcerdà (1780-1783). En finalitzar el seu trienni reglamentari, el rei el destinà a les alcaldies dels partits de Granollers (1784-1790), Besalú (1790-1797) i Palma (1801-1807).¹⁵⁷ La valoració que es féu sobre la seva conducta i els seus procediments judicials fou molt desigual. Si bé el bisbe de Barcelona, l'andalús Gabino de Valladares Mejía, afirmava satisfet que era «sujeto bastante hábil, y muy aplicado al despacho de las materias a su cargo y oficio, activo y celoso en las materias públicas», l'intendent, el baró de La Linde, però, opinava tot el contrari i acusava Villelas de corrupció durant el seu mandat a Granollers: «Su zelo por el bien público es de un absoluto abandono, habiendo muy vehementes motivos para creer que de acuerdo con el hornero de Granollers se cometen muchas extorsiones y violencias en el abasto del pan.» Però les crítiques del regent de l'Audiència catalana, Manuel Francisco Torrente Castro, foren amb diferència les més dures:

Que en punto de desinterés nada se advierte que favorezca a Dn. Mariano Villelas, pues además de haber inventado nuevos derechos curiales para sí y su alguacil, a quien ha llevado de la villa de Puigcerdá (donde anteriormente estuvo ejerciendo igual empleo) y mantiene en su casa con bastante nota; ha introducido el estilo de formar autos de apercibimiento por cualquier miniedad y friolera, exigiendo multas y costas con que atropellar no poco a los pobres.¹⁵⁸

Malgrat aquests informes negatius, la Cambra de Castella l'inclogué en primer lloc en la consulta del 29 d'abril de 1807 per a fer-se càrrec de la vara d'alcalde major de Barcelona, vacant a causa de la mort d'Antoni Minoves i Servós.¹⁵⁹ El seu títol fou expedit el 20 d'agost i jurà la plaça davant l'Audiència el 18 de setembre. Quatre dies més tard prengué possessió del càrrec al consis-

156. José María LAHOZ FINESTRES, «Graduados altoaragoneses en las facultades de leyes y cánones de la Universidad de Huesca», *Argensola. Revista de Ciencias Sociales del Instituto de Estudios Altoaragoneses* (Osca), núm. 111 (1997), p. 150.

157. Ricardo GÓMEZ-RIVERO, «Las competencias del Ministerio de Justicia», p. 662.

158. AGS, *Gracia y Justicia*, llig. 823/16, *Informes reservados sobre Mariano Villelas de Mola, alcalde mayor de Granollers*. Barcelona, 25 de setembre de 1784.

159. AHN, *Consejos*, llig. 18542, *Consulta de la Cámara, del 29 de abril de 1807, proponiendo letrados para la vara de alcalde mayor de segunda clase de la ciudad de Barcelona*.

tori.¹⁶⁰ Com ja hem dit, durant la primera setmana d'agost de 1808 fugí de Barcelona amb el seu company Armengol Dalmau un cop controlada la ciutat per les tropes franceses. Després d'aquesta data, no tenim cap constància més d'incidències seves durant els anys següents.¹⁶¹

5. CONCLUSIONS

Recapitulant, durant la segona meitat del segle XVIII Barcelona tingué vint-i-quatre alcaldes majors: onze de catalans i tretze de forans. Quatre més renunciaren al càrrec i no prengueren possessió d'aquest per diferents motius. Entre els catalans cal assenyalar, curiosament, la manca de lletrats nascuts a Barcelona i les seves rodalies. Llevat del cas de Jacint Tudó, la resta procedien de terres de l'interior de Catalunya i de muntanya. Girona hi aportà tres individus, la Seu d'Urgell, dos, i la Vall d'Aran, Tàrraga i Tremp, un. A part queda el tortosí Garcini. En canvi, entre els d'origen forà, els aragonesos —amb cinc lletrats— foren els més nombrosos, seguits dels andalusos —tres. Navarra i Castella la Vella estaven representades només per dos lletrats, i Múrcia, per tan sols un.

Els percentatges segueixen, però, la línia de l'interès de la monarquia per castellanitzar les dues vares barcelonines, cosa que no passà durant la primera meitat de la centúria. El control de les designacions per part del rei —per mitjà de la Cambra de Castella—, un cop publicada l'Ordenança d'intendents corregidors de 1749, incrementà el nombre de lletrats d'origen forà, però sense aconseguir un domini aclaparador. Així doncs, entre els lletrats de la segona vara veiem la superioritat dels nou forasters contra els quatre catalans. En canvi, a la primera vara succeí tot el contrari, ja que el domini dels catalans sobre els forasters era de set contra quatre.

Respecte als ascensos als tribunals territorials superiors, direm que els resultats finals foren decebedors. La carrera de vares no era el camí adient per a les promocions d'aquest tipus. Sí que es produïren, naturalment, ascensos, ho-

160. ACA, *Reial Audiència*, reg. 1207, f. 505-509v. San Ildefonso, 20 d'agost de 1807.

161. Durant el regnat de Ferran VII foren alcaldes majors a la primera vara (tercera classe): Armengol Dalmau i de Cubells (1814-1818), Emetrio López Blanco (1818-1820), Vicente Díez Ruesgas (1824-1831) i Mateo Cortés de Zalón Andrés (1831-1834). I a la segona vara (segona classe): Raimon Maresch i Colí (1811-1816), Francisco del Castillo Valero (1816-1820), Lorenzo Collell (1824-1831) i Pedro Pumarejo Velarde (1831-1834). AHN, *Consejos*, llig. 18542, *Alcaldes mayores de Barcelona, 1718-1834*. ACA, *Reial Audiència*, reg. 1685, f. 15r, *Noticias de los alcaldes mayores del Principado, 1800-1834*.

nors i privilegis, però sovint amb una irregularitat i una desigualtat esbalaïdores. De fet, estigueren molt per sota de la categoria de dues vares —com les barcelonines—, en teoria reputades les més importants del país. La monarquia considerava Barcelona i les seves dues vares, el trajecte final d'una carrera, la culminació de molts anys de servei, el premi final abans de la jubilació o la mort —set lletrats moriren a Barcelona mentre exercien el càrrec. Alguns tingueren molta més sort: quatre lletrats foren nomenats oïdors a les audiències catalana, aragonesa i americanes —Tudó, Castells, Gómez Moya, dels quals els tres primers abans foren alcaldes del crim—, i cinc tingueren el consol de rebre els honors d'alcalde del crim de l'Audiència de Catalunya —Tudó, Jover i Garcini— i de la cancelleria de Granada —Larraínzar i Mendieta. En canvi, aconseguiren culminar la seva carrera, més enllà d'aquests tribunals territorials, Jacint Tudó, que accedí al Consell de Castella, i Miguel Gómez, que fou alcalde de Casa i Cort a Madrid.

ALCALDES MAJORS CIVILS I DE TERCERA CLASSE

Manuel Delàs i Casanovas (1750-1758)
 Jacint Tudó i Alemany (1758-1762)
 Raimon d'Eva i Betlloc (1762-1767)
 Ignasi Castells i de Casanova (1767-1773)
 Pedro Celestino Saravia (1773-1776)
 Fulgencio Antonio Molina (1776-1783)
 Andrés de Ciria (1784-1788)
 Gaspar Jover i Terés (1788-1798)
 Josep Gaietà Garcini de Salamó (1799-1806)
 Antoni Minoves i Servós (1806-1807)
 Mariano Villelas de Mola (1807-1808)

ALCALDES MAJORS CRIMINALS I DE SEGONA CLASSE

Jacint Tudó i Alemany (1750-1758)
 Raimon d'Eva i Betlloc (1758-1762)
 Francisco Javier Chaves de Córdoba (1762-1767)
 Miguel Gómez (1767)
 Bernardo Antonio Oscoz Larraínzar (1769-1773)
 José Moya (1773-1776)

Pedro Agustín Mendieta Murga (1776-1779)
José Javier de la Gandara y Salazar (1780-1784)
Pedro Celestino Saravia (1784-1787)
Josep Bonaventura Miquel i Castellvaquer (1788-1798)
José Javier de la Gandara y Salazar (1798-1799)
Blas del Conde (1799-1806)
Armengol Dalmau i de Cubells (1806-1808)

LA COEXISTÈNCIA DE LES COMUNITATS CRISTIANA, JUEVA I SARRAÏNA A TORTOSA A LA BAIXA EDAT MITJANA¹

Josep Serrano Daura

Universitat Internacional de Catalunya

Aquest treball es refereix a l'existència i la convivència de les tres comunitats monoteistes dels cristians, els sarraïns i els jueus, a la ciutat i el territori de la Tortosa catalana, a la zona més meridional de Catalunya, a la conca del riu Ebre i vora la mar Mediterrània.

Era aquest un territori extens dominat pels musulmans des de la seva invasió al segle VIII i que, en diferents ocasions, primer les forces dels reis francs i després les dels comtes de Barcelona, intentaren conquerir, bé que infructuosament.

Nosaltres, però, ens situem a mitjan segle XII, quan el comtat de Barcelona ja dominava els territoris de l'antiga Marca Hispànica i el Camp de Tarragona, és a dir, tot el territori comprès entre els Pirineus i les conques dels rius Llobregat i Francolí, i més enllà fins i tot, ja que solament quedava la franja de territori entre Lleida i Tortosa, just a les vores dels altres rius: el Segre i l'Ebre.²

Amb la conquesta d'aquest territori quedà definit territorialment el Principat de Catalunya pràcticament tal com és avui en dia. I, ja conquerit el territori, s'hi autoritzà la permanència de la seva comunitat sarraïna.³

1. Aquest article s'ha elaborat a partir de la conferència que l'autor, i amb el mateix títol, va llegir el dia 10 d'octubre de 2005 al Seminari Cristianisme i Islam. El cas de Tortosa i Tartous a la Mediterrània, organitzat per la Universitat Internacional de Catalunya. Això es produïa poc abans de la mort del senyor Josep Maria Mas i Solench, i es dona el cas que ell era membre de la Comissió Organitzadora d'aquest seminari.

2. Josep SERRANO DAURA, «La Carta de seguretat dels sarraïns de Tortosa, de 1148», a Josep SERRANO DAURA, *Les cartes de població cristiana i de seguretat de jueus i sarraïns de Tortosa (1148/1149)*, Barcelona, 2000, p. 105-150.

3. Josep SERRANO DAURA, *Senyoriu i municipi a la Catalunya Nova (segles XII-XIX)*, Barcelona, 2000, vol. I, p. 38 i seg.

A la mateixa ciutat de Tortosa hi havia una comunitat jueva important, establerta des de feia segles i que, segons alguns autors, havia ajudat els cristians en la seva conquesta des de dins. Segurament en agraïment a aquests serveis, se'ns diu, el comte de Barcelona els concedí una carta de franqueses que els permeté romandre a Tortosa amb certs privilegis i avantatges, com veurem més endavant.⁴

A aquestes comunitats d'infidels, hi hem d'afegir, a partir de la conquesta, l'establiment d'una nova comunitat cristiana integrada pels mateixos soldats que formaven l'exèrcit conqueridor i altres colonitzadors vinguts d'altres indrets amb les seves famílies.⁵

En tot cas, calia ordenar aquesta població, repartir-la per la ciutat i assignar-li les terres i els recursos comuns suficients per a establir-s'hi i assegurar la seva subsistència. Per aquesta raó, el comte de Barcelona acabà concedint tres cartes adreçades a cada una d'aquestes comunitats, com ara veurem. Designem amb el terme *cartes de seguretat* les cartes que es concediren a les dues comunitats infidels i que pretenien assegurar la seva pervivència a Tortosa, i amb el terme *carta de població* la que es concedí als cristians nousvinguts.

Val a dir també que, si bé les respectives cartes de seguretat acreditaven una certa tolerància envers els infidels sarraïns i jueus, i estem a mitjan segle XII, poc després, ja a la primeria del segle XIII, aquesta situació anà canviant en perjudici d'aquests i en benefici de la tercera comunitat, la cristiana, ja dominant. La màxima expressió d'aquesta transformació foren precisament els *Costums de Tortosa*, codi aprovat en una data indeterminada però fixada entre els anys 1277 i 1279.

Un autor, Benvingut Oliver, afirma que les disposicions del codi tortosí referents als jueus i els sarraïns reflecteixen la consideració que es tenia de tots aquests com a col·lectius d'infidels que, encara que de condició lliure i ingènua, eren adversaris vençuts, desarmats i «membres hostils de dues races o nacionalitats organitzades políticament amb certa independència dels poders públics, per bé que reconeixen la seva sobirania (cristiana) com a pobles tributaris».⁶

4. Ramon MIRAVALL DOLÇ, «La comunitat jueva de Tortosa i la seva carta de seguretat», a Josep SERRANO DAURA, *Les cartes de població cristiana*, p. 85-104.

5. Antoni VIRGILI COLET, «Tortosa, l'endemà de la conquesta de 1148», a Josep SERRANO DAURA, *Les cartes de població cristiana*, p. 25-53. Josep M. FONT RIUS, «La Carta de població de 1149, germen del dret propi de Tortosa», a Josep SERRANO DAURA, *Les cartes de població cristiana*, p. 55-70. I Jesús MASSIP FONOLLOSA, «La població de Tortosa: antecedents i context històric», a Josep SERRANO DAURA, *Les cartes de població cristiana*, p. 151-168.

6. Bienvenido OLIVER, *Historia del derecho en Cataluña, Mallorca y Valencia: Código de las Costumbres de Tortosa*, Madrid, 1876-1881, vol. II, p. 59.

El cert és que la convivència entre les tres comunitats no fou gaire fàcil, segurament ja des de ben aviat. Les tres comunitats subsistiren a la ciutat de Tortosa i el seu territori durant segles amb una relativament pacífica coexistència.

1. LA CONQUESTA DE TORTOSA

Situant-nos ja en la conquesta de Tortosa, fou el comte Ramon Berenguer IV de Barcelona el que preparà, i molt meticulosament, la que havia de ser la darrera campanya militar sobre la Tortosa musulmana.

I en aquesta campanya, com en altres d'anteriors, fou decisiva la intervenció de l'Orde del Temple, en virtut d'uns pactes de 1143 i a canvi d'una cinquena part de les conquestes que s'aconseguissin.

A més del Temple, Ramon Berenguer IV, que en aquell moment també era príncep d'Aragó (ja s'havia produït la unió dinàstica amb aquest regne), comptà aquesta vegada amb l'ajut dels aragonesos i d'altres nobles catalans i estrangers, i amb el de la República de Gènova.

A aquells contingents terrestres s'afegí una flota que salpà del port de Barcelona i que arribà a l'Ebre a finals de juny de 1148. Començà aleshores el setge de la ciutat de Tortosa, que durà uns sis mesos. Els sarraïns, finalment, per la manca d'ajut extern i l'escassetat de recursos per a sobreviure, concertaren una treva amb el comte de Barcelona que hom data del 21 de novembre de 1148.

I aquesta treva s'establí per a quaranta dies, amb el pacte afegit que si els sarraïns no rebien en aquest temps l'esperat auxili extern, es comprometien a lliurar el castell i la ciutat als cristians. Fins i tot s'oferiren cent persones com a garantia del compliment d'aquest pacte.

El cas és que els sarraïns de Tortosa no reberen l'auxili que esperaven i, passats els quaranta dies de termini fixats, s'acompliren els compromisos anteriors, de manera que el 30 de desembre de 1148 Ramon Berenguer IV i el seu exèrcit entraren a la ciutat i la possessionaren.⁷

2. LA CAPITULACIÓ DE LA TORTOSA SARRAÏNA

Precisament coincidint segurament amb l'entrada a la ciutat i la capitulació sarraïna, el comte de Barcelona atorgà als sarraïns de Tortosa la que es coneix com la seva carta de seguretat. Aquest document de 1148 recull l'estatut jurídic

7. Josep SERRANO DAURA, «La Carta de seguretat», p. 109 i seg.

bàsic pel qual aquesta població s'havia de regir després de la conquesta cristiana, amb una llarga llista de garanties i privilegis perquè pogués romandre en la seva terra, bé que amb certes però escasses limitacions.

El document expressa prou clarament que el seu contingut és fruit d'una negociació prèvia, que entenc més àmplia, entre Ramon Berenguer IV i els magnats que l'acompanyaven amb els representants de la comunitat sarraïna que se citen i que són els seus «alchavis, algaçiris, alfachis [i] maiores».

L'encapçalament refereix l'aflicció que sentien els vençuts, per ells en les seves ànimes, pels seus fills i per les seves cases o famílies, però també s'hi manifesta la voluntat del comte de donar-los un tracte honorable.

D'aquesta manera, Ramon Berenguer IV accedia a bona part de les demandes dels sarraïns, fonamentalment pel que fa al seu estatut personal, religiós, jurídic i polític. En primer lloc, el comte acceptava atorgar-los l'altra carta similar («tales firmamentos») que el rei Alfons I el Bataller d'Aragó havia concedit als sarraïns de Saragossa el 1118, després els reconeixia altres furs o drets que ja posseïen (amb referència segurament a la seva *Sunna* o dret musulmà) i, per acabar, els atorgava com a propis altres furs que regulaven determinats aspectes de la nova situació de la comunitat sarraïna.⁸

A canvi, els representants de l'aljama proclamaven la seva fidelitat a Ramon Berenguer IV com a nou senyor seu i, en la part final del document, juraven per Déu omnipotent i segons les seves lleis respectar i complir lleialment tot el que s'havia pactat. El comte i els rics homes o magnats que l'acompanyaven també juraven que ho observarien i ho complirien tot.

3. LA COMUNITAT SARRAÏNA

3.1. LA CARTA DE SEGURETAT DELS SARRAÏNS DE TORTOSA

A continuació analitzarem el contingut d'aquesta carta.⁹

En primer lloc, com acabem de dir, s'atorgaren als sarraïns tortosins els mateixos furs de què gaudien els de Saragossa segons un privilegi concedit pel rei Alfons d'Aragó el 1118. Un document que, malauradament, no ha arribat

8. Josep SERRANO DAURA, «La Carta de seguretat», p. 112-114.

9. La Carta està publicada a Josep SERRANO DAURA, *Les cartes de població cristiana*, apèndix I, p. 343-344, a partir d'un trasllat de 1182-1183 existent a l'Arxiu de la Corona d'Aragó, *Pergamins de Ramon Berenguer IV*, carpeta núm. 38, doc. núm. 209/2.

fins a nosaltres i que ja s'inspirava en un altre d'anterior atorgat pel mateix monarca aragonès als sarraïns habitants de Tudela, al seu altre regne de Navarra.¹⁰

El comte de Barcelona coneixia els dos documents anteriors (no oblidem que ell mateix ja era sobirà d'Aragó), li serviren d'inspiració i fins i tot en algun cas els copià per a elaborar el nou text de Tortosa.

De fet, el primer document de Tudela i el de Tortosa s'estructuren de manera idèntica, però el tortosí és més extens i conté un seguit de disposicions referents a qüestions processals i garanties judicials que l'altre no considera.

Centrant-nos en el nostre document, aquest s'adreçava als sarraïns que vivien a Tortosa i a tots aquells que s'hi instal·lessin en el futur. També es referia, evidentment, als musulmans de les altres comunitats islàmiques que existien en altres llocs del territori tortosí, com eren Aldover, Benifallet, Tivenys, etcètera.

Com a característica general de la Carta, hem de destacar el respecte i la tolerància que s'hi manifesten envers aquest poble infidel (de manera semblant a com es va fer després amb els jueus).

S'assegurava als sarraïns la seva permanència a la ciutat, però en un barri separat (la moreria), se'ls reconeixia la pràctica de la seva religió sense obligar-los a cristianitzar-se i se'ls permetia conservar el seu propi règim jurídic (al qual s'afegeix la Carta), així com els seus sistemes judicial i polític comunitaris, amb el dret a elegir per ells mateixos el seu cadí, la màxima autoritat comunitària segons els seus usatges.

Pel que fa al dret dels sarraïns, era el dret musulmà, un dret amb diverses fonts, però les primeres i principals són dues: l'Alcorà, també dit la *Xara* entre els sarraïns catalans i valencians, que és el llibre sagrat de l'islam en el qual es conté la veritat revelada per Al·là, i la Sunna, que recull les ensenyances del profeta Mahoma.

En la nostra carta es regulava també un ampli règim de llibertat (i això particularment, si el comparem amb el de subjecció personal dels cristians de la Catalunya Vella —el de servitud de la gleba—, i fins i tot amb el nou règim vasallàtic que s'imposà als col·lectius cristians de la Catalunya Nova).

L'excepció era en tot cas l'obligació de traslladar-se a viure fora de la ciutat murallada, i separadament dels cristians i els jueus. Però també se'ls permetia habitar al camp en les seves masies i transitar per la ciutat cristiana lliurement per a anar al camp o per raó dels seus treballs.

Fora d'això, els sarraïns eren lliures de deixar Tortosa i el seu territori, i si hi romanien conservaven les seves possessions en les mateixes condicions i amb les mateixes càrregues que fins aleshores, incloent-hi fins i tot aquells que van

10. Josep SERRANO DAURA, «La Carta de seguretat», p. 105-109.

fugir de la ciutat quan va tenir lloc el setge, si retornaven en un termini de quatre mesos.

Es garantia als sarraïns el lliure exercici del comerç i de qualsevol altra activitat econòmica, se'ls donava llibertat per a transitar i comerciar pel territori, tant per terra com pel riu Ebre, es mantenia el seu mercat, així com les seves fondes i altres serveis, i se'ls autoritzava a dur a pasturar els seus ramats per tots els termes de Tortosa i les terres del comte sense cap reserva.

El document encara anava més enllà i eximia els sarraïns de tota sofra o prescripció personal a favor de la senyoria i sols exigia el tradicional tribut islàmic del delme dels fruits i segurament del bestiar, així com l'*açadega* per les ovelles (una part dels caps d'aquests ramats).

També se'ls reconeixia el ple domini de les seves possessions en donar-los llibertat de disposició, també pel que fa a la venda, a favor de qui volguessin, altres consemblants o no, particulars o institucions, sense subjecció als tradicionals drets feudals als quals estaven obligats els vassalls cristians: el de fadiga (per a obtenir llicència per a l'alienació o el gravamen dels béns) i el lluïsm (la corresponent compensació a favor del senyor).

Igualment, se'ls permetia conservar els seus captius i es declarava que no els perdrien si no era amb la redempció econòmica corresponent (amb el pagament d'una suma de diners determinada), encara que es bategessin i es convertissin al cristianisme.

Aquestes mesures es complementaven amb altres de pacificació, com la concessió d'una amnistia als cristians i als sarraïns pels fets comesos abans de la capitulació, amb la garantia que no hi hauria represàlies contra els sarraïns quan a l'Al-Andalus es perseguissin els cristians que hi vivien.

D'altra banda, mentre que es posava un èmfasi especial en tot allò que podia afectar la convivència de sarraïns i cristians, pel que feia als jueus la Carta assegurava als sarraïns que no permetria cap actitud vexatòria que els hebreus els poguessin dirigir.

En l'ordre judicial es declarava que, en conflictes mixtos entre cristians i sarraïns, cada part es regiria pel seu dret i seria jutjada pel seu jutge. I, encara, si un sarraí havia d'intervenir davant d'un jutge cristià (entenem que com a testimoni), ho havia de fer i havia de jurar segons la seva llei.

I, per acabar, es protegien els béns i les possessions dels sarraïns amb la proclamació de la inviolabilitat de les seves cases, amb la qual cosa se'ls donava major protecció patrimonial.

3.2. L'ALJAMA SARRAÏNA DE TORTOSA

També d'acord amb la Carta de 1148 i altra documentació que hem pogut consultar, veiem com s'organitzava la comunitat sarraïna per mitjà de l'aljama, quins tributs s'exigien i com s'articulaven les seves relacions amb la comunitat cristiana de la ciutat, que exercia respecte a aquella una certa tutela política i jurídica.

Ramon Berenguer IV fou el nou senyor dels sarraïns de Tortosa i aquests així ho reconeixien. D'ell depenien plenament en els àmbits polític, civil i judicial, i a aquest efecte el monarca nomenà un batlle o un altre oficial que seria el seu delegat davant la comunitat.

Però la població sarraïna s'integrà en l'aljama, terme que expressa la comunitat musulmana reconeguda amb capacitat jurídica i amb una organització política i un sistema judicial propis.

Hi havia un consell general integrat pels caps de casa sarraïns o una representació d'aquests, dits *prohoms*, com els anomena Alfons I el 1174. I també hi havia una assemblea general en la qual es prenien les decisions més importants i on s'elegien els càrrecs de l'aljama. Però el regiment intern immediat d'aquesta comunitat corresponia a uns oficials determinats, alguns dels quals ja se citaven en la Carta de 1148.¹¹

a) *El cadi o alcayt*

El primer oficial de l'aljama era l'*alcayt* o cadi, un càrrec de caràcter religiós amb funcions eminentment judicials i de direcció de l'aljama, precisament com a guia espiritual de la comunitat. El cadi era el president nat de la comunitat, n'ostentava la màxima representació, jutjava i controlava el seu govern. Havia de ser un home de fe, de gran moralitat, complidor de la Llei divina, i havia d'actuar d'acord amb la voluntat d'Al·là i les ensenyances de Mahoma per a «realitzar» a la perfecció la Llei divina.

Al cadi i al zavalmedina els corresponia també la recaptació dels tributs que s'havien de satisfer al rei.

b) *El zavalmedina*

L'altre oficial de l'aljama era el zavalmedina, que en la tradició islàmica era l'encarregat de l'ordre públic, el cap de policia de la comunitat, i a Tortosa també li corresponia la recaptació tributària.

11. Josep SERRANO DAURA, «La Carta de seguretat», p. 140 i seg.

c) *L'alfaquí*

La Carta de 1148 també es referia a l'alfaquí, el jurista de la comunitat que assistia i assessorava el cadí. Havia de ser imparcial en la seva actuació i havia de vetllar per la consecució de l'ideal religiós en la comunitat.

d) *Els agutzils i els majorals*

Uns altres oficials sarraïns que apareixien en la Carta eren els agutzils i els majorals: els primers sembla que eren agents judicials al servei del cadí per a complir els seus mandats, i els majorals eren agents tributaris al servei del za-valmedina i, en darrer terme, del cadí.

e) *El muetzi i els adenantats*

A la darrerria del segle XII trobem el muetzi o *çabiçala*, encarregat de l'oració dels sarraïns. I també hi havia els *adenantats*, magistrats elegits pels veïns, encarregats de l'administració de l'aljama i que la representaven en el govern conjunt de la ciutat davant del rei i de tercers (equivalien als jurats o paers dels municipis cristians).

3.2.1. *La tributació de l'aljama*

Una altra qüestió era la de la tributació dels sarraïns a favor de la senyoria i de l'aljama i per al manteniment i la conservació de les mesquites.¹²

3.2.1.1. Les prestacions a favor de la senyoria

En el primer cas, el tribut més important que tots els sarraïns pagaven al seu senyor (que aleshores era el comte de Barcelona) era l'anomenat *azaque*, una antiga almoïna que els sarraïns estaven obligats a pagar a la comunitat, que gravava la fortuna dels individus i es destinava a finançar el tresor públic (el fisc).

12. Vegeu la nota anterior.

Era un tribut anual en diner efectiu (moneda) i en gra o bestiar, i, almenys si es pagava en espècie, equivalia a la desena part de la producció obtinguda (coincidí amb el delme eclesiàstic de les societats cristianes).

A Tortosa també es pagava l'*açadaga* o *açadega* per les ovelles, que consistia en una suma de diners, en aquest cas, per cada ovella que nasqués durant l'any, o per la primera del ramat o la primera de cada mare (d'alguna manera, equivalia a les primícies del bestiar, que també es donaven en les comunitats cristianes).

A banda, s'eximia els sarraïns de tota sofra i d'altres prestacions personals o amb bestiar per a treballar les terres del comte, per a obres, etcètera. Però sabem que pocs anys després perderen aquest privilegi, no sabem per què, i prestaren el seu treball en obres del castell i en altres llocs de la senyoria. Finalment, a causa de les queixes de l'aljama, el 1174 la senyoria de Tortosa establí un conveni amb «*omni populo sarracenorum Dertuse*» que els eximia novament d'obres i sofres, a canvi de pagar quatre-centes *masmudines* d'or quatre vegades l'any.

Encara, si acudim a un capbreu celebrat l'any 1373 en el qual es declaraven les rendes que el rei percebia a Tortosa, pel que feia als sarraïns i la seva aljama es confessaven tributs i càrregues que no estaven previstos en la Carta de 1148. En aquell moment, doncs, pagaven determinats drets econòmics imposats per a alliberar-los d'altres càrregues personals, però també pagaven un lluíisme de la quarta part del preu de venda que obtenien, i altres i diversos drets.

3.2.1.2. *Altres tributs*

A més d'aquestes càrregues, els sarraïns satisfieien determinats tributs calculats de manera proporcional i en funció de la seva capacitat econòmica per al sosteniment de les càrregues de l'aljama, en diner o en espècie. I, per acabar, també solien fixar-se altres tributs o aportacions econòmiques per al manteniment de les mesquites i del clergat musulmà local.

3.3. LA CONFIRMACIÓ I L'EFICÀCIA DE LA CARTA DE TORTOSA

Veiem, doncs, que la carta sarraïna de 1148 fou modificada per actes i pactes posteriors entre la senyoria i l'aljama. Ho hem dit quant al seu règim tributari. Però també hi havia confirmacions generals i particulars, sovint a causa d'alguna queixa de la comunitat davant dels abusos dels oficials senyorials.¹³

13. Josep SERRANO DAURA, «La Carta de seguretat», p. 146-148.

Així ocorregué l'any 1180. L'aljama es queixà al rei que el batlle reial estava exigint i recaptant tributs en nom seu, cosa que contradeïa els seus privilegis. Alfons I resolgué la queixa recordant que, segons la Carta de 1148, aquesta funció corresponia exclusivament als oficials de la comunitat, concretament al zavalmedina i al cadí de Tortosa.

En les actes de març de 1182 i del mateix mes de 1183, el monarca confirmava la Carta de 1148 i tots els privilegis de què gaudien els sarraïns de Tortosa.

Al febrer de 1370 el rei també confirmava els privilegis dels sarraïns tortosins de 1148.

Anys després, el 4 de setembre de 1408, el rei Martí l'Humà, a precís de l'aljama de Tortosa, tornà a confirmar els seus privilegis, llibertats, franqueses, immunitats, bons usos i costums tal com foren atorgats per Ramon Berenguer IV.

El 19 de juny de 1499 els síndics de la ciutat es queixaren al regent de la batllia reial de Tortosa perquè els sarraïns treballaven els diumenges i els dies de festa cristians més solemnes, tant al camp com «per los carrers publics» (merca-dejant). El lloctinent general del rei contestà el 19 d'agost següent manant que els moros s'abstinguessin «de fer faena publicament els dies de festa», però el 4 de març de 1500 el mateix lloctinent, Joan d'Aragó, comunicà a la ciutat una carta del rei Ferran el Catòlic datada a Granada el 12 d'octubre de 1499 segons la qual, d'acord amb els seus privilegis, no es podia obligar els sarraïns a no treballar els dies festius ni a anar a oir sermons cristians.

Tot i així, a la primeria del segle XVI Ferran el Catòlic endegà en tota la monarquia hispànica una política de conversió forçosa dels sarraïns, com s'havia fet a Castella. Les Corts catalanes s'hi oposaren, però constatem que entre els anys 1509 i 1511 els sarraïns catalans s'havien convertit: eren els moriscos.

4. ELS JUEUS DE TORTOSA

4.1. LA CARTA DE FRANQUESES DELS JUEUS DE TORTOSA

Pel que fa als jueus, arribats a la península Ibèrica al segle II, s'establiren a Tortosa ja en temps de la dominació romana.

Els jueus eren un poble al qual l'emperador romà permetia que es regissin pel seu propi dret en l'àmbit privat, però en el públic s'havien de sotmetre al dret del país on residien. Les fonts bàsiques del dret jueu eren: primer, la Torà, que integrava la Llei de Moisès i l'Antic Testament, i després, la tradició o doctrina oral, que recull l'anomenada *tradició dels pares* que es recull en la

Mischnah, i el llibre de comentaris sobre l'anterior, que es denomina *Ghemara* (aquests dos darrers textos constitueixen el Talmud) (el cristianisme conserva la Torà per mitjà de l'Antic Testament i refusa la tradició doctrinal anterior).¹⁴

El cas és que els jueus estigueren a Tortosa durant segles i hi seguiren quan hi arribaren els musulmans. Precisament, aquesta comunitat jueva ja establerta va rebre del mateix Ramon Berenguer IV una carta de franqueses o de seguretat el 23 de desembre de 1149, quasi un any després de la conquesta de la ciutat, sembla que en agraïment per haver ajudat des de dins els cristians en la conquesta de la ciutat.¹⁵

Així, els jueus de Tortosa van rebre una sèrie de privilegis amb garanties de seguretat per tal que romanguessin a la ciutat i per a assegurar les seves persones i els seus béns.

En primer lloc, se'ls féu donació d'un lloc dins del terme de Tortosa, anomenat *Daracina* o *Drassana murallada*. El lloc cedit es considerava suficient per a edificar «LX mansiones», i tots havien de viure en aquest recinte separat de les comunitats cristiana i sarraïna.¹⁶

Es declarà que els jueus podien viure allí i romandre-hi en tot temps, amb les seves coses i possessions «sani et salvi». I se'ls féu donació de terres i hereitats perquè les posseïssin «libere et integre» com a seves (referint-se segurament a la seva lliure disposició).

Durant tres anys després d'instal·lar-se en el barri assignat, els hebreus estigueren exempts de tot servei, costum o ús comtal i de qualsevol altre que els pogués imposar cap altre senyor de Tortosa. D'altra banda, s'assegurà a la comunitat jueva que mai cap sarraí no podria tenir autoritat sobre ells ni podria exercir un càrrec públic que els afectés.

I, finalment, es disposà que els jueus tinguessin i gaudissin dels bons furs i dels usos i costums que tenien els de Barcelona.

No tenim gaire notícies més de la comunitat jueva de Tortosa, però sabem que entre els seus membres n'hi havia que es dedicaven a l'activitat creditícia, tot i que també desenvolupaven altres activitats.

14. Josep SERRANO DAURA, *Senyoriu i municipi*, p. 247-250.

15. La Carta està publicada a Josep SERRANO DAURA, *Les cartes de població cristiana*, apèndix III, p. 348-350, a partir d'un trasllat de data indeterminada existent a l'Arxiu de la Corona d'Aragó, *Gran Priorat de Catalunya de l'Orde de Sant Joan de Jerusalem, Cartulari de Tortosa*, f. 83, doc. núm. 269.

16. Sobre el barri jueu de Tortosa, vegeu Ramon MIRAVALL DOLÇ, *El call jueu de Tortosa, el 1149*, Tortosa, 1973. I, també del mateix autor, «La comunitat jueva de Tortosa», p. 94 i seg.

4.2. L'ALJAMA JUEVA I L'ADMINISTRACIÓ DE JUSTÍCIA

Com la comunitat sarraïna, la jueva també s'organitzà formant una aljama, prèviament autoritzada pel rei, amb la seva organització política pròpia de dependència sobirana.¹⁷

En els temps de Jaume I, l'aljama de Tortosa era una de les més importants de Catalunya (amb les de Barcelona, Tarragona, Montblanc, Cervera, Vilafranca, Besalú, Lleida, Girona, Perpinyà i Montpeller).

Aquesta aljama es constituí en el call o juevia, on residia la comunitat jueva, separada dels barris cristià i musulmà. I, a la vegada per zones, les aljames s'organitzaven en «col·lectes», una mena de districte territorial.

Cada aljama tenia el seu rabí com a màxima autoritat religiosa, política i de vegades també judicial entre els jueus. La seva autoritat s'estenia a tot el territori vinculat a la seva aljama.

La comunitat pròpiament dita era administrada per uns magistrats anomenats *adenantats* ('avançats') o *secretaris*; una i altra denominacions s'usaven a les aljames de la Corona d'Aragó. Aquests magistrats podien ser tres, quatre o més, segons el cas, i eren els administradors de l'aljama, els encarregats del seu govern. A més d'aquests càrrecs, existia un clavari o recaptador de les contribucions de la comunitat.

Els jueus contribuïen a la Corona periòdicament amb diferents aportacions particulars («talles» i «questes»). Cada aljama estava taxada amb una aportació determinada que es recaptava a la «col·lecta» o districte al qual pertanyia.¹⁸

L'Administració de justícia corresponia en principi al rei, per ell o per mitjà dels seus oficials. Tanmateix, des del regnat de Jaume I a mitjan segle XIII, s'acostumava a encomanar als rabins, als mateixos representants municipals o a altres prohoms de la comunitat, sempre que fossin qüestions entre jueus, tant civils com criminals.¹⁹

Finalment, el 31 de juliol de 1280 s'establí que totes les aljames catalanes podien elegir cada any entre dos i set prohoms (suposem que en funció dels seus membres) perquè resolguessin les diferències entre jueus, atenguessin les demandes dels cristians contra els jueus en fets de «cops», injúries, insults i altres malifetes i delictes, tot segons la llei hebraica, poguessin detenir, empresonar i castigar els seus (i ordenar-ne fins i tot l'exili), poguessin dictar estatuts, bans i ordinaracions sobre l'Administració de justícia i el control de la gestió dels seus funcionaris judicials, etcètera.²⁰

17. Josep SERRANO DAURA, *Senyoriu i municipi*, p. 276-282.

18. Josep SERRANO DAURA, *Senyoriu i municipi*, p. 276-282.

19. Josep SERRANO DAURA, *Senyoriu i municipi*, p. 276-282.

20. Josep SERRANO DAURA, *Senyoriu i municipi*, p. 283.

5. LA RELACIÓ ENTRE LA CARTA DE POBLACIÓ CRISTIANA I LES CARTES DELS SARRAÏNS I ELS JUEUS

A grans trets, podem establir una certa relació entre aquests tres documents, que es concediren a les tres comunitats religioses de Tortosa en un termini aproximat d'un any: la sarraïna el 1148 i la jueva i la cristiana el 1149.²¹

El primer que s'ha de destacar és que a cada carta es disposa la zona o el barri on havia de viure cada comunitat: la cristiana, a la ciutat antiga, i els infidels, en barris fora de la ciutat (s'identifica prou clarament el dels jueus, a la Drassana).

Sols pel que fa als hebreus es limita el nombre de cases que es podien edificar (seixanta com a màxim), i únicament en aquest cas hi ha una certa definició de la part del terme on podien tenir terres per a treballar i viure.

En tots tres casos, les cessions de cases i terres eren franques i lliures, per bé que en el dels jueus no s'especificava si tenien llibertat per a disposar-ne a favor d'altres.

Els cristians eren francs de tota tributació, els sarraïns havien de satisfer els seus tributs propis però estaven exempts de tota prestació personal i els jueus quedaven alliberats de tot tribut i d'altres prestacions sols durant quatre anys.

A banda, es disposava que els jueus no serien governats per cap sarraí i que els musulmans tampoc ho serien per hebreus. I en tots dos casos s'admetia que cada comunitat es regia pel dret propi.

I, sols pel que fa a les cartes cristiana i sarraïna, es pot dir que contenien un estatut jurídic més o menys extens segons el cas, cosa que no tenia el document adreçat als jueus.

6. L'ESGLÉSIA RESPECTE DELS INFIDELS

Cal fer esment també de la diversa legislació eclesiàstica papal i conciliar que es promulgà envers els infidels jueus i sarraïns (especialment per als primers), que de vegades era assumida pel nostre monarca i era elevada a la categoria de norma general. Aquests preceptes regien també els de Tortosa, no sense l'evident i natural conflictivitat i enmig de les queixes reiterades de les seves aljames; però bona part d'aquests preceptes, malgrat tot, s'incorporaren al codi de costums de la ciutat de la darrereria del segle XIII.²²

21. La carta cristiana està publicada a Josep SERRANO DAURA, *Les cartes de població cristiana*, apèndix II, p. 345-348, a partir d'un trasllat de 1158 existent a l'Arxiu Històric Comarcal de les Terres de l'Ebre de Tortosa, *Privilegis*, III, núm. 6/3.

22. Josep SERRANO DAURA, *Senyoriu i municipi*, p. 251-257, 286-290, 312-314 i 347-356.

En primer lloc, ens hauríem de referir al papa Innocenci III, que el 1199 sancionà la butlla «*Constitutio pro iudeis*», en la qual, seguint sant Agustí, establí el deure de protegir els jueus i els seus béns, ja que declarava que aquests solament podien convertir-se a partir dels bons exemples dels cristians i mai de manera forçada, i afegia que se'ls havia de deixar practicar els seus ritus i no s'havien de saquejar els seus cementiris, etcètera.

El Concili laterà de 1215 suposà un canvi important en l'actitud de l'Església. De fet, respecte del poble hebreu no es féu més que recuperar la tradició canònica establerta en els concilis que se n'ocupaven des del segle IV, especialment pel que fa als jueus, tradició que es recull, per exemple, en moltes altres disposicions dels monarques visigots hispànics del segle V o dels emperadors bizantins del segle VI, i en les compilacions de dret canònic medieval que són el *Decret de Gracià* de 1140 i les *Decretals* de Gregori IX de 1234.

El Concili de 1215, entre altres coses, establí que els jueus i els sarraïns duguessin uns distintius a la seva roba i se'ls prohibia aparèixer en públic durant la Setmana Santa. També es prohibia als jueus exercir qualsevol professió o càrrecs públics amb els cristians, i se'ls imposava el pagament dels delmes a l'Església pels que tenien i que havien estat de cristians.

Aquests postulats generals se seguiren i s'ampliaren en altres concilis catalans posteriors, com el de Lleida de 1229, i en altres de posteriors del mateix segle XIII, com els de Tarragona de 1242, 1243 i 1330.

Les *Decretals* de Gregori IX, de 1234, l'altre text fonamental del dret canònic medieval, recollia disposicions com aquestes: cap cristià podia estar al servei ni podia treballar per a jueus ni sarraïns (amb referència especial a les no-drisses), sota pena d'excomunicació, no es permetia comerciar ni negociar amb jueus, es concedien indulgències a aquells que prediquessin la fe de Crist als infidels i pagans, s'ordenava que els infidels duguessin distintius a la roba per a evitar confusions i poder distingir cada raça, es declarava lliure tot serf de jueu que es convertís al cristianisme i es redimís pagant dotze sous, etcètera.

I el Concili de Viena de 1311, entre altres coses, per exemple, advertia que, quan els muetsís sarraïns feien la crida a l'oració (la «sala» o «çala»), ofenien el cristianisme, per la qual cosa la prohibí, igual que el pelegrinatge dels sarraïns a les tombes dels seus santons.

També hem de citar la cèlebre «disputa» cristianorabínica que se celebrà precisament a Tortosa entre 1412 i 1414. La preparà el papa Benet XIII a instàncies del jueu convers Jeroni de Santa Fe, i els seus resultats es recullen en la butlla «*Et si doctoris gentium*», promulgada a València el 1415. Dos mesos després, Ferran I d'Aragó l'assumí per mitjà d'una pragmàtica de 23 de juliol. Aquesta butlla condemnava el Talmud, ordenava que es confiscuessin els llibres jueus

considerats infamants per a la religió i els dogmes cristians (en particular, l'anomenat *Macellum*), prohibia la construcció de noves sinagogues i l'ampliació de les existents, ordenava que els jueus majors de dotze anys acudissin com a mínim tres vegades l'any a sermons i catequesi cristians, etcètera.

Això no obstant, el 28 de febrer de 1419 el cardenal de Pisa llegat del papa a instàncies del rei, abolí la butlla perquè era greument perjudicial per als jueus i els cristians. També disposà que es retornessin als jueus les seves sinagogues confiscades, amb els seus llibres, es consentís que els jueus poguessin exercir la judicatura, se'ls permetés contractar i exercir de metges, arrendadors, recaptadors, etcètera, i fins i tot que poguessin tenir servents cristians. També es prohibí als inquisidors que pertorbessin i forcessin els jueus a rebre el baptisme.

7. ELS INFIDELS I LA CORONA²³

Per la seva part, al nostre país els *Usatges de Barcelona* ja contenien una declaració general del comte i la seva esposa conforme asseguraven la seva protecció a tots els habitants del Principat, incloent-hi els sarraïns i els jueus, i els demanaven que creguessin en la seva paraula i tinguessin fe en el seu govern.

A part d'aquesta declaració general, el mateix ordenament contenia dues disposicions remarcables: que la conversió d'un cristià a la fe islàmica era causa de desheretament (però això depenia de la voluntat del causant, núm. 77), i la prohibició als sarraïns de testificar contra cristians (núm. 164), norma que no figurava en la Carta de seguretat de Tortosa.

El 1198 el comte de Barcelona encara declarà que, d'acord amb el que disposaven els *Usatges*, els jueus i els seus béns es trobaven «sub pace» i sota custòdia directa seva, cosa que es confirmà en les Corts successives.

A partir d'aquí, els reis i les Corts assumiren algunes disposicions canòniques, per exemple: que cap jueu podia exercir càrrecs de judicatura; que els cristians no podien cohabitar amb jueves; que cap infidel podia convertir-se al judaisme o a l'islam, sota pena d'esclavitud; que quan els jueus havien de jurar a la Cort, ho havien de fer conforme a la Llei de Moisès i els Deu Manaments, mitjançant una fórmula que Jaume I aprovà el 1242 (amb les malediccions rituals i portant el rotlle al coll); que s'havia de promoure la conversió amb la predicació; que els amos havien de percebre una compensació econòmica quan el seu servent es convertís al cristianisme i volgués abandonar-lo; que els infidels havien de dur sobre la seva roba un distintiu per tal de poder ser identificats, etcètera.

23. Josep SERRANO DAURA, *Senyoriu i municipi*, p. 257-269 i 314-315.

Cal recordar també els fets de 1391, quan s'assaltaren les aljames jueves, cosa que causà morts i provocà la destrucció arreu.

Una persona clau en el procés de conversió dels jueus fou sant Vicenç Ferrer, que propugnà la «força jurídica» per aconseguir la conversió, en contraposició amb la «força injuriosa» de la violència que es va imposar el 1391. Aquesta «força jurídica» s'havia de materialitzar en mesures com la segregació de les comunitats jueves i sarraïnes de les cristianes, la prohibició que tots els infidels no cristians ocupessin càrrecs públics, la prohibició de tenir jutges propis o dur armes, etcètera.

I, malgrat la conversió, els nous cristians conversos eren súbdits discriminats, ja que mai no van assolir la igualtat jurídica ni política respecte dels cristians vells. Sobre aquells es mantenien certes prohibicions d'ocupar càrrecs públics o d'exercir determinades professions. Aquesta era la seva situació, per la qual cosa els conversos catalans i valencians s'adreçaren al papa Eugeni IV per a denunciar aquelles prohibicions per anticristianes, i obtingueren una resolució favorable el 31 de gener de 1437.

El 1492 es promulgà l'ordre general i definitiva d'expulsió dels jueus de tots els regnes peninsulars.

8. ELS INFIDELS EN ELS *COSTUMS DE TORTOSA*

Ens hem referit a la legislació canònica i a la general del Principat pel que fa als infidels, i és obligat també, per raons òbvies, veure què disposaven sobre ells els *Costums de Tortosa*, publicats a la darrereria del segle XIII, entre els anys 1277 i 1279. Aquest ordenament municipal feia referència als infidels i contenia diverses disposicions que en la majoria dels casos reproduïen aquella legislació general ja vista, però limitava en conjunt la llibertat dels infidels i vulnerava els seus privilegis.²⁴

En dos casos s'atorgava un tracte igualitari a les tres comunitats: quan es definien els conceptes de *ciutadà* i d'*habitant de Tortosa* per raó del naixement i de la residència, no de la raça ni de la religió, i quan es reconeixia el dret dels infidels a utilitzar els banys de la ciutat, bé que pagant la quota corresponent.

Cal destacar també que el codi tortosí declarava que ni els sarraïns ni les sarraïnes, ni els serfs, «no son enteses que sien fruits, ne ells ne re que de lur cors isca».

24. Josep SERRANO DAURA, *Senyoriu i municipi*, p. 271-276, i Josep SERRANO DAURA, «La Carta de seguretat», p. 138-140.

Es prohibia als jueus tenir serfs o serves cristians, tenir «nodrices» cristianes i fer obres o exercir cap activitat en diumenges o altres festes cristianes.

S'ordenava que els jueus duguessin una vestidura determinada amb una capa que no podia ser ni verda ni vermella, i el mateix per als sarraïns, els quals, a més, havien de dur barba llarga. Les dones no podien portar anells d'or ni de pedres precioses als dits, per a no cridar l'atenció ni fer-ne ostentació.

Es reconeixia que els sarraïns serfs de cristians, jueus o d'altres sarraïns podien convertir-se al cristianisme encara que els seus senyors s'hi oposessin, però curiosament s'assenyalava el següent: si el seu senyor era cristià, el serf batejat no adquiria la llibertat i havia de tornar a casa seva, on mantindria la mateixa situació anterior, amb l'advertiment que no li podia ser agreujada. Però si el senyor era sarraí o jueu, el serf o captiu batejat podia redimir-se si pagava la suma de dotze sous i mig (almenys, en aquest cas es respectava la carta sarraïna de 1148).

Si un jueu o un sarraí «sera trobats jaen ab crestiana», ell havia de ser «tiraçat e roçegat» i ella, cremada.

En cas d'assassinat comès per un cristià, la pena era de mort encara que la víctima fos un infidel. I si el reu era un infidel, era jutjat segons el seu dret.

Si un cristià tenia un fill amb una serva de jueu, la criatura havia de ser batejada i era lliure sense haver de pagar cap preu al senyor de la mare. Però si el cristià deixava embarassada una sarraïna captiva d'un altre, el fill que nasqués també havia de ser batejat i havia de romandre en la situació servil de la seva mare. S'afegia que, si un cristià «empenyara la sua sarraïna», no la podia vendre abans «que aja parit», i quan tingués el fill, l'havia de batejar i era lliure, però la mare seguiria captiva.

S'excloïa expressament els jueus i els sarraïns d'ocupar els càrrecs de batlle i veguer.

En relació amb l'activitat creditícia, ni els jueus ni els sarraïns no podien exigir a un cristià que els reconegués cap deute davant d'un notari, i es prohibia a tot notari que ho autoritzés.

Pel que fa a l'Administració de justícia, es declarava que el veguer o el seu delegat havien d'actuar degudament per a tot habitant de Tortosa, cristià o no. Tothom podia acudir davant del veguer cercant «rao e justicia», però, mentre que els sarraïns tenien el seu jutge, el cadí, els jueus, en canvi, per a tot judici entre si o contra cristians havien d'acudir a la Cort de Tortosa (no se'ls permetia tenir òrgans judicials propis en cap cas).

Es reconeixia el mateix tracte a cristians, jueus i sarraïns pel que fa al nombre de testimonis necessari per a poder presentar una denúncia contra algú d'una altra religió (dos o més).

Els jueus que declaraven judicialment havien de jurar sobre la Llei de Moisès, de manera semblant a com ho feien els cristians amb els Quatre Evangelis. I s'especificava la fórmula de jurament que havien d'emprar els jueus en les seves declaracions sobre Déu, la Llei de Moisès i els profetes, i s'acabava demanant que, en cas de donar fals testimoni, recaiguessin sobre el declarant tota una sèrie de malediccions («ab la tua boca no pusques parlar», «les tues mans se sequen», «cremat sies de foch», «condempnat sies de tota la lig de Moyses», «la muller que has o aquella que auras altres homens ajer a fer carnalment ab ella tu veent tot allo», etcètera).

Excepcionalment, s'autoritzava el veguer i els seus oficials a entrar en cases de jueus (com també en les de cristians, però no en les de sarraïns) a la recerca d'algun serf que s'hagués escapat de la casa del seu senyor, per la simple sospita que s'hagués refugiat en una d'aquelles.

I, respecte dels jueus i sarraïns conversos, s'establia que els seus ascendents heretges, renegats, sarraïns o jueus, no tenien cap dret sobre l'herència del seu descendent.

9. LA NOVA POBLACIÓ CRISTIANA

Però a Tortosa s'establí una nova població cristiana, que passà a residir al casc antic de la ciutat abans que els sarraïns.²⁵

Aquesta nova població no s'ordenà, malgrat els evidents intents anteriors, fins al 30 de novembre de 1149, quan el comte de Barcelona, Ramon Berenguer IV, concedí una nova carta, en paraules del doctor Font Rius un vertader estatut jurídic elemental per a una nova comunitat urbana, amb tres parts o blocs normatius: de donacions, d'exempcions i de recensió d'una normativa juridicoforens bàsica.

Amb les primeres clàusules, el comte de Barcelona feia donació plena i perpètua a tots els habitants de Tortosa, presents i futurs, de les cases i horts de la ciutat, dels camps i vinyes del terme, i dels seus boscos i pastures.

Respecte als dos primers punts, l'habitatge i la terra de conreu agrícola, el comte es remetia a la futura donació particular que es faria a cadascun dels pobladors.

Sobre els boscos i les pastures, es tractava de béns comunals i per a utilitat dels particulars per a la construcció de les seves cases i les seves naus.

25. Vegeu la nota 4.

A continuació, la Carta fixava els límits del territori de Tortosa, entre el coll de Balaguer i Ulldecona, i la Roca Folletera i el mar, un extens terme amb altres i diversos nuclis urbans que passaven a dependre de la ciutat.

Després s'afegia encara la donació de totes les aigües de riu i de mar per a la pesca i la navegació, amb la sola reserva de la novena part de les seves rendes a favor del comte.

Tot seguit es concedia als nous pobladors cristians l'exempció de totes les taxes i els impostos que poguessin gravar el trànsit i la circulació de persones i mercaderies (lleuda, portatge, passatge) pel territori tortosí, així com la franquesa i la garantia de no fer violència ni coaccionar arbitràriament sota cap concepte les seves persones i els seus béns per part del comte ni de cap altra persona dependent d'aquest (tota acció coercitiva havia d'exercir-se forçosament per la via de la justícia regular establerta pel monarca).

La Carta recollia després l'enunciat conjunt de preceptes jurídics, que comprenia la part més important del document, una declaració detallada de l'administració de la justícia comtal, practicada, a més, segons les *mores bonos et consuetudines* que més avall es formulaven per escrit. La justícia s'administraria a la cúria del comte, que per la seva intervenció percebria una cinquena part del valor econòmic del litigi.

A continuació s'exposaven diversos preceptes i pràctiques curials d'índole civil, penal i processal, que havien d'assegurar la convivència ciutadana pacífica i la pau pública entre els habitants de la ciutat i del seu terme.

En l'ordre civil, es regulaven qüestions relatives al pagament de deutes, a la circumstància específica del deutor cavaller i als deutes garantits per una penyoració acreditada, amb els corresponents requisits del seu rescabament arribada la mora del deutor i amb la introducció del període de gràcia de deu dies. En el cas que el deutor fos un cavaller, si no satisfesia el deute, el creditor podia penyorar-li el cavall, el mul o qualsevol altra cosa seva que, amb ell o sense ell, pogués trobar, sense que el deutor pogués oposar-s'hi.

En l'àmbit penal, es preveïen fets com l'amenaça armada d'agressió personal amb coltell, espasa o llança, amb una sanció d'una multa o, alternativament, amb la pèrdua de la mà dreta; els insults infamants; la possible detenció del trobat *in fraganti* per la víctima del robatori, etcètera. Emperò, el text estava formulant aquell principi de l'administració de la justícia pública, que, com també remarca Font Rius, en aquella època s'anava imposant treballósament en la història del dret occidental per tal d'eliminar en la mesura que es pogués l'antiga i tan estesa actuació de la iniciativa privada (personal o familiar).

L'estatut tortosí introduïa una particularitat processal, ja que declarava de manera genèrica que totes les discussions i malifetes entre els veïns de Tortosa podien

ser resoltes i pacificades voluntàriament mitjançant la intervenció dels *prohoms* de la ciutat; però, en el cas que aquest intent fracassés, la qüestió hauria de ventilar-se per mitjà de l'actuació ordinària de la *cúria* (cort del batlle) i els *prohoms*. Aquesta fou la primera manifestació d'un nou tribunal popular o veïnal que posteriorment aparegué en nombroses poblacions catalanes i en altres de la Corona d'Aragó.

S'eximia de tota responsabilitat penal l'autor d'injúries infamants, com per exemple anomenar un altre *carbassa*, *cuguç* (marit burlat per l'adulteri de la muller), *renegat* o *traïdor*. I, així mateix, les lesions al cap o al cos inferides immediatament per l'ofès en represàlia a l'autor per les paraules ofensives, no podien ser perseguides per la justícia ni podien ser objecte de cap venjança.

Per acabar, es fixava una indemnització a favor de qui trobés (capturés) un sarraí fugitiu i el retornés al seu amo. El valor o la quantia d'aquesta indemnització diferia segons si el sarraí era trobat entre el territori de Tarragona i l'Ebre, o entre l'Ebre i Ulldecona.

La conclusió de la Carta de Tortosa de 1149 tenia certa solemnitat, ja que, de manera prou explícita, proclamava la mútua fidelitat entre el comte concedent i la comunitat d'habitants de la ciutat.

I, malgrat la conclusió anterior, el document encara prohibia el recurs a la batalla per a resoldre un clam o un repete entre veïns, i reiterava l'exclusivitat de la justícia pública.

S'ha de dir que la Carta tortosina de 1149 assolí directament o indirectament una notable projecció arreu del país i d'altres territoris de la Corona d'Aragó. En un primer moment, va servir de patró de la Carta de la ciutat de Lleida de 1150, atorgada pel mateix comte Ramon Berenguer IV amb el comte d'Urgell Ermengol VI, però després la seguiren les d'Agramunt el 1163, Balaguer el 1174, Golmés el 1204 i, sobretot, la que Jaume I atorgà a l'illa de Mallorca el 1230 arran de la seva restauració cristiana.²⁶

La Carta també fou confirmada per Alfons I en una data indeterminada, per Pere I el Catòlic el 1199 i fins i tot pel papa Honori III per mitjà d'una butlla de 1219.²⁷

26. Joan BUSQUETA RIU, «Sobre la Carta de poblament de Lleida (1150); l'herència de Tortosa», a Josep SERRANO DAURA, *Les cartes de població cristiana*, p. 199-212; Romà PIÑA HOMS, «La Carta de Tortosa i la seva projecció en el Regne de Mallorca», a Josep SERRANO DAURA, *Les cartes de població cristiana*, p. 213-223; Maria Teresa TATJER PRAT, «Les cartes de població de Tortosa i el Baix Aragó», a Josep SERRANO DAURA, *Les cartes de població cristiana*, p. 225-231, i Vicenç SUBIRATS MULET, «La Carta de Tortosa (1149), i els Costums d'Orta (1296)», a Josep SERRANO DAURA, *Les cartes de població cristiana*, p. 309-325.

27. Josep M. FONT RIUS, «La Carta de població de 1149», p. 68-69.

I aquest estatut era també a la base del que va ser el codi de costums que, aprovat per la senyoria de la ciutat, es publicà entre els anys 1277 i 1279 i al qual ja ens hem referit. De fet, la Carta s'integra i es recull en aquest nou cos normatiu, amb tan sols dues excepcions que ara no ens afecten.²⁸

10. L'ALJAMA I LA UNIVERSITAT DE TORTOSA

Un últim aspecte que cal tractar, o si més no considerar, és la relació entre les aljames sarraïna i jueva i la comunitat cristiana. En farem dues pinzellades.

Recordem que l'aljama expressa les comunitats sarraïna i jueva per separat, organitzades políticament i que representen els seus col·lectius.

A partir del segle XIII, el municipi català, coincidint amb la recepció del dret comú i a causa de la notable influència canònica, rebia la denominació d'*universitas* o *universitat*. En el cas de Tortosa, definia la comunitat general dels habitants de la ciutat, regida, però i en últim terme, pel col·lectiu cristià, que n'assumia la màxima representació. Els cristians tenien el seu propi govern municipal, la paeria, i la universitat expressava el conjunt de la ciutat, però regit per la comunitat cristiana.

Precisament, els *Costums de Tortosa*, del segle XIII, disposaven, per exemple, que els sarraïns i els jueus també havien de contribuir al comú de la universitat, però sols en funció de les terres que posseïen i si les havien adquirit a cristians o en origen havien estat cedides a cristians.

I, quan es reunien els representants de les tres comunitats a la cort o el consell de la universitat, els dels sarraïns i els dels jueus havien de seure en uns bancs situats per sota dels cristians, «qui seen [en] els bancs sobirans».²⁹

28. Vicent GARCÍA EDO, «La influència de la Carta de població i els privilegis de la ciutat en el codi de Costums de Tortosa (ss. XII-XIII)», a Josep SERRANO DAURA, *Les cartes de població cristiana*, p. 179-212.

29. Josep SERRANO DAURA, *Senyoriu i municipi*, p. 324-326.

ÁNGEL OSSORIO GALLARDO (1873-1946),
ADVOCAT I INTEL·LECTUAL CATÒLIC,
AMBAIXADOR I MINISTRE DE LA REPÚBLICA
A L'EXILI: DEFENSA DE LES INSTITUCIONS,
EL DRET I ELS VALORS DE CATALUNYA (1910-1946)

Manuel J. Peláez
Miriam Seghiri
Universitat de Màlaga

Des del punt de vista intel·lectual, la Segona República Espanyola oferí quatre personatges polítics d'un nivell intel·lectual molt alt que resplendiren entre els homes del seu temps, a més de veure's implicats en el mateix procés de defensar les institucions i els valors republicans. Aquestes línies han estat escrites per a retre homenatge a Josep Maria Mas Solench (1925-2005), honest home de bon consell, de qualitat, amb dignitat, que feia l'honor als seus compromisos... *Verae amicitiae sempiternae sunt!*¹ Nosaltres ens centrarem en un d'aquests homes, Àngel Ossorio Gallardo (1873-1946),² conegut com el *papa de la juridicitat*. Un

1. Josep Maria Mas Solench és un dels més remarcables historiadors del dret gràcies al fet que va narrar la Catalunya del segle XX. Va ser igualment un advocat notable i disposem d'un nombre considerable de publicacions seves d'història del dret català, tant de dret públic com de dret privat. La seva mort ha deixat un buit difícil d'omplir en la historiografia jurídica de Catalunya. Vegeu les seves obres: *El Tribunal de Cassació de Catalunya*, Barcelona, 1987; *Mil anys de dret a Catalunya*, Barcelona, 1989; *El síndic de greuges de Catalunya*, Barcelona, 1995; *Ferran Valls i Taberner, jurista, historiador i polític*, Barcelona, 2002; *Història i dret a Catalunya*, Lleida, 2003; *Ferran Valls Taberner: Una vida entre la història i la política*, Barcelona, 2004. Si voleu aprofundir més, vegeu Josep SERRANO DAURA, «Josep Maria Mas Solench (1925-2005)», a Manuel J. PELÁEZ, *Diccionario crítico de juristas españoles, portugueses y latinoamericanos (hispánicos, brasileños, quebequenses y restantes francófonos)*, Saragossa i Barcelona, 2006, vol. II, tom 1 (M-Va), p. 96-98, núm. 573. Sobre sant Ramon de Penyafort, vegeu Josep Maria MAS SOLENCH, *Ramon de Penyafort*, Barcelona, 2000; Josep Maria MAS SOLENCH, *Ramon de Penyafort i el Consell de Cent*, Barcelona, 2002, i Josep Maria MAS SOLENCH, «Sant Ramon de Penyafort [Raymundus de Pennaforte] (c. 1185-1275)», a Manuel J. PELÁEZ, *Diccionario crítico de juristas españoles*, p. 276-281, núm. 762.

2. Patricia ZAMBRANA ofereix molta informació sobre Ossorio a «El epistolario (1929-1936) de Ángel Ossorio y Gallardo con los ministros, jefes de gobierno y presidentes de la Segunda República», *Cuadernos Informativos de Derecho Histórico Público, Procesal y de la Navegación*, núm. 19-20 (1996) [1997], p. 5533-5565; Patricia ZAMBRANA, *El epistolario jurídico y político-andaluz de Ángel Ossorio y Gallardo (1927-1935)*, Barcelona, 1997, i Patricia ZAMBRANA, «Ángel Ossorio Gallardo (1873-1946)», a Manuel J. PELÁEZ, *Diccionario crítico de juristas españoles*, p. 240-244, núm. 720.

altre d'aquests homes fou Manuel Azaña Díaz (1880-1940), jurista format a El Escorial, on els pares agustins disposaven d'un col·legi universitari en el qual es podia estudiar la carrera de dret, si bé els estudiants s'havien de presentar a l'examen de la Universitat de Madrid. Azaña va obtenir la llicenciatura a la Universitat de Saragossa l'any 1898. En l'aleshores anomenada *Universitat Central* va esdevenir doctor en Dret amb una tesi d'un contingut generalista titulada «La responsabilidad de las multitudes». Durant la Segona República va ser ministre de la Guerra, president del Consell quatre vegades i president de la República del 10 de maig de 1936 al 27 de febrer de 1939, data en què va presentar la seva dimissió des de Collonges-sous-Salève. Azaña és un arquetipus d'intel·lectual que va deixar alguns escrits importants, entre els quals el millor testimoni és el de les seves *Memorias* en diversos volums, que constitueixen un document molt important per les avaluacions i crítiques que ell feia de tots els representants polítics del seu temps, encara que despietat en excés, fins i tot d'aquells que van passar pels tres partits polítics en els quals ell va militar, i dos dels quals ell mateix va contribuir a fundar: el Partit Reformista, Acció Republicana i Esquerra Republicana. Aquesta darrera formació política avui encara subsisteix (Esquerra Republicana).

El segon personatge important en aquella època va ser Fernando de los Ríos Urruti (1879-1949),³ doctor en Dret per la Universitat Central amb la tesi «La filosofía política de Platón», considerada a través de la filosofia francesa i alemanya del segle XIX i prenent com a punt de partida Alfred Fouillée (1838-1912), Walter Horatio Pater (1839-1894), Numa Denis Fustel de Coulanges (1830-1889), Karl Vorländer (1860-1928), Johann Friedrich Herbart (1776-1841) i Edwin Hatch (1835-1889). De los Ríos va ser professor agregat de dret polític a la Universitat de Granada des del 1914 fins al 1929, i el 1930 va reprendre la tasca de professor agregat de doctorat dels estudis superiors de ciència política i dret polític a la Universitat de Madrid. El 1936 va ser, durant molt poc temps, president de la Universitat de Madrid, ja que va ser nomenat ambaixador de la República als Estats Units.

3. Vegeu el millor enfocament sobre el pensament de l'autor a Virgilio ZAPATERO, *Fernando de los Ríos: los problemas del socialismo democrático*, Madrid, 1974, i Virgilio ZAPATERO, *Fernando de los Ríos: Biografía intelectual*, València, 1999. Vegeu també Manuel J. PELÁEZ, Concepción SERRANO i María Encarnación GÓMEZ ROJO, *Epistolario selectivo de Fernando de los Ríos Urruti*, Barcelona, 1993, 1995 i 1997, vol. I, II i III. Sobre el personatge, ens permetem de tornar a Virgilio ZAPATERO, «¿Anacronía o verdad prematura?», *Sistema*, núm. 152-153 (1999), p. 9-23; Miguel Gómez OLIVER i Manuel GONZÁLEZ MOLINA, «Fernando de los Ríos y la cuestión agraria», *Sistema*, núm. 152-153 (1999), p. 197-224, i Antonio MOLERO PINTADO, «Laicismo y enseñanza durante la Segunda República Española», a Dionisio LLAMAZARES FERNÁNDEZ, *Estado y religión: proceso de secularización y laicidad. Homenaje a don Fernando de los Ríos*, Madrid, Universidad Carlos III, 2001, p. 141-164.

Entre 1931 i 1933, De los Ríos va ser, durant els diferents governs republicans, ministre de Gràcia i de Justícia, d'Afers Estrangers i d'Instrucció Pública i Belles Arts. Havia mantingut la correspondència amb grans intel·lectuals d'Europa i d'Amèrica del Nord, com Elliott Gray Brackett, Jean-Frédéric-Laurent Longuet (nét de Karl Marx), Boris Mirkine-Guetzévitch, Wilbour Cross, Albert Thomas, Vicent Auriol, Augusto Barcia Trelles, Gregorio Marañón Posadillo, Melquíades Álvarez González, Tony Sender, Juan Ramón Jiménez, Harold Laski, Luis Jiménez de Asúa, Bernardín Machado, Julián Besteiro, etcètera. L'estudi de la seva correspondència, al costat d'alguns dels seus articles editats als Estats Units dins *Social Research* i *Foreign Affairs*, serveix per a veure les avaluacions que hom feia de la Guerra Civil. Al mateix temps, nosaltres hem observat que després de la desfeta republicana (abril de 1939) el seu punt de vista va canviar. Va acabar militant políticament al Partit Socialista Obrer Espanyol (PSOE) amb convicció, com es va fer públic el 14 d'abril de 1940, i va subratllar el seu interès per «allunyar-se de la política», ja que aquest era el seu desig: «viure al marge de la política dels partits; jo no em considero ja —afirmava De los Ríos el 7 de setembre de 1942 a Nova York— afiliat a cap d'ells»,⁴ i fins i tot es declarava socialhumanista.⁵ L'any 1945, poc abans de la desfeta definitiva d'Alemanya, d'Itàlia del Nord de la República Social Italiana (a Salò, al llac de Garda) i del Japó, va retornar per a recuperar els seus ideals republicans i per

4. Carta de Fernando de los Ríos Urruti a Ginés Ganga, Nova York, 7 de setembre de 1942, publicada a Manuel J. PELÁEZ i Concepción SERRANO, *Epistolario selectivo de Fernando de los Ríos Urruti*, vol. II, p. 123-125, núm. 45.

5. Aquest és el punt de vista (1940) de Fernando de los Ríos, el qual afirma: «Jo continuo pensant i sentint el socialisme com jo he sentit sempre el socialisme, és a dir, amb un sentiment humanista que no s'assembla gens al marxisme, però que jo considero d'una determinada manera com una força que s'ha afegit a l'actual pertorbació de la via europea i a la situació caòtica del socialisme... Jo guardo un *souvenir* venerat del nostre Pablo Iglesias, i el més alt respecte i la més gran afecció pel partit que aquest va fundar. Jo no he pertangut a cap més partit en tota la meua vida, i ara aquest partit s'ha dissolt. No sé quina serà la fisonomia ni quins seran els principis que definiran el partit que ara es forma. El món travessa la crisi més profunda que la cultura occidental ha experimentat des de la seva formació, i, en conseqüència, tota força viva haurà d'examinar el camí que cal seguir. Entre totes aquestes forces hi ha el socialisme, que ha de sotmetre la seva teoria i la seva tàctica a una depuració que no pot ser seriosa si no és precedida d'una anàlisi serena de la situació mundial i, en particular, de la que s'ha creat a Espanya. Jo sóc allò que hom anomena un *simpatizant*, jo sóc un retirat. Tinc seixanta-dos anys i em dedico a la meua càtedra i a l'escriptura, i provo d'influenciar, dins de la més modesta mesura, l'esfera de pensament que és al meu abast, i em bato per desvetllar la fe en els valors eterns, els valors ideals als quals ha d'estar subordinat tot allò que és de natura material; és a dir, allò que jo he cregut i explicat sempre, però ara sense que la disciplina de grup m'obligui a compartir les responsabilitats de conducta que difereixen de les que jo considero adquirides, i sense atenuar ni callar les línies del meu pensament» (carta a Ginés Ganga, 7 de setem-

a les lluites socials. Fernando de los Ríos va resistir aleshores els governs de la República a l'exili.⁶ Va passar lluny el 30 de maig de 1949, bé que divuit mesos abans es trobava en una situació de malaltia seriosa i d'inèrcia intel·lectual total.

El tercer va ser el diputat del PSOE i també president de la comissió que va elaborar la Constitució de 1931⁷ Luis Jiménez de Asúa (1889-1970), professor agregat de dret penal a la Universitat de Madrid, el qual el 1962 va ser nomenat president de la República Espanyola a l'exili. És considerat el millor penalista espanyol de tots els temps i, a més de destacar pels seus treballs de dret penal i criminologia, va ser un intel·lectual admirable.⁸

La nostra intenció és focalitzar-nos en Ossorio Gallardo, que és un personatge complex, jurista polièdric que va cultivar estudis en diverses matèries i que va defensar la República des del 1931 fins a la seva mort a l'exili el 19 de maig de 1946 a l'Argentina, on va fer intervencions ressonants com a intel·lectual. Seria difícil classificar la seva opinió escrita, alguns treballs de la qual contenen frases retòriques i completes, amb una prosa refinada i precisa. Manuel Azaña va presentar el següent perfil d'Ángel Ossorio en ple conflicte civil: «Ossorio és un cas que cal estudiar. Intel·ligent, topa amb la tossuderia. Íntegre, amb bones intencions, amb un punt de malícia per a no caure en la fascinació irracional. Bromista, mordaç, disposat a la passió. Amb fortes nocions conservadores pel que fa a l'estat, l'autoritat, el govern, etc., i cèlebre en popularitat, busca, i a vegades troba, precisament pel contrast del seu conservadorisme oficial i la seva ascendència amb un democratism madrileny, sempre declarat sense geni

bre de 1942, de *qua vid.* *Epistolario selectivo de Fernando de los Ríos*, vol. II, p. 123-124, núm. 45). Respecte al sentit humanista del socialisme seguit per Fernando de los Ríos, vegeu *El sentido humanista del socialismo*, Madrid, 1926. Vegeu Elías DÍAZ, «Fernando de los Ríos: socialismo humanista y socialismo marxista», *Sistema*, núm. 10 (1975), p. 291-302, que estudia de manera molt convincent el problema de la seva paternitat. Si voleu aprofundir més, vegeu Manuel J. PELÁEZ, «Fernando de los Ríos Urruti (1879-1949)», a Manuel J. PELÁEZ, *Diccionario crítico de juristas españoles*, p. 392-396, núm. 886.

6. Vegeu Teresa RODRÍGUEZ DE LECEA, «Étude préliminaire», a *Obras completas de Fernando de los Ríos Urruti*, Barcelona, 1997, vol. I, p. XXI-XXXIX, dedicades a la Guerra i l'exili.

7. Vegeu Luis JIMÉNEZ DE ASÚA, «Perfil de conjunto de la Constitución de 9 de diciembre de 1931», *Cuadernos Republicanos*, núm. 41 (2000), p. 9-12.

8. Vegeu una presentació jurídica completa de Luis Jiménez de Asúa a Enrique BACIGALUPO, *Luis Jiménez de Asúa: Un exiliado que creó escuela*, Madrid, 1993. Cf., sobre Jiménez de Asúa, Enrique BACIGALUPO, «Luis Jiménez de Asúa (1889-1970)», a *Juristas universales*, Madrid i Barcelona, vol. IV, p. 202-204; Alejandro MARTÍNEZ DHIER i Antonio SÁNCHEZ ARANDA, «Luis Jiménez de Asúa (1889-1970)», a Manuel J. PELÁEZ, *Diccionario crítico de juristas españoles*, vol. I (A-L), p. 434-437, núm. 428.

i simplicitat [...].»⁹ D'altra banda, Ossorio es definia a si mateix al gener de 1936 com «una bona persona, que no dóna ni s'emporta els actes de diputat, ni dirigeix grups, i no diu mai dolenteries ni paraulotes».¹⁰ Ossorio va escriure diverses línies i consideracions sobre Azaña. Per a Francisco Gallardo Sarmiento, a Buenos Aires el 28 de novembre de 1932 i qui ho reiteraria el 10 de desembre de 1934, Azaña era «el redemptor de la picardia que els successius governs, compostos de brètols, han deixat com a declaracions supremes de la seva immoralitat en la història política del nostre país».¹¹ Ossorio va estar al capdavant de la Comissió Jurídica Consultiva constituïda poc després de la instauració de la República. Aquesta comissió va redactar un avantprojecte de la Constitució espanyola el 1931. Tanmateix, el 29 de juliol de 1931, Ossorio va presentar la seva dimissió al ministre de Justícia Fernando de los Ríos, ja que al Congrés dels Diputats es va constituir una comissió constitucional que no considerava ni oportuna ni necessària la presència d'Ossorio.¹² En una conferència a l'Ateneu de Madrid el 9 de gener de 1933 va sorgir la idea que un estat no podia ser digne de lloances si no s'ocupava de formular i aplicar el respecte a la individualitat. Aquesta exposició, titulada «Crisis de la libertad individualista y democracia», provava de subratllar que l'oposició a la dictadura (1923-1930) de Miguel Primo de Rivera (1870-1930),¹³ marquès d'Estella, va contribuir a la unió de moltes persones de tendències polítiques heterogènies, però, quan la República va ser proclamada (14 d'abril de 1931), durant l'evolució d'aquesta es va poder observar

9. Manuel AZAÑA DÍAZ, *Memorias políticas y de guerra*, Madrid, 1981, vol. 4, p. 86-87. Les avaluacions que Azaña va fer sobre la personalitat d'Ángel Ossorio Gallardo es troben parcialment a Elena MARTÍNEZ BARRIOS, «Opiniones sobre Manuel Azaña de R. H. Mac Gregor y Ángel Ossorio y Gallardo en 1935», *Cuadernos Republicanos*, núm. 39 (1999), p. 65-69. En l'edició de les *Memorias políticas y de guerra*, Grijalbo, Barcelona, 1978, hi ha referències aïllades associades amb Ossorio, vol. I, p. 88, 99, 116, 216, 232, 240, 241, 247, 269, 280, 305, 306, 326, 347, 419-424, 427, 475, 480, 483, 515, 519, 521, 529, 576, 598, 630, 631, 657 i 683, i vol. II, p. 20, 79-85, 119, 120, 142, 152, 166, 178, 217, 223, 230, 239, 243, 244, 249, 251, 258, 280-282, 306, 307, 309, 310, 312, 316, 349, 396 i 425.

10. Carta d'Ángel Ossorio Gallardo a José R. Clemente, a l'Archivo Histórico Nacional de Salamanca, *Guerra Civil, Sección Política y Social*, Madrid, dossier 743/3, carta del 15 de gener de 1936.

11. Carta de Francisco Gallardo Sarmiento a Ossorio del 10 de desembre de 1934, a Archivo Histórico Nacional de Salamanca, *Guerra Civil, Sección Política y Social*, Madrid, dossier 745.

12. El text de la carta d'Ossorio Gallardo va ser publicat per Manuel J. PELÁEZ i C. SERRANO, *Epistolario selectivo de Fernando de los Ríos Urrutí*, vol. II, p. 83-84, núm. 22, i per Patricia ZAMBRANA, *Cuadernos Informativos de Derecho Histórico Público, Procesal y de la Navegación*, núm. 19-20 (1996), p. 5564-5565, núm. 21.

13. Ángel Ossorio va crear la Sociedad de Estudios Políticos, Sociales y Económicos, d'oposició a la dictadura de Primo de Rivera.

que «la llibertat i la democràcia no són pas deïtats sagrades venerades».¹⁴ Però la llibertat no és anarquia, sinó ordre no abstracte, és a dir, un «ordre disciplinat no imposat per un àrbitre qualsevol, sinó per la llei, traçada i administrada segons l'acord dels ciutadans».¹⁵ Això suposa que la llibertat és acció dirigida pel cos social per mitjà dels seus òrgans de representació política, i no pel dictador que s'apropia del poder, ja que «les eines de la llibertat són la democràcia».¹⁶ I continua afirmant, nogensmenys, que sant Tomàs d'Aquino i els teòlegs espanyols del segle XVI deien que «la democràcia és una institució divina i la monarquia i l'aristocràcia són una institució de dret humà».¹⁷ En aquesta ocasió, Ossorio va declarar la conveniència d'acabar una idea de Harold Laski (1893-1950), que coneixia gràcies a la traducció espanyola de Teodoro González García titulada *El estado moderno: Sus instituciones políticas y económicas*.¹⁸ Tanmateix, el pensament de Laski, inicialment socialista del Partit Laboralista (Labour Party) i més tard comunista, es troba més aviat allunyada de la d'Ossorio. Així i tot, el pensament d'Ossorio és similar al de Laski pel que fa a dues idees sobre les llibertats públiques. La primera idea és «que no hi ha llibertat sense dret, perquè si els homes viuen fora de l'òrbita del dret, han d'obeir normes i lleis divorciades de les seves pròpies necessitats»¹⁹ i «la llibertat es debat entre dos mals: l'excés de govern, com a tutela del poble, i l'excés de llibertat, com l'anarquia dels individus».²⁰ Objecte de l'admiració d'Ossorio era també l'ideòleg belga Henri de Man (1885-1953), autor d'obres com *Au-delà du marxisme*²¹ i *Socialisme cons-*

14. Ángel OSSORIO GALLARDO, *Crisis de la libertad individualista*, p. 3. La versió original es troba a l'Archivo Histórico Nacional de Salamanca, *Guerra Civil, Sección Política y Social*, Madrid, dossier 745.

15. Ángel OSSORIO GALLARDO, *Crisis de la libertad individualista*, p. 16.

16. Ángel OSSORIO GALLARDO, *Crisis de la libertad individualista*, p. 23. Hi afegeix també que «un demòcrata no caurà en el pensament soviètic i feixista de creure que l'home és per a l'estat. Ben al contrari, sempre pensarà que l'estat és creació dels homes i, doncs, per als homes, per a la seva vida en comú, per a les seves garanties recíproques, per a facilitar el seu desenvolupament, per a posar a cobert els seus drets i els seus interessos» (p. 23).

17. Ángel OSSORIO GALLARDO, *Crisis de la libertad individualista*, p. 23.

18. Madrid, 1932. El llibre [títol original] era *A Grammar of Politics*, Londres, 1925. Des de l'any 2002 hi ha una edició en castellà que segueix la traducció del professor agregat de dret polític Teodoro González, però més fidel al treball original: *La gramática de la política: El estado moderno*, Granada, 2002, amb un estudi preliminar de José Luis Monereo Pérez, «La filosofía política de Harold Laski», a les p. XV-C.

19. HAROLD LASKI, *La gramática de la política*, p. 137.

20. HAROLD LASKI, *La gramática de la política*, p. 137, nota 1.

21. Brussel·les, 1927, 434 p. També Henri de Man va publicar, sobre la Guerra Mundial, *Au-delà du nationalisme*, Gènova, 1946, 306 p.

tructif,²² on proposava —segons Ossorio— un model d'economia mixta amb la nacionalització d'alguns sectors productius (carbó, electricitat i metal·lúrgia). Un tercer treball que el va fer cèlebre és *L'idée socialiste, suivi du Plan de travail*.²³ Pel que fa a la ideologia socialcristiana d'Ossorio, és evident la influència de Luigi Sturzo (1871-1959), a qui va dedicar un llibre²⁴ i amb qui, el 1936, va tenir un intercanvi de correu significatiu sobre la conveniència o no de la República per als catòlics, i no els franquistes, durant la Guerra Civil. Hi ha dues relacions entre el pensament d'Ossorio i el de Carles Cardó Sanjuan (1884-1958),²⁵ prevere catòlic adepte al cardenal arquebisbe de Tarragona Francesc Vidal Barraquer (1868-1943, mort a l'exili sense retornar a Espanya a causa de pretensions franquistes davant la Santa Seu), el qual, a París el 1947, va publicar el llibre *Histoire spirituelle des Espagnes: Étude historio-psychologique du peuple espagnol*. L'amistat i la relació intel·lectual entre Ossorio i José María Semprún Gurrea (1893-1966),²⁶ intel·lectual democratacristià que va prestar suport a la República i que va ser gerent dels afers d'Espanya a La Haia, són també conegudes. El 1933 va aparèixer un treball molt important d'Ossorio, *El sedimento de la lucha*, de regust autobiogràfic, on l'autor presentava una sèrie de problemes i censurava agrament els buits de l'Administració de justícia durant la monarquia, al mateix temps que «amb una clarividència imbatible exposava els problemes palpitants: feixisme, comunisme, socialisme, democràcia, llibertat. I, naturalment, emergeix o, per dir-ho millor, es ratifica, corregit, el defensor apassionat de la llibertat, el liberal viu que vol, nogensmenys, sotmetre a revisió el concepte de propietat i donar-li un valor de funció social. Defensa també l'individualisme, però harmonitzat amb la democràcia cristiana o el socialisme cristià.»²⁷

Defensor convençut de la Segona República, Ossorio, tanmateix, es va oposar entre 1931 i 1933 a la política anticlerical dels ministres del règim²⁸ i va afirmar

22. París, Alcan, 1933, 249 p.

23. Traduït de l'alemany per H. Corbin i A. Kojevnikov, París, 1935, 593 p.

24. Ángel OSSORIO GALLARDO, *Un libro del abate Sturzo*, Madrid, 1928.

25. Vegeu Josep Maria TARRAGONA, «Carles Cardó Sanjuan (1884-1958)», a Manuel J. PELÁEZ, *Diccionario crítico de juristas españoles*, vol. I, p. 195, núm. 196.

26. Cf. Benjamín RIBAYA, «José María Semprún Gurrea (1893-1966)», a Manuel J. PELÁEZ, *Diccionario crítico de juristas españoles*, vol. II, tom 1, p. 527, núm. 1043.

27. Ángel OSSORIO GALLARDO, *El sedimento de la lucha*, Madrid, Aguilar, 1933.

28. Vegeu les felicitacions que sobre aquest parer li van expressar alguns rectors de paròquia, com Ramon Noguer de Grustan (Osca), planyent-se de l'actitud del ministre de Justícia Álvaro de Albornoz Liminiana (1879-1951). Albornoz era advocat, militant del Partit Republicà Radical Socialista i membre de la francmaçoneria. Havia promès protecció al clergat rural, per la qual cosa va assenyalar que no el deixaria en l'estretor i l'abandó econòmic (cosa que no va fer més tard en la pràctica) i que no es tractava pas d'una qüestió d'almoïna o de caritat, sinó de justícia (Archivo

que «la República ha seguit una política religiosa errònia, injusta, inútil i perillosa». Fins i tot, al mateix temps feia consideracions sobre l'estat de la laïcitat i la llibertat de consciència dels catòlics.²⁹ Va defensar també la Generalitat de Catalunya respecte a la Llei de reforma agrària adoptada pel Parlament de Catalunya, apel·lada davant la cort constitucional (Tribunal de Garantías Constitucionales) de la Segona República i que va obligar a adoptar una nova llei sense fer-hi gairebé cap modificació. Aquesta qüestió va provocar enrenou polític. Ossorio va treballar per a la Generalitat perquè pensava que «aquella llei de reforma agrària no solament era dins la seva jurisdicció, sinó que tenia un gènere fortament conservador, ja que no estava orientada a la col·lectivització de la propietat, sinó a la multiplicació dels propietaris, com Lleó XIII i tots els sociòlegs del catolicisme havien recomanat».³⁰

El 18 de maig de 1932, a l'Acadèmia de Jurisprudència i Legislació, Ossorio va fer un discurs titulat *Los medios excepcionales de defensa del estado*, sobre la tensió social de 1932 i la concessió de mesures excepcionals del Govern. El resultat va ser la Llei de defensa pública de la República, un text que ha rebut his-

Histórico Nacional de Salamanca, *Guerra Civil, Sección Política y Social*, Madrid, dossier 734/3, cartes del 29 de gener de 1933 i del 24 de gener de 1933). El degà de la catedral de Toledo, J. Polo Benito, féu aleshores referència als drets adquirits per molts capellans. Respecte a això, Àngel Ossorio Gallardo dubtava de «la conveniència de defensar amb justícia els drets adquirits», ja que «la Constitució (de 1931) ordena que en un període màxim de dos anys s'ha d'extingir la proposta del clergat. Una solució en virtut de la qual el clergat continua no tocant res ja és difícil. Però si, en lloc d'apel·lar a les consideracions d'humanitat i d'equitat, nosaltres ens comprometem que, per la via jurídica, es reconegui l'existència de drets adquirits, haurem plantejat un debat contra la Constitució, i haurem escollit el terreny en el qual nosaltres sabem no solament que podem ser vençuts (això ens pot passar amb tot), sinó també on no tindrem cap facilitat de moviment» (carta d'Àngel Ossorio a José Polo Benito de 26 de gener de 1933, Archivo Histórico Nacional de Salamanca, *Guerra Civil, Sección Política y Social*, Madrid, dossier 734/3).

29. «Però això no té res a veure amb la consciència del catòlic, el qual no ha estat pas enganyat amb les seves creences, ni obstaculitzat en la pràctica el seu culte, ni privat de les seves revistes i els seus diaris des que són mantinguts dins d'un objectiu religiós, ni serà obstaculitzat de donar als seus nens un ensenyament catòlic pels eclesiàstics, encara que estigui prohibit ensenyar als ordes monàstics. La presència creixent dins les esglésies dona un bon testimoniatge de la meua afirmació. Un estat laic no ens espanta, fins i tot si alguns el prefereixen creient en alguna cosa, perquè nosaltres hem acabat enamorisant-nos d'una entitat amb fins morals que viu aïllada de les fonts vives de l'esperit humà. Fins i tot respectant, com ha de ser, el valor del Concordat, de les lleis i les gasetes [en al·lusió al diari oficial d'Espanya, la *Gaceta de Madrid*], la força social dels catòlics no es troba ni en aquest textos ni en d'altres, sinó en la depuració de la consciència individual. Si cada catòlic compleix tots els manaments de la Llei de Déu, quin coratge no representarà això enfront de tots els governs laics del món!» (Àngel OSSORIO GALLARDO, *Crisis de la libertad individualista*, p. 42-43).

30. Carta del 29 de juny de 1934, escrita per Ossorio a Agustí Calvet, director de *La Vanguardia*, Archivo Histórico Nacional de Salamanca, *Guerra Civil, Sección Política y Social*, Madrid, dossier 737.

tòricament consideracions diverses, ja que atacava la llibertat d'expressió i de premsa i els drets de les organitzacions obreres, tot i que també combatia la criminalitat, perquè, com Antonio Maura (1853-1925) havia dit ja al Congrés dels Diputats, «la disciplina no es pot guardar ni s'ha de seguir confonent amb l'exercici de l'autoritat, el nervi de la qual consisteix sempre a tenir el prestigi que dóna la raó, amb els actes de la voluntat pura, allunyada de la raó». La Llei de defensa pública de la República, de 21 d'octubre de 1931,³¹ no era pas un acte dictatorial, sinó una llei. Tres vegades almenys Ossorio va escriure una carta a Manuel Azaña, en aquell moment president del Consell de Ministres, sobre la Llei de defensa pública de la República. La primera vegada, al desembre de 1931, «suplicant la finalització de les mesures excepcionals que limitaven la llibertat individual» i la restitució d'un «règim normal protegit per codis i jutges».³² La segona i la tercera vegades, al gener de 1932 i el 19 d'agost de 1932, respectivament, Ossorio proposava les bases d'un futur text legislatiu. Mirava d'aturar els libels de premsa amb «l'austeritat d'una disciplina jurídica rigorosa».

Pel que fa a l'Estatut de Catalunya de 1932, Ossorio Gallardo expressava el 1935 una avaluació molt suggeridora, que assenyalava com dins la seva aprovació per les Corts havien prevalgut «[e]l concepte biològic d'Espanya. L'Estatut va ser acordat, no perquè Catalunya l'havia demanat i perquè l'Estat l'hi havia atorgat magnànimament, sinó perquè hom considerava que, per raons geogràfiques, històriques, de llengua, tradicionals i sentimentals, Espanya no seria integralment ni veritablement Espanya. Però ella no reconeixia com a essència nacional l'autonomia de les regions que la posseïen abans, i d'aquelles que d'ara endavant volen gaudir-ne. Per tant, biologia, i no governamentalisme.»³³ Cal notar que Ossorio no parlava pas de nacionalitats, ni de nacions, ni d'identitat nacional, sinó d'essència nacional. La diferència entre identitat nacional i essència nacional és una qüestió difícil d'escatir, almenys si els qui la van formular o la formulen no l'expressen omplint-la del seu propi contingut.

D'altra banda, l'any 1934 Ossorio exposava el seu desacord amb les tesis d'Alicio Garcitoral contingudes en dotze punts del programa de reaparició nacional que li semblaven, com el llibre *La experiencia del poder*,³⁴ una manifesta-

31. *Gaceta de Madrid*, 22 d'octubre de 1931.

32. Carta d'Ossorio a Manuel Azaña de 16 de desembre de 1931, publicada a Patricia ZAMBRANA, *Cuadernos Informativos de Derecho Histórico Público, Procesal y de la Navegación*, núm. 19-20 (1996), p. 5566-5567, núm. 25.

33. Àngel OSSORIO GALLARDO, «La nit transparent», *La Vanguardia*, 4 d'agost de 1935.

34. Cal precisar que Alicio Garcitoral era l'autor d'un llibre precisament sobre aquest ministre de la República i cap del Partit Republicà Radical Socialista: *La ruta de Marcelino Domingo: Ensayos*, Madrid, 1930.

ció «de la tendència a l'autoritarisme feixista», per la qual cosa Ossorio defensava que «tota desviació dels camins del dret per a entrar en camins arbitraris es revolta contra qui els recorre. Sense que la juridicitat sigui sinònim de ximpleria, com pensen alguns. El meu pensament ha estat sempre aconseguir un ordre jurídic eficient, pràctic i enèrgic.»³⁵ A propòsit d'això, Ossorio va encoratjar Garcitoral a no dividir els espanyols i a enfortir les institucions polítiques, qüestió gens clara dins el seu programa de reaparició nacional.³⁶ Al maig de 1934, Ossorio es va mostrar contrariat a causa de la poca acceptació entre els espanyols del progrés social de la democràcia cristiana, fet que la diferenciava dels drets tradicionals espanyols, que, segons el seu parer, no tenien ni sentit ni contingut.³⁷

Als mesos d'abril i maig de 1934, Ossorio estava completament lligat als treballs de la Unió Universal per la Pau³⁸ i, de fet, durant tot l'any 1936 va estar ocupat amb activitats pròpies d'aquesta institució. En plena Guerra, el 3 de setembre de 1936, va fer una petició al ministre d'Afers Estrangers espanyol Augusto Barcia Trelles (1881-1961)³⁹ d'autorització de la presència a Brussel·les, entre altres persones, de Carlos Montilla Escudero i del doctor Gregorio Marañón Posadillo (1887-1960).⁴⁰ El dia després d'haver escrit la missiva, una crisi de govern va posar al capdavant del poder executiu Francisco Largo Caballero (1869-

35. Carta d'Ossorio a Alicia Garcitoral de 28 d'agost de 1934, Archivo Histórico Nacional de Salamanca, *Guerra Civil, Sección Política y Social*, Madrid, dossier 745.

36. Alicia GARCITORAL, *Manifiesto mensaje: Programa mínimo de resurgimiento nacional. Doce puntos*, Madrid, 1934, 16 p. Entre les proposicions apareix, des d'un punt de vista cultural, la curiositat de defensar, dins de la setena base, una «escola primària nacional, estatal, laica, gratuïta, que acobli a l'Estat els ensenyaments particulars i concedeixi una instrucció religiosa a qui la sol·liciti» (p. 14). Vegeu, sobre les relacions entre l'Església i l'Estat: «8. A) Separació de principi de l'Església i l'Estat. B) Organització funcional del baix clergat. C) Control per l'Estat de totes les manifestacions i organitzacions catòliques. D) Si la nació ho sol·licita, pot arribar a la constitució d'una església nacional —amb o sense el concordat papal—, gràcies al control de l'Estat i aprovant la jerarquia que serà portada a terme en part per una selecció, en part per les vies democràtiques que caracteritzen allò propi de l'Església catòlica. E) La llibertat absoluta de consciència, però sota reserva de tolerància pel que fa a l'exteriorització del culte solament amb les manifestacions catòliques regulades per les autoritats de l'Estat» (p. 14). Ossorio va dir: «Aquestes idees estan exposades a confusions i intromissions recíproques d'allò espiritual dins allò temporal.»

37. Carta d'Ossorio a Julián Ayesta de 9 de maig de 1934, Archivo Histórico Nacional de Salamanca, *Guerra Civil, Sección Política y Social*, Madrid, dossier 737.

38. Qüestió estudiada sobretot per Elena Martínez Barrios en diversos articles a *Cuadernos Republicanos*.

39. Manuel J. PELÁEZ, «Augusto Barcia Trelles (1881-1961)», a Manuel J. PELÁEZ, *Diccionario crítico de juristas españoles*, vol. I, p. 133-134, núm. 112.

40. Carta del 3 de setembre de 1936 publicada per Patricia ZAMBRANA a *Cuadernos Informativos de Derecho Histórico Público, Procesal y de la Navegación*, núm. 19-20 (1996), p. 5599, núm. 77.

1946), i Julio Álvarez del Vayo Olloqui (1891-1975),⁴¹ membre notable de la Unió Universal per la Pau, institució on havia col·laborat estretament amb Ossorio, va esdevenir ministre d'Afers Estrangers.

Ossorio Gallardo va tenir molt a veure amb la Unió Internacional per a l'Estudi Científic dels Problemes de Població,⁴² on va participar, amb la seva secció espanyola, amb Severino Aznar Embid (1870-1959), professor agregat de sociologia de doctorat a la Universitat de Madrid i d'ideologia socialcristiana. Es va dedicar intel·lectualment a aquesta qüestió entre 1928 i 1936.

La publicació de la Llei municipal espanyola dins la *Gaceta de Madrid* el 3 de novembre de 1935 va suscitar a Catalunya un problema de naturalesa jurídica notable, pel fet que la norma havia d'estar en vigor però Catalunya ja tenia un Projecte de llei municipal. Ossorio es va proposar per a participar en aquest debat al nivell de l'opinió pública. El fet és que ell va retardar massa la seva resposta —no sabem pas si intencionadament. Ignorem, doncs, quina era la seva opinió sobre aquesta qüestió i si a Catalunya estava previst de posar en vigor la Llei municipal catalana en lloc de la nacional, ja que l'Estatut de Catalunya de 15 de setembre de 1932 conté dins les seves disposicions transitòries que «malgrat que la Generalitat no legisla pas sobre matèries de la seva competència, les lleis actuals de l'Estat continuaran en vigor». El problema és que un decret del 26 de gener de 1933 havia reconegut la cessió dels serveis del règim orgànic municipal a la Generalitat de Catalunya.

Àngel Ossorio va participar també en una lloable iniciativa cultural i d'assistència: la creació de biblioteques i clubs de joventut per a fomentar la formació i la instrucció de molts nens a la sortida de l'escola i, sobretot, de nens no escolaritzats. Aquestes entitats organitzaven jocs, exercicis gimnàstics, sessions de cinema, contes i biblioteques per a nens. Volien —segons Ossorio— «salvar els nens dels perills morals i materials del carrer públic i contribuir a la seva higiene i al seu creixement, i paral·lelament a la seva formació espiritual».⁴³ Aquesta iniciativa va ser desenvolupada per Ossorio a partir de l'octubre de 1935. Aleshores es va crear l'Associació Auxiliar de l'Infant per a resoldre els problemes dels nens desheretats, dins del tram d'edat de vuit a onze anys.

41. Manuel J. PELÁEZ, «Julio Álvarez del Vayo Olloqui (1891-1975)», a Manuel J. PELÁEZ, *Diccionario crítico de juristas españoles*, vol. I, p. 89-90, núm. 82.

42. Elena MARTÍNEZ BARRIOS, «Una institución de final de la dictadura y de la época de la República: la Unión Internacional para el Estudio Científico de los problemas de población y las relaciones entre Ángel Ossorio y Gallardo y Severino Aznar (1928-1936)», *Cuadernos Republicanos*, núm. 39 (1999), p. 45-65.

43. Archivo Histórico Nacional de Salamanca, *Guerra Civil, Sección Política y Social*, Madrid, dossier 743/3, carta a l'alcalde de Madrid de 28 de desembre de 1935.

Ossorio també va participar, en aquell moment sense èxit, en la iniciativa política per a la inclusió del servei de la llar dins les lleis de jubilació dels obrers i dels accidents de treball, exceptuades injustament a la Catalunya d'aquell moment, i va donar suport a la iniciativa de la institució anomenada *Encouragement au Civisme, Culture et Citoyenneté*. Ossorio, tanmateix, va considerar que la no-inclusió del servei de la llar dins la Llei d'accidents de treball «era incomprensible a la vista del modest salari obrer, una durada de treball limitada, la inexistència de pausa hebdomadària i un risc més gran de tenir accidents respecte als obrers, protegits per la llei». Nogensmenys, Ossorio remarcava també el 1933 que hom no podia pas oblidar que «el servei de la llar existeix també per a cases de persones humils que tenen un nivell de vida no molt allunyat del nivell de vida de les seves minyones i que miren la vida amb angoixa. L'aplicació de la Llei d'accidents de treball als serveis de totes les cases pot ser una mesura problemàtica i pot tenir com a resultat algunes protestes.»⁴⁴

Ossorio Gallardo va sortir també de la primera Escola d'Estudis Socials per a la Dona creada a Espanya, a Barcelona, que tenia la seu al número 669 de la Gran Via de les Corts Catalanes i que pretenia oferir a la dona catalana «una cultura femenina general orientada envers els deures cívics i socials, i un complement d'ensenyament des del punt de vista econòmic i social que els facin comprendre i els permetin ocupar el rol que els correspon en el si de la família i de la societat».⁴⁵

Ocasionalment, Ossorio va participar en els treballs de la Lliga Econòmica per a Discapacitats, presidida per Wenceslao Martín Martín. La finalitat de la institució era establir «les condicions econòmiques que permetrien la protecció dels discapacitats». Ossorio va col·laborar amb l'Escola d'Estudis Socials per a la Dona i el Comitè Femení de Millores Socials, amb la Federació d'Associacions Espanyoles d'Estudis Internacionals, presidida per Rafael de Altamira Crevea (1866-1951),⁴⁶ professor agregat d'Història de les institucions polítiques i civils d'Amèrica a la Universitat de Madrid i a qui la Societat de Nacions ha-

44. Carta al president d'encoratjament al civisme, la cultura i la ciutadania, de 28 d'abril de 1933, Archivo Histórico Nacional de Salamanca, *Guerra Civil, Sección Política y Social*, Madrid, dossier 734/3.

45. *Programa de la Escuela de Estudios Sociales para la Mujer*, Barcelona, 1932, p. 2. Durant el seu primer any d'estudi, va fer cursos de sociologia, economia política, psicologia, legislació del treball, elements de dret civil i administratiu, higiene de la dona, higiene general, social i d'atenció als malalts, redacció i eloqüència, tècnica administrativa, llengua francesa i llengua catalana.

46. Caldria, evidentment, tenir en compte Manuel J. PELÁEZ i Miguel PINO ABAD, «Rafael Altamira Crevea (1866-1951)», a Manuel J. PELÁEZ, *Diccionario crítico de juristas españoles*, vol. 1, p. 85-86, núm. 47.

via nomenat anteriorment un dels experts jurídics que havia d'elaborar el Projecte del Tribunal Permanent de Justícia Internacional.

Durant la Guerra Civil, tres ambaixades, París, Brussel·les i Buenos Aires van ser confiades a Ossorio. El seu coneixement de Bèlgica derivava de moltes lectures. El 1935 havia publicat un article titulat «La crisis belga»,⁴⁷ on pensava que hauria pogut formar un govern de coalició amb els liberals, els catòlics i els socialistes, una mica estrany per a Espanya, però pensava que era possible tot i que no el desitjava pas. Ossorio es malfiava dels governs nacionals de concentració, perquè —segons ell— els desacords de voluntats servien només per a «defensar-se contra un perill comú, com la invasió d'un territori per una armada enemiga, o atènyer un objectiu concret o circumstancial. Els despatxos nacionals serveixen només per a provocar l'aturada de la funció de govern i per a desfigurar les doctrines dels grups creats a còpia de concessions recíproques.»⁴⁸

Un moment significatiu de la defensa de la República des d'un punt de vista catòlic es troba en el correu entre Luigi Sturzo i Ángel Ossorio durant la segona meitat de 1936, a propòsit dels més de 6.843 capellans, religiosos, bisbes i religioses assassinats en els territoris controlats per la República durant els tres anys de durada d'aquesta. Tanmateix, Ossorio, en la carta escrita a Sturzo, sembla que veia les coses d'una altra manera: «una gran quantitat de capellans apunten amb les seves armes els facciosos. Els bisbes dirigeixen les juntes insurgents i alguns, com el de Barcelona, m'han assegurat que tenien armes destinades als insurrectes.» Ossorio afirmava també que «el diari *ABC* deia, durant la campanya electoral, en un article de fons, que el triomf dels seus amics suposaria la repressió de mil cinc-cents espanyols, i aleshores Espanya seria feliç. Les dretes i els capellans van començar a posar en pràctica el consell amb els casos tan horribles com els afusellaments en massa a Badajoz i en molts pobles andalusos. Si els capellans maten els obrers, per què ens sorprèn que els obrers assassinin capellans?»⁴⁹

Les publicacions d'Ossorio durant la guerra de defensa de la República i la Generalitat de Catalunya són molt nombroses, però curtes, perquè són conferències i discursos radiofònics, com ara «A un militar del otro lado», text pu-

47. Vegeu l'original a Archivo Histórico Nacional de Salamanca, *Guerra Civil, Sección Política y Social*, Madrid, dossier 737.

48. *La crisis belga*, text original dactilografiat, a Archivo Histórico Nacional de Salamanca, *Guerra Civil, Sección Política y Social*, Madrid, dossier 737.

49. Carta del 25 de setembre de 1936 enviada per Ossorio Gallardo a Luigi Sturzo, parcialment comentada per Francesc VILANOVA VILA-ABADAL, «Luigi Sturzo i la guerra civil espanyola, a través de la seva correspondència», a Joan BUSQUETS i Maria MARTINELL (ed.), *Fe i teologia en la història: Estudis en honor del prof. Dr. Evangelista Vilanova*, Barcelona, 1997, p. 489-490.

blicat a Barcelona el 1938 en una entrega de vuit pàgines. Per iniciativa del Ministeri de la Guerra i del Partit Comunista d'Espanya, el 25 d'agost i el 6 de setembre de 1936, respectivament, Ossorio va participar en un programa de ràdio per a donar suport a les activitats de l'anomenat *Socors Roig Internacional*. A l'Argentina, el Teatro Rivera Indarte de Córdoba va provar de compensar l'ofensiva de l'ambaixada politicocultural franquista⁵⁰ al Brasil, l'Uruguai, el Perú, Xile i l'Argentina de l'octubre de 1937 al juny de 1938, i integrada per intel·lectuals favorables a Franco, com José Ibáñez Martín (1898-1969), Ferran Valls Taberner (1888-1942), Eugenio Montes Domínguez (1897-1982), el jesuïta Francisco Peiró (1883-1969) i Gonzalo Valentí Nieto; aquest darrer, segons el comte de Guadalhorce, va ser el més eficient. Al desembre de 1938 Ossorio es trobava a Santiago de Xile amb Indalecio Prieto per a retre homenatge a l'Espanya republicana, de la qual cosa es va fer ressò la premsa de Barcelona i de Madrid.⁵¹ El govern de la República Argentina va reconèixer a finals de febrer de 1939 l'Espanya de Franco. Aleshores, Ossorio va abandonar el seient diplomàtic i polítics remarcables que es trobaven a Buenos Aires, com Josep Casamajó, Rafael Benjumea Burín i Miguel de Lojendio, van entrar a l'ambaixada i van canviar la bandera tricolor per la bandera bicolor vermella i groga de la «Nova Espanya».

Ossorio es va quedar a Buenos Aires a causa de la seva feina i mitjançant les seves publicacions va defensar l'Espanya de l'exili. La seva autobiografia va ser publicada una mica més tard.⁵² Un any després va ser publicada la seva visió particular de la funció, participació i missió dels catòlics en la Guerra Civil,⁵³ text que va editar l'autoanomenada *Fundación Hispano-argentina de la Cultura*. Tot seguit va arribar un llibre en el qual donava la seva visió del món, immers en la guerra més gran de la història.⁵⁴ A més, la Federació Socialista de Buenos Aires va publicar una conferència que Ossorio va fer a la capital de l'Argentina el 1938 sobre la invasió estrangera d'Espanya i en la qual feia refe-

50. Elena MARTÍNEZ BARRIOS, *Epistolario de la embajada nacionalista latinoamericana: 1937-1938 (análisis histórico-político e institucional)*, Saragossa, 1998, 197 p. Es tracta d'un llibre extremament interessant que ens posa al corrent del atac produït per la facció franquista contra l'Espanya republicana, en els quals els participants en aquesta ambaixada cultural no van econometzar els seus mots per denigrar la República.

51. Elena Martínez Barrios cita diversos diaris: *Mundo Obrero* de 24 de desembre de 1938, *La Libertad* de 24 de desembre de 1938, *Política* de 24 de desembre de 1938 i *ABC* de 24 de desembre de 1938.

52. Ángel OSSORIO GALLARDO, *La España de mi vida: Autobiografía*, Buenos Aires, 1941.

53. Ángel OSSORIO GALLARDO, *La guerra de España y los católicos*, Buenos Aires, 1942.

54. Ángel OSSORIO GALLARDO, *El mundo que yo deseo: bases político-económico-jurídicas de una sociedad futura*, Buenos Aires, 1943.

rència a la presència dels alemanys, els italians i els marroquins en la Guerra Civil espanyola.

La desfeta del Pays de l'Axe el 1945 va ser seguida d'un moment d'esperança que es va transformar en eufòria col·lectiva entre molts republicans exiliats. L'agost de 1945, José Giral Pereira va ser nomenat president del Govern republicà a l'exili, integrat per republicans d'esquerres, republicans de dretes, catalanistes, anarquistes i nacionalistes bascos, i del qual el ministre sense cartera era Ángel Ossorio. Després de la remodelació del poder executiu l'abril de 1946, Fernando de los Ríos va deixar el Govern i hi van entrar altres socialistes, com Santiago Carrillo com a representant del Partit Comunista. Ossorio va restar dins del Govern fins al seu decés, si bé la seva participació en el poder executiu va ser a títol nominal, sobre el paper i per mitjà de cartes escrites des de Buenos Aires. La seva figura intel·lectual independent d'ideologia socialcristiana va deixar un buit en el Govern de l'exili, ocupat per José María Semprún Gurrea a partir del segon govern, presidit per Álvaro de Albornoz Liminiana des del febrer de 1949. Semprún va ser el ministre sense cartera durant els governs successius de Félix Gordon Ordás i Emilio Herrera Linares, fins al seu decés a Roma el 1966. Ossorio va ser un jurista d'una gran sensibilitat i va ser fidel als ideals republicans, catòlics i de defensa dels drets humans i de reforçament de les llibertats de la República i de la Generalitat de Catalunya, oblidades en aquell moment per l'Espanya franquista.

DRET CONCURSAL HISTÒRIC ANDORRÀ

Patricia Zambrana Moral
Universitat de Màlaga

He volgut participar en aquest homenatge a Josep Maria Mas Solench, jurista, advocat, historiador del dret català, elegant i de prosa claríssima, amb unes pàgines de dret andorrà d'inspiració romana i catalana. A l'hora d'examinar el dret concursal andorrà, hem de partir de la indiscutible complexitat de l'ordenament jurídic d'Andorra,¹ determinat per la seva pròpia història i pels privilegis obtinguts al llarg de la seva existència.² Ja hem afirmat, en una altra oca-

1. Bertrand BÉLINGUIER, *La condition juridique des Vallées d'Andorre*, París, 1970, p. 108-109 (amb el «Préface» de Charles Rousseau); Aquilino IGLESIA FERREIRÓS, «Pròleg», a Aquilino IGLESIA FERREIRÓS (ed.), *Actes del I Simposi Jurídic Principat d'Andorra/República de San Marino. El «Ius commune» com a dret vigent: l'experiència judicial d'Andorra i San Marino*, Andorra la Vella, 1994, 2 vol., vol. I, p. 7. Sobre la recepció del dret comú a Andorra, vegeu també Aquilino IGLESIA FERREIRÓS (ed.), *Actes del I Simposi Jurídic*, p. 21-72, així com el vocabulari i els apèndixs, a les p. 73-652, i sobre l'aplicació, vegeu André PIGOT, «L'application du "Droit Commun" par le Tribunal Supérieur d'Andorre du Co-Prince Français», a Aquilino IGLESIA FERREIRÓS (ed.), *Actes del I Simposi Jurídic*, vol. II, p. 797-810.

2. Vegeu Cebrià BARAUT, «Els privilegis atorgats pels bisbes d'Urgell a les Valls d'Andorra (segles XIII-XVIII)», *Quaderns d'Estudis Andorrans*, núm. 3 (1978), p. 21-74, i Cebrià BARAUT, *Cartulari de la Vall d'Andorra: Segles IX-XIII*, Andorra, 1988-1990, 2 vol. També es pot consultar Lúcia ARMENGOL (1948-1991), *Una mostra del nostre llegat històric: 600 fets institucionals, econòmics i socials*, Andorra la Vella, 1975 («Pròleg» de Philippe Wolff), i Lúcia ARMENGOL, *Aproximació a la història d'Andorra*, Andorra, 1983. Vegeu també Jean-Auguste BRUTAILS (1859-1926), *La Coutume d'Andorre*, París, 1904, 1a ed., 349 p. (2a ed., Andorra la Vella, 1965, 384 p. [hem consultat la segona edició]), i Jean-Auguste BRUTAILS, «Étude critique sur les origines de la question d'Andorre», *Revue des Pyrénées et de la France Méridionale*, núm. 3 (1891), 39 p. de la separata; Montserrat PALAU I MARTÍ, *Andorra: Història, institucions, costums*, Lleida, 1987; Lluís DALMAU DE BAQUER, *Historia de la República de Andorra*, Barcelona, 1849; J. GRAMUNT I SUBIELA, *El derecho civil en el Principado de Andorra*, Tarragona, 1923; Josep Maria GUILERA, *Una història d'Andorra*, Barcelona, 1960; L. JAYBERT, *La République d'Andorre: Ses moeurs, ses lois et ses coutumes*, París, 1865; F. PALLEROLA, *El Principado de Andorra y su constitución política*, Lleida, 1912; Fernando de los RÍOS URRUTI, *Vida e instituciones del pueblo de Andorra: Una supervivencia señorial*, Madrid, 1920

sió,³ que existeixen en el dret andorrà institucions com la fallida i la cessió de béns,⁴ sense obviar diversos documents sobre reclamacions, reconeixement i pa-

(ed. facsímil, Madrid, 1994, i 3a ed. a Fernando de los RÍOS URRUTI, *Obras completas*, Barcelona, 1997); Lúdia ARMENGOL, Manuel MAS i Antoni MORELL, *El Consell General (1682-1979): Recull cronològic dels patricis andorrans*, Andorra, 1980; P. BARBIER, *La coutume privée d'Andorre envisagée dans ses sources et dans ses institutions les plus originales*, París, 1938; Antoni FIÑANA, «Les bases del sistema institucional actual andorrà», a *Andorra. Estat, Institucions, Societat. 1era Diada Andorrana Universitat Catalana d'Estiu de Prada. Agost del 1988*, 1990, 1a ed., p. 1-30; Josep Maria VIDAL i GUITARD, *Institucions polítiques i socials d'Andorra*, Andorra, 1984, i Josep Maria VIDAL i GUITARD, *Història d'Andorra*, Barcelona, 1984; Esteve LÓPEZ MONTANYA, Joan PERUGA GUERRERO i Carme TUDEL FILLAT, *L'Andorra del segle XIX (De la Nova Reforma a la Revolució del 1881)*, Andorra, 1988; Nemesi MARQUÈS i OSTE, *La reforma de les institucions d'Andorra (1975-1981): Aspectes interns i internacionals*, Lleida, 1989; Jordi GUILLAMET ANTON, *Aproximació a la història social, econòmica i política d'Andorra: Segles IX-XIII*, Andorra, 1991; Ferran VALLS i TABERNER, *Privilegis i ordinacions de les valls pirinenques: Les valls d'Andorra*, vol. III, Barcelona, 1920 (reed., 1990); Ignasi J. BAIGES i Mariona FAGES, *Diplomatari de la Vall d'Andorra*, vol. I, *Segle XIV*, tom III, Andorra, 1993; Esteve LÓPEZ MONTANYA i Joan PERUGA GUERRERO, *Diplomatari de la Vall d'Andorra*, vol. II, *Segle XIX*, Andorra, 1994, i Roland VIADER, *L'Andorre du IXe au XIVe siècle: Montagne, féodalité et communautés*, Tolosa, 2003.

3. Vegeu P. ZAMBRANA, *Iniciación histórica al derecho concursal: Planteamientos institucionales*, Barcelona, 2001, p. 271.

4. La cessió de béns consisteix en l'entrega, per part del deutor als seus creditors, de la totalitat dels seus béns amb la finalitat que aquests apliquin l'import resultant de la venda d'aquells a la satisfacció dels seus crèdits. Va ser creada per la llei juliana *De cessione bonorum* de l'any 17 aC amb la finalitat d'evitar l'execució personal (en el sentit de presó) del deutor que es trobava en una situació d'insolvència no buscada a propòsit, concebent-se com a benefici en aquest sentit, i eximir-lo, a més, de la nota infamant que implicava la *bonorum venditio*. Des dels seus orígens, la figura va estar present en la legislació de gairebé tots els països fins als nostres dies, a cavall entre el dret civil i el mercantil, respectant-se en major o menor mesura la seva essència inicial. Respecte a la *cessio bonorum* en el dret romà, es poden consultar, entre altres, els treballs de Franz Severin GORDAN, *De origine et natura cessionis bonorum secundum ius romanum*, Breslau, 1863, 34 + 4 p.; Emmanuel-Alexandre-Aimé VORON, «De la cession de biens en droit romain», Lió, Université de Lyon, 1890, 87 p. (tesi doctoral); Giuseppe BRINI, «Il fr. 50 Dig. XIX, 1 e la *cessio bonorum*», a *Memorie della R. Accademia delle scienze dell'Istituto di Bologna*, col·l. «Sezione di Scienze Giuridiche», núm. 6 (1911-1912), p. 23-33; Lucien GUENOUN, *La cessio bonorum*, París, 1920, 101 p.; Siro SOLAZZI, *Il concorso dei creditori nel diritto romano*, Nàpols, 1937-1943, 4 vol.; F. von WOESS, «Personalexekution und *cessio bonorum* im römischen Reichsrecht», a *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte, Romanistische Abteilung*, núm. 43 (1922), p. 485-529; Vittorio BARTOLETTI, «Un papiro inedito in tema di "*cessio bonorum*"», a *Antologia giuridica romanistica ed antiquaria*, Milà, 1968, vol. I, p. 259-267; Vincenzo GIUFFRÈ, «La c. d. "*lex Julia*" de bonis cedendis», *Labeo*, núm. 18 (1972), p. 173-191; Vincenzo GIUFFRÈ, «Sulla *cessio bonorum ex decreto Caesaris*», *Labeo*, núm. 30 (1984), p. 90-93, i W. PAKTER, «The mystery of *cessio bonorum*», *Index*, núm. 22 (1994), p. 323-342. Si bé molt concisa, podem referir també la tesi doctoral de Louis Adrien Gabriel Michaut, que tracta de quatre temes independents: «Lus romanum: de cessione bonorum. Droit civil: de la cession des biens. Droit criminel: de la complicité. Droit de gens: des conventions conclues dans le cours d'une guerre», Estrassburg, Université de Strassbourg, 1845, 44 p. A la *cessio bonorum* dedica únicament sis pàgines en llatí, i a la cessió de béns en el dret francès, de la p. 7 a la 28. Sense entrar en la

gament de deutes⁵ i execucions concretes.⁶ La introducció de la cessió, potser amb major entitat històrica,⁷ en el dret del Coprincipat s'ha produït —amb gairebé

manualística espanyola, no podem obviar les referències aïllades en obres generals com la de W. A. HUNTER, *A Systematic and Historical Exposition of Roman Law in the order of a Code*, Londres, 1903, 4a ed., p. 1039-1040; la d'Egon WEISS, *Institutionen des römischen Privatrechts als Einführung in die Privatrechtsordnung der Gegenwart*, Stuttgart, 1949, p. 259 i 272; la de Calixte ACCARIAS, *Précis de droit romain contenant avec l'exposé des principes généraux le texte, la traduction et l'explication des Institutes de Justinien*, París, 1886, 4a ed., 2 v., vol. I, p. 920, notes 2 i 4, i vol. II, p. 354, núm. 628, i p. 761, núm. 780 (hi ha una edició anterior, la 2a, París, 1874-1882); la de Fred Raymond de FRESQUET NOMAT, *Traité élémentaire de Droit Romain*, París, s/d, 2 v., vol. II, p. 484-485; el manual de William Warwick BUCKLAND, *A Manual of Roman Private Law*, Cambridge, 1925, 1953 (reimpr., Aalen, 1981), p. 388 i 392; l'obra de Fritz SCHULZ, *Classical Roman Law*, Oxford, 1951, reimpr. anastàtica, Aalen, 1992, p. 214-215 (trad. castellana: Barcelona, 1960); la de Max KASER, *Das römische Privatrecht erster Abschnitt das altrömische, das vorklassische und klassische Recht*, Munic, 1971, esp. p. 482 i 664 (hi ha edicions de 1955-1959); el tractat de Reinhard ZIMMERMANN, *The Law of Obligations: Roman Foundations of the Civilian Tradition*, Oxford, 1996, p. 748-782 (hi ha una altra ed. a Cape Town, 1990); el de Theodor MAREZOLL, *Trattato delle istituzioni del diritto romano*, Nàpols, 1892, 2a ed., p. 276-277; el d'Eugène PETIT, *Tratado elemental de derecho romano*, Madrid, 1926, p. 633-635, núm. 703-705 (trad. castellana de la 9a ed. francesa, augmentada amb notes originals de José Ferrández González) (la 12a ed. és de Mèxic, 1996); el de Rudolph SOHM, *Institutionen: Geschichte und System des römischen Privatrechts*, Leipzig, 1908, 1911, Munic i Leipzig, 1920, p. 351 (de l'ed. de 1908); el manual de L. B. CURZON, *Roman Law*, Londres, 1966, 1969, 1974 i 1981, p. 137, núm. 20 (de l'ed. de 1981); el d'Edouard CUQ, *Manuel des institutions juridiques des romains*, París, 1928, 2a ed., esp. p. 47 (nota 7), 647, 901, 906 i 927; l'obra de Paul OURLIAC (1911-1998) i Jehan de MALAFOSSE, *Droit romain et ancien droit*, París, 1957 i 1961, 2 v. (trad. castellana i notes de M. Fairén, Barcelona, 1960 i 1963, del vol. I, p. 64, 92 i 99-102); el manual de Charles MAYNZ, *Cours de droit romain*, Brussel·les, 1876-1877, 4a ed., 3 v., vol. II, p. 601; el de Raymond MONIER, *Manuel élémentaire de droit romain*, París, 1947, 6a ed., p. 171, núm. 134, i p. 202, núm. 160 (12a reimpr.: Darmstadt, 1977); o el de Paul Frédéric GIRARD, *Manuel élémentaire de droit romain*, París, 1911, 5a ed. D'aquesta obra hem utilitzat també una sisena edició francesa (París, 1918) i una altra de traduïda a l'italià amb afegits de Carlo Longo (Milà, 1909). Consulteu la p. 1048, nota 1, p. 1059, nota 4, p. 1062, nota 5, i p. 1091, nota 5, de l'edició italiana; i de la versió original francesa, 5a ed., p. 1034, nota 1, p. 1045, nota 2, p. 1046, nota 3, p. 1047, nota 3, i p. 1078, nota 3. Hi ha una traducció alemanya, *Geschichte und System des römischen Rechtes*, Berlín, 1904-1908. També podeu recórrer als següents manuals polonesos: Wiesław LI-TEWSKI, *Rzymskie prawo prywatne*, Varsòvia, 1994 (4a ed., 1999), p. 394-395 i 423 de qualsevol de les dues edicions; Władysław BOJARSKI, *Prawo rzymskie*, Toruń, 1994, p. 73; Kazimierz KOLAŃCZYK, *Prawo rzymskie*, Varsòvia, 1976, 1978 (5a ed., 1999), § 67.1, p. 158, i § 70.6, p. 165-166; Gábor HAMZA i András FÖLDI, *A Római Jog Története és intézkedései*, Budapest, 1997; Wacław OSUCHOWSKI, *Zarys Rzymskiego Prawa Prywatnego*, Varsòvia, 1962, p. 177-179 i 197; Władysław ROZWADOWSKI, *Prawo Rzymskie: Zarys wykładu wraz z wyborem źródeł*, Varsòvia, 1991, p. 71 i 83; Rafał TAUBENSCHLAG, *Rzymskie prawo prywatne*, Varsòvia, 1969, p. 95 i 219; Marek KURYŁOWICZ i Adam WILUŚKI, *Rzymskie Prawo prywatne*, Zakamycze, 2001, vol. II, p. 90, núm. 20.2, i Witold WOŁODKIEWICZ i Maria ZABŁOCKA, *Prawo rzymskie Instytucje*, Varsòvia, 2001, 3a ed., p. 305, núm. 401.

5. Vegeu Ignasi J. BAIGES i Mariona FAGES, *Diplomatari de la Vall d'Andorra*, vol. I, *Segle XIV*, tom. III, p. 84-86, 166-167 i 189-190, i Aquilino IGLESIA FERREIRÓS, «Andorra y su recepción

total seguretat— a través del dret català, i en concret a través de la *Constitució de Corts* de Barcelona de 1311, capítol 16, de Jaume II, per la qual es declarava d'aplicació general a tot Catalunya el jurament d'insolvència i, al seu torn, s'exigia donar publicitat a dit estat d'insolvència per mitjà de pregons per tal que ningú no concedís nous crèdits al deutor.⁸

Jean-Auguste Brutails aclareix que les obligacions civils no comportaven pena corporal, sinó que la justícia només podia actuar sobre els béns.⁹ En dos textos capitals per a la història de les institucions andorranes, el *Manual Digest*¹⁰ i el *Polítar Andorrà*¹¹ (ens permetem posar en relleu que ni l'un ni l'altre no regulen la cessió de béns), apareix recollit, entre els privilegis temporals de què gaudeixen els habitants de les valls, atorgat pels il·lustríssims prínceps, bisbes d'Urgell i comtes de Foix, el de no ser presos o capturats per deutes exclusivament civils.¹²

del derecho común», a Aquilino Iglesia FERREIRÓS (ed.), *Actes del I Simposi Jurídic Principat d'Andorra/República de San Marino: El «Ius commune» com a dret vigent: l'experiència judicial d'Andorra i San Marino*, vol. I, p. 118, per a posar algun exemple. Segons el costum andorrà, el reconeixement de deutes se solia fer, normalment, en una escriptura privada (Jean-Auguste BRUTAILS, *La Coutume d'Andorre*, p. 96).

6. Esteve LÓPEZ MONTANYA i Joan PERUGA GUERRERO, *Diplomatari de la Vall d'Andorra*, vol. II, *Segle XIX*, p. 90-94.

7. Per a demostrar l'arrelament de la institució a la qual considera un mitjà posat des de fa molt temps a disposició dels andorrans per a liquidar una situació una mica molesta, Jean-Auguste Brutails recull tres exemples de liquidacions de 25 de juliol de 1477, 21 de març de 1488 i 27 de juliol de 1599, amb base en la cessió de béns (Jean-Auguste BRUTAILS, *La Coutume d'Andorre*, p. 307, nota 2).

8. «Ordenam, que tot Hom, e tota Fembra, Christia, o Jueu, o Sarrahi qui jur de aqui avant que no ha de que pagar, que sie feta crida ab trompas per la Ciutat, o per la Vila, o per lo Loc hon jurara, que aquell aytal ha jurat que no ha de que pagar, perço sie feta la crida de sus dita, que negu de aqui avant noy puxa esser enganat» (*Constitutions i altres drets de Cathalunya*, Barcelona, 1704 [reed. anastàtica: Barcelona, 1973], VII,15,1, p. 399, en les *Constitutions de Catalunya: Incunable de 1495*, VII,15,1 [aquí s'indica el cap. 18, núm. 16], f. 141r, ed. anastàtica amb un aclaparador i documentadíssim «Estudi introductori» de Josep Maria Font i Rius, Barcelona, 1988, p. 355).

9. Jean-Auguste BRUTAILS, *La Coutume d'Andorre*, p. 298.

10. Antoni FITER i ROSSELL, *Manual Digest*, any 1748. Seguim l'edició prologada per Josep Maria de PORCIOLES i COLOMER, Andorra, 1987. Vegeu Nemesi MARQUÈS, «El "Manual Digest" i la teoria de la raó d'estat», *Quaderns d'Estudis Andorrans*, núm. 3 (1978), p. 75-83.

11. Antoni PUIG, *Polítar andorrà*, Andorra, 1983 (transcripció, introduccions i notes de Lídia Armengol, Manuel Mas i Antoni Morell, i «Pròleg» de Marc Vila i Riba).

12. *Manual Digest*, III,6,2, f. 279, i *Polítar andorrà*, II,5, p. 120-121. Brutails indica que el legislador català havia abolit l'execució personal en matèria civil al segle XIII, llevat d'algunes excepcions en préstecs i contractes privilegiats. Pel que sembla, aquesta abolició va tenir lloc més tard a Andorra, ja que (com hem dit) l'autor del *Polítar* va trobar útil especificar que no tindria lloc la presó per causa de deutes civils. Així, l'execució personal privada i convencional ha persistit durant molt

La falta de liquiditat per parts dels deutors augmentava les dificultats perquè es lliuressin de les seves obligacions. Els creditors tractarien de cobrar en efectiu, però si això no era possible s'acudia als béns mobles o immobles. Per regla general, el deutor preferia cedir les seves terres als seus mobles per a evitar una situació propera a la mendicitat. La preferència dels creditors era radicalment oposada, sobretot si s'assimila la venda judicial a una venda a carta de gràcia, com veurem més endavant. Trobem, per tant, interessos contraposats, i a l'edat mitjana el dret consuetudinari semblava inclinar-se a favor dels creditors, de manera que el que prescrivía era executar, en primer lloc, els mobles.¹³ Per un costum, sembla que inspirat en el dret català, els animals i les eines de conreu i la casa del deutor eren els últims a ser embargats.¹⁴ Van ser tres decrets del bisbe d'Urgell Josep de Boltas,¹⁵ entre els anys 1785 i 1786, els que van regular el procediment que havien de seguir els batlles en l'execució dels béns per causa de deutes,¹⁶

temps a les Valls, igual que a França, amb el nom d'*hostatge*, encara que hagi desaparegut totalment en l'Andorra contemporània. Brutails comprova, per mitjà d'algun manuscrit que situa en el segle XVII, que aleshores la institució encara subsistia, però bastant atenuada, ja que troba algunes prescripcions relatives a la intervenció del batlle per a vetllar pel compliment de l'acord. L'*hostatge* andorrà no era un empresonament, sinó que responia, més aviat, a un arrest o una detenció i podia portar una multa si el deutor infringia els seus termes (Jean-Auguste BRUTAILS, *La Coutume d'Andorre*, p. 85-87). Sobre la *contrainte par corps* en el dret francès, vegeu P. ZAMBRANA, «Histoire de six articles du Code civil français: les droits du débiteur, honneur et contrainte par corps», *Revue Historique de Droit Français et Étranger*, núm. 82, tom 4 (octubre-desembre de 2004), p. 589-612. Per a conèixer la seva història, es pot acudir al treball de Denis-Charles DUVERDY «Dissertation sur la contrainte par corps, sur son histoire et son application en matière civile, commerciale, administrative, militaire, constitutionnelle, internationale et criminelle», París, Université de Paris, 1852 (tesi doctoral). Consulteu un tractament bastant complet de la matèria a Michel BURG, *Considérations sur la Contrainte par corps en matière de dettes dites commerciales*, París, 1820, i, particularment, A. DEROUET, «De la Contrainte par corps. Étude historico-légale sur la question de son maintien ou de sa suppression», *Revue Pratique de Droit Français*, núm. XX (1865), p. 451-468 i 500-536, Jules GUILLEMOT, *De la Contrainte par corps*, París, 1859, i J. LEVEILLE, «De l'Abolition de la Contrainte par corps (à propos de la loi projetée)», *Revue Pratique de Droit Français*, núm. XXII (1866), p. 305-332.

13. Jean-Auguste BRUTAILS, *La Coutume d'Andorre*, p. 300-301.

14. Confirma aquest costum un decret del Consell General de 23 de març de 1880. Vegeu Jean-Auguste BRUTAILS, *La Coutume d'Andorre*, p. 301, nota 2.

15. Hi ha uns apunts sobre la política legislativa de Josep de Boltas, sense referència als decrets que ens interessin, a Lúcia ARMENGOL, Manuel MAS i Antoni MORELL, *El Consell General (1682-1979)*, p. 54-55.

16. Sobre el tradicional paper del batlle en les execucions de béns, vegeu *Manual Digest*, II,6, f. 209-211, i *Polítar Andorrà*, II,5, p. 113-115. Es comprova també en el document transcrit per Esteve LÓPEZ MONTANYA i Joan PERUGA GUERRERO, *Diplomatari de la Vall d'Andorra*, vol. II, *Segle XIX*, p. 90-94, on el batlle entrega la possessió d'un conjunt de béns d'un deutor al comissionat del Comú, com a pagament dels deutes que aquell tenia amb el Comú. Consulteu, si voleu aprofundir més, els manuscrits que reproduïx Jean-Auguste BRUTAILS a *La Coutume d'Andorre*, p. XLVIII-LX,

i en els quals es feia referència a l'embargament¹⁷ i a la venda o cessió de béns per via judicial.¹⁸

núm. XXVI i XXVII. Quant a l'evolució del procediment executiu andorrà, incloent-hi aspectes terminològics i formalitats, amb la tendència a substituir la presència personal per notificacions escrites, vegeu les p. 298-300. Fins i tot el Codi de procediment penal, aprovat pel Decret de 16 de febrer de 1989, recull en els articles 120 a 125 una sèrie de normes comunes relatives als embargaments on el batlle desenvolupa un paper fonamental a l'hora de determinar si l'embargament es fa extensiu a fruits i rendes (a més dels immobles) (art. 120), de nomenar la persona encarregada d'administrar els béns mobles embargats (art. 121) o d'establir la manera d'administrar els sembrats i les plantacions (art. 122), al marge d'exigir a l'administrador dels béns embargats que presti fiança del bon desenvolupament del seu càrrec i de fixar la seva retribució (art. 124). Aquest codi va ser modificat per la Llei de 10 de desembre de 1998, publicada el 7 de gener de 1999, per la qual el batlle conservava les seves competències en relació amb l'embargament de béns, de manera que podia decretar-lo per a respondre a una possible responsabilitat civil en relació amb el procediment penal, amb independència que es prestés o no fiança (art. 112 i 113). A més, el batlle podia adoptar les mesures necessàries per a assegurar la conservació en bon estat dels béns embargats i dels seus fruits i les seves accions i, si fos necessari, podia nomenar un administrador (art. 116), al qual podia exigir fiança i fixar una retribució en el sentit de l'article 124 anterior (art. 117). El Codi de procediment ha estat modificat recentment per la Llei 10/2005, de 21 de febrer, publicada el 23 de març, sense que s'hagi vist afectada la matèria que ens ocupa.

17. Brutails refereix l'embargament com el mitjà empleat comunament per a assegurar l'execució i explicita que podia ser practicat en qualsevol moment del procediment, segons la seva categoria (els diferents tipus de procediment es detallen en un extracte del manuscrit que reproduïx a les p. LVI-LX, núm. XXVII); a més, precisa les característiques de l'embargament preventiu. Indica que l'embargament és un acte del procediment que no està sotmès a cap deliberació, cosa que podria ocasionar abusos. Corresponia practicar-lo al nunci o al cònsol de la parròquia, amb la confirmació d'aquest darrer, el qual actuava en nom del batlle, malgrat que li retia comptes amb posterioritat. Segons l'opinió de Brutails, el nunci havia de fer inventari de l'embargament i havia de remetre'l a l'escrivà per tal que fos transcrit en forma legal, encara que això no solia ser observat. Quan el deutor no inspirava confiança, es nomenava un dipositari dels béns embargats. L'embargament civil tenia una durada d'un mes, i si en aquest termini no havia conclòs el plet, es podia renovar amb noves costes (*La Coutume d'Andorre*, p. 295-298). Respecte a l'embargament sense intervenció de la justícia (*clausula de constitut* andorrana), vegeu les p. 88-90. Arriba un moment que l'embargament no és només un mitjà de garantia del crèdit, sinó que esdevé una autèntica mesura coercitiva (p. 300).

18. Els recull, juntament amb altres disposicions, Cebrià BARAUT, «Lleis referents a les valls d'Andorra promulgades pels coprínceps episcopals durant els segles XVII-XIX», *Quaderns d'Estudis Andorrans*, núm. 4 (1979), p. 19-69. Anteriorment, els reproduïa Jean-Auguste BRUTAILS, *La Coutume d'Andorre*, p. XXIV-XXVIII, núm. XII-XIV. Conté alguna referència a aquests decrets Lúcia ARMENGOL, *Una mostra del nostre llegat històric*, p. 73 (pròleg de Philippe Wolff). Com a dada marginal, són interessants les reflexions que fa aquesta autora sobre el caràcter material i espiritual dels deutes en relació amb la clausula testamentària de pagament de deutes, a *Comportaments socials i mentalitats col·lectives: Els llegats eclesiàstics andorrans del s. XIX*, Andorra, 1988, p. 65-70. En una línia similar, vegeu Jean François GALINIER-PALLEROLA, *La religion populaire en Andorre: XVIIe-XIXe siècles*, París, 1990, p. 105 («Préface» de Bartolomé Bennassar).

El Decret de 23 de juliol de 1785 establia les formalitats i sobretot l'ordre que havien d'observar els «bayes y demás Justicias» en les execucions per qualsevol tipus de deute. La raó era que en dites execucions no es guardava «el orden conveniente con arreglo a las circunstancias del país», sinó que es procedia de manera indistinta, «sin atención ni preferencia entre raíces o muebles, preciosos o no preciosos». Així, s'ordenava que es procedís en primer lloc contra els béns immobles (finques i béns seents), i només si el deutor manqués d'aquests últims o aquests no fossin suficients per a cobrir el total d'allò degut, contra els mobles i els fruits. S'intentava evitar que els deutors quedessin reduïts a la més absoluta misèria.¹⁹ A més, el mateix decret disposava que el seu incompliment seria sancionat amb una pena de cinquanta lliures i la nul·litat d'allò actuat, sense que fos possible renunciar a aquest benefici per parts dels deutors.

Directament relacionat amb la cessió de béns es troba el Decret d'11 d'agost de 1785, també del bisbe Josep de Boltas,²⁰ d'acord amb el Consell General, que autoritzava una doble derogació de la regla anterior. Prescrivia el cobrament cada any, a comptar des del dia del venciment, de les pensions i els rèdits anuals, a risc de perdre el dret sobre aquests mateixos i quedant els deutors lliures de tota obligació, amb la qual cosa es declarava inaplicable l'ordre de l'execució prescrit en el decret anterior, el qual, per tant, modificava en part. La raó d'aquesta disposició era que si es permetia als amos de censals, censos i altres imposicions i als arrendadors que cobressin el que estimessin oportú, sense assenyalar cap terme, es corria el risc que molts, per compassió o per mala fe, dilatessin el cobrament fins al punt d'«igualar y aun exceder al de la suerte principal», la qual cosa obligava el deutor a desamparar tots els seus béns (cases i possessions) i a fer cessió d'aquests als censalistes i propietaris, amb la qual cosa es convertia en un autèntic captaire o masover. Per aquest motiu, es va establir que la falta de cobrament en el termini d'un any feia perdre qualsevol dret o acció corresponent als rèdits i les pensions vençuts, sense necessitat de cap sentència ni cap declaració addicional respecte a aquesta qüestió. Precisament, per a evitar que hi hagués endarreriments en els cobraments, es va prescriure que, en aquests casos, no s'observés l'ordre d'execució indicat en el decret anterior, ja que no va ser previst per a aquestes circumstàncies particulars, «ni tampoco en el pago de otras deudas cuya suma no exceda la cantidad de 20 libras barcelonesas». L'incompliment d'aquesta norma comportaria la pena de cinquanta lliures.

19. El Decret diu textualment: «[...] resultando de esta inobservancia el que muchos de nuestros vasallos quedan enteramente aniquilados i sin auxilio para poder subsistir, reducidos a la clase de mendigos.»

20. Jean-Auguste Brutails confon en el text la data d'aquest decret i parla del 21 d'agost (*La Coutume d'Andorre*, p. 302). No ho fa quan reproduceix el Decret a les p. XXIV-XXVI.

En virtut d'un nou decret de 19 de juny de 1786 i a petició del Consell General, el bisbe Josep de Boltas va modificar els decrets anteriors, davant dels perjudicis i inconvenients que podria ocasionar el seu compliment puntual. Així, la clàusula per la qual no es podien executar els béns mobles quan el deute excedia les vint lliures barcelonines, es va ampliar fins a vuitanta lliures. D'aquesta manera, es podria executar tota classe de béns (indistintament mobles i immobles)²¹ per a pagar qualsevol deute que no excedís dita suma, i si el deute era superior a vuitanta lliures barcelonines, se seguiria l'ordre d'execució previst en el Decret de 23 de juliol de 1785. Quant al termini d'un any per al cobrament de rèdits i pensions recollit en el Decret d'11 d'agost de 1785, es va ampliar a tres anys a comptar des del venciment.²²

El 19 d'abril de 1786, Guillem Armengol, pagès de Sispony, parròquia de la Massana de les Valls d'Andorra, dirigia una súplica al bisbe Josep de Boltas en relació amb els deutes del seu pare, Damià Armengol, que es trobava absent. Els creditors es van presentar a concurs per a executar els béns seents del deutor, que van ser cedits fins a cobrir els deutes. Com que Damià Armengol havia mort i era hereu universal el seu fill Guillem, la pretensió d'aquest era recobrar els béns venuts, per la qual cosa s'oferia a pagar allò degut i demanava que es fes la reivindicació corresponent als creditors, que, pel que semblava, no estaven tots d'acord. El bisbe va demanar un informe al Consell General el 21 d'abril de 1786 sobre el mode de procedir en aquests casos, i la resposta va ser de data 27 de novembre del mateix any. En aquesta resposta, el Consell al·ludia als pagaments fets per concurs de creditors, als quals identificava, en sentit vulgar, amb les cessions de béns, i referia el costum de temps immemorial que els propietaris de béns seents cedits als creditors tenien el termini d'un any i un dia per a recuperar dits béns, pagant allò degut i amb l'estimació prèvia d'«expertos nombrados por la Justicia», en la qual el deutor perdia la quarta part en favor del creditor. Si es tractava de béns mobles, el termini era d'un mes i un dia, sense que el deutor perdés res. Estaríem, per tant, davant d'una excepció als efectes tradicionals de la cessió de béns, segons el dret comú,²³ davant d'una espècie de

21. El problema és que no s'especifica a qui correspon l'elecció, i sembla difícil cobrir aquesta llacuna, encara que es podria reivindicar per a ambdues parts el dret a arribar a un acord sobre el tema (Jean-Auguste BRUTAILS, *La Coutume d'Andorre*, p. 303).

22. Sobre les interpretacions diferents i errònies a l'hora d'aplicar aquests decrets que porten a dividir el deute per a executar mobles fins a vuitanta lliures i immobles per a la resta, vegeu Jean-Auguste BRUTAILS, *La Coutume d'Andorre*, p. 303.

23. Així ho considera R. V. D. Fra Tomàs Junoy, qui, en relació amb la legislació aplicable a Andorra, precisa que se segueixen les lleis, els usos i els costums de Catalunya, i, si aquests falten, el dret general i comú, llevat que per ús, costum o privilegi s'estableixi alguna excepció, com

cessió a «carta de gràcia», pel seu caràcter revocable²⁴ i per analogia amb la venda d'aquesta naturalesa, tan comuna en el dret andorrà.²⁵ Passats els terminis esmentats, els béns quedaven en poder del creditor, encara que es coneixen casos concrets en què es va permetre que el deutor recuperés els béns amb posterioritat, però sempre com a supòsits excepcionals, de manera que quedava expressament prohibit que tornessin a repetir-se en endavant (pels perjudicis que podrien ocasionar-se) en virtut d'un decret del bisbe Joan Garcia de Montenegro, a pesar de les referides dispenses concedides pels seus predecessors. A més, es va establir que el deutor perdés tan sols el cinc per cent dels béns cedits, i no la quarta part, com acostumava a fer-se.

En una altra ocasió, en un informe del Consell General es feia al·lusió expressa a un decret del bisbe Josep de Boltas sobre cessions de béns de 9 de juny de 1793. L'objectiu era que el cedent no quedés en la indigència i, per aquest motiu, se li permetia que cultivés les terres cedides, sempre que ho fes «a uso y

succeeix en matèria de cessió de béns, on, per un privilegi concedit pel bisbe Boltas i confirmat pels seus successors, el deutor pot recobrar la seva finca, encara que hagin passat molts anys (no es precisen quants), sempre que pagui al creditor el preu pel qual li va ser adjudicada (*Relació sobre la Vall de Andorra*, Tolosa, 1838, 1a ed.; Andorra, 1983, 2a ed., p. 74). En un sentit idèntic, vegeu Lluís Dalmau de Baquer, el qual afirma que «la legislación de Andorra es el derecho común, canónico y romano; exceptuándose únicamente los casos en que uno y otro han sido derogados por el uso y costumbre con fuerza de ley o por privilegio especial», de manera que la cessió de béns és un exemple de dita derogació, quant al dret del cessionari (deu referir-se al cedent) de reivindicar els béns cedits, «aun después de transcurrido muy largo tiempo, para lo cual le basta satisfacer la deuda que había dado lugar a la cesión» (Lluís DALMAU DE BAQUER, *Historia de la República de Andorra*, p. 63). No fa cap al·lusió a l'origen ni a la data del privilegi, ni tampoc al termini. Ambdós parlen de la possibilitat de recuperar els béns cedits després de molt de temps. No obstant això, en l'informe del Consell General es concreta un termini d'un any i un dia. Més endavant tornarem a parlar d'aquesta qüestió.

24. Sobre l'ús d'aquesta expressió, en consideració a la revocabilitat de l'acte, consulteu Jean-Auguste BRUTAILS, *La Coutume d'Andorre*, p. 204, nota 6 (cf. documents recollits a les p. XXII-XXIII, núm. XI, i XXIX-XXXII, núm. XVI), i Paul OURLIAC, *La Jurisprudence civile d'Andorre: Arrêts du Tribunal Supérieur de Perpignan: 1947-1970*, Andorra la Vella, 1972, Sentència de 8 de maig de 1961, p. 134, núm. 12.

25. Segons Brutails, la retrovenda era antigament objecte d'un acte especial que es denominava *instrumentum gratie redimendi*, *instrumentum gratie*, o carta de gràcia, i és per això que va passar a ser coneguda com a venda a carta de gràcia (Jean-Auguste BRUTAILS, *La Coutume d'Andorre*, p. 202-203). Per a Ourliac, encara que coincideix que l'expressió «carta de gràcia» designa el caràcter provisional i revocable que es reconeix a un acte, és en la pràctica notarial un contracte diferent de la venda comunament denominada *instrumentum gratie*, i, a més, precisa que «esta terminologia no es, como parece creer Brutails, propia de Andorra, sino que es recibida en toda Cataluña» (Paul OURLIAC, *La Jurisprudence civile d'Andorre: Arrêts du Tribunal Supérieur de Perpignan: 1947-1970*, Andorra la Vella, 1972, Sentència de 8 de maig de 1961, p. 134, núm. 12).

práctica de perito agricultor, dando las fianzas correspondientes sino se tiene plena satisfacción del sujeto».

Els decrets del bisbe Boltas de 23 de juliol de 1785, 11 d'agost de 1785 i 19 de juny de 1786 va ser derogats pel bisbe d'Urgell Simeó de Guardiola, per mitjà d'un decret de 20 d'octubre de 1839, a petició del Consell General i tenint en compte el dictamen del seu assessor Sebastià Serret que ordenava que en les matèries legislades per aquells es procedís segons el dret comú.²⁶ El problema es va replantejar quan Salvador Teixidor va acudir al síndic general per a reclamar l'aplicació dels referits decrets amb vista a la prescripció triennal. Per aquest motiu, es va sol·licitar un informe (de data 19 de setembre de 1839) a l'assessor episcopal i del Consell General, Sebastià Serret, en el qual es constata que «no existe ejemplar en las curias de los tribunales civiles, ni memoria entre los más ancianos del país de haberse puesto en práctica las disposiciones que dichos Decretos contienen, habiéndose los bailes y demás jueces superiores ceñido constantemente a los principios y reglas del Derecho común en sus decisiones sobre pago de pensiones de censos, censales de tierras enfitéuticas o arrendadas, lo mismo que en todos los demás puntos de Derecho». Per aquesta raó, conclou que havia caducat la força dels decrets esmentats «por la costumbre y la práctica judicial en contrario» durant molt anys, i que si es consideressin les disposicions útils i avantatjoses per al bé general, seria necessari que el Consell acudís al príncep sobirà per a suplicar el seu restabliment. Davant d'això, el bisbe Simeó de Guardiola va considerar que, davant del canvi de circumstàncies, aquestes normes, tal vegada útils en el seu moment, podrien ser molt perjudicials per als drets dels creditors i podrien «favorecer la mala fe de los deudores que escudados con lo dispuesto en estos decretos inventarían mil pretextos para eludir el pago de las prestaciones enfitéuticas en el tiempo prescrito y señalado en ellas, con el fin de que pasado el término se hallasen libres de la obligación del pago». Malgrat aquesta derogació expressa, sembla que els decrets van continuar aplicant-se posteriorment i, a títol de llei o de costum, van continuar en vigor.²⁷

La legislació relativa a aquesta matèria es completa amb un decret del bisbe Josep Caixal i Estradé de 4 d'agost de 1854 pel qual les pensions dels censals es rebaixaven del «cinc per cent al terç i tres per cent», davant les repetides súpliques dels particulars, que es queixaven d'un excés de càrrega i tenint en

26. Es refereix, sense gaire més comentaris, a Lúdia ARMENGOL, *Una mostra del nostre llegat històric*, p. 84. Recull la qüestió completa Cebrià BARAUT, «Lleis referents a les valls d'Andorra», p. 44-47.

27. Cebrià BARAUT, «Lleis referents a les Valls d'Andorra», p. 25, i Jean Auguste BRUTAILS, *La Coutume d'Andorre*, p. 302, nota 4.

compte la disminució del valor de les terres. De la mateixa manera, el termini de la seva prescripció s'establia en vint-i-cinc anys per als seculars i trenta-nou per als que no pertanyien a esglésies o fundacions pies, segons el dret canònic.²⁸

Després de l'embargament dels béns, hi havia dos modes de destinar-los a l'extinció del deute, tant si es tractava de béns mobles com si es tractava de béns immobles: l'adjudicació directa als creditors o la venda en subhasta. A Andorra, els immobles només eren subhastats per al cobrament de crèdits derivats d'assumptes penals, multes o costes judicials. En matèria civil, únicament se subhastaven els mobles, amb algunes excepcions per a l'or, la plata o el blat, per a evitar la seva devaluació.²⁹ Quan els crèdits havien de ser satisfets amb immobles, el batlle, el nunci i l'escrivà es traslladaven a la localitat corresponent per a instar el deutor, per última vegada, al pagament. Si no el feia efectiu, el creditor tenia la facultat de precisar quin immoble volia que li fos adjudicat, i podia fins i tot elegir una part d'un immoble. El batlle ordenava buscar dos perits, que generalment eren elegits entre les autoritats de la parròquia. Els perits havien de prestar jurament sobre la creu i determinar la quantitat total: principal del crèdit i costes del procediment, del peritatge i de l'execució. Després apreuvaven l'immoble o la part d'aquest el valor de la qual, reduït en una quarta part,³⁰ atenyés l'import del crèdit. El batlle agafava el nou propietari i formalitzava l'acte de presa de possessió.³¹ De la mateixa manera, la subhasta anava precedida de la intervenció de perits. Les subhastes eren anunciades per mitjà de cartells col·locats en llocs visibles de les parròquies. El dia establert, el batlle, assistit per l'escrivà i el nunci, obria la subhasta. El nunci assenyalava tres vegades el bé i el preu. Si no es presentava cap postor per aquest preu, es procedia a una segona subhasta i fins i tot a una tercera. L'interval entre aquestes havia de ser d'un mínim de nou dies per als béns immobles i de tres per als mobles.³²

28. Vegeu el text del Decret a Cebrià BARAUT, «Lleis referents a les valls d'Andorra», p. 52, i a Jean-Auguste BRUTAILS, *La Coutume d'Andorre*, p. XXVIII-XXIX, núm. XV, així com la concisa al·lusió de Lídia ARMENGOL, *Una mostra del nostre llegat històric*, p. 87.

29. Seguim en aquesta matèria l'exposició de Jean-Auguste BRUTAILS, *La Coutume d'Andorre*, p. 303-304.

30. Cf. Jean-Auguste BRUTAILS, *La Coutume d'Andorre*, p. 208-209, 301-302 i 305.

31. Jean-Auguste BRUTAILS, *La Coutume d'Andorre*, p. 304-305. Vegeu el document que reproduceix a les p. VI-VIII, núm. III, de 14 de juny de 1783, d'adjudicació de terres pel batlle en pagament de deutes, després de la seva valoració.

32. Brutails indica que aquest procediment data en el seu conjunt de l'edat mitjana, però sembla que ha sofert algunes modificacions, a partir del *Polítar* (cf. *Polítar andorrà*, II,5, p. 113-114), ja que es podien adjudicar els béns al creditor abans de la tercera subhasta (Jean-Auguste BRUTAILS, *La Coutume d'Andorre*, p. 305-306).

D'altra banda, hi havia la possibilitat que el deutor confiés els seus béns al tribunal com a garantia del compliment de les seves obligacions, i apareixia així la referida *cessio bonorum*. La iniciativa podia partir de qualsevol creditor o del mateix deutor (amb independència, en un principi, que fos o no comerciant) que es veia en la necessitat de posar fi a les reclamacions dels seus creditors, per a la qual cosa es presentava davant del batlle i entregava a aquest tots els seus béns. Al seu torn, el batlle disposava de la possibilitat de nomenar un administrador per als béns cedits, si bé aquesta mesura no era obligatòria, ja que podien quedar a les mans del mateix deutor. La cessió es feia pública perquè arribés al coneixement de tots els creditors i aquests poguessin fer valer les seves previsions presentant els seus títols en un termini de trenta dies.³³ No obstant això, no estaven obligats a comparèixer, llevat que es tractés d'un crèdit hipotecari, ja que podien perdre el privilegi.³⁴ L'actiu, després de ser valorat i inventariat, era repartit entre els creditors demandants, els quals rebien del batlle la possessió dels immobles, i els que no havien estat totalment satisfets podien perseguir posteriorment el pagament complet del seu crèdit.³⁵ La cessió havia de ser total i fins i tot es podien reclamar els immobles que havien estat venuts fraudulentament.³⁶ L'ordre de prelació de crèdits després de la cessió va esdevenir una qüestió complexa, segons el costum andorrà, ple de contradiccions en aquest sentit, i es trobaven a faltar la precisió i la minuciositat de les lleis escrites, ja que

33. Jean-Auguste BRUTAILS, *La Coutume d'Andorre*, p. 307-308. Sobre la publicitat de la cessió, és interessant l'edicta que reproduïx el mateix Brutails, on es dona a conèixer que cert deutor havia dipositat tots els seus béns en poder del batlle amb la finalitat que concorressin tots els creditors en el termini de trenta dies amb els seus crèdits respectius per tal que s'establís la prelació conforme al temps i millor dret, sense que ningú pogués al·legar ignorància (p. LXII, núm. XXX). De la mateixa manera, es recull la compareixença d'un creditor a la cessió de béns feta per un matrimoni, amb els avantdits requisits de publicitat i dins del termini concedit a aquest efecte, a fi que li fos reconegut el crèdit i li fossin adjudicats els béns dels cònjuges (p. LXII-LXIII, núm. XXXI).

34. Brutails refereix la Sentència d'un batlle de 2 de març de 1889 on s'estableix que no es podia obligar el creditor a concórrer a la cessió de béns. En aquest cas, corria el risc de no cobrar, encara que se li permetia forçar el deutor al pagament, sempre que ho estimés convenient. També al·ludeix al Decret del Consell General d'1 de juliol de 1893, en el mateix sentit (Jean-Auguste BRUTAILS, *La Coutume d'Andorre*, p. 308, nota 3).

35. Cf. Jean-Auguste BRUTAILS, *La Coutume d'Andorre*, p. 308.

36. Segons Brutails, la cessió de béns andorrana encobrí moltes vegades certs actes inspirats en el frau i la mala fe. D'aquesta manera, el cedent podia arribar a acords amb el batlle per tal de mantenir en secret la cessió fins que tingués interès a oposar-la a tercers; també es dissimulava l'actiu amb vendes fictícies per tal de defraudar els creditors. Per això, es va promulgar el Decret de 25 de maig de 1889, on, com veurem, es va disposar que la cessió només havia de tenir lloc si l'actiu era inferior al passiu, el qual havia de ser avaluat per experts. Brutails no creu que aquesta norma arribés a aplicar-se (Jean-Auguste BRUTAILS, *La Coutume d'Andorre*, p. 308-309).

no sembla que dit costum hagués regulat de manera suficient les complexes operacions de la liquidació judicial. La graduació s'obtenia per mitjà de la combinació de dos elements: el millor dret, segons la naturalesa de l'obligació i les seves garanties, i la prioritat en el temps, segons la data de l'obligació. Els crèdits es repartien en grups prenent com a base el primer element i després se'ls assignaria, dins de cada grup, el seu rang cronològic. El problema era determinar quins eren els crèdits privilegiats. En aquest punt, les opinions són diverses. En principi, no hi hauria d'haver dubte respecte de la preferència dels títols que constaven en una escriptura pública enfront dels que apareixien en una escriptura privada, i respecte a la d'aquest enfront dels acords orals. No obstant això, la jurisprudència no sembla que fos uniforme respecte a aquesta qüestió, ja que la forma de l'instrument podria argumentar la credibilitat del títol, però no afectaria la naturalesa o la força de l'obligació.³⁷ Christa König insisteix que la *cessio bonorum* no era un procediment que tingués moltes simpaties entre els tribunals andorrans —per raons econòmiques—, ja que les seves costes eren inferiors a les de la fallida, i per això pràcticament va quedar reduïda a ser utilitzada per pagesos en una situació d'escassa solvència, endeutats per les circumstàncies diverses que propiciava el medi agrícola del país.³⁸ En els últims anys, Andorra mateix ha canviat ostensiblement el model agrícola de subsistència tradicional per una societat comercial, molt més competitiva, molt oberta al consum directe que es deriva de la presència de súbdits francesos i espanyols en el territori de l'Estat, i, concretament, la cessió de béns s'ha mostrat residual, un institut jurídic històric, raó per la qual ens interessava, si fos possible més, en el nostre cas.

Davant dels abusos que s'ocasionaven per l'absència de formalitats en les cessions de béns, amb la consegüent impunitat per als deutors fraudulents, es va promulgar el Decret de 25 de maig de 1889. En el seu article 1 s'establia que les cessions de béns únicament escaurien quan els deutes fossin iguals o superiors al valor dels béns, és a dir, per a evitar dits abusos només es permetia cedir quan l'actiu no superava el passiu. El deutor havia de presentar un inventari detallat de tot el seu patrimoni i l'import dels seus deutes,³⁹ i el batlle els valorava per a determinar si es complia el requisit establert, de manera que rebutjava la cessió

37. Recollim aquí, novament, les idees de Jean-Auguste BRUTAILS, *La Coutume d'Andorre*, p. 106-107. Consulteu totes les fases que segueixen la cessió en les Instruccions als batlles sobre la manera d'administrar justícia en matèria civil i penal que recull Brutails a les p. XLVIII-LVI, núm. XXVI, en concret p. LI.

38. Cf. Christa KÖNIG, *Das Zivil- und Verfahrensrecht in Andorra und die Probleme seiner praktischen Anwendung*, Frankfurt, Berna i Las Vegas, s/d, p. 178-179.

39. Decret de 25 de maig de 1889, art. 2.

en cas contrari⁴⁰ i instruïa la causa criminal corresponent si descobria abús o mala fe.⁴¹

Amb vista a la definició conceptual de la cessió de béns i a la seva importància en el dret andorrà, hi ha la Sentència de 30 de maig de 1958 del jutge d'Apel·lacions del Principat d'Andorra —segona instància judicial del país—, dictada per l'aleshores jutge titular d'Apel·lacions i en aquells moments alcalde de Barcelona, Josep Maria [Leandre Pere] de Porcioles i Colomer (1904–1993),⁴² la qual efectuava un enfocament poc innovador de la institució, ja que atenia els seus aspectes més bàsics i elementals i es remuntava als seus antecedents en el dret romà —amb base a C. 7,71,4,7 i 8—, on es qualificava de «*flexible* i de *miserabile auxilium*», i a la seva introducció per la Llei juliana com a benefici «en favor del deudor de buena fe con la finalidad de evitar los efectos de una ejecución rigurosa». Insistia en la referida possibilitat de recuperar els béns cedits mentre no s'hagués dut a terme la subhasta pública i la concessió d'una espera, que es denominaria a Catalunya *elogament* i a França *répits* i *quinquinelles*. No obstant això, negava la possibilitat d'un retracte (al qual hem al·ludit abans) una vegada els béns haguessin estat venuts segons el Digest 42,3,3 i 5, el Codi de Justinian 7,71 i la Novel·la 135. Malgrat això anterior —i aquí rau el nucli argumental—, no obviava que en l'edat mitjana s'admetia de vegades un «retracte de misericòrdia», inspirat per un «sentiment de cristiana pietat i commiseració», respecte al qual havia vist perduts béns pertanyents a la seva família des d'èpoques remotes, sempre que no hagués transcorregut molt de temps —no més d'un any— des de la consumació de la venda. Doncs bé, la Sentència considerava que aquests eren els antecedents del retracte excepcional introduït a Andorra en el termini d'un any i un dia, segons el que es conté en el *Manual Digest* i el *Politar Andorrà* en referir-se a la jurisdicció dels batlles,⁴³ encara que el jutge Porcioles no precisa que aquesta institució no és originària d'Andorra, sinó presa del dret franc, no del romà.⁴⁴ Substancialment, els efectes serien idèntics als del

40. Decret de 25 de maig de 1889, art. 3.

41. Decret de 25 de maig de 1889, art. 4.

42. El text de la Sentència ha estat publicat pel jutge delegat d'Apel·lacions Carles [Ignasi Ramon] OBIOLS I TABERNER (1903–1982), *Jurisprudència civil andorrana: Jutjat d'Apel·lacions: 1945–1966*, Andorra la Vella, 1969, p. 150–161, núm. XXIX. Carles Obiols i Taberner va ser, a més, president del Tribunal Superior de la Mitra d'Andorra des de 1974 fins a 1982.

43. *Politar Andorrà*, II,5, p. 114–115, i *Manual Digest*, II,6, f. 210.

44. Vegeu Paul VIOLLET, *Droit privé et sources: Histoire du droit civil français, accompagnée de notions de droit canonique, et d'indications bibliographiques*, París, 1893, p. 570–572. Consulteu Encarna ROCA TRIAS, «La supervivència de les Institucions romanes en el dret civil de Catalunya», a *Actes del I Simposi Jurídic Principat d'Andorra/República de San Marino: El «Ius commune» com a dret vigent: l'experiència judicial d'Andorra i San Marino*, vol. II, p. 735–754.

retracte convencional, que era l'únic admès a Roma, fins al punt que ambdues institucions s'anirien equiparant i adoptarien la nova el nom de l'antiga, de manera que passava a denominar-se *carta de gràcia*. Malgrat tot, el retracte, en cas d'execució o cessió de béns, seria una simple pràctica, no sempre observada, que va poder haver tingut configuració legal per mitjà d'un decret, atribuït al bisbe d'Urgell Josep de Boltas i datat el 1785 —que no serien el de 23 de juliol, ni el d'11 d'agost, de la lectura del qual no es dedueix, sinó un altre de dubtosa existència; encara que nosaltres apuntem altres disposicions, com hem vist anteriorment—,⁴⁵ de la mateixa manera que sí que va existir el posterior del cardenal Salvador Casañas, de 15 d'octubre de 1881,⁴⁶ relatiu a les execucions forçoses, on es confirma el suposat decret sobre la imprescriptibilitat de tota classe de vendes, amistoses o judicials.⁴⁷ La major part dels considerants de la Sentència estan referits a la prescripció del dret de retracte, i s'afirma —seguint opinions doctrinals com les de Jaume Càncer (1559-1631), Tomàs Mieres Mieres (1400-1470),⁴⁸ Elies i Ferrater i Bacardí Corbella— que les raons adduïdes en favor de la prescriptibilitat de la carta de gràcia contractual no són aplicables a les alienacions fetes com a conseqüència d'una cessió de béns,⁴⁹ i respecte a aquesta qüestió no es pot aplicar ni el criteri de *iure stricto*, ni una relació de semblança per la via analògica. No obstant això, en un altre dels considerants s'al·ludeix a una cessió *in solutum*, la qual cosa l'apartaria d'una característica essencial d'aquesta institució.⁵⁰

45. Cf. la resposta, abans comentada, del Consell General a la consulta del bisbe Boltas de 27 de novembre de 1786, per la qual s'admet el retracte en un termini no superior a l'any i un dia en cas de cessió de béns, recollida per Cebrià BARAUT, «Lleis referents a les valls d'Andorra», p. 44-46. Segons Baraut, les referències en sentències a un decret de 1785, atribuït a Josep de Boltas, sobre el dret de retracte en les vendes judicials, són incertes, i no consta que aquest hagués estat publicat, ja que en aquest cas no tindria sentit la consulta del mateix Boltas al Consell (p. 25). Cf. Jean-Auguste BRUTAILS, *La Coutume d'Andorre*, p. 210-211. Tornarem a insistir més endavant sobre la dubtosa existència d'aquest decret de 1785 en relació amb el comentari d'altres sentències. Vegeu també la nota 23.

46. Aquests eren moments convulsius a l'Estat andorrà, com reflecteixen Esteve LÓPEZ MONTANYA, Joan PERUGA GUERRERO i Carme TUDEL FILLAT a *L'Andorra del segle XIX (De la Nova Reforma a la Revolució del 1881)*, particularment al cap. 9, «La Revolució del 1881», p. 307-331.

47. Cebrià BARAUT, «Lleis referents a les valls d'Andorra», p. 25.

48. No té gaire sentit invocar Mieres en matèria de prescripció en aquest cas. El que va ser alcalde de Barcelona obvia la gran quantitat de coses que diu Mieres sobre la cessió de béns. Vegeu *Apparatus super Constitutionibus et Capitulis Curiarum Cathaloniae*, Barcelona, 1533, la *pars*, IVa *Collatio*, c. 20, f. 93r-97r. No obstant això, invoca com a doctrina les *Partidas*, que no són dret vigent a Andorra.

49. Carles OBIOLS I TABERNER, *Jurisprudència civil andorrana: Jutjat d'Apel·lacions: 1945-1966*, p. 154.

50. Carles OBIOLS I TABERNER, *Jurisprudència civil andorrana: Jutjat d'Apel·lacions: 1945-1966*, p. 156-157.

Per acabar, es fan unes reflexions breus sobre la possible morositat del creditor quan aquest impedeix que el seu dret es faci efectiu a causa d'una actitud passiva i negligent.⁵¹

Seguint el criteri romà i al·ludint al suposat Decret de 1785, confirmat per l'ulterior de 1881, al qual s'atribueix l'assimilació de la retrovenda en les vendes judicials a la retrovenda en les vendes amistoses, el Tribunal Superior del coprínep francès va establir, en una sentència de 9 de maig de 1961, que en una cessió de béns de 1835, com en els casos d'alienació duts a terme per la via de vendes judicials, la durada de la retrovenda no podia superar el període dilatori d'un any i un dia. I l'existència del Decret de 1785 continua sent problemàtica, ja que el text és desconegut, mentre que el segon mancaria de valor perquè emanava d'un subjecte que no podia per si mateix legislar en nom dels copríneps. Es recorre aquí, de nou, a la famosa prescripció d'un any i un dia molt arrelada en el dret històric francès, com acabem d'indicar. També en el *Polítar* i en el *Manual Digest*, segons hem dit, es conté el costum de les Valls que la persona els béns de la qual hagin estat executats té el termini d'un any i un dia per a recuperar-los, cosa que pot fer retornant al posseïdor la quantitat pagada per ell, llevat dels ramats i els immobles.⁵² A més, no sembla factible que els hereus del deutor que havia dut a terme una cessió de béns als seus creditors el 1835 intentessin exercir el 1945 —per al preu pagat aleshores— el rescat de tot o part del bé venut, mitjançant el reemborsament —al propietari actual del bé corresponent— de la quantitat que comportava la despesa de les construccions que s'haguessin dut a terme. En qualsevol cas, el Decret de 1881 no seria aplicable a una cessió de béns que data de 1835. La Sentència del batlle francès era de 24 d'abril de 1948, i la del jutge delegat d'Apel·lacions, referida anteriorment, de 27 de maig de 1958.⁵³ Està clar per al jutge, en un dels considerants de la resolució, que, pel que fa a la cessió de béns, després d'haver-se dut a terme l'adjudicació o l'atribució a un subjecte d'aquest bé determinat —de manera semblant a la que pogué produir-se si es tractés d'una venda judicial—,

51. Carles OBIOLS I TABERNER, *Jurisprudència civil andorrana: Jutjat d'Apel·lacions: 1945-1966*, p. 160-161.

52. *Polítar Andorrà*, II,5, p. 114-115, i *Manual Digest*, II,6, f. 210. No aprecia l'excepció Paul Ourliac, el qual afirma que el text del *Polítar* respon a un costum freqüent en la zona per a protegir els deutors enfront dels embargaments abusius, per la qual cosa és fàcil confondre aquest retracte de l'embargament amb la retrovenda convencional. No obstant això, creu bastant inexplicable que aquesta confusió hagi portat a admetre la perpetuïtat del rescat (Paul OURLIAC, *La Jurisprudence civile d'Andorre*, Sentència de 8 de maig de 1961, p. 135-136, núm. 12).

53. Vegeu Paul OURLIAC, *La Jurisprudence civile d'Andorre*, Sentència de 8 de maig de 1961, p. 123-132, núm. 12. Carles Obiols i Taberner al·ludeix a la Sentència de 30 de maig, no de 27 de maig.

no pot arribar a haver-hi el rescat de dit bé per al deutor insolvent, beneficiari solament de l'antic termini de gràcia.⁵⁴ La resolució judicial precisava la confirmació de la Sentència del jutge d'Apel·lacions de 27 de maig de 1958, en el sentit que la recuperació dels béns entregats per cessió no podia fer-se, llevat que es fes en un termini curt o com a màxim amb una demora de gràcia d'un any i un dia,⁵⁵ ja que l'opció d'un dret perpetu i imprescriptible esdevindria contrària a la lliure circulació dels béns i podria afavorir un clima d'inseguretat altament perjudicial per a la propietat immobiliària andorrana. Encara més inconcebible seria admetre un dret d'aquesta naturalesa que no pogués ser exercit. Comentant la Sentència, el professor Paul Ourliac considera que il·lustra a la perfecció els conflictes que poden existir entre les exigències de la vida econòmica moderna amb el desenvolupament del comerç i el costum tradicional, que aspirava a mantenir, abans que res, el patrimoni familiar, i com una clàusula de rescat podria suposar una greu amenaça per a qualsevol adquirent, situació que seria insuportable si aquesta es pogués exercir a perpetuïtat. Reconeix els mèrits de la resolució judicial en establir les regles a les quals ha de sotmetre's la retrovenda⁵⁶ i el seu abast

54. Paul OURLIAC, *La Jurisprudence civile d'Andorre*, Sentència de 8 de maig de 1961, p. 131, núm. 12.

55. «Dit et juge que tous droits et actions en justice non exercés pendant une période de trente ans, doivent être tenus pour prescrits, que cette prescription doit s'appliquer à l'exercice du droit de rachat comme à celui de tout autre droit, celui même de réméré à la suite de vente judiciaire ou d'attribution à la suite de cession de biens en pouvant être exercé, en tout cas, que pendant un temps assez court, considéré anciennement comme un simple délai de grâce d'un an et un jour» (Paul OURLIAC, *La Jurisprudence civile d'Andorre*, Sentència de 8 de maig de 1961, p. 131-132, núm. 12).

56. Cf. Paul OURLIAC, *La Jurisprudence civile d'Andorre*, Sentència de 8 de maig de 1961, p. 132, núm. 12. Brutails afirma que no hi ha cap contracte en l'Andorra contemporània de tanta importància i originalitat. Considera aquest tipus de contracte com aquell al qual recorren, amb caràcter general, els andorrans en situació de necessitat amb la finalitat d'aconseguir diner efectiu. Segons Brutails, per a explicar el seu desenvolupament és necessari conèixer l'«ànima» andorrana i l'afecció que tenen els andorrans a la «casa» i al sòl, de manera que, quan venen d'aquesta manera, sempre queda l'esperança que el bé pugui retornar a la família. Fins i tot és possible que el venedor adopti una sèrie de precaucions per a impedir que l'adquirent deteriori la propietat, per exemple, resservar-se la nua propietat dels arbres per a evitar que siguin tallats. A vegades, a Andorra i a Catalunya, aquesta classe de venda es coneix amb el nom d'*empenyament*. Per a Brutails, l'expressió no és jurídica, sinó que respon a la psicologia inherent a aquests contractes, sobretot tenint en compte que el venedor no es deslliga per sempre de l'immoble, amb la qual cosa l'operació podria fregar els límits d'un préstec emmascarat (Jean-Auguste BRUTAILS, *La Coutume d'Andorre*, p. 81 i 201-204). De vegades tenia lloc una venda a carta de gràcia combinada amb un arrendament. Per a evitar abusos i assegurar la legalitat d'aquestes vendes, es va imposar per mitjà del Decret de 30 de setembre de 1853 (ho recull Brutails a les p. I-III, núm. 1) que cap notari les admetés si no anaven precedides d'una valoració de l'immoble en qüestió feta per perits, els quals declararien nul·les totes les que no complissin aquest requisit. Però aquesta formalitat no sempre va ser observada

en cas de cessió de béns, i rebutja la validesa d'una facultat perpètua de rescat.⁵⁷ Reflexiona sobre l'ús corrent de la retrovenda a Andorra i a tot Catalu-

(Brutails posa com a exemple un document datat al voltant de l'any 1875, que reproduïx a les p. XLIII-XLIV, núm. XXIII). No obstant això, el Decret del Consell General de 12 de desembre de 1888 estableix que els immobles venuts sense dit requisit tornaran a la massa en cas de cessió de béns (p. 205 i nota 7).

57. Paul OURLIAC, *La Jurisprudence civile d'Andorre*, Sentència de 8 de maig de 1961, p. 133, núm. 12. Brutails indica que en el dret francès la durada del rescat no podia excedir els cinc anys. En el costum andorrà, l'acte de venda amistosa podia establir per al rescat un termini, transcorregut el qual la venda esdevenia definitiva. No obstant això, aquesta clàusula, freqüent a l'edat mitjana, és poc comuna posteriorment i, en no establir-se cap termini, la retrovenda es converteix en perpètua i imprescriptible, com succeïa en l'antic dret català. Respecte a les vendes judicials i al repartiment d'immobles que segueix la cessió de béns, el retracte seria legal. El termini per a exercir-lo en les vendes judicials planteja un problema complex. En altres temps era d'un any i un dia. A causa de la seva brevetat, el Consell General va sol·licitar, el 9 d'abril de 1770, que s'acordés excepcionalment per als andorrans que haguessin efectuat una cessió de béns, la facultat de recuperar els seus fons fora del termini legal «avent perdu la quarta». Aquestes derogacions de la llei comuna resultaven injustes i, per a evitar abusos, el bisbe Boltas va promulgar un decret que assimilava el rescat en les vendes judicials al de les vendes amistoses i assenyalava que aquest fos perpetu. Es tractaria del Decret de 1785 tantes vegades esmentat i que apareix referit en una carta del síndic al jutge d'Apel·lacions, de 13 de desembre de 1845, i en diverses decisions judicials. No obstant això, tal com es constata en la Sentència del batlle Jacques Casal de 6 d'agost de 1850, en la qual s'al·ludeix a la revocació de les adjudicacions de finques derivades de cessions de béns, no hi ha cap prova que el Decret de 1785 hagués estat publicat a les Valls. Conclou Brutails que, en realitat, no hi ha d'aquest decret cap prova positiva i que els que el mencionen solen declarar conèixer-lo «d'oïda», la qual cosa induïx a creure que potser hi va haver un projecte de decret que no va ser mai promulgat oficialment. Refereix que el 16 d'octubre de 1786 el Consell General donà poder a tres mandataris perquè avisessin el bisbe d'Urgell que «no es conveniente en el Valle dejar reivindicar los bienes que han sido adjudicados por cesiones de bienes». Per a evitar conflictes, el 1881, el bisbe d'Urgell se sentí amb l'obligació de confirmar el «supuesto Decreto de 1785» i «mantener el privilegio [...] de la venta a carta de gracia» i la seva perpetuïtat en les vendes judicials (Jean-Auguste BRUTAILS, *La Coutume d'Andorre*, p. 209-211 i p. 211, notes 1, 2 i 3). Després d'arribar a aquesta conclusió, Brutails reflexiona sobre els inconvenients d'aquesta perpetuïtat i sobre les nombroses complicacions i dificultats que comporta el mecanisme de la carta de gràcia, encara que no per això considera que hagi de ser suprimida, malgrat que no obvia els beneficis que es derivarien d'abolir la perpetuïtat. Els andorrans la justifiquen per una raó d'utilitat social. Podrien passar fins i tot segles abans que es recuperessin els béns venuts. Cita una sentència de 1898 en la qual s'ordenava el rescat d'un bé venut a carta de gràcia el 1691, i tot això basant-se en el costum. Partint de la hipòtesi que el bé es rescatés pel preu de venda, encara que ambdós preus fossin nominalment idèntics, els valors serien radicalment distints. Un altre problema és la identificació de l'immoble que es reclama després de tant de temps després de demostrar-se els drets com a hereu del venedor. Altres vegades, la cobdícia i la mala fe agreujarien els inconvenients i els propietaris podrien abusar de les facilitats que els proporcionava la retrovenda en combinació amb l'arrendament, ja que podrien vendre diverses vegades el mateix immoble, percebre el preu de molts adquirents i fer després una cessió de béns. En paraules de Brutails, «la carta de gracia es una amenaza constante para la propiedad andorrana» i cap contracte ha donat ocasió

nya⁵⁸ i sobre les connexions d'aquella amb el dret romà.⁵⁹ Ourliac no dubta de la validesa d'un pacte d'aquesta naturalesa sempre que hi hagi una estipulació ex-

a un nombre tan elevat de processos. Per aquests motius, estima útil limitar a un període raonable de trenta o quaranta anys la durada del dret de rescat, així com que els tribunals incrementin les exigències a l'hora de demostrar els drets del demandant i la identitat de l'immoble. El principi que ha presidit la formació del costum en aquestes matèries és el manteniment del patrimoni; no obstant això, el resultat és la inseguretat de la propietat territorial andorrana, que només es podria prevenir, en certa manera, garantint la publicitat del procés per a donar peu a les reivindicacions dels interessos de tercers (Jean-Auguste BRUTAILS, *La Coutume d'Andorre*, p. 216-221). Respecte a les dificultats de fixar el preu del rescat quan han transcorregut molts anys i d'aportar les proves oportunes, vegeu Paul OURLIAC, *La Jurisprudence civile d'Andorre*, Sentència de 8 de maig de 1961, p. 136, núm. 12. Sobre els motius de la venda amb possibilitat de retrovenda a perpetuïtat o venda a carta de gràcia en el costum andorrà i els seus inconvenients, consulteu Gaston COMBARNOUS, *Voyage aux états lilliputiens: Les vallées d'Andorre*, Montpellier, 1933, p. 110-111. El seu llibre va acompanyat d'una «Lettre-Préface» d'Isabelle Sandy (1884-1975).

58. Segons Ourliac, el pacte de retrovenda era freqüentment utilitzat a l'edat mitjana, però sempre era sospitos d'usura, la qual cosa va despertar els temors dels canonistes i va obligar la jurisprudència a establir una sèrie de criteris per a revelar l'autèntic preu després de la venda (Paul OURLIAC, *La Jurisprudence civile d'Andorre*, Sentència de 8 de maig de 1961, p. 133, núm. 12). Per contra, per a Brutails, a l'edat mitjana la venda amb pacte de retrovenda era coneguda però poc practicada i el termini per a exercir el rescat era fixat i, per norma general, bastant breu. No obstant això, en el moment en què escriu Brutails, aquest termini és pràcticament indefinit i les vendes a carta de gràcia de béns immobles són molt nombroses. Així, en el període comprès entre els anys 1844 i 1847, en els registres que analitza, van tenir lloc vint-i-sis vendes definitives i quaranta-vuit amb retrovenda (Jean-Auguste BRUTAILS, *La Coutume d'Andorre*, p. 201). En la seva anàlisi del rescat, Brutails precisa que, conforme a les regles de l'equitat, resulta just que, si l'adquirent efectua millores a l'immoble, aquestes, segons el cas concret i la seva necessitat, siguin abonades pel venedor (p. 206-208). També apunta que l'eventualitat del rescat disminueix el preu de la venda (p. 208-209). Sobre la possibilitat de cedir el dret al rescat, vegeu les p. 211-214. Una mostra de venda a carta de gràcia com a pagament d'un deute es recull a Esteve LÓPEZ MONTANYA i Joan PERUGA GUERRERO, *Diplomatari de la Vall d'Andorra*, vol. II, *Segle XIX*, p. 125-126. De la mateixa manera, trobem molts exemples d'escriptures de venda a carta de gràcia a *Arxiu Parroquial de la Massana*, Andorra la Vella, 1993, col·l. «Arxius Parroquials», núm. 1, p. 146-154, i a *Arxiu Parroquial d'Encamp*, Andorra la Vella, 1993, col·l. «Arxius Parroquials», núm. 2, p. 68-72. En la Sentència del Tribunal Superior de la Mitra d'1 de març de 1988 s'examina una venda a carta de gràcia que va tenir lloc el 16 de desembre de 1929 i en la qual es pretenia el rescat més de vint-i-sis anys després. Es planteja, després de constatar la vigència i la titularitat del dret del demandant, si escau o no una revalorització del preu en consideració al temps transcorregut. Per a resoldre aquesta qüestió, es distingeixen dues classes de venda a carta de gràcia: la que es denomina *empenyorament* o *fiducia cum creditore*, i la simple venda temporal. I es conclou que el cas en qüestió respon al segon tipus, sense complir cap funció de garantia, i que no escau la revisió judicial del preu (Lluís PUIG I FERRIOL, *Jurisprudència del Tribunal Superior de la Mitra*, Andorra, 1994, vol. III [1988-1991], p. 31-33).

59. Ourliac manté que, a aquest tipus de pràctiques, el dret romà tan sols hi va poder aportar una tècnica agafada del *pactum de retrovendendo*, més que no pas de la *fiducia cum creditore*, i no es consideren de manera expressa en el dret justinianeu, per la qual cosa no té sentit reflexionar

pressa; no obstant això, aquesta qüestió no és precisada per la Sentència, de manera que fa la impressió que la clàusula de retrovenda és utilitzada tan freqüentment que no és necessari mencionar-la.⁶⁰ Partint del fet que l'expressió «carta de gràcia» suposa l'existència d'un acte escrit, en el cas d'una cessió de béns això seria bastant improbable. La cessió, malgrat que encobreix frauds, hauria conservat el 1835 el seu antic rigor: havia de ser total, és a dir, s'havia de deixar el deutor completament desposseït. Segons Ourliac, la solució adoptada pel jutge d'Apel·lacions respon a un dret comú universal que regeix la prescripció i que es contenia ja en els *Usatges*, que fixaven en trenta anys el màxim per a les vendes a carta de gràcia de béns mobles o immobles. De la mateixa manera, el Decret del Consell de les Valls de 19 de desembre de 1884 establia el temps legal de la prescripció en trenta anys. El Tribunal Superior de Perpinyà per a Andorra considera que el dret de rescab pot ser assimilat a un *dominium* de càrrega reial que grava les finques i disminueix el seu valor en una quarta part, i el no-exercici d'aquest dret en el termini de trenta anys allibera la propietat d'aquesta càrrega. No obstant això, Ourliac adverteix que l'argumentació utilitzada pel Tribunal Superior resulta poc convincent, ja que estableix que la idea de la perpetuïtat es basa en l'acord tàcit dels contractants i que aquest acord és impossible de mantenir per la transformació de les condicions de vida, per la qual cosa per a Ourliac és millor principi haver establert una criteriologia en virtut de la qual aquell costum —l'origen fosc del qual no permet una interpretació correcta des del punt de vista de la cessió, de l'*actio in factum* i de l'*actio fiduciae* (això ja no ho apunta Ourliac, sinó que ho fem nosaltres, però pensem que pot inferir-se del seu comentari) i tampoc no s'ajusta al dret romà o comú vigent a Andorra— ha estat modificat perquè no era raonable i no responia a un consentiment unànim.⁶¹ El que no precisa el catedràtic francès —ni es dedueix d'allò escrit per ell— és si s'ha de portar a terme per la via de la interpretació judicial o per modificació del costum corresponent per mitjà dels usos, i si seria necessària l'aprovació d'un nou decret per part dels prínceps.

sobre l'*actio fiduciae* o sobre les accions pretorianes. Els notaris catalans van utilitzar el terme *carta de gràcia* per a designar el pacte de rescab, però és difícil trobar en aquell un acord de la *fides* romana (Paul OURLIAC, *La Jurisprudence civile d'Andorre*, Sentència de 8 de maig de 1961, p. 133-134, núm. 12).

60. Paul OURLIAC, *La Jurisprudence civile d'Andorre*, Sentència de 8 de maig de 1961, p. 134, núm. 12.

61. Paul OURLIAC, *La Jurisprudence civile d'Andorre*, Sentència de 8 de maig de 1961, p. 137, núm. 12. Quant a la prescripció, vegeu també la Sentència d'1 de febrer de 1963, p. 138-144, núm. 13.

La Sentència del Tribunal Superior de la Mitra de 25 d'abril de 1979⁶² considera la diferència existent entre cessió de béns i dació en pagament⁶³ segons el caràcter *pro solvendo* o *pro soluto* de cada figura, respectivament. A més, distingeix la dació en pagament de la novació objectiva pel fet que la primera suposa simplement la substitució de l'objecte de compliment, i no de l'obligació en si mateixa, és a dir, que en lloc de pagar en efectiu la quantitat deguda, s'entrega un bé concret en pagament del deute, mentre que en la segona es produeix «la total substitución de la relación obligatoria» per una altra, de manera que el deutor queda vinculat a una nova obligació. Afegeix que la dació té lloc en la fase de compliment del contracte i la novació es refereix a la constitució d'aquest, de manera que l'obligació originària queda extingida en ser substituïda *ipso iure* per una de nova, per a la qual cosa s'exigeix l'*animus novandi*, que ha de quedar perfectament provat sense que pugui presumir-se. Considera la *cessio bonorum*, amb base en el *Digest*, com a *cessio solvendi causa*, en contraposició amb el que denomina *cessio in solutum* (referint-se a la dació), en la mesura que, realitzada la primera, el deute queda subsistent en la part no cobrada, després de la liquidació dels béns cedits. En el segon supòsit, en canvi, el deute s'extingeix de manera immediata, fins al punt que, si el cessionari queda insatisfet, no pot dirigir-se ja contra el cedent, ja que «en esta modalidad contractual debe sufrir los efectos que le puedan resultar desfavorables». No obstant això, en el cas concret considerat per la Sentència hi ha una «auténtica *datio in solutum* porque ésta re-

62. Lluís PUIG I FERRIOL, *Jurisprudència del Tribunal Superior de la Mitra*, Andorra, 1990, vol. I (1975-1984), p. 125-129. Es recullen en aquest volum altres sentències relacionades amb el reconeixement de deutes (Sentència de 9 de maig de 1975, p. 49-52) o amb la morositat del deutor, amb el consegüent pagament dels interessos legals i la protecció preventiva del dret del creditor, i es precisa que la lesió dels interessos del creditor no són suficients per a exigir al deutor una indemnització pels perjudicis ocasionats, sinó que és necessari que dita lesió estigui causada per un acte imputable al deutor (Sentència de 7 de novembre de 1975, p. 63-67). Sobre la morositat del deutor, vegeu en el mateix volum la Sentència de 28 de març de 1978, p. 109-111, i la Sentència de 20 de juny de 1983, p. 283-285; en el vol. II, vegeu la Sentència de 3 de gener de 1986, p. 193-195, i en el vol. III, la Sentència d'1 de juny de 1991, p. 303-304.

63. Vegeu els comentaris d'André Pigot a una sentència anterior, de 18 de gener de 1974, sobre l'apel·lació per part del Tribunal Superior del copríncep francès al dret romà en matèria de dació en pagament, a «L'application du "Droit Commun" par le Tribunal Supérieur d'Andorre du Co-Prince Français», a *Actes del I Simposi Jurídic Principat d'Andorra/República de San Marino. El «Ius commune» com a dret vigent: l'experiència judicial d'Andorra i San Marino*, vol. II, p. 802-803. Jean-Auguste Brutails defineix la dació en pagament com «la cesión de bienes en pago de una deuda», que en lloc de pagar-se amb diner efectiu se satisfà amb un bé del mateix valor que el crèdit, i que sol comportar una clàusula de retrovenda (Jean-Auguste BRUTAILS, *La Coutume d'Andorre*, p. 198).

quiere el consentimiento del acreedor que recibe una cosa en sustitución de la primitiva [...] *aliud pro alio*, quedando la obligación anterior extinguida *ipso iure* por aplicación de las normas del Derecho romano, que admite la doctrina de los Sabinianos desestimando la de los Proculyanos, que opinaban que la extinción no era automática». Quant a la cessió, nega que es tracti d'un abandonament de béns indiscriminat a la totalitat dels creditors, i admet una cessió de béns concrets a favor de determinades persones. Conseqüència d'aquesta seria la impossibilitat —per al deutor— de disposar dels seus béns, i «si el producto de la venta es insuficiente para el cobro de la deuda, no queda el deudor liberado por el resto», a més que «no pierde la propiedad de sus bienes mientras no tenga lugar la venta de los mismos», la qual cosa implica que «la *cessio bonorum pro solvendo* no comporta una cesión traslativa, sino una especial forma de apoderamiento». Discrepem en aquest sentit del ponent judicial, ja que creiem que, en realitat, més aviat podria parlar-se d'una ordre de venda, acudint a un concepte jurídic més concret i precís. Sobre la diferència entre ambdues figures, torna a insistir-hi, de manera més concisa, una decisió molt més recent del mateix tribunal, concretament de 20 de juny de 1990, en tractar de dilucidar quina era la verdadera intenció i voluntat dels litigants en el cas en qüestió, si convenir una *datio in solutum* o una *cessio pro solvendi causa*. La Sentència es limita a recordar les conclusions de la sentència comentada anteriorment, sense aportar res de nou respecte a aquesta qüestió.⁶⁴

Quant a la fallida, Jean-Auguste Brutails la refereix de manera breu en relació amb l'estudi de la persona, juntament amb l'absència. Indica que no era objecte d'una sentència ni d'una declaració oficial, ni suposava una incapacitat formal. El 1840, el síndic assenyalava que el subjecte que havia fet fallida o havia cedit els seus béns quedava inhabilitat per a l'exercici de la funció judicial. Segons Brutails, ens trobem davant d'una regla que respon al sentit comú, més que no pas davant d'una prescripció de dret positiu. En tots els casos, la *diminutio capitis* d'un fallit es limitaria a posseir, comerciar, vendre i comprar.⁶⁵

La institució de la fallida adquireix configuració legal en virtut d'un decret sobre suspensió de pagaments i fallida de 4 d'octubre de 1969, en el qual es limita la fallida als comerciants, de manera que el fallit perd la seva capacitat de ser al capdavant d'un establiment comercial. La Sentència de 14 de gener de 1986 del Tribunal Superior de la Mitra⁶⁶ precisa la naturalesa jurídica de la falli-

64. Lluís PUIG I FERRIOL, *Jurisprudència del Tribunal Superior de la Mitra*, vol. III (1988-1991), p. 271-272.

65. Jean-Auguste BRUTAILS, *La Coutume d'Andorre*, p. 112.

66. Lluís PUIG I FERRIOL, *Jurisprudència del Tribunal Superior de la Mitra*, Andorra, 1992, vol. II (1985-1987), p. 73-77.

da i assenyala que és una institució «de derecho material y procesal más amplia, compleja y profunda que la tímida regulación de la *exceptio moratoria* del Digesto». Es tracta d'un «proceso de ejecución colectiva o universal» que implica no només la simple relació entre deutor i creditor dirigida a liquidar el patrimoni del deutor que ha incomplert, sinó que també perfila la relació entre la totalitat dels creditors i el deutor per a aconseguir un repartiment just del producte obtingut amb la liquidació, encaminat a l'extinció total o parcial dels diferents crèdits (seguint les regles de prelació presidides pel principi d'equitat). Per tant, la Sentència apunta el principi d'universalitat com a característica essencial del procés concursal per a poder resoldre qualsevol conflicte que es plantegi entre els diferents crèdits. Lògicament, només aquells creditors que concursin podran veure graduats i satisfets els seus crèdits en la seva deguda proporció. En qualsevol cas, la massa de la fallida únicament pot estar integrada pels crèdits anteriors a la declaració de fallida. La finalitat del procediment de fallida és evitar una liquidació «anárquica y desordenada» de l'actiu patrimonial i aconseguir «mediante una realización controlada, ordenada y metódica al servicio del interés graduado de los acreedores una liquidación más óptima», per la qual cosa és òptim, a vegades, el manteniment temporal de l'activitat industrial o mercantil, amb la generació de despeses i deutes nous que (en contra del criteri general) formaran part de la massa, per la seva funcionalitat al servei d'una millor realització del patrimoni i satisfacció dels crèdits i per servir als interessos generals.⁶⁷ A més, el repartiment ulterior del producte de la liquidació entre els creditors que han concorregut al concurs «requiere siempre la formación de un estado definido de acreedores, judicialmente aprobado e inamovible», que seria incompatible amb un llistat «móvil» de creditors i crèdits, que faria gairebé impossibles les operacions de repartiment.

Per a concloure, farem una breu incursió en els aspectes penals del dret concursal, des de l'òptica més recent. El Codi penal andorrà d'11 de juliol de 1990, publicat el 13 de juliol, recollia, en l'article 140, la fallida fraudulenta, a la qual identificava amb la situació de fallida en la qual maliciosament es posicionava un deutor per a defraudar els seus creditors, i la castigava amb la pena de cinc anys de presó. La mateixa pena imposava l'article 141 al qui aixecava els seus béns en perjudici de terceres persones.⁶⁸ El nou Codi penal andorrà, aprovat per la Llei 9/2005, de 21 de febrer, publicada el 23 de març, regula amb més

67. La Sentència es basa aquí en els articles 23 i 25 del referit Decret de 4 d'octubre de 1969 (Lluís PUIG I FERRIOL, *Jurisprudència del Tribunal Superior de la Mitra*, vol. II [1985-1987], p. 74).

68. En la memòria de la Fiscalia General d'Andorra de l'any judicial 1988-1989 es recullen dues condemnes per delictes d'aixecament de béns a pena de presó condicional de sis mesos a un any i un delictes menor d'aixecament de béns embargats, castigat amb una pena de presó inferior a sis

deteniment les insolvències punibles, a les quals dedica dos articles. L'article 220 s'ocupa d'allò que denomina «frustración de los procedimientos ejecutivos de cobro» i castiga amb una pena de presó de tres mesos a tres anys el deutor que, conscient de les seves obligacions de pagament, oculta els seus béns o realitza actes de disposició patrimonial o generadors de crèdits preferents amb la finalitat de frustrar, en tot o en part, qualsevol embargament o procediment d'execució judicial, extrajudicial o administratiu, ja iniciat o de previsible inici. Si, a més d'aquesta conducta, es produeix voluntàriament la fallida, aquesta es considera delictiva. En relació amb això anterior, té la consideració de deutor el responsable penal o civil de qualsevol fet delictiu que, amb posterioritat a la comissió d'aquest i amb la finalitat d'eludir el compliment de les responsabilitats civils derivades d'aquest, realitzi actes de disposició o contregui obligacions que disminueixin el seu patrimoni i el facin totalment o parcialment insolvent. Per la seva banda, l'article 221 regula la «quiebra delictiva» i sanciona amb la pena de presó de dos a cinc anys el qui, personalment o com a administrador d'una persona jurídica, conscient d'un augment insuperable dels seus deutes o que, per qualsevol altra causa, es troba en la impossibilitat de fer front a les seves obligacions, davant l'inevitable inici d'un procediment concursal: *a)* realitza algunes de les conductes descrites en l'article anterior; *b)* falseja el balanç amb la finalitat de dificultar la comprovació de la seva situació patrimonial; *c)* distreu en benefici propi béns destinats a la massa concursal; *d)* dóna, destrueix o deteriora béns que podrien haver-se incorporat a la massa; *e)* contrau obligacions que infringeixen les regles del comportament comercial normal; *f)* transmet béns o valors propis de l'empresa a un preu inferior a l'establert en el seu moment en el mercat; *g)* destrueix, danya, oculta o falseja els llibres de comerç amb la finalitat d'impossibilitar o dificultar la comprovació dels crèdits pendents de satisfacció. No obstant això, queda exempt de pena el deutor que restaura el seu patrimoni abans de la conclusió del procediment concursal, sens perjudici de les responsabilitats civils en què hagi pogut incórrer. Si la fallida, en qualsevol de les circumstàncies anteriors, comporta la pèrdua dels estalvis de persones que han confiat en el fallit, la pena s'ha d'imposar en la seva meitat superior.

mesos (Antoni SABATER i TOMÀS, *Dret processal penal d'Andorra: Estudi històric i dret vigent 1991*, Andorra, 1991, p. 844 i 855). Quant a l'any judicial 1989-1990, la memòria de la Fiscalia General conté un quadre comparatiu dels anys 1989 i 1990, i apareix en l'any 1989 un delictes d'aixecament de béns i dos d'aixecament de béns embargats, i l'any 1990, un de fallida fraudulenta i un d'aixecament de béns embargats (p. 878 i 880).

LÍNIES SOBRE LA REGLAMENTACIÓ HISTORICOJURÍDICA I LA CONSIDERACIÓ SOCIAL DE L'EXERCICI DE LA PROFESSIÓ D'ADVOCAT EN L'ÀMBIT TERRITORIAL CATALANOVALENCIÀ EN ALGUNES FONTS JURÍDIQUES MEDIEVALS EN RELACIÓ AMB EL PENSAMENT DE FRANCESC EIXIMENIS¹

María Encarnación Gómez Rojo
Universitat de Màlaga

L'estudi minuciós de la reglamentació de l'exercici pràctic de l'advocacia i, de manera especial, del codi deontològic des dels seus orígens, ha ocupat algunes pàgines en la historiografia jurídica.² No obstant això, no tot s'ha dit o es-

1. Des d'aquestes primeres línies del meu treball m'uneixo al merescut homenatge a la figura de Josep Maria Mas Solench, jurista teòric i pràctic, autor de nombroses obres, entre aquestes, *Ferran Valls i Taberner, jurista i historiador del dret*, Barcelona, 2002; *Fernando Valls Taberner: Una vida entre la historia y la política*, Barcelona, Planeta, 2004; *Ferran Valls i Taberner: Jurista, historiador i polític*, Barcelona, Enciclopèdia Catalana, 2002, algunes de les quals he tingut l'oportunitat de recensionar, com és el cas d'*Història i dret a Catalunya*, Lleida, 2003, 171 p., a *Revista de Estudios Histórico-Jurídicos*, núm. XXVI (2004), p. 656-658, i *Ferran Valls i Taberner, jurista, historiador i polític*, Barcelona, 2002, 280 p. («Pròleg» de Josep M. Solé i Sabaté), a *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, Barcelona, 2004, p. 546-549. I no cal dir que el lector trobarà en aquest volum veus més autoritzades que la meua que poden il·lustrar sobre el jurista homenatjat, entre aquestes la de Josep SERRANO DAURA, «Josep Maria Mas Solench (1925-2005)», a Manuel J. PELÁEZ, *Diccionario crítico de juristas españoles, portugueses y latinoamericanos (hispánicos, brasileños, quebequenses y restantes francófonos)*, Saragossa i Barcelona, 2006, vol. II, tom 1, p. 95-97.

2. Vegeu R. DELACHENAL, *Histoire des avocats au Parlement de Paris, 1300-1600*, París, 1885; Ricardo LEVENE, «Notas para la historia de los abogados en Indias», *Revista Chilena de Historia del Derecho*, núm. 1 (1959), p. 9-12; Francisco MÁRQUEZ VILLANUEVA, «Letrados, consejeros y justicias. Artículo-resena», *Hispanic Review*, vol. 53, núm. 2 (1985), p. 201-227; Francisco de ICAZA DUFOUR, *La abogacía en el Reino de Nueva España (1521-1821)*, Mèxic, 1998; Luis MARTÍ MINGARRO, *El abogado en la historia: Un defensor de la razón y la civilización*, Madrid, 2001 («Prólogo» d'Eduardo García de Enterriá); Francisco José ARANDA PÉREZ (coord.), *Letrados, juristas y burocratas en la España moderna*, Cuenca, 2005. Es pot consultar el número monogràfic sobre notaris i juristes de la Corona d'Aragó de *Ius Fugit. Revista de Estudios Histórico-Jurídicos de la Corona de Aragón*, núm. 12 (2005), que reproduceix el contingut de les ponències i comunicacions presentades durant els dies 13, 14 i 15 de desembre de 2002 a Cervera, on es van celebrar les I Jornadas de Estudio sobre Juristas y Notarios y su Organización Colegial, en commemoració del 664 aniversari-

crit; de fet, no s'ha publicat gaire sobre l'àmbit territorial i cronològic concret que ara ocupa la meua atenció.³ Queda naturalment al marge de la meua intenció pretendre esgotar el tema en aquesta col·laboració. Únicament pretenc apor-

ri de la creació del Col·legi de Notaris de Cervera. Els treballs presentats han estat agrupats en tres blocs dintre del volum al qual acabo de fer referència. En el primer s'inclouen els relatius als col·legis de notaris de la Corona d'Aragó (Catalunya, Mallorca, València, Cervera, Barcelona, Tarragona i Tortosa). En el segon bloc hi ha els treballs referents als col·legis de juristes i procuradors de Catalunya i, en particular, de Barcelona, i el tercer bloc està format per les ponències i comunicacions sobre formació, activitat professional i vida quotidiana dels notaris i juristes de la Corona d'Aragó: Osca, Lleida, Girona, Lloia i Ribes de Freser; s'inclouen en aquest apartat els treballs de José M. LAHOZ FINESTRES, «Graduados de Valencia y de las islas Baleares en la Universidad de Huesca» (p. 339-381), Pau GEREZ ALUM, «Les notaries gironines del segle XIV» (p. 383-386), Manuel GABRIEL I FORN, «Noticia d'uns pactes de pau i treva del lloc d'Oliola, a la fi del segle XV» (p. 387-393), Miquel SITJAR I SERRA, «Notaris i veguers a la villa i vall de Ribes» (p. 395-400), i el de Meritxell BOTARGUES I PALASÍ, «Com vivien els homes de lleis a Lleida (1883-1962)» (p. 401-410). Interessant i molt documentat, però sense informació sobre el període medieval (llevat d'escassíssimes referències) és el llibre de Carlos TORMO CAMALLONGA *El Colegio de Abogados de Valencia: Entre el Antiguo Régimen y el liberalismo*, València, 2004.

3. Vegeu, sobre aquest particular, el treball de Ferran VALLS I TABERNER «Los abogados en Cataluña durante la edad media», a *Obras selectas*, vol. II, *Estudios histórico-jurídicos*, Madrid i Barcelona, 1954, p. 281-318, republicat a Ferran VALLS I TABERNER, *Literatura jurídica: Estudios de ciencia jurídica e historia del pensamiento canónico y político catalán, francés, alemán e italiano*, Barcelona, 1986, p. 213-237; les últimes pàgines d'aquesta interessantíssima aportació de Valls apareixen constituïdes per dos apèndixs, un titulat «Un informe de abogado ante el tribunal del rey en el siglo XIII» (p. 229-231) i l'altre titulat «Noticias de algunos de los principales abogados de Cataluña en los siglos XIII, XIV y XV» (p. 232-237). En concret, Valls menciona, del segle XIII, Guillem de Sala, Guillem Botet i Pere Albert; del XIV, Jaume de Montjuich, Ramon Ballester, Jaume Cardó i Berenguer Vives, i del XV, Guillem de Vallseca, Jaume Callís, Tomàs Mieres, Narcís de Sant Dionís i Joan Ramon Ferrer. Aquest treball constitueix la seva tesi doctoral en Filosofia i Lletres, realitzada a la Universitat de Madrid, a la seva Secció d'Història, tesi que va ser defensada el 19 de maig de 1915 davant d'un tribunal format pels professors Eduardo Ibarra, que va actuar com a president, Adolfo Bonilla, Antonio Ballesteros i Pío Zabala, que van ser els vocals, i Manuel Hilario Ayuso, que va fer les funcions de secretari. Va merèixer la qualificació d'excel·lent. Va ser publicada aquell mateix any i va tornar a ser editada en el segon volum de les *Obras selectas* de Valls Taberner, dedicades a estudis historicojurídics i de l'edició de les quals es va responsabilitzar el Consell Superior d'Investigacions Científiques sota la diligent guia de Ramon d'Abadal i de Vinyals, que va publicar el 1954 el pròleg introductori a dit tom. Hem tingut la sort de poder accedir a l'original d'aquesta, no només mitjançant l'exemplar conservat en l'Archivo Histórico de la Universidad Complutense, sinó també per mitjà del que s'ha custodiat en l'Arxiu Particular Ferran Valls i Taberner. Valls analitza les disposicions legals relatives als advocats, el seu jurament i la seva capacitat per a exercir la professió, les seves taxes i els seus honoraris, juntament amb la seva organització corporativa (el registre o matrícula, el Col·legi d'Advocats de Barcelona, el prior dels juristes, el Col·legi de Doctors de Lleida, les confraries d'Advocats de Girona i Perpinyà i la Confraria de Procuradors de Barcelona) i el concepte social que es tenia dels advocats a l'edat mitjana, seguint textos literaris i jurídics. L'estudi de la labor dels jurisconsults de diverses èpoques històriques va ser objecte de les ocupacions científiques de Valls,

tar alguna dada sobre el terme mateix d'*advocat*,⁴ sobre els requisits que li eren exigits per a exercir la seva professió, les incompatibilitats i prohibicions a les quals estaven sotmesos i el codi de conducta que havien de seguir en aquells procediments en els quals desenvolupaven la seva labor aquests professionals en l'època medieval, i tot això, centrat en l'àmbit catalanovel·lenc, algunes fonts i doctrines del qual —especialment es portaran a col·lació les opinions del gironí Francesc Eiximenis (c. 1330–1409),⁵ sobre el qual hi ha una multitud de treballs publicats—⁶ el lector veurà referenciades en les línies que hi ha a continuació, contrastades amb la normativa castellana de la mateixa època.

qui sobre aquesta temàtica va escriure també «Sobre una nueva edición de las obras de Jacobo de las Leyes de R. Ureña y A. Bonilla», a Ferran VALLS I TABERNER, *Literatura jurídica*, p. 211–212 —Ferran Valls es referia a Rafaelde UREÑA i Adolfo BONILLA, *Obras del Maestro Jacobo de las Leyes jurisconsulto del siglo XIII*, Madrid, 1924—, i, en la mateixa obra, «Notas sobre las relaciones de algunos jurisconsultos famosos con Cataluña», p. 339–344. Sobre els jurisconsults nascuts en el segle XIX, com és el cas de Josep Pella i Forgas, vegeu també *Literatura jurídica*, p. 355–358, i, en la mateixa obra, Narcís Verdager i Callís (p. 359–360), Frederic Rahola i Trèmols (p. 361–363), Salvador Bové (p. 365), Joaquim Almeda i Roig (p. 367), Eduardo de Hinojosa (p. 369–370) i Guillem M. de Brocà i Montagut (p. 371–374). Val la pena consultar Antonio PLANAS ROSSELLÓ, *La abogacía en el Reino de Mallorca (siglos XIII–XVIII)*, Palma de Mallorca, 2003, que abasta un període històric ampli.

4. No em retrotrec a reproduir des de l'inici d'aquesta col·laboració tant el concepte d'*advocat* per a Francesc Eiximenis com el contingut de dita veu recollida per la Real Academia Española, per la innegable claror que poden aportar. Per al gironí, «office de avocació fo instituït principalment [...] per ajudar als jutges a veure clarament la veritat en les causes e per espatxar aquelles e per tolre a la comunitat tota ocasió de brega e per viure en pau» (consulta l'edició del *Dotzè del Crestià*, II, a càrrec de Curt WITTLIN, Arseni PACHECO, Jill WEBSTER, Josep Maria PUJOL, Josefina FÍGULS, Bernat JOAN, Andreu SOLÉ, Teresa ROMAGUERA i Xavier RENEDO, Girona, Col·legi Universitari de Girona i Diputació de Girona, 1986, vol. 1 i 2. En concret, per a aquesta cita, *Dotzè del Crestià*, II, 2, 705. També vull aclarir que cito la primera part del *Dotzè* a través d'Albert HAUF (ed.), *Lo Crestià (selecció)*, Barcelona, 1983). Per la seva banda, la veu *abogado* és: «1. Licenciado o doctor en derecho que ejerce profesionalmente la dirección y defensa de las partes en toda clase de procesos o el asesoramiento y consejo jurídico. 2. Intercesor o mediador. 3. Persona habladora, enredadora» (*Diccionario de la lengua española*, Madrid, Real Academia Española, 2001, 22a ed., p. 6).

5. Vegeu la molt recent veu d'enciclopèdia de Curt J. WITTLIN i Manuel J. PELÁEZ, «Francesc Eiximenis (c. 1330–1409)», a Manuel J. PELÁEZ, *Diccionario crítico de juristas españoles, portugueses y latinoamericanos (hispánicos, brasileños, quebequenses y restantes francófonos)*, Saragossa i Barcelona, 2005, vol. I (A–L), p. 291–293.

6. A títol d'exemple, perquè citar tot el que s'ha escrit sobre aquest polígraf català ocuparia un considerable nombre de pàgines que farien inviable aquesta col·laboració, es poden consultar, d'un dels seus principals estudiosos, David J. VIERA, «A Partial Bibliography of the Works and Studies on Francesc Eiximenis (1340?–1409?)», a *Catalan Studies: Estudis sobre el català. Volume in memory of Josephine de Boer*, Barcelona, 1977, p. 163–171; *Bibliografía anotada de la vida i obra de Francesc Eiximenis (1340?–1409?)*, Barcelona, 1980 («Presentació» de Martí de Riquer); «El concepte de "caritas" en el cinquè tractat del *Llibre de les Dones*», *Revista Catalana de Teologia*, vol. XI,

Potser és convenient diferenciar des de l'inici dues figures no sempre nítidament definides en els textos. D'una banda, la representació de les parts en el procés⁷ detentada des de l'època romana per una altra persona que actua en nom seu coneguda com a *procurator*, terme que després es va estendre a altres èpoques històriques, encara que amb diferents denominacions,⁸ i, de l'altra, la defensa, que suposa en principi la possessió i l'exercici d'una tècnica específica per a fer triomfar en el procés les pretensions d'una de les parts. En aquest aspecte se centra ara aquesta col·laboració breu i limitada cronològicament per raons d'espai.

És un fet comú que l'advocacia, com a defensa de persones, drets, béns i interessos, és tan antiga com la humanitat, i en tots els pobles hi ha hagut tècnics en dret que auxiliaven les altres persones que desconeixien les lleis o eren incapaces de defensar-se per si mateixes. Existeixen testimonis d'aquest fet ja en el tercer mil·lenni abans de Crist a Sumèria i es troba recollit en el Codi de Manu, en virtut del qual els coneixedors de les lleis podien aconsellar, de manera gratuïta,

núm. 1 (1986), p. 87-103, i *Medieval Catalan Literature: Prose and Drama*, Boston, 1988, que dedica el capítol 8 a Francesc Eiximenis, en concret les pàgines 63-69. També s'obtenen respostes interessants en el treball de Jill R. WEBSTER, «The Works of Francesc Eiximenis as a historical source», a *Catalan Studies*, p. 195-201, i en els de Manuel J. PELÁEZ, «El pacifismo y la tolerancia en el pensamiento social y político de Francesc Eiximenis», (en col·laboració amb María Encarnación Gómez Rojo), *Actas del VIII Congreso de la Reineke-Gesellschaft* (Greifswald), organitzat per la Université de Picardie (Amiens) (celebrat a Toledo els dies 15 al 19 de maig de 1997), publicat a *Toleranz und Intoleranz im Mittelalter*, Greifswald, 1997, p. 73-81, «Notas sobre el derecho canónico y las fuentes eclesi  sticas en el pensamiento de Francesc Eiximenis», *Anuario de Estudios Medievales*, n  m. 29 (1999), p. 835-842, i «Les institutions religieuses et ecclésiastiques du Roussillon du Languedoc et de la Catalogne dans la pensée de l  v  que d'Eln   Francesc Eiximenis», a *Actes du LXXe Congr  s de la Fédération Historique du Languedoc méditerranéen et du Roussillon: Religions et pouvoirs dans le midi de la France de l'Antiquité à nos jours*, Nîmes, 2002, p. 169-179. Vegeu també Jorge J. E. GRACIA, «Francesc Eiximenis' sources», a *Catalan Studies*, p. 173-187, i, en la mateixa publicació, Edward J. NEUGAARD, «A motif-index study of the "faules" of Francesc Eiximenis», p. 189-194. Més centrat en el pensament polític de Francesc Eiximenis és el treball de María Encarnación Gómez Rojo i Patricia Zambrana Moral «La noción de tiranía como forma de gobierno y abuso de poder en dos textos jurídicos: las *Partidas* y el *Dotzè del Crestià* de Eiximenis», a Josep Serrano Daura, *El territori i les seves institucions històriques*, Barcelona, Fundació Noguera, 1999, vol. II, p. 933-947 (actes del congrés que, amb el títol d'aquest llibre, es va celebrar a Ascó els dies 28, 29 i 30 de novembre de 1997). Específicament sobre el tema que ens ocupa, aporta alguna dada Manuel J. PELÁEZ, «Jueces, abogados y notarios en el pensamiento de Francesc Eiximenis», a *Juges et Criminels: Études en hommage    Ren  e Martinage*, Lille, 2000, p. 9-15.

7.   s molt aclaridor José López Ortiz, «El proceso en los reinos cristianos de nuestra reconquista antes de la recepción romano can  nica», *Anuario de Historia del Derecho Español*, núm. XIV (1942-1943), p. 184-226.

8. Val la pena esmentar el seriós, documentat i fonamentat treball de Sara Díez Rianza *La procuradur  a*, Madrid, 1997.

qui ho necessités, per a sostenir la seva al·legació davant les autoritats o els tribunals, i així apareix també en l'Antic Testament i a Egipte, on els plets se substanciaven per escrit i on estaven prohibides les al·legacions verbals per por que la gesticulació dels oradors influís de manera excessiva en les resolucions dels jutges. En cap cas no era una professió, sinó una activitat imbuïda d'honor amb indubtable influència social que no comportava remuneració. Aquesta tradició va passar a Grècia, on els procediments eren verbals, i d'allí va passar a Roma,⁹ on en un principi aquesta funció de defensa caracteritzada per l'ús de la paraula amb capacitat de convenciment fa ser encomanada a persones que sobresortien per la seva eloqüència i capacitat oratòria, denominades *oratores*, però amb el transcurs del temps dita funció va ser assignada als coneixedors de la tècnica del dret.¹⁰ De fet, les fonts imperials designaven els advocats romans indistintament amb una molt diversa terminologia que posa de manifest l'evolució històrica dels titulars d'aquesta professió: *advocati*, *patroni*,¹¹ *oratores*, *causidici* i, més tard, *scholastici* o membres amb caràcter obligatori de la *schola* o associació gremial dins de la qual desenvolupaven la seva labor els *advocati* o els *togati*, terme que fa referència a la toga, que estaven obligats a portar els advocats durant els judicis; va aparèixer també la denominació *ius peritos*.¹² Posteriorment, en el regne hispanovisigot, els que fins aleshores havien estat denominats com a tals, van rebre altres denominacions, tal com hem pogut comprovar en algunes fonts historicojurídiques de l'època,¹³ i actuaven de diferent manera. Aquests

9. Entre molts altres, José Tomás VALVERDE CASTILLA, «El abogado», a *Profesiones judiciales y jurídicas*, Còrdova, 1987, p. 177-178.

10. La distinció entre jurista i advocat apareix a Roma en el segle II aC amb la incorporació de la retòrica grega per tal de dotar els tribunals d'un instrument eficaç amb vista a la persuasió en les accions judicials —es pot consultar, a tall d'exemple, André BENOÎT, *Essai historique sur les premiers manuels d'invention oratoire*, París, 1983, i Rosella FRASCA, *Educazione e formazione a Roma: storia, testi, immagini*, Bari, 1996—, i es va consolidar durant tota l'època clàssica.

11. *Patronus* i *orator* són els termes més antics on podem trobar el germen de la professió d'advocat. Les persones que exercien aquestes funcions prestaven gratuïtament la seva ajuda tant en les causes privades com en les públiques. *Patronus* fa referència al ciutadà romà d'alta posició sota la protecció del qual quedaven els estrangers residents a Roma que no tenien capacitat jurídica; per tant, actuava en judici representant el seu client. Més tard, el terme va passar a designar aquells que parlaven en nom de les parts en el procés però no les substituïen, sinó que només eren portaveus de les seves pretensions. Els *oratores* van sorgir al final de la República per influència hel·lènica (Kornél ZOLTÁN MÉHÉSZ, *Advocatus romanus*, Buenos Aires, 1971, p. 56-57).

12. Vegeu la monografia de José María MARTÍNEZ VAL, *Abogacía y abogados*, Barcelona, 1993, 3a ed., p. 3.

13. *Lex Visigothorum* i *Fuero Juzgo*, II,3,3. En concret, en la primera d'aquestes fonts apareix la veu *adsertores*, mentre que en la segona podem trobar dues traduccions d'aquesta: *voceros* i *personeros*. D'altra banda, la defensa d'una causa és, en la *Lex Visigothorum*, *causam dicere*, i en el *Fuero Juzgo*, *razonar*.

vocables van ser assumits més tard en els textos historicojurídics castellans, però amb distintes accepcions,¹⁴ mentre que en els textos catalans apareix específicament el terme *rahonadors*.¹⁵

La utilització del terme *advocati* es constata en el segle XII en els tribunals eclesiàstics¹⁶ i es va estendre als que actuaven en tribunals seculars durant el segle XIII.¹⁷ Aquesta denominació va triomfar sobre les anteriors a les quals he fet referència anteriorment, i apareixen en les fonts altres sinònims, com *avocat*,¹⁸ *ju-reperiti* o *jurisperiti*, *juristas*, *legistas* i *savis en dret*,¹⁹ denominació que feia referència

14. Es designaven *voceros* els defensors de les causes i *personeros* els representants de les parts en el judici, i que ara coneixem com a *procuradors*. En concret, el *Fuero Viejo*, III,1,2, i l'*Espéculo*, IV,2,13, esmenten només els *voceros*, mentre que el *Fuero Real*, I,9, parla dels *voceros* en el sentit d'advocats, i el *Fuero Real*, I,10, esmenta els *personeros* com a procuradors. D'altra banda, les *Partidas* utilitzen indistintament els termes *voceros* i *abogados* (III,6). A les *Partidas*, III,5, es fa referència als *personeros*.

15. Consulto Josep SERRANO DAURA (ed.), *Els Costums de la Batllia de Miravet*, Gandesa (Tarragona), Consell Comarcal de la Terra Alta, 1999, p. 156, que compta amb un extraordinari estudi introductori del mateix Serrano. El text esmentat menciona en el llibre IV, rúbrica 84, «De respondre en pleyt», els termes *advocat* o *rahonadors*. Anteriorment, Galo SÁNCHEZ, *Constitutiones bajulie Mirabeti*, Madrid, 1915. Més recentment, Manuel J. PELÁEZ, «Ferran Valls i Taberner, editor de las "Costums de Miravet" y de otros textos de derecho comarcal y municipal catalán», a *Actes de les Jornades d'Estudi sobre els Costums de la Batllia de Miravet (1319/1320-1999/2000)*, Gandesa, Consell Comarcal de la Terra Alta i Diputació de Tarragona, 2002, p. 239-325, que contenen en l'apèndix I les *Consuetudines Ilerdenses* (p. 262-286), reproducció del text de Ferran Valls Taberner agafat del manuscrit original d'aquestes, custodiat en l'Arxiu Particular Ferran Valls Taberner, on consulto i constato la utilització del terme *advocati*. Sobre dits Costums de Lleida és potser de consulta obligada el treball de Ferran VALLS I TABERNER, «Las "Consuetudines Ilerdenses" (1227) [1228] y su autor Guillermo Botet», a Ferran VALLS I TABERNER, *Literatura jurídica*, p. 35-60.

16. S'obtenen respostes a José MALDONADO Y FERNÁNDEZ DEL TORCO, «Líneas de influencia canónica en la historia del proceso español», *Anuario de Historia del Derecho Español*, núm. XXIII (1953), p. 467-493, i a Ramon d'ABADAL I DE VINYALS i Ferran VALLS I TABERNER, «La fundació del Col·legi d'Advocats de Barcelona», *Cuadernos Informativos de Derecho Histórico Público, Procesal y de la Navegación*, núm. 11 (1990), p. 2451-2459, esp. p. 2452.

17. Vegeu les *Consuetudines Ilerdenses*, III, rúbrica 115, «De causa differenda propter advocatos et alia». Mencionen el terme *advocantes* el manuscrit E-11-13 de la Biblioteca de El Escorial recollit en la compilació de Tomàs Mieres, que consulto a Josep Maria PONS GURI (ed.), *Les col·leccions de costums de Girona*, Barcelona, 1988, p. 275.

18. Consulto Jesús MASSIP I FONOLLOSA (ed.), *Costums de Tortosa*, Barcelona, 1996, en concret, I,6,14, p. 64 («Pròleg» de Josep Maria Font i Rius). Sobre aquest text, contenen interessants aportacions els treballs de J. A. ARIAS BONET, «Regulae iuris en las Costums de Tortosa y en las Consuetudines de Valencia», a *Costums de Tortosa: Estudis*, Tortosa, 1979, p. 361-378, i Jesús MASSIP, *La gestació de les Costums de Tortosa*, Tarragona, 1984, entre d'altres.

19. Aquesta denominació apareix a *Constitutions i altres drets de Catalunya*, Barcelona, 1973 (reproducció facsímil de l'edició de Barcelona, 1704), II,6,1 i II,6,4, i en el *Recognoverunt proceres* (privilegi concedit a la ciutat de Barcelona pel rei Pere III el 1284). *Legislación histórica de España* (consulta en línia).

als estudis tècnics necessaris per a l'exercici de la professió, mentre que el terme *abogado*²⁰ no va triomfar fins als temps moderns.

Quant a la capacitat professional²¹ i a l'acreditació dels coneixements jurídics necessaris per a l'exercici de l'advocacia, a Catalunya va ser requisit imprescindible des de les Corts de Monsó de 1289, en temps d'Alfons II, tenir reconeguda la competència de coneixements suficients en virtut d'un examen previ, tal com s'acredita en el capítol 17 de les *Constitucions per als catalans*, en virtut del qual cap «savi in dret» podia exercir en cap cúria, inquisició, advocacia o judicatura fins que fos examinat pels prohoms de cada lloc amb altres savis en dret, i una vegada superat l'examen, havien de prestar jurament davant del veguer o *bayle* i els prohoms de cada lloc.²² Posteriorment, en un privilegi de 1294, Jaume II ordenava a la ciutat de Barcelona que s'elegissin dos jurisperits per a examinar, i no es permetia exercir l'advocació a qui no superés l'examen.²³

Per la seva banda, les Corts de Cervera de 1359, en el capítol 12 de les seves constitucions, confirmen allò dit en les Corts de Montsó de 1289 i afegeixen també el requisit d'haver d'acreditar mitjançant jurament haver cursat cinc anys d'un estudi general i, a més, posseir els cinc llibres ordinaris del dret civil o els llibres ordinaris de dret canònic.²⁴ Tot això va ser reiterat a les Corts de Montsó de 1363, on es va determinar que ningú que no fos doctor o hagués aprovat el dret pogués exercir l'ofici d'assessor, jutge o advocat sense haver jurat prèviament davant d'un oficial i amb la cúria en ple haver estudiat durant cinc anys dret civil o canònic en un estudi general, a més d'haver-se d'examinar en presència del mateix oficial per dos savis en dret del lloc, davant dels quals l'aspirant havia d'acreditar no només que posseïa suficients coneixements, sinó també que estava en possessió dels llibres ordinaris de dret civil o canònic, segons l'especialitat que hagués estudiat.²⁵

20. Aquest terme apareix a *Leyes y ordenamientos para abreviar los pleitos dados en las Cortes de Zamora*, de l'any 1274, i en l'*Ordenamiento de Briviesca*, 3,10, de l'any 1387 (*Legislación histórica de España*. Consulta en línia).

21. Referit a un altre període històric, es pot consultar Elena Isabel CARA FUENTES, «La formación práctica de los juristas españoles en el siglo XVIII. Una aproximación a su estudio», a *Actas de las II Jornadas de Historia del Derecho de la Universidad de Jaén*, «La Aplicación del Derecho a lo Largo de la Historia», Jaén, 1997, p. 161-176.

22. *Constitucions y altres drets de Cathalunya*, II,6,1, i el mateix es va establir per als notaris a II,6,3.

23. *Constitucions y altres drets de Cathalunya*, II,6,4.

24. *Constitucions y altres drets de Cathalunya*, II,6,4.

25. *Constitucions y altres drets de Cathalunya*, II,6,5. Per ampliar informació, es pot consultar Ferran VALLS TABERNER, «La Constitució catalana de la Cort General de Montsó de 1363», *Anuario de Historia del Derecho Español*, núm. v (1928), p. 412-431.

A fi d'assegurar-se el coneixement de les lleis catalanes, la reina Maria, lloc-tinent a les Corts de Barcelona de 1422, capítol 17, va ordenar que qualsevol jurista que volgués dedicar-se a la judicatura o a l'advocacia a Catalunya havia de tenir de manera obligatòria, abans de ser admès en aquests oficis, els *Usatges de Barcelona*, les *Constitucions* i els capítols de Cort de Catalunya, segons els quals s'havia de jutjar necessàriament en primer lloc en el Principat de Catalunya, i que es castigaria amb el pagament de cinquanta lliures (per a l'acusador i per al fisc per meitat) aquell que incomplís aquesta norma. D'altra banda, a aquells juristes, advocats o jutges que ja estiguessin exercint la professió i no posseïssin els textos esmentats, se'ls concedia un termini de sis mesos perquè poguessin aconseguir-los, ja que en cas contrari serien castigats de la mateixa manera.²⁶

Pel que fa a les condicions físiques i morals, els textos històrics formulen el requisit de manera negativa, ja que no especifiquen qui pot exercir la professió d'advocat, sinó qui no pot exercir-la; per exemple, segons allò disposat en el primitiu *Fur de València*, estaven incapacitats per a exercir l'advocacia els menors d'edat, els bojos i furiosos i els membres de l'estament eclesiàstic, llevat que advoquessin a favor de les seves esglésies, d'una unió de persones o de pobres²⁷ o d'altres clergues,²⁸ mentre que, segons la regulació continguda en els *Costums de Tortosa*, no podien exercir com a advocats els menors de vint-i-cinc anys, els infames, les dones,²⁹ els apòstates, els heretges i els infidels. Tampoc no podien exercir l'advocacia els preveres i els religiosos, excepte si era en negocis propis o en els de les seves esglésies o monestirs, llevat d'un cas de dispensa o d'autorització del seu immediat superior. Els altres clergues podien exercir lliurement encara que es trobessin ordenats *in sacris* i gaudissin d'algun benefici eclesiàstic.³⁰

D'altra banda i insistint en el caràcter professional de l'advocacia, cal dir que la penetració dels pobles bàrbars dins de les fronteres de l'Imperi romà va

26. *Constitutions y altres drets de Cathalunya*, II,4,1.

27. Ha merescut alguna atenció historiogràfica l'estudi de la defensa d'aquells litigants amb escassos mitjans de fortuna: Luis REVEST CORZO, «La defensa judicial de los pobres», *Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura*, núm. XXI (1945), p. 430-466, i núm. XXII (1946), p. 175-189 i 210-224; Agustín BERMÚDEZ AZNAR, «La abogacía de pobres en la Edad Media española», a *Actas das Jornadas Luso-Espanholas de Historia Medieval: A pobreza e a assistência aos pobres na Península Ibérica durante a Idade Media*, Lisboa, 1973, vol. I, p. 137-155, i Agustín BERMÚDEZ AZNAR, «La abogacía de pobres en Indias», *Anuario de Historia del Derecho Español*, núm. L (1980), p. 1039-1054.

28. *Fori Antiqui Valentiae*, rúbrica XXI, «De advocatis», núm. 4 (consulta l'edició crítica de Manuel DUALDE SERRANO, Madrid i València, 1950-1967, p. 33). *Furs de València*, II,6,4.

29. La prohibició d'advocar a les dones també es recull en les *Partidas*, III,6,3.

30. Vegeu Jesús MASSIP i FONOLLOSA (ed.), *Costums de Tortosa*, en concret p. 96-97, que reprodueixen el text dels *Costums* II,7,3.

originar, entre moltes altres qüestions que per raons d'espai queden al marge de la nostra col·laboració,³¹ que les corporacions professionals d'advocats que havien anat funcionant en l'època hispanoromana disminuïssin progressivament la seva activitat fins al punt de desaparèixer. Això no va ser obstacle perquè les comeses assignades habitualment als advocats deixessin de ser complertes i perquè de nou ressorgissin els col·legis professionals d'advocats durant la primera meitat del segle XIV.³² De fet, el 1328 Alfons III va ordenar que els noms de tots els «savis in dret» de la ciutat de Barcelona fossin inscrits en un llibre o registre de les cúries del veguer i del *bayle* d'aquesta, i es va establir un torn d'actuació en aquests tribunals, de manera que es compensaven les intervencions no retribuïdes en assumptes penals amb les que sí que ho eren en assumptes civils.³³ Un any més tard, el mateix monarca va derogar aquestes ordenances, que de nou van ser res-tablertes el 1333, any en què es va crear el Col·legi d'Advocats de Barcelona³⁴ per a intentar corregir els abusos que s'estaven produint en els tribunals de Barcelona

31. Es pot consultar, entre altres, el documentat treball de J. BALON *Regards sur le droit, sur la société et sur les institutions de la Catalogne à l'époque carolingienne*, Lovaina, 1970.

32. Sobre la forma col·legial en la Corona d'Aragó és de consulta obligada el volum monogràfic de *Ius Fugit* núm. 12 (2005), al qual ja s'ha fet referència en una altra nota. En relació amb els col·legis de notaris, s'obtenen respostes a Jordi GÜNZBERG MOLL, «Els col·legis notariais a Catalunya (ss. XIV-XX)» (p. 11-58); Antonio PLANAS ROSELLÓ, «El Colegio de Notarios de Mallorca (siglos XIV-XVIII)» (p. 59-97); José María CRUSELLES GÓMEZ, «Corporativismo profesional y poder político en la edad media. Los notarios de Valencia desde la conquista hasta la fundación del colegio (1238-1384)» (p. 99-145); Josep Maria LLOBET I PORTELLA, «Dades documentals sobre el col·legi de notaris de Cervera (1338-1785)» (p. 147-189); Juan BERCHMANS VALLET DE GOYTISOLO, «El col·legi de notaris de Barcelona» (p. 191-196); Daniel PIÑOL ALABART, «El col·legi de notaris de Tarragona» (p. 197-219), i Vicente GARCÍA EDO, «El colegio de notarios de Tortosa (Una aproximación a partir de sus diferentes reglamentos del siglo XVI)» (p. 221-267). Vegeu també J. M. CRUSELLES GÓMEZ, «El Colegio Notarial de Valencia, entre poder político y desarrollo corporativo», a *Actes del I Congrés d'Història del Notariat Català (Barcelona, 11-13 de Novembre 1993)*, Barcelona, 1994, p. 727-743. Quant als col·legis de juristes i procuradors, es mostren molt documentats Tomàs de MONTAGUT ESTRAGUÉS, «El régimen jurídico de los juristas de Barcelona en la baja edad media», *Rudimentos Legales. Revista de Historia del Derecho*, núm. 2 (2000), p. 63-91; Tomàs de MONTAGUT ESTRAGUÉS, «Els juristes de Catalunya i la seva organització col·legial a l'època medieval», *Ius Fugit*, núm. 12 (2005), p. 269-301, i Víctor MATA I VENTURA, «Origen i evolució de les organitzacions de procuradors dels tribunals de Barcelona; procés constitutiu i incorporació dels seus membres. Segles XIII-XVIII. Primera part», *Ius Fugit*, núm. 12 (2005), p. 303-335.

33. *Constitutions y altres drets de Cathalunya*, document de 1294, II,88.

34. El privilegi esmentat, que es troba recollit en l'Arxiu de la Corona d'Aragó, C. Reg. 486, f. 88r, és del següent tenor: «Nos Alfonsus etc. Perpenso ex consideratione nedum presentis temporis set exacti quam gravibus honusta dispendiis quot et quantis sit plena periculis judicandi et advocandi in civitate Barchinone abusus hinc nos evidens evocat ratio ut dum reformandis moribus nostra solerter vaccat intentio eaque periculosiora sunt nequamque remedio reformationis comode relinquamus. Cupientes igitur huic morbo et paratis ex eo periculis occurrere et congrua adhibere

i evitar els que es poguessin produir en el futur. Aquest organisme col·legiat estava regit per un prior o rector i quatre consellers, tots ells elegits pels advocats de dita ciutat anualment el primer dimarts després de Pasqua. Tenien l'obligació

medelam presentis serie concedimus vobis advocatis quibuslibet Civitatis Barchinone ut instituentes de vobis collegium possitis Rectorem seu Priorem dicti Collegii eligere qui auctoritate nostra regat officium antedictum et officium advocandi et judicandi ad utilitatem dicti officii et eo utencium ac rei publice Civitatis jamdictae qui etiam Rector seu Prior nostre auctoritate certificatus summarie de male in ipso officio utentibus salaria videlicet minus debite exigendo et dilacionibus in judiciis calumpniosis utendo necnon aliis dicti Rectoris arbitrio cum et de consilio et assensu expressis quatuor consiliariorum ipsius et non aliter contra contituciones usus et consuetudines civitatis ipsius in lesionem rei publice abutentes possit auctoritate nostra quam ei super hoc impendimus corrigere ac etiam emendare. Et si incorrigibiles inventi fuerint ipsos punire valeat suo arbitrio et cum consilio et assensu dictorum consiliariorum suorum et non aliter certificatione tamen previa in privacione perpetua officii predicti et alias juxta sui cognitionem etiam et videre ut ex hiis rei publice ac ipsi officio et in eo bene utentibus per Regiam celsitudinem consulatur. Concedentes vobis quod si quem sive quos ipse Rector seu prior puniverit de consilio dictorum suorum consiliariorum penas eis inflictas seu infligendas ipsis non relevabimus indulgebimus aut quomodolibet remitemus. Concedimus inquam et ordinamus quod ipsum Collegium una cum consiliariis Barchinone seu tribus ex eis in casu videlicet in quo alii interesse non possent potuerint seu noluerint possit ex se tunc infra tres menses continuos et deinde anno quolibet die martis post festum Pasche Domini immediate sequenti dictum Rectorem seu priorem eligere et dictos quatuor consiliarios qui prior et consilarii eius jurent in posse vicarii Barchinone presentibus Consiliariis Civitatis eiusdem fideliter et legaliter se habere in eorum officiis. Qui quidem prior de consilio dictorum quatuor Consiliariorum interveniente Consiliariorum Barchinone Consilio et assensu possit facere statuta et ordinationes et alia que cedant ad bonum statum et utilitatem officii prelibati et tocius Rei publice Barchinone tam super inquirendo et puniendo de predictis quam in aliis que dictum officium advocandi et judicandi tangere quomodolibet dinoscantur. Dicta etiam statuta et ordinationes possint fieri temporales. Possint nichilominus ad cognitum dictorum Prioris seu Rectoris et consiliariorum eiusdem de consilio et assensu dictorum consiliariorum Barchinone et omnino aliter iterum fieri mutari seu etiam emendari. Statuentes quod illi advocati qui in predictis esse noluerint in civitate et territorio Barchinone uti premissis officio non presumant; et quod dictis etiam priori seu consiliariis per se vel per alium nullum liceat recipere salarium ac servicium pro predictis vel aliquo eorumdem. Predicta vero ordinacio et quicquid ex ea sequatur extendatur non solum ad civitatem predictam set etiam ad vicariam Barchinone et Vallensis et ad baiuliam Barchinone et baiulias ipsi baiulie subiectas et advocati in ipsis baiuliis et vicariis habitantes sint ad predicta servanda obligati. Set in eleccione dicti Rectoris sive prioris sint solum advocati Barchinone cum dictis consiliariis Barchinone. Hanc autem concessionem seu ordinationem durare volumus hinc usque ad decem annos continue subsequentes. In quorum siquidem omnium testimonium presentem fieri et sigillum nostrum eidem jussimus apponendum. Datum Barchinona octavo idus aprilis anno Domini M^oCCC^oXXX^o tercio./ Franciscus Mathei ex pe. provi. missa ei per vicf.» (Vegeu l'Arxiu Particular Ferran Valls i Taberner, D-41/1936, f. 14 i 15). Aquest privilegi ja va aparèixer publicat en un altre treball de l'autora, en concret *Historiografía jurídica y económica y pensamiento jurídico público, social y económico de Manuel Reventós i Bordoy (1888-1942)*, Màlaga, 2001, p. 259-260, nota 70, si bé pel seu indubtable interès per a aquesta col·laboració m'he permès la llicència de reproduir-lo.

de jurar, davant del veguer de Barcelona i els consellers de la ciutat, que la seva activitat es regularia sempre per la llei. L'àmbit espacial del Col·legi d'Advocats de Barcelona incloïa no només la ciutat, sinó també la seva vegueria i la del Vallès, així com la batllia de Barcelona i altres batllies subjectes a aquesta, tal com especifica clarament el text del privilegi transcrit en una nota. Quant a les funcions concretes del prior, aquest coneixia de tot el que fes referència a l'exercici de l'advocacia auxiliat pels seus consellers, que havien de ser nomenats en un termini màxim de tres mesos després de la concessió d'aquest privilegi i els càrrecs dels quals no eren retribuïts, i havia de corregir, amb l'autoritat que el mateix rei li conferia, les dilacions indegudes en la tramitació dels plets, el cobrament d'honoraris excessius i altres abusos en l'exercici professional, per a la qual cosa podia dictar els estatuts i les ordenances apropiades per a l'ofici d'advocat i jutjar, i podia imposar diverses penes fins a arribar a la prohibició o privació perpètua de l'exercici de la professió per a l'advocat infractor, per al qual era obligatòria la col·legiació per a poder exercir com a advocat. La durada d'aquest privilegi reial de 1333 va ser de deu anys, i va ser confirmat per primera vegada el 1336 per Pere III, al qual els col·legiats de Barcelona van sol·licitar que el reiterés de nou, cosa que va fer el primer d'abril de 1343.³⁵ No obstant això, a instàncies dels consellers de Barcelona, el primer de maig del mateix any 1343, Pere III va anul·lar el privilegi anterior, per la qual cosa l'organització col·legiada dels advocats de Barcelona va quedar malmenada perquè les autoritats municipals no l'havien vist de bon ull, ja que pretenien tenir entre les seves competències la reglamentació i la inspecció de l'actuació professional dels advocats, que pel privilegi de Pere el Cerimoniós de 14 de març de 1369 corresponia al Col·legi.³⁶

35. Ramon d'ABADAL I DE VINYALS i Ferran VALLS I TABERNER, «La fundació del Col·legi d'Advocats de Barcelona», *Cuadernos Informativos de Derecho Histórico Público, Procesal y de la Navegación*, núm. 11 (1990), p. 2451-2459, fan referència al privilegi de constitució del Col·legi d'Advocats de Barcelona de 1333 d'Alfons III, si bé, com que no van poder trobar-lo, segons la seva pròpia confessió, van reproduir una de les confirmacions d'aquest a les p. 2457-2459, la feta el 1343 pel rei Pere el Cerimoniós, conservada en l'Arxiu de la Corona d'Aragó, registre 874, f. 83.

36. El contingut complet del privilegi que es troba en l'Arxiu Històric Municipal de Barcelona, *Llibre vermell*, II, f. 221v, i *Llibre vert*, II, f. 36v, és el que exposo a continuació: «Nos Petrus, Dei gratia Rex Aragonum, Valencie, Maiorice, Sardinie et Corsice Comesque Barchinone Rossilionis et Ceritanie. Quia in generali curia quam Cathalanis in hac Civitate celebramus fuit nobis per illos de brachio Civitatum, villarum et locorum regaliū oblatum, inter certera, capitulum infrascriptum: "Item cum in curia generali Montissoni domini Regis Alfonsi primi sit capitulum sequens: Item ordinamus et statuimus quod aliquis jureperitus non utatur in aliqua curia inquisitionibus advocacionibus neque de iudicamento donec examinatus fuerit per probos homines uniuscuiusque loci simul cum aliis sapientibus in iure et quod illi qui fuerint electi jurent quod fideliter se habebunt in advocacionibus et in aliis rebus in posse vicarii vel bajuli et dictorum proborum hominum dicti loci. Et illud idem fuerit ordinatum in dicta curia servari in medicis et chirurgicis. Et in curia Cervarie

Les autoritats municipals barcelonines van intentar el control de l'actuació dels advocats el 1399 per mitjà d'unes ordenances aprovades pel rei Martí que van crear el càrrec de prior de juristes.³⁷ Posteriorment, aquest mateix monarca va ordenar l'erecció d'altres col·legis professionals de lletrats a Girona el 1409 i a Lleida el 1410.³⁸

L'activitat forense es caracteritzava des de l'època romana per la noblesa, ja que els que es dedicaven a les professions relacionades amb aquesta eren ciutadans d'alta condició social que prestaven els seus serveis de manera altruista; a més, com ja s'ha dit, es tractava d'un mode de viure que exigia l'ús de l'eloqüència, a l'aprenentatge de la qual s'havien de dedicar uns quants anys de vida i nombrosos recursos econòmics. Per tant, no tothom podia accedir a l'exercici de

celebrata per dominum regem Petrum, nunc regnantem, huiusmodi constitutiones in jureperitis et medicis fuerint confirmate, addito quod ipsi jureperiti nequeant advocare vel officium iudicis vel assessoris assumere nisi habeant quinque libros ordinarios Juris civilis vel saltem ordinarios juris canonici et quod ipsos ad minus audiverint per quinque annos in studio generali, de quo per iuramentum fidem facere teneantur; et idem in ipsa Curia fuerit ordinatum servari in medicis artis fise excepto quod sufficiat eos per tres annos in studio generali audivisse. Et in curia Montissoni celebrata per dictum dominum Regem Petrum fuerit ordinatum quod nullus jureperitus qui doctor vel approbatus non sit officium assessoris iudicis ac advocati gerere seu assumere non audeat vel presumat nisi prius in posse officialis ordinari iuraverit se per dictos quinque annos jus canonicum vel civile audivisse et quod per duos jureperitus examinatus fuerit et approbatus et idem in medicis. Et per dictam constitutionem probi homines cuiusque loci sint eiekti ab examinatione et juramenti prestacione predictorum, prout antea ipse examinacio et juramenti prestacio fieri debebant; et ex hoc utilitas rei publice non sequatur quia plerumque contingit aliquos esse admissos qui aliter admissi non fuissent. Quod fiat provisio confirmatoria primarum constitutionum quod dicta examinacio eorum fieri habeat per probos homines cuiuslibet loci simul cum aliquibus sapientibus in jure per eos eligendis et quod ipsi qui admissi fuerint jurent in posse eorum et vicarii vel baiuli ipsorum locorum ea que continentur in dictis constitutionibus. Et idem in medicis". Tenore presentis supplicacionis predictorum brachii supradicti annuentes benigne, placet nobis quod serventur prime Constitutiones predictae ipsas quod per universos et singulos officiales et subditos nostros Cathalonie observari volumus et iubemus. In cuius rei testimonium hanc fieri nostroque sigillo iussimus in pendenti muniri. Datum Barchinona Quartadecima die marcii Anno a nativitate Domini M^oCCCC^o lx^o nono nostri regni tricessimo quarto. P. Cancellarius.» (Vegeu-ne la transcripció a l'Arxiu Particular Ferran Valls i Taberner, D-41/1936, f. 16 i 17).

37. Aquest càrrec era d'elecció anual durant el mes de maig per les autoritats judicials locals i, com a mínim, tres consellers de Barcelona, així com pels juristes elegits expressament per aquells. L'esmentat prior de juristes havia de ser assistit per dos consellers juristes també elegits de la mateixa manera (Ferran VALLS I TABERNER, «Los abogados en Cataluña durante la edad media», a Ferran VALLS I TABERNER, *Literatura jurídica*, p. 223-224). Vegeu també Tomàs de MONTAGUT I ESTRAGUÉS, «El régimen jurídico de los juristas», p. 63-91. Com és sabut, posteriorment les activitats professionals dels advocats es van regular per mitjà de les ordenances d'advocats i procuradors promulgades pels Reis Catòlics l'11 de febrer de 1495.

38. Tomàs de MONTAGUT I ESTRAGUÉS, «Els juristes de Catalunya», p. 297.

l'advocacia, sinó només aquells que tenien la capacitat de pagar la preparació necessària i el sosteniment vital dels quals estava assegurat per fonts d'ingressos procedents d'altres àmbits de l'activitat econòmica, si bé cal dir que l'exercici de l'advocacia amb cert reconeixement procurava el prestigi necessari per a accedir a llocs importants en l'àmbit de la política o l'administració.

En la consideració social de Francesc Eiximenis,³⁹ el paper de l'advocat s'imbrica dins de la participació dels ciutadans en els assumptes públics buscant com a objectiu primordial el bé comú,⁴⁰ concepte al qual lògicament es contraposa el bé propi, és a dir, l'amor a si mateix que es manifesta en forma d'interessos particulars o sectorials dels ciutadans i que es basa en la persecució de les falses riqueses materials, de manera que, segons la seva opinió, era el cas més greu el del tirà,⁴¹ si bé el polígraf no va oblidar fer menció d'altres exemples de corrupció en el món de les activitats econòmiques.⁴² La benevolència és, per tant, el camí per on han de conduir-se els ciutadans, i, en conseqüència, el concepte d'ajuda és, segons la seva opinió, el nexa d'unió de la comunitat⁴³ i allò que porta tots els seus integrants a participar en el que podria denominar-se *la utilitat o l'interès comú*,⁴⁴ que implica que tots han d'estar ocupats, per la qual cosa Eiximenis considerava l'ociositat l'origen de molts mals.⁴⁵ Aquesta divisió de funcions dintre de la societat és la materialització concreta del concepte d'*ajuda*, dins de la qual ha de prevaler sempre la utilitat comuna sobre la utilitat privada, tenint en compte que l'ajuda ha de ser donada a cada membre de la societat segons el que necessiti, per la qual cosa la necessitat apareix com el motiu de l'ajuda. En qualsevol cas, les necessitats dels diferents membres de la comunitat, que com a ciutadans són iguals per naturalesa i lliures,⁴⁶ són de caràcter

39. Vegeu, entre molts altres treballs sobre el tema, el de Josep OLIVES PUIG, «La participació social a la ciutat d'Eiximenis», *Revista Catalana de Sociologia*, núm. 3 (1996), p. 7-30, i, sobretot, Lluís BRINES I GARCIA, *La filosofía social y política de Francesc Eiximenis*, Sevilla, 2004.

40. *Doctrina compendiosa de viure justament et de regir qualsevol ofici públich leialment e diligent*, Barcelona, 1929, I, p. 112, 4. Es tracta de l'edició del P. MARTÍ DE BARCELONA, O. M. Cap., per a la que cito.

41. Es pot consultar María Encarnación GÓMEZ ROJO i Patricia ZAMBRANA MORAL, «La noción de tiranía como forma de gobierno y abuso de poder en dos textos jurídicos: las *Partidas* y el *Dotzè del Crestià* de Eiximenis», a Josep SERRANO DAURA, *El territori i les seves institucions històriques*, vol. II, p. 933-947.

42. *Dotzè del Crestià*, I, 392.

43. *Dotzè del Crestià*, I, 357. Sobre el concepte de *comunitat*, es poden consultar els treballs ja clàssics de R. KÖNIG, *The Community*, Londres, 1968, i J. GUSFIELD, *Community: A Critical Response*, Oxford, 1975.

44. S'obtenen respostes a Salvador GINER i Victoria CAMPS, *L'interès comú*, Barcelona, 1990.

45. *Dotzè del Crestià*, I, 378, i *Doctrina compendiosa*, I, p. 49-51.

46. *Dotzè del Crestià*, I, 156.

molt dispar i varien en funció de diverses circumstàncies,⁴⁷ per la qual cosa també seran diferents aquells que puguin satisfer cadascuna d'aquestes necessitats en funció del seu ofici, i és precisament aquesta argumentació la que serveix a Eiximenis per a fonamentar la seva teoria dels estaments,⁴⁸ els quals ordena jeràrquicament,⁴⁹ de manera que ubica els advocats, temàtica que m'ocupa, en una posició intermèdia,⁵⁰ en la qual s'inclouen «juristas,⁵¹ notaris, mercaders⁵² e drapers poderosos, e tots aquells qui sens generositat notable han grans riqueses en la ciutat».⁵³

Quant a la retribució econòmica de l'activitat dels advocats,⁵⁴ fins al final del segle XIII va ser un assumpte molt discutit si els seus honoraris eren legítims, si bé sembla que el costum de cobrar salaris no es remunta més enllà de la recepció del dret romà, ja que anteriorment la seva intervenció en el procediment no es podia considerar producte de la seva activitat professional, sinó més aviat conseqüència d'una relació d'amistat amb el client que donava lloc a un agraïment per l'ajuda rebuda, agraïment que es materialitzava en una donació o un

47. Escriu Eiximenis per a il·lustrar aquesta argumentació que no és el mateix requerir l'actuació de la justícia que la necessitat de menjar o beure, ja que en la primera ha d'ajudar «aquell qui manté senyoria», mentre que per a resoldre la segona és suficient l'actuació d'«un pagès, o flequer o taverner, los quals no son eguals a aquells qui han a sostenir justícia» (*Dotzè del Crestià*, 1,357).

48. *Dotzè del Crestià*, 1,378. Vegeu també A. LÓPEZ-AMO Y MARÍN, «El pensamiento político de Eiximenis en su tratado "Regiment de Príncipes"», a *Anuario de Historia del Derecho Español*, núm. XVII (1946), p. 5-139.

49. Consulteu L. DUMONT, *Homo hierarchicus, essai sur le système des castes*, París, 1990. La jerarquia d'Eiximenis inclou els *majors*, constituïts pels bisbes, abats, priors dels ordes militars, barons, comtes, vescomtes i patriciat urbà; els *mitjans*, que són els servidors de l'Administració, juristes, metges, homes de negocis i artesans, i els *menors* o *poble menut*, tant rural com urbà, és a dir, assalariats, camperols o pagesos, als quals ataca de manera verdaderament despietada. S'ha de consultar, per a aclarir dubtes sobre l'argumentació de Francesc Eiximenis sobre la funció d'aquest estament, el treball de J. R. WEBSTER titulat «La función de las clases inferiores dentro de la sociedad del siglo XIV, según Francesc Eiximenis», *Revista Valenciana de Filología*, núm. VII (1963-1966), p. 87-92. Vegeu també A. LÓPEZ-AMO Y MARÍN, «El pensamiento político de Eiximenis en su tratado "Regiment de Príncipes"», p. 67-74.

50. *Dotzè del Crestià*, 1,378.

51. Sobre la importància dels lletrats a la baixa edat mitjana, es mostra documentat, entre molts altres, S. de MOXÓ, «La elevación de los letrados en la sociedad estamental del siglo XIV», a *Actas de la XII Semana de Estudios Medievales*, Pamplona, 1976, p. 183-215.

52. Eiximenis tenia en molta estima els mercaders, els quals considerava exemple de ciutadania i d'ajuda a la comunitat en profit de la utilitat pública, ja que tenien una funció redistribuidora de la riquesa. *Dotzè del Crestià*, 1,389 i 390, i II,2,755.

53. *Dotzè del Crestià*, I,115.

54. Vegeu Jesús LALINDE ABADÍA, «Los gastos del proceso en el derecho histórico español», *Anuario de Historia del Derecho Español*, núm. XXXIV (1964), p. 249-416.

regal a títol gratuït de caràcter habitual però no exigible pel fet de no constituir una prestació de serveis i trobar-se l'advocacia entre les arts liberals.⁵⁵ Per tant, les fonts no utilitzen el terme *salarium*, sinó *honorarium*.⁵⁶ Posteriorment, cap al segle III, en començar a exercir l'advocacia ciutadans sense altre mitjà de vida que la seva actuació en els tribunals, es va fer necessari remunerar la seva activitat, per la qual cosa aquesta es va convertir en la font d'ingressos principal per al defensor. Aquesta circumstància va privar l'advocacia del seu caràcter aristocràtic i amistós, però és que, a més, els freqüents abusos i exigències exorbitants en el dret a ser remunerats van fer que els advocats no gaudissin de bona consideració social. En el dret clàssic, la Llei Cincia *de donis et muneribus*⁵⁷ de l'any 204 abans de Crist havia prohibit als advocats rebre diners o acceptar donacions com a pagament per la seva activitat de defensa forense, per la qual cosa es van establir sancions,⁵⁸ però el dret imperial va reconèixer la legitimitat dels honoraris i va assenyalar com a variables que calia tenir en compte en la seva quantia tant la importància i la dificultat del plet com la fama de l'advocat fonamentada en la seva vàlua professional, el grau de jurisdicció del tribunal i, sobretot, allò determinat en aquest aspecte pel costum local.⁵⁹

Sobre aquest punt, no hi ha cap dubte del pensament de Francesc Eiximenis. El gironí va exposar en el segle XIV el seu criteri moral i jurídic sobre els honoraris dels advocats,⁶⁰ segons el qual considerava legítima la sol·licitud de diners a canvi de consells jurídics.⁶¹ Per a ell, una vegada començada l'advocació, no estava permès a l'advocat fer cap pacte sobre el salari amb el litigant,⁶² al mateix temps que assenyalava que els advocats havien de defensar els pobres, per la qual cosa portava a col·lació en aquest assumpte les opinions de sant Tomàs⁶³ i sant Agustí, qui insistia en la defensa almenys d'aquelles persones amb escassos mitjans de fortuna amb qui l'advocat estigués més lligat pel lloc on exercia o per una obligació especial que no especificava.⁶⁴

55. Vincenzo ARANGIO-RUIZ, *Istituzioni di diritto romano*, 14a ed., Nàpols, 1980, p. 348.

56. D. 17,1,4 (Paulus, *ad Ed.*) o D. 19,2,38,1 (Paulus, *Sing. reg.*), entre d'altres.

57. Vegeu Emilio RECODES DE CASSO, *La Ley Cincia en sus circunstancias históricas*, Madrid, 2005.

58. Kornél ZOLTÁN MÉHÉSZ, *Advocatus romanus*, Buenos Aires, 1971, p. 17.

59. Es tracta del *Senatusconsultum Claudianum* de l'any 47, al qual, juntament amb les variables mencionades, fa referència Kornél ZOLTÁN MÉHÉSZ, *Advocatus romanus*, p. 172.

60. *Dotzè del Crestià*, II,2,705.

61. *Dotzè del Crestià*, II,2,733.

62. *Dotzè del Crestià*, II,2,705, i II,1,480.

63. *Dotzè del Crestià*, II,2,705.

64. *Dotzè del Crestià*, II,2,705.

Quant a allò suposat en la normativa catalana medieval sobre quan havien de cobrar els seus honoraris els advocats, cal assenyalar que les Corts de Barcelona de 1251 van determinar que els advocats no podien rebre el seu salari fins que no s'hagués dictat la sentència ferma sobre la causa, si bé se'ls permetia agafar fiança o caució a fi que poguessin garantir que, tan bon punt aquesta circumstància ocorregués, sí que tindrien dret a percebre el seu salari, mentre que, pel que fa a la quantia de dits honoraris, les autoritats es van veure obligades a fixar una taxa o aranzel per a evitar els freqüents abusos. De fet, a València, l'any 1258 Jaume I va establir que si la quantia de la causa era entre cent i trenta morabatins, l'advocat podia sol·licitar un pagament de trenta sous; per contra, si la quantia del plet no superava els trenta morabatins, el salari només podia aconseguir els deu sous. Per a plets més importants que superessin els cent morabatins i fins a arribar als cinc-cents, els advocats estaven autoritzats a percebre fins a setanta sous, i en cas que el valor de la causa superés els cinc-cents morabatins, el salari màxim per als advocats podia ser de fins a cent sous.⁶⁵

El pacte de *quota litis* entre l'advocat i el client va ser reiteradament prohibit en el *Fur de València*, en els *Costums de Tortosa*⁶⁶ i en el document de 1246 per a Barcelona.⁶⁷ Posteriorment, una altra norma dictada per Jaume II el 1294⁶⁸ va insistir en aquesta necessitat. La *quota litis*, com a associació i participació amb el client en el resultat del plet, posava en risc la independència i la llibertat de l'advocat, que deixava de ser defensor i es convertia en soci del seu client, ja que buscava a tot preu un resultat material, fet que, a més d'incloure elements distorsionadors de la mera defensa, provocava el desemparament o la discriminació d'aquells ciutadans que havien de reivindicar el dret d'escassa o nul·la quantia patrimonial o de protecció i tutela complicada.

En una època posterior, en concret a les Corts de Montsó de 1510, Ferran II va ordenar que tant els jutges com els advocats que actuessin d'aleshores endavant en la Reial Audiència, havien de disposar de béns suficients.⁶⁹

Les fonts jurídiques de la majoria de les èpoques històriques ens transmeten una sèrie de regles i principis de contingut ètic que en qualsevol temps i lloc han

65. *Aureum opus regaliū privilegiorū civitatīs et regnī Valentīae*, amb índexs preparats per María de los Desamparados Cabanes Pecourt, València, 1972, reproducció facsímil de la de València, 1515, f. xviii^v, privilegi lvi, p. 94.

66. *Costums de Tortosa*, II,7,3, p. 96.

67. Reprodueixo el contingut complet d'aquest document en una nota quan faig referència al jurament dels advocats. Em remeto a aquesta nota expressament.

68. *Constitutions y altres drets de Cathalunya*, II,6,1.

69. *Constitutions y altres drets de Cathalunya*, II,6,7.

de predominar en l'exercici professional de l'advocacia,⁷⁰ presidides en el cas d'Eiximenis per la seva pròpia concepció de la justícia, la qual considerava una virtut moral.⁷¹ En les seves concepcions, Eiximenis es mostrava imbuït dels principis cristians,⁷² al mateix temps que rebia la influència d'Aristòtil i Ciceró. Les crítiques de Francesc Eiximenis afectaven de manera igual els advocats, també anomenats *picaplets*,⁷³ i els jutges,⁷⁴ i es fonamentaven en el fet que ambdós eren juristes

70. A. UNA JUÁREZ, «Eiximenis: moral y moralidad en la gestión pública», *Cuadernos Salmantinos de Filosofía*, núm. XXII (1995), p. 51-68, i J. M. SOTO RÁBANOS, «Exigencias de ética profesional en los tratados pastorales de la baja edad media hispana», *Cuadernos Salmantinos de Filosofía*, núm. XXII (1995), p. 27-38. Vegeu també José FOGUET MARSAL, *Ética y crítica jurídica: estudio clínico-jurídico*, Madrid, 1922 («Prólogo» d'Ángel Ossorio). Precisament Ossorio y Gallardo és l'autor de l'arxiconeguda obra *El alma de la toga*, Madrid, 1920 (hi ha moltes edicions posteriors). Més recentment, Carlo LEGA, *Deontología de la profesión de abogado*, Madrid, 1983, 2a ed. («Prólogo» d'Antonio Hernández Gil i traducció castellana de Miguel Sánchez Morón); Ofelia ROSENKRANZ, Roque J. CAIVANO i Gisela F. MAYER, *Ética profesional de los abogados*, Buenos Aires, 1995 («Prólogo» de Lino Enrique Palacio); Francisco Daniel VÁZQUEZ GUERRERO, *Ética, deontología y abogados*, Barcelona, 1996, text que prèviament havia recollit en una sèrie d'articles amb el títol «De re ethica»; José Luis FERNÁNDEZ FERNÁNDEZ i Augusto HORTAL ALONSO (comp.), *Ética de las profesiones jurídicas*, Madrid, 2001; Rafael del ROSAL, *Normas deontológicas de la abogacía española: una doctrina construida a partir del ejercicio de la competencia disciplinaria*, Madrid, 2002 («Prólogo» de Luis Martí Mingarro); César ALBIÑANA GARCÍA-QUINTANA et al., *Ética de las profesiones jurídicas: estudios sobre deontología*, Murcia, 2003, 2 v.; Remo DANOVI, *Deontologia e giutizia*, Milà, 2003; Alejandro NIETO i Tomás Ramón FERNÁNDEZ, *El derecho y el revés: diálogo epistolar sobre leyes, abogados y jueces*, Barcelona, 2004, 3a ed.; Miguel GRANDE YÁÑEZ, Joaquín ALMOGUERA i Julio JIMÉNEZ, *Ética de las profesiones jurídicas*, Bilbao, 2006.

71. *Llibre de les dones*, vol. I, cap. 181, p. 272. Molt documentats es troben sobre aquesta obra de Francesc Eiximenis, David J. VIERA i Jordi PIQUE, *La dona en Francesc Eiximenis*, Barcelona, 1987. Es poden consultar també, entre molts altres, David J. VIERA, «The Structure and Division of the *Llibre de les Dones* by Francesc Eiximenis (1327?-1409)», a Josep Maria Solà-Solà: *Hommage, Homenaje, Homenatge (Miscelánea de estudios de amigos y discípulos)*, Barcelona, 1984, vol. I, p. 159-164.

72. Consulteu l'edició crítica de Frank NACCARATO, Joan COROMINES, Curt WITTLIN i Antoni COMES de *Lo libre de les dones*, Barcelona, 1981, vol. I, p. 270-272, que recullen els capítols 180 i 181; el *Dotzè del Crestià*, I, 65, i *Doctrina compendiosa*, I, p. 29-35. La justícia divina també és objecte d'atenció d'Eiximenis al *Llibre dels àngels*, v, cap. 17, a Curt WITTLIN (ed.), *De Sant Miguel Arcàngel: El quint tractat del «Llibre dels àngels»*, Barcelona, 1983, p. 75. La idea de justícia a Eiximenis ha estat estudiada per diversos autors ja citats.

73. Així els denomina Eiximenis. Vegeu Albert HAUF (ed.), *Lo Crestià (selecció)*, cap. 386, p. 220-221, així com alguns textos legals, com és el cas del privilegi de Pere III de 1363.

74. Eiximenis es refereix a l'obligació dels jutges de castigar els delictes en la seva *Doctrina compendiosa*, vol. I, p. 56-57, quan estima que d'una altra manera el nombre de delictes augmentaria i s'arribaria fins i tot a la desaparició de la comunitat política, i en la seva forma d'actuar el jutge havia de ser moderat en portar la instrucció o investigació d'un cas, prudent en considerar atentament els avantatges i els inconvenients d'una decisió determinada, curós i exacte en resoldre, just en jutjar i fort i eficaç en executar (*Doctrina compendiosa*, II, p. 78). Quant a l'apreciació de la prova testifical per parts dels jutges, vegeu *Dotzè del Crestià*, II, 2, 708 i 709. Les consideracions morals d'Eiximenis sobre els jutges es poden consultar a *Dotzè del Crestià*, II, 2, 702 i 703.

i molts exercien ambdós oficis, si bé els procuradors⁷⁵ i els notaris⁷⁶ tampoc no van gaudir d'una opinió millor, encara que no he pogut detenir-me en aquests aspectes per raons d'espai en una publicació de caràcter col·lectiu.

Les opinions d'Eiximenis sobre els advocats parteixen de la base que l'existència d'un nombre desmesurat de juristes és absolutament perjudicial per a la cosa pública.⁷⁷ No obstant això, aquest autor medieval no cataloga de la mateixa manera tots els advocats, ja que distingeix aquells que són «personas activas y de conciencia» que exerceixen dignament la seva professió fent un treball necessari per a la cosa pública, d'aquells altres que, al contrari, per la seva deixadesa i malícia poden arribar a «causar la ruina de quienes hayan de tratarles», els quals es veuran obligats a restituir econòmicament els seus clients.⁷⁸

75. Vegeu Luis BATLLE PRATS, «El Colegio de procuradores causídicos de Gerona», *Anales del Instituto de Estudios Gerundenses*, núm. XXII (1972-1973), p. 5-81.

76. Per a Eiximenis, el nombre de notaris havia d'estar limitat i aquests havien de gaudir d'una àmplia formació sobretot espiritual que els ajudés a esquivar els perills de corrupció moral derivats de l'exercici de la seva professió, a la qual el frare unia indissolublement dos riscos, d'una banda l'excessiva confiança que es disposa en aquest i, de l'altra, la transcendència jurídica de les funcions d'abast patrimonial que els són encomanades (*Dotzè del Crestià*, 1,385,1, 2 i 3). Sobre l'ofici de notari, vegeu Mario ASCHERI, «I problema del suceso: i notai nei comuni tardo-medievali italiani», a *Perspectivas actuales sobre las fuentes notariales de la edad media*, Saragossa, 2004, p. 113-125.

77. Vegeu, en concret, *Dotzè del Crestià*, 1,386,220-221, que fa referència a la necessitat de l'existència de pocs o bons picaplets.

78. *Dotzè del Crestià*, II,2,704 i 706. Ja en l'antiga literatura catalana, Ramon Llull (1235-1315) va mostrar una extraordinària animadversió contra els advocats i els jutges, i va arribar a considerar aquestes professions les més menyspreables (*Llibre de contemplació en Déu*, III, cap. 114, que és objecte del següent comentari: «més concretament especifica y explana aquexes observacions, en el ja citat cap. 114 del *Llibre de Contemplació*, ahon critica acerbament y abomina ço que fan los jutjes e ls advocats e ls testimonis contra equidat y justicia. Son observacions agudes y palpitants d'interès històric, com a reveladores del estat jurídic-social d'aquell temps, y dels irritants abusos y corrupteles de curia que més s'usaven, a les derreríes del segle XIII», a M. OBRADOR Y BENNASSAR, *Estudi de les doctrines sociològiques de Ramon Llull: Apuntacions y fragments extrèts dels més antichs textos lulians originals concordats ab breu notes y comentaris*, Palma de Mallorca, 1905, p. 24, consulta en línia). Sobre el *Llibre de contemplació en Déu*, s'obtenen moltes dades d'interès en els resultats de les investigacions de José MOREY CIRER, «Estudio sobre las nueve primeras distinciones del Llibre de contemplació en Déu del Beato Ramón Lull: cap. 1-29», a *Certàmen del Seminari Conciliar de Sant Pere* (manuscrit inèdit conservat a la Biblioteca Diocesana, Palma de Mallorca, 1938), i, del mateix autor, «El Llibre de contemplació en Déu del beato Ramón Lull: estudio sobre las distinciones X a XII contenidas en el libro 2º», a *Certàmen del Seminari Conciliar de Sant Pere* (manuscrit inèdit conservat a la Biblioteca Diocesana de Palma de Mallorca, 1939); Jerónimo CIFRE LLOMPART, «El Llibre de contemplació en Déu del beato Ramón Lull: estudio sobre las cuestiones filosóficas y teológicas contenidas en las distinciones XXIII a XXXII (libro tercero)», a *Certàmen del Seminari Conciliar de Sant Pere* (manuscrit inèdit conservat a la Biblioteca Diocesana de Palma de Mallorca, 1940); Bartolomé BENNASSAR CIFRE, «El Llibre de contemplació en Déu del beato Ramón

Aquests últims, els considerava «los mayores pecadores del mundo».⁷⁹

El codi deontològic de la professió d'advocat apareix presidit des de l'època romana per l'honorabilitat de l'advocat com a persona digna i irreprotxable.⁸⁰ Els errors comesos pels advocats en l'exercici de la causa no havien de perjudicar els litigants i les seves al·legacions davant del tribunal havien de considerar-se fetes pels mateixos litigants sempre que aquests es trobessin presents i no les contradiguessin immediatament. A més, havien d'actuar amb respecte al seu client i havien de rebre com a pagament pels seus serveis allò que el client desitgés voluntàriament donar-los. Un altre principi ètic que havien de seguir els professionals de l'advocacia fa referència a la necessitat de no allargar els plets innecessàriament,⁸¹ per la qual cosa Eiximenis defensava que no era lícit que l'advocat prolongués un plet amb ardits, i argumentava aquesta valoració, per una banda, amb el fet que per a sostenir el seu estatus vital necessàriament havien de cobrar salaris alts, cosa que fonamentaven dilatant tant com fos possible els

Lull: estudio sobre las cuestiones filosóficas y teológicas contenidas en las distinciones XXXIX y XL (libro quinto)», a *Certamen del Seminari Conciliar de Sant Pere* (manuscrit inèdit conservat a la Biblioteca Diocesana de Palma de Mallorca, 1942); Jaime AMER, «La mística luliana en el *Llibre de contemplació en Déu*», *Manresa*, núm. 16 (1944), p. 312-319; Joan MARTÍ I CASTELL, «Observaciones sobre algunos resultados del análisis de tres manuscritos del *Llibre de contemplació en Déu*, de Ramon Llull», *Cultura Neolatina*, vol. 37, núm. 1-2 (1978), p. 17-39; Rudolf BRUMMER, «Hi ha un model literari per al *Llibre de contemplació en Déu*, de Ramon Llull?», *Estudis de Llengua i Literatura Catalanes* (Barcelona), núm. 3 (1982), p. 79-86; Marcel SALLERAS I CAROLÀ, «L'«art d'esputació de fe» en el *Llibre de contemplació en Déu*», a *El debat intercultural als segles XIII i XIV: Actes de les Primeres Jornades de Filosofia Catalana, Girona 25-27 d'abril de 1988*, Girona, 1989, p. 187-197; Josep PERARNAU I ESPELT, «El manuscrit lul·lià «Prínceps»: el del *Llibre de contemplació en Déu* de Milà», a *Studia Lullistica et Philologica: Miscellanea in honorem Francisci B. Moll et Michaelis Colom*, Palma de Mallorca, 1990, p. 53-60; Josep Enric RUBIO I ALBARRACÍN, «El *Llibre de contemplació en Déu* de Ramon Llull», València, 1996 (tesi doctoral), i «Una incursió lul·liana en l'«ars memoriae» clàssica al *Llibre de contemplació en Déu*», a *Actes de l'Onzè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes: Palma (Mallorca), 8-12 de setembre de 1998*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1998, p. 61-72, i Gabriel ENSENYAT PUJOL (ed.), *Llibre de contemplació en Déu*, Palma de Mallorca, 2005. Sant Vicent Ferrer també critica els advocats, els procuradors, els jutges i els notaris, els quals qualifica d'ocells rapinyaires perquè allargaven indegudament la resolució dels plets (*Sermones de Cuaresma*, València, 1973 [«Estudi preliminar» de M. Sanchís Guarner]).

79. *Dotzè del Crestià*, II,1,590.

80. D. 3,3,77 (Paulus, LVII *ad Edictum*).

81. En la zona castellana són molt clars en el sentit d'establir els mitjans per a evitar les dilacions en la tramitació tant les *Leyes y ordenamientos para abreviar los pleitos dados en las Cortes de Zamora* de l'any 1274 com l'*Ordenamiento de Briviesca*, 3,10, de l'any 1387 (*Legislación histórica de España*, consulta en línia).

litigis buscant sempre el seu lucre personal,⁸² i, per l'altra, aplegant intensivament casos per a resoldre, als quals, tanmateix, l'advocat no donava tràmit amb la celeritat necessària, amb la qual cosa ocasionava perjudicis importants als seus clients.⁸³

L'opinió popular respecte de l'advocacia queda patent en el segle XIII a València en una disposició de 1250⁸⁴ i en una altra de la mateixa ciutat de 1258.⁸⁵ Aquesta última considerava els legistes culpables de les dilacions dels plets i els prohibia, en conseqüència, l'exercici de la professió. Igualment, Jaume I va manifestar que tenia coneixement, procedent de persones fidedignes, de les moltes despeses i gravàmens que ocasionaven als ciutadans de València la malícia i la picardia dels advocats, cosa que feia necessari regular el seu salari.⁸⁶

Les *Consuetudines Ilerdenses* regulen la possibilitat de suspendre la tramitació del judici per malaltia de l'advocat o per la seva absència, sempre que l'assumpte sigui relatiu a la ciutat de Lleida o als senyors d'aquesta (el rei d'Aragó o el comte d'Urgell), exceptuant la hipòtesi que una mateixa part litigant gaudeixi de la defensa de diversos advocats i sigui un de sol entre aquests el que s'absenti o es posi malalt,⁸⁷ mentre que els *Furs de València* donen una solució de signe distint i prohibeixen la suspensió i consegüent pròrroga de la durada dels plets per absència de l'advocat, llevat que qui sol·liciti dita pròrroga provi que hi ha una causa justa.⁸⁸ Per la seva banda, els *Costums de Tortosa* regulen el supòsit que l'advocat es trobi de viatge o pateixi una malaltia la durada de la qual oscil·lita entre vuit i quinze dies, i en aquests casos concedeixen una dilació del plet durant el període en què durin aquestes circumstàncies, sempre que no excedeixi els quinze dies esmentats abans. Els *Costums*

82. Tan nocives considera Eiximenis les actuacions de procuradors i advocats —als quals en aquest i altres punts equipara en la seva consideració moral— que arriba a argumentar que aquelles són manifestacions de l'avarícia i són sinònimes de l'engany dels comerciants (*Lo Libre de les dones*, cap. 249, vol. II, p. 365).

83. *Dotzè del Crestià*, II,2,704, 705 i 706.

84. *Aureum opus regaliū privilegiorū civitatis et regni Valentiae*, f. XIIv, privilegi XXXV, p. 84.

85. *Aureum opus regaliū privilegiorū civitatis et regni Valentiae*, f. XIIv, privilegi XXXV, p. 84.

86. *Aureum opus regaliū privilegiorū civitatis et regni Valentiae*, f. XIIv, privilegi XXXV, p. 84.

87. *Consuetudines Ilerdenses*, III, rúbrica 115.

88. *Furs de València*, III,4,6. (Consulta l'edició de Germà COLON i Arcadi GARCIA I SANZ, *Furs de València*, 1970-1983, 4 v. N'hi ha una altra de 8 v., Barcelona, 1970-1999, i un vol. IX, a càrrec de Germà Colon únicament, a causa del traspàs d'Arcadi Garcia Sanz, publicat a Barcelona el 2003). Vegeu María Encarnación GÓMEZ ROJO, «Ha muerto Arcadi Garcia i Sanz», *Revista Europea de Derecho de la Navegación Marítima y Aeronáutica*, núm. XV (1999), p. 2098-2104.

de Miravet, per la seva banda, estableixen, excepcionalment, que el plet pot allargar-se un termini de trenta dies si l'advocat d'una de les parts es posa malalt o ha d'atendre assumptes relatius al municipi o al senyor, sempre que el litigant només tingui un advocat; d'altra banda, si algun litigant no pogués tenir advocat, el tribunal o l'altra part litigant, si és que en té diversos, n'hi ha de facilitar un.⁸⁹

Quant a l'assistència obligatòria, les *Consuetudines Ilerdenses* estableixen que, si el plet se substanciés entre veïns de Lleida, si una de les parts no pogués tenir advocat, la cúria hauria de proporcionar-n'hi un d'entre els mediocres i obligaria l'altra part a pagar-lo,⁹⁰ mentre que el tercer supòsit que aquesta rúbrica 115 de les *Consuetudines Ilerdenses* regula és la possibilitat que el litigi es produeixi entre un veí de Lleida i un estrany; en aquest cas, el primer no quedaria subjecte a l'obligació de pagar l'advocat elegit per la cúria d'ofici.⁹¹ En els *Costums de Tortosa*⁹² es determinava també l'assistència obligatòria d'advocat. El *Fur de València* és molt clar, ja que establia que l'òrgan jurisdiccional havia de donar l'absolució al demandant o demandat que no tingués advocat, sempre que hagués jurat no haver-lo pogut trobar i que es comprovés la impossibilitat del litigant de poder-lo pagar, i s'amonestava aquells que tenien salaris alts sense cap raó i el tribunal assignava un d'entre aquests al litigant que no en tingués.⁹³

Sobre la dignitat professional de l'advocat i la necessitat de jurament, seguint allò disposat en el dret romà,⁹⁴ el *Fur Antic de València*, en la seva rúbrica «De advocatis», establia que, després del jurament de calúmnia dels litigants, els advocats havien de jurar una sola vegada i amb validesa general per a tots els plets que en l'exercici pràctic no es prestarien a defensar cap litigi que no estimessin just segons la seva consciència, i si durant el judici les circumstàncies canviaven, havien de manifestar-ho al seu defensat i havien de declinar la defensa.⁹⁵ Igualment, per a Barcelona trobem el privilegi del rei Jaume I de 1246, que, entre altres coses, també feia referència al jurament anual dels advocats davant del jutge.⁹⁶

89. *Costums de Miravet*, IV,90.

90. *Consuetudines Ilerdenses*, III, rúbrica 115.

91. *Consuetudines Ilerdenses*, III, rúbrica 115.

92. *Costums de Tortosa*, III,4,5.

93. *Furs de València*, III,4,5.

94. C. III,1,14.

95. *Fori Antiqui Valentiae*, rúbrica XXI, núm. 3, i *Costums de Tortosa*, II,2,2.

96. Es tracta de la «Carta domini Regis Jacobi, super sacramento per advocatos prestando» de l'Arxiu Històric Municipal de Barcelona, *Llibre Vert*, vol. I, f. 217r, transcrita per Ferran Valls Taberner i el contingut de la qual a què he pogut tenir accés és el següent: «Noverint universi. Quod nos Jacobus, Dei gracia Rex Aragonum, Maioricarum et Valencie, Comes Barchinone et Urgelli et dominus Montispesulani. Attendentes multa gravia dampna et pericula que propter cavillationes et

El 1266 Jaume I va revocar la norma anterior pel que fa a la prohibició d'actuació dels legistes en els tribunals valencians, als quals permetia, per tant, el lliure exercici de l'advocacia, si bé amb l'obligació de prestar jurament davant del *bayle* i el justícia que desenvoluparien la seva actuació sense malícia.⁹⁷

En qualsevol cas, havien d'actuar sense malícia i no podien al·legar res contra la seva consciència, per la qual cosa els estava prohibit el pacte *de quota litis*, així com tampoc no havien d'aconsellar mentir als seus defensats,⁹⁸ aspecte en el qual també insisteix Francesc Eiximenis.⁹⁹

nimias malicias advocatorum in placitis homines unde diviciis incurrerint, habito diligenti consilio et tractatu per nos et nostros in tota baiulia et vicaria Barchinone et in vicariis et baiulis ad ipsas pertinentibus imperpetuum statuimus: quod omnes advocati semel in anno iurent in posse iudicis quod fideliter et legaliter in advocacionis officio se habeant et nullam causam que, secundum eorum conscienciam bonam, iniustam eis videatur non recipiant sub advocacione vel patrocinio eorum, nec aliquid maliciose agant vel dicant in aliqua causa recepta sub advocacione eorum; et si in aliqua parte cause, in principio medio vel fine, iniusta eis videatur, statim dicant illi quem et contra eorum bonam conscienciam in aliquo non allegabunt et numquam pactum facient vel fecerint cum eo quem iuvabunt quod aliqua certa porcio illius rei de qua agitur debeat esse eorum, nec instruent vel informabunt partes nisi de veritate dicenda. Et nisi predictum iuramentum fecerint ad advocaciones vel iudicia nullatenus admittantur. Statuimus quod vicarii sive iudices in principio sue administracionis publice iurent secundum formam in Barchinona consuetam et partes ante litis contestacionem faciant calumpnie iuramentum et omnes cause et placite terminentur infra unum annum a tempore litis mote, nisi causa testium vel instrumentorum differre oportuerit. Predicta itaque omnia et singula per nos et nostros in supradictis locis statuimus et imperpetuum valorem et firmitatem habere decernimus. Mandantes vicariis, baiulis, nostris subditis universis, presentibus et futuris, quatinus contra predicta non veniant, immo servent et faciant ab omnibus imperpetuum firmiter observari. Datum Ilerde m^o idus Octobris Anno Domini Millesimo CC. XLVI°. Signum + Jacobi Dei gratia Regis Aragonum Maioricarum et Valencie, Comitis Barchinone et Urgelli et Domini Montispesulani. Testes sunt dompnis Ferrandus Infans Aragonum. Gastonetus de Biar. Petrus Corneli. Guillelmus de Montecatheno. Guillelmus Romei.» (Vegeu l'Arxiu Particular Ferran Valls i Taberner, D-41/1936, núm. 52.) No obstant això, Valls i Taberner tenia localitzat un document anterior, de 1232 (5 Kalendas de febrer de 1232), que no indicava d'on l'havia transcrit i que evidentment no recull cap privilegi sobre l'exercici de l'advocacia, però és un document d'aplicació del dret de notable utilitat, que mostra ja la penetració del dret comú a Catalunya i el desenvolupament dels tecnicismes jurídics en la redacció del document, que «ex certa renunciis scientia omni juri legi consuetudini beneficio et auxilio scripto et non scripto michi et meis inde unquam contra vos et vestros in aliquo juvantibus tamquam hic specialiter enumerato» (transcripció moderna a l'Arxiu Particular Ferran Valls i Taberner, D-41, f. 3). En aquest arxiu hem pogut detectar una còpia del document del mateix Jaume II d'aprovació i confirmació de les ordenances elaborades per Pere Arnau de Cervera, veguer de Barcelona, sobre l'exercici de l'advocacia a la ciutat, que feien referència a l'examen dels advocats, el salari dels jutges, les costes processals i el pagament del sou dels jutges tant en la primera instància com en l'apel·lació, i l'abast econòmic de les minutes, el salari dels notaris i els aranzels notariais. El monarca Jaume II va confirmar aquest document a València al mes d'abril de 1301.

97. *Aureum opus regaliu privilegiorum civitatis et regni Valentiae*, f. xxiv, privilegi LXX, p. 101.

98. *Costums de Tortosa*, II,7,3.

99. *Dotzè del Crestià*, II,2,705.

En un altre sentit, dins també del codi ètic que ha de presidir l'actuació dels advocats, no podia exercir com a advocat o procurador ni prestar ajuda en els raonaments dels advocats en els plets, el que fos lloctinent del rei a la Cort.¹⁰⁰ En aquest sentit, l'advocat que estigués incurs en qualsevol causa d'incompatibilitat respecte a algun assumpte, havia d'abstenir-se des de l'inici de la defensa del cas, i si la incompatibilitat sobrevingués una vegada començada la seva actuació professional, havia d'apartar-se immediatament del plet per tal d'evitar en qualsevol cas la indefensió del client, mentre que, d'altra banda, l'especial relació de confiança i confidencialitat de les relacions entre client i advocat imposava a aquest darrer el deure i li conferia el dret de guardar secret respecte als fets, documents o qualsevol tipus d'informació relacionada amb el cas que pogués conèixer per motiu de la seva actuació professional.¹⁰¹

100. *Furs de València*, I,3,9.

101. *Dotzè del Crestià*, II,2,705.

CRÈDIT JUEU I USURES CRISTIANES A LES VILES RURALS CATALANES A LA FI DEL SEGLE XIII. EL JUEU ISSACH BIONA, EL CORREDOR GUILLEM FRANCHEA I ELS CANVISTES DE BARCELONA: UN MERCAT D'USURES I BARATES A VILAFRANCA DEL PENEDE'S A LA FI DEL SEGLE XIII

Claude Denjean

Universitat de Tolosa - Le Mirail

1. INTRODUCCIÓ

Presentar el crèdit jueu i les usures cristianes a les viles rurals catalanes a la fi del segle XIII sembla en primer lloc invertir els rols dels personatges jueus i cristians en el drama clàssic del petit préstec amb interès pagès. En efecte, segons el títol d'aquesta comunicació, la confiança (*fides*) necessària per al bon desenvolupament del canvi de crèdit per diner (*credere*) tornava un jueu infidel (*infidelis*), mentre que l'extorsió d'un interès moderat (*usuras immoderatas*) seria l'atribut d'un comerciant cristià (*fidelis*).¹ Tanmateix, mitjançant l'estudi del préstec rural a Vilafranca del Penedès durant la segona meitat del segle XIII,² veurem com el crèdit és un joc de paraules i de rols, creador d'un espai on diversos personatges, alhora creditors i deutors, s'ajuden mútuament o es combaten, fent alternativament el bo i el dolent, prenent posició com a *reus*, *denunciator* o *accusator*. El seu esforç per a assegurar les seves associacions, pacífic amb el notari, conflictiu da-

1. Al darrere del prestador marsellès defensat pels seus clients que estudia J. SHATZMILLER, *Shylock revu et corrigé*, Issach Biona és un nou exemple de jueu apreciat per la seva clientela. Una munió de pobres que se solidaritzen de fet amb el jueu són conduïts a expressar la seva amargor, és a dir, el seu odi contra G. Franchea. A la inversa de Bondavin, Biona és el demandant, no pas l'acusat. El nivell dels assumptes evocats en aquest procés és igualment superior a la cèlebre causa en la qual el jueu havia estat acusat per un home arruïnat, jugador i bevedor.

2. La part del procés conservada no inclou cap declaració sobre el jueu Issach Biona, ja que els testimonis parlen en favor de la seva tesi, contra la part contrària. Però reconeixen implícitament, en un passatge sobre Issach, una moralitat superior a la de G. Franchea. Issach procedeix per acumulació de testimoniatges, cosa que el convida a fer el procediment. Atès que la defensa pot tot seguit recusar els testimonis, cal tenir-ne com més millor, sense ultrapassar, tanmateix, els límits admesos! La possibilitat d'obtenir un testimoniatge convincent és així augmentada.

vant del jutge, dóna les seves característiques al mercat rural del segle XIII a l'entorn de tres llocs que s'articulen: el lloc del mercat on s'ha de negociar el canvi, la *scribanie* notarial urbana on s'ha de legitimar i la cúria on s'ha de contestar.

És d'aquesta articulació d'on nosaltres traïem la nostra millor informació. Però el treball de lectura, delicat, requereix aclarir alguns aspectes previs. En efecte, els esdeveniments que s'esdevenen sobre el lloc només ens apareixen per mitjà de discursos referits i paraules formalitzades. Quant als actes notariais o les fonts judicials, exigeixen una anàlisi específica.

El coneixement dels homes i la comprensió de la forma de la documentació són, doncs, necessaris.

2. EL LLOC DELS CRIMS

Els esdeveniments evocats en el procés es desenvolupen entre Vilafranca del Penedès i Barcelona. La vegueria de Vilafranca del Penedès, zona encara propera a la frontera al principi del segle XIII, és, juntament amb Terrassa, la zona pagesa més propera i dependent del mercat barceloní. És un espai estratègic per al poder reial i comtal, en la ruta de València i de Múrcia on van combatre les tropes de Jaume II.³ Els fidels i els oficials reials hi van trobar un lloc on podien dominar i prosperar.

3. ELS ACTORS

L'exemple escollit posa en escena els productors de blat, safrà, raïm i altres productes agrícoles destinats a la comercialització, els prestadors rurals, els corredors i els *maquignons* de Vilafranca, els canvistes barcelonins i els oficials reials.

3.1. ISSACH BIONA

El prestador jueu Issach Biona⁴ va originar els testimonis contra Guillem Franchea, corredor de productes agrícoles i *maquignon* que dominava tot el país al voltant de Vilafranca del Penedès,⁵ un habitual de la cúria. Més aviat que no

3. La necròpoli reial es troba a prop d'allí, a Poblet. L'acció del poder és forta i directa, per mitjà de l'acció dels veguers o de batlles.

4. Arxiu de la Corona d'Aragó (ACA), P. Q., 1298 E, Issach Biona contra Guillaume Franchea, de Vilafranca del Penedès. Data: 24-31 de juliol de 1298. Jutge: Mateu Ferrandel, notari de Vilafranca del Penedès per comissió de Nadal Raynier, doctor en Dret i jutge de la Cort. Part del procés conservada: *interrogatoria* dels testimonis presentats per Issach Biona (sense els capítols).

5. Els camps dels voltants produeixen safrà, olives, raïm, blat, ordi, ametlles i nous.

pas amb pobres endeutats, aquest «usurer manifest» negociava amb els proveïdors per preus i quantitats ja importants.⁶ L'acusació consisteix en allò que Franchea «consuevit exercere usuras et facere contractos usurarios», per mitjà de vendes de recollida a peu, «a diners avantats». Cada contracte conegut pel testimoni és, doncs, reexaminat. Ens trobem exactament aquí en el marc d'una argumentació que s'ajunta a la *fama*. A l'entorn seu, alguns dels seus col·legues, els mercaders jueus i el poble menut de l'aljama local protestaven contra l'arbitrarietat en ocasió de les enquestes contra els oficials.

3.2. BARTOMEU DE MANS

Aquest oficial va reeixir a fer actuar amb justícia contra ell molts habitants de Vilafranca, víctimes de les seves exaccions, dels seus abusos i d'altres injustícies. Assistit pels seus sergents i altres homes de mà, era el cor d'un clan d'homes de negocis que aprofitaven totes les ocasions. Alternava la violència més directa amb les exaccions financeres més complexes. A la cúria, F. de Vilafranca va aprofitar també els abusos de poder.⁷ Entre les seves relacions hi havia els prestadors processats per les investigacions sobre les usures i els testimonis del procés de la barca del Llobregat, breument, una veritable màfia, l'estudi propogràfic de la qual i l'observació dels mètodes nous diran si és legítim d'anomenar-la així. El grup es basava en un canviador de Barcelona, Berengonius de Finestres, atacat el 1299 per fallida bancària. Quan hom sap que la vídua d'un dels comissaris que aixecaven els atacs contra els oficials i els usurers, el notari Guillem Llobet, fou ella mateixa processada uns quants anys més tard, no podem fer altra cosa que interrogar-nos sobre la xarxa vilafranquina.

4. ESPECIFICITAT DE LES FONTS

4.1. PRESENTACIÓ DE LES FONTS

Catalunya, molt rica en fonts notariales precoces,⁸ conserva igualment una sèrie de processos per usura que permeten aclarir precisament les qüestions dels

6. Havia comprat a Biona, amb safrà, 100 quarts d'oli, a 16 denaris l'un, i 100 més a Bernard Torreyes de Vilafranca.

7. ACA, P. Q., 1298, t. 4.

8. Els primers registres daten de 1234, 1259-1260. Vic, Terrassa, Perpinyà i Puigcerdà són especialment afavorides. El sud del Llobregat, i sobretot València, pel fet de la Reconquesta disposen d'una documentació més tardana.

canvis agrícoles i el crèdit rural. La cancelleria de Jaume II (1291-1327) va reunir els dossiers constituïts després de les *Inquisitiones*⁹ portades contra els usurers el 1297 i el 1298, però també contra els oficials.¹⁰ La Comissió contra les Usures, sota la direcció del familiar reial Ramon de Manresa i del canònic barceloní Andreu de Turri, va suscitar les nombroses denúncies necessàries per a les investigacions. Al mateix temps, es van decidir les *Inquisitiones* contra els oficials.¹¹

En certs casos, els demandants no dubtaven a adherir-se a la *inscriptio*, amb la qual cosa iniciaven accions de justícia respectuoses amb les regles dels *Usatges de Barcelona* per a Catalunya com les dels *Fueros* aragonesos per a l'Aragó.¹² El resultat està constituït de còpies i declaracions de testimonis, de vegades amb la seva síntesi posterior plena d'anotacions marginals. Sovint la *demanda* precedeix aquesta còpia, més rarament les posicions redactades pels advocats de l'acusació i de la defensa subsisteixen; vegeu, en els casos vilafranquins, les *argumenta* de les parts. Les sentències eren excepcionals, mencionades en cas d'apel·lació o simplement evocades quan existia un litigi precedent.

És inútil dir que les estratègies dels uns i dels altres es desplegaven amb astúcia i passió, amb la qual cosa es manifestava la bona cultura jurídica dels mercaders i els prestadors dels pobles grans.¹³ L'arma principal era la *fama*: reputació dels homes, notorietat dels fets. Entre la *fama* en el mercat i la *fama* jurídica es va bastir tota una construcció operatòria, amb la qual cosa es contribuïa a la construcció de la norma o es jugava amb aquesta.¹⁴ De fet, a partir del manament papal que tenia com a objectiu fer entrar dins les realitats les decisions de Latran IV, reactualitzades quaranta anys abans segons el *Liber extra* pel *Liber sextus* de Bo-

9. Vegeu a la cancelleria la sèrie dita *Processos en quart* i els registres *Variae*, *Usurarum*, 1297, i *Variae*, 30, *Constitutionum de tenendo tabulam*.

10. Aquesta acció pot certament situar-se dins el context diplomàtic d'aquells anys, quan la qüestió siciliana i francesa implicava una cura particular adduïda a les relacions amb Bonifaci VIII. Aquest darrer, per bé que es trobava amb dificultats durant aquells anys, va publicar el *Liber sextus*, del qual cal veure les conseqüències fins dins les investigacions aragoneses. No obstant això, la relació evident de la *inquisitio* contra els usurers amb aquella contra els oficials reials (cronologia, missió de Nadal Raynier) i amb la reorganització de la cancelleria, mostra que el catalitzador que és el manament papal permet iniciar una acció política reflectida madurament.

11. ACA, P. Q., 1298, t. 9, per a Bartomeu de Mans.

12. J. BASTARDAS i PARERA, *Usatges de Barcelona: El codi a mitjan segle XII*, Barcelona, Fundació Noguera, 1984, col·l. «Textos i Documents»; A. PÉREZ MARTÍN, *Los fueros de Aragón: la compilación de Huesca*, Saragossa, El Justicia de Aragón, 1999 (edició crítica de les seves versions romàniques); A. PÉREZ MARTÍN, *El derecho procesal del «jus commune» en España*, Múrcia, Instituto de Derecho Común Europeo i Universidad de Murcia, 1999.

13. Entre quatre mil i sis mil habitants al segle XIV.

14. *Médiévales*, 24, *La renommée*, 1993; Th. FENSTER i D. L. SMAÏL, *Fama: The politic of talk in Medieval Europe*, Ithaca, 2003.

nifaci VIII, la necessitat de les investigacions es llegeix en els registres *commune* de la cancelleria. Aquests registres enregistren dia rere dia la *clamor* que s'alçava envers el rei,¹⁵ però també un cert engavanyament davant les accions dels nobles, que van ser els millors «a les corts» dels regnats precedents, on tenien encara bones posicions. Si els *jurisperiti* es malfien a just títol de la *vana vox*,¹⁶ si els jutges saben perfectament com es manipula una reputació, els veguers i els batlles —i el rei mateix en el seu consell— saben que el *rumor*, si cristal·litza en *rumor contra judaeos*, esdevé una acusació del poder. A la boca dels actors del comerç d'argent i dels assidus del tribunal, sota la ploma dels notaris investigadors, cada terme, que s'ha de definir segons el context textual, és susceptible de ser utilitzat en diversos registres, de no tenir sempre el mateix sentit per a tots. La bibliografia ha insistit llargament en els problemes metodològics. És important, doncs, definir l'usurer, la usura i una societat de la usura tot distingint els tres llocs que contribueixen alternativament a l'establiment del preu just: la plaça, la *scribanie* i la cort, i situant els homes segons les seves estratègies argumentals i discursives.

4.1.1. Què és el que manifesta un usurer?

Definició d'*usurer*: «Consuevit exercere baratas et contractos usurarios.»¹⁷

Si creiem els nostres demandants, un usurer és un prestador de diner que té per costum imposar a la seva clientela contractes que li permeten exigir interessos immoderats, que superen del 16 % al 20 % del capital en un any, de manera

15. ACA, *Commune*, 13, *pars* 1, 1297, f. 130v, per exemple.

16. M. MADERO, «Façons de croire. Les témoins et le juge dans l'oeuvre juridique d'Alphonse X le Sage, roi de Castille», *Annales HSS*, núm. 1 (1999), p. 208-214, i M. MADERO, *Las verdades de los hechos: Proceso, juez y testimonio en la Castilla del siglo XIII*, Salamanca, Ediciones Universidad, 2004, p. 52-69. Enfront de la *fama* poden manifestar-se tots els graus de creença: creure-hi absolutament, desqualificar una creença fonamentada sobre l'única font del rumor, creure's un fet però no els seus detalls, creure que un fet ha pogut passar però que l'acusat no ho ha pogut fer, o no n'és culpable... Així mateix, pot articular-se la creença segons el mode d'autorització: molts ho diuen, els notables ho afirmen, una sèrie d'indícis han estat entesos... Els criteris de quantitat, d'autoritat i de causes probables ajuden a adherir-s'hi o a dubtar-ne. Cal que el *rumor* sigui durable perquè sigui qualificat de *fama*. Si aquesta és efímera, és solament *rumor*. Però la *probata fama publica* no pot ser considerada un rumor; és, al contrari, allò que ha vist un grup (el poble, etc.). Per a validar la fama i distingir-la de la *vana vox populi*, cal avaluar les causes que condueixen a dir i a creure. La relació de la fama s'ha de fonamentar en arguments que el dret identifiqui de manera autònoma. Per al reialme de França, vegeu A. PORTEAU-BITKER i A. TALAZAC-LAURENT, «La renommée dans le droit pénal laïque du XIIIe au XVe siècle», *Médiévales*, núm. 24, *La renommée*, 1993, p. 67-80.

17. ACA, P. Q., 1298 E. Però es troben traces d'acusació de falsificació en les investigacions contra Bartomeu de Mans, 1298, t. 9, en forma d'al·legacions dels testimonis durant la investigació

que dobla el capital en uns quants anys.¹⁸ És rarament un barater sobre les taxes d'interès. La sospita sobre la producció de proves escrites falsificades plana sempre, però va portar només una sola vegada, tot i que desencadenant un veritable procés criminal, a un procés penal contra el jutge Astruch Adzay de Montblanc.¹⁹ De fet, l'astúcia consisteix a establir un sistema de renda sota la forma de préstecs successius mai completament reembossats. La multiplicació dels actes permet igualment evitar assolir els llindars fatídics, sense, per això, actuar il·legalment.²⁰

A vegades la usura és anomenada *crimen*, a vegades l'usurer és un home dolent capaç de moltes accions dolentes, un vil i un pecador inveterat, però, sobretot, els culpables presumptes abusen del seu poder, tant del financer com del relacionat amb la seva situació social i al seu favor polític. Aquests *potentes* de diversos orígens²¹ participen, doncs, en sèries d'intercanvis la complexitat dels quals prové del no-acabament de cada segment. Cada etapa es revela impossible de reglar o verificar sota l'equitat considerada com el reequilibri de la posició de cada participant en la transacció gràcies a una transferència equivalent. Cal dir que, a la pràctica, les operacions incriminades impliquen més de tres nivells de contractants i esbossen també un cicle continu de compensacions financeres i, en principi, de diner fresc que permet la inversió. Capital disponible, però gairebé mai diner líquid. Vet aquí perquè els notaris anoten en els seus esborranys alguns noms, una suma. Això no és pas només perquè la seva memòria és essencial. Les dates dels terminis no són pas tan essencials que nosaltres ho poguem creure. Fins i tot per a les sancions, fins i tot més enllà dels deu dies de gràcia, el termini exacte no val com a prova, i sobretot com a mitjà per a prolongar i complicar l'endeutament. En el cas dels reembossaments, el prestador pot jugar a ser generós. En efecte, el bé, el producte, el capital, té com a principal qualitat el fet de ser circulant i reinvestit contínuament i immediatament

retingudes per a autoritzar el retorn a la justícia, i en el procés entre Bonadona, vídua de Jafuda de Limoux, i Arnau Çaiïlla, 1298 B., 1298-1299, 1300 J., en forma d'amenaça sobreentesa pels advocats. Jutjar l'acusació de falsificació de documents era molt greu.

18. Actes de Jaume I a A. HUICI MIRANDA i M. D. CABANES PECOURT (ed.), *Documentos de Jaime Ier*, València, 1976, vol. II, núm. 356, p. 142. És el corpus de textos de 1242 que és reprès en els *fueros* de l'Aragó i forma l'estructura de la legislació sobre la usura.

19. ACA, P. Q., 1307 C.

20. Això explica el nombre d'actes en aparença menors, jutjant nombrosos prestadors per petites sumes, trobats en els registres notariais. Aquest sistema no prové ni de la falta de numerari, ni de la falta de liquiditat; els prestadors disposaven generalment de cofres tancats amb clau i dipositats en comendes dipòsit. Respon més aviat a les necessitats de la producció d'un interès legal.

21. Retrobem aquí la interpretació donada per G. TODESCHINI, *Ricchezza francescana: Dalla povertà volontaria alla società di mercato*, Bolonya, 2004, p. 9-54, esp. p. 41, que dóna valor a l'oposició entre les velles i les noves famílies de *potentes*.

després de la seva recuperació pel prestador²² —això és, d'altra banda, el que ha creat la seva utilitat pública.²³ En el context que ens ocupa, el seu pas d'unes mans a unes altres mans, a vegades totalment fictici —el vedell resta al seu prat, la granja és explotada per la mateixa família, etc.—, representa sobretot l'ocasió de crear un benefici sovint enorme i sempre ràpid, basat en la no-igualtat entre productors i corredors, sense cap risc per a aquests darrers, que guanyen cada vegada. Aquesta activitat evidentment especulativa, reconeguda com a favorable fins a cert punt, requereix, tanmateix, una regulació. Potser perquè, si no, acabaria escapant-se als homes de poder, o causant-los greus desenganys.

Aquests usurers continuen essent, tanmateix, els homes de negocis de nivell mitjà arrelats a les viles rurals. Gràcies a la seva arma principal, el *mutuum*, completat en aquesta ocasió per la *precaria* o l'*acapitus*, molt rarament per la comenda dipòsit, no respecten ni el joc natural dels preus ni el *justum precium*, i menys valoren els béns amb els quals associen els seus contractes per a les *baratas*.²⁴

4.1.2. *Usurer simple i usurer manifest: una qualificació judicial*

Tots els prestadors eren una mica usurers? El nombre d'acusats en relació amb el nombre d'actius, fins i tot si tenim en compte les llacunes documentals, ens diu que no. La lectura dels registres notariais, tanmateix, no permet pas separar el gra bo de la mala herba. Nosaltres hem trobat molt pocs pagaments

22. Termes dels actes notariais: «recuperare debitos», «recuperatus». Es troba també abreujat en una nota marginal, per a marcar aquesta vegada la gestió notarial.

23. P. EVANGELISTI, «Credere nel mercato, credere nella *res publica*. La comunità catalano-aragonesa nelle proposte e nell'azione politica di un esponente del francescanesimo mediterraneo: Francesc Eiximenis», *Anuari d'Estudis Medievals* (Barcelona), vol. 1, núm. 33 (2003), p. 69-117. G. TODESCHINI, «I vocabolari dell'analisi economica fra alto e basso medioevo: dai lessici della disciplina monastica ai lessici antiusurari (X-XIII secolo)», *Rivista Storica Italiana*, vol. 3, núm. 110 (1998), p. 781-833; G. TODESCHINI, «La razionalità monetaria cristiana fra polemica antisomniaca e polemica antiusuraria (XII-XIV secolo)», a *Moneda y monedas en la Europa medieval (siglos XII-XV)*, Pamplona, 2000, p. 369-386; G. TODESCHINI, *I mercanti e il tempio: La società cristiana e il circolo virtuoso della ricchezza fra medioevo ed età Moderna*, Bolonya, 2002. La bibliografia sobre el «bé comú», molt abundant, no pot ser citada aquí.

24. *Baratas*: del verb *baratar*, 'bescanviar', neix el substantiu *barata*. Testimoniat el 1272 en el sentit de «troc», «canvi», «intercanvi», no és mai utilitzat en els registres notariais, però pren un sentit negatiu dins del procés, el «d'échange inégal». Les traduccions de *baratar* difereixen, tanmateix, segons els diccionaris i les fonts: 'échanger', 'troquer', 'engager'. P. EVANGELISTI, «Credere nel mercato», p. 103, defineix *baratar* en el temps d'Eiximenis (1340-1409) com el canvi de valor i el canvi enganyós de valor. No es tracta només d'una compra en espècie. Les nostres fonts li donen la raó, més d'un segle més tard.

fets després d'una mediació dels *boni homines* o d'una acció de justícia; per exemple, a Puigcerdà, on l'escrutini va ser exhaustiu, menys de l'1 %. Per als contemporanis, per contra, clients, jutges, assidus de la plaça del mercat, etcètera, la discriminació podia ser més fàcil. *Campsor* és un ofici, *usurarius* és un home que practica el vici i comet un delicta, *usura* té diferents significats segons el context —*usura* acceptable com a *interee*, *usuras* fraudulentes i perverses.

Hi ha usurers ocults i usurers manifestos. *A priori*, un usurer ocult no ha estat declarat usurer públicament, un usurer manifest ho ha estat.²⁵ Però, com que un bon argument judicial consisteix a sobreentendre que l'acusat és *usurarius manifestus*, cosa que s'apuntala en una qüestió sobre la seva *fama* definida com allò que es diu comunament en el mercat, el joc argumental porta a transformar prematurament tot *reus* en usurer manifest —cosa que, de tota manera, no triga pas a ser certa amb el desenvolupament de les investigacions i dels processos al segle XIII! Sigui com vulgui i malgrat les manipulacions argumentatives que requereix l'ús per les parts de la *fama* judicial, les reputacions sobre el lloc semblen bastant clares.²⁶ En la mesura que els mercats dels pobles catalans estan relacionats amb la resta del Principat i de la Corona per alguns personat-

25. L'expressió «usurer manifest» designa normalment aquell que encunya una *fama* judiciàriament qualificada. Reconegut una primera vegada com a tal per la *sententia*, *evidentia rei*, *confessio*, és a dir, pels mitjans judicials efectius, i no només per un simple rumor, el judici mostra el seu enduriment pel que fa al crim. J. SHATZMILLER, *Shylock reconsidered: Jews, Moneylending and Medieval Society*, Berkeley i Los Angeles, 1990 (trad. francesa: París, 2000, p. 39 i n. 65 i 225 [usurer manifest], i p. 243-244 i n. 50 [definició de *fama*]), estima que Bondavin de Marsella va refusar tot arranjament perquè tenia por que no seria disculpat en escapar-se així del judici. Això significa que l'usurer manifest no era només reconegut pels mitjans legals i que una denúncia, encara que no dugués mai aparellada una condemna, podia permetre el qualificatiu.

26. Exemple del cas de Gerau, ACA, P. Q., 1298 D, Marquès, 1298 U, i Franchea, 1298 E. Tots els judicis mostren que una simple acusació, fins i tot sense condemna posterior, que un rumor vague, podia ser suficient per a tractar qualsevol d'usurer manifest. En aquest cas, l'advocat busca veritablement difamar. Per a evitar això, el jutge ha de demanar la *fama* i una definició de la *fama*. I ho fa. Però els advocats no miren de fer definir l'expressió «usurer manifest», com es feia per a la *fama*. Tanmateix, els testimonis es comprometen rarament en una acusació com aquesta. Ho fan, per contra, quasi unànimement en relació amb Franchea. En el judici per usura, l'actor calumnia sempre una mica, però la defensa no li porta la contra mai precisament sobre aquest punt, perquè sap demanar la recusació dels testimonis. Destil·lar una petita dosi de denigració és de bona guerra. Però la murmuració generalitzada podria semblar un principi de prova. La diferència entre Gerau i Franchea té relació amb la superació d'un sol rancor: en el cas de Gerau, fins i tot els testimonis de l'acusació no van pas fins al final i romanen prudents en les seves al·legacions; contra Franchea, la càrrega és general, sense matisos ni reticències. En absència de proves evidents, la mala reputació adquireix un gran pes. P. Q., 1298 E, f. 1v. Quan hom li demana, segons la fórmula tradicional, si sent algun tipus d'odi contra Franchea, contra el qual acaba de testimoniar, B. Torreyes respon que sí. Cal dir que aquest ha patit, igual que el seu germà, les exigències del capellà. Malgrat tot, intervé en el pro-

ges clau,²⁷ que connecten diverses xarxes de crèdit i formen també grups d'interconeixença constituïts a l'entorn d'una activitat (la transhumància, el comerç de roba o de safrà, etc.), a l'entorn d'un origen geogràfic o comunitari (els mercaders de Puigcerdà,²⁸ els de Castella, els jueus), d'una comunitat d'interessos o d'una clientela (homes de Bartomeu de Mans i dels castellans de Vilafranca), la informació sobre les qualitats dels assumptes avança seguint aquests circuits, es fa difusa en els llocs de trobada.²⁹ Hom és successivament contractant, venedor o comprador, creditor o deutor, fidejussor, procurador, testimoni, acusador, acusat, testimoni en judici, etcètera. Aquestes posicions es mantenen de pares a fills. Les causes de constitució d'aquestes xarxes no s'exclouen pas les unes de les altres. L'element central de la seva formació és certament la relació individual i personal de confiança o de pertinença, basada en l'amistat o empena per l'odi. L'ideal és, sens dubte, disposar de relacions a la cort. Les xarxes constituïdes sòlidament són les fetes d'individus benestants i puixants, capaços de resistir els atacs. La informació sobre el mercat és, doncs, visiblement orientada per les males companyies i els interessos de cadascun.

La condemna popular de l'activitat creditícia rural no sembla pas primera. Ben entès, arran dels aixecaments, tirar llenya als cofres que contenien les creences era un embogiment sense parió. Sens dubte, és possible que prestadors com Guillem Franchea, oficials especuladors com Bartomeu de Mans, poguessin per la seva duresa suscitar crits d'odi.³⁰ El ressentiment arrela i no és pas simplement

cés contra Bartomeu de Mans, al costat de les parts contràries en els primers processos contra el canviador Finestres... Així mateix, a Manosque, el 1315, la Cort menciona que els usurers cristians menyspreats són pitjor que els jueus. Vegeu *Recherches sur la communauté juive de Manosque au Moyen Age 1241-1329*, París i La Haia, 1973, p. 115.

27. «Réseaux relationnels des prêteurs juifs de Cerdagne et de Roussillon 1260-1420», a A. FURIO i F. MENANT (coord.), *Colloque de Valence, septembre 2003*.

28. Famílies Blanch, Amill, Cog, De Lillet Tascher, Jover..., esmentades a C. DENJEAN, «Réseaux commerciaux en Catalogne nord au milieu du XIVe siècle», a J. MINOVEZ i P. POUJADE (ed.), *Circulation des marchandises et réseaux commerciaux dans les Pyrénées, XIIIe-XIXe siècles*, Tolosa, 2005, p. 143 (Actes del Col·loqui del Laboratori Framespa UMR 5136, Andorra, 2003). Aquestes famílies eres protegides per Jaume II quan practicaven el seu comerç a l'Aragó, ACA, *Commune*, pars 1a, f. 20v, 60v, 104r-v i 122r.

29. Per exemple, tots els qui passaven per la cúria de la vegueria de Vilafranca coneixien la reputació de Guillem Franchea, ja que hi trobem també els seus clients revoltats.

30. Encara que la utilització de l'odi sigui d'una lectura poc evident: és manipulador demagògicament d'ençà dels aixecaments, com el de Berenger Oller el 1285. En aquest cas, té un objectiu genèric —el prestador, el jueu. Apareix a la cúria en casos particulars, on hom es pot demanar si la seva expressió no devia ser autoritzada pels advocats que aconsellaven les parts, com a signe de la falta de moderació i d'humanitat del prestador acusat.

un argument judicial. Tanmateix, en general el sistema s'imposa als pagesos fatalistes. El poder mateix, tant en els preàmbuls als manaments que inicien les investigacions com en la pràctica judicial, no busca combatre *només* les usures immoderades? Com podria la monarquia fer altrament, ella que viu a crèdit, remunera privilegis i posicions que assegurin justament als seus servidors els beneficis per mitjà del mercats rurals? Certament, els processos contra els usurers poden fer creure en un desig de moralització de les activitats econòmiques, però la lectura d'aquests textos, feta en el si d'un corpus ampliat als afers estrangers de la usura, mostra bé que la imposició d'una norma ètica i de regles a la vista del bé comú es desenvolupen especialment per mitjà d'una operació política que tendeix a reforçar la centralització i l'eficàcia del poder directe de Jaume II.³¹ La bona salut del cos polític i cívic dependrà, doncs, primer de la capacitat reial d'imposar la seva dominació.

4.1.3. *Tipologia ràpida dels personatges. Posició en un mercat o mala actitud?*

Breument, els prestadors jutjats per usura són més aviat rics o benestants, sense ser necessàriament aquells que han sabut enriquir-se els millors. A vegades empleen mitjans il·legals o il·legítims, i, sobretot, abusen del seu poder sobre els seus clients, per la qual cosa acaben suscitant un rancor que autoritza una acusació colpadora. Tanmateix, comprenem malament els matisos que fan que l'un sucumbeixi a l'acusació d'usura i d'abús, mentre que l'altre està en condició de defensar-se i un tercer escapa fins i tot de l'atac antiusurer. Quan dos còmplices són tractats diferentment, com en l'assumpte on Gerau, comprador de les parts de la barca del Llobregat, és acusat mentre que el seu soci Fuster i el seu col·lega Viader, que havien, per tant, subscrit els mateixos contractes per meitat, no són pas qüestionats, la diferència entre els dos casos se'ns escapa. Es podria pensar que l'oficial Bartomeu de Mans va ser un boc emissari. Però, d'entrada, provisional, perquè el retrobem uns quans anys més tard sense que sembli haver sofert molt les acusacions portades contra ell.

Per a distingir els prestadors acceptats dels usurers, només els esdeveniments d'alguna manera col·laterals ens poden ajudar. Els accidents com el fet de morir en un mal moment! Els resultats d'influències, com les demandes testamentàries de restitucions. Les males opcions familiars. La necessitat apressant de diners. Nosaltres hem trobat llocs comuns eterns. Potser, tanmateix, aquestes causes són justament essencials. No oblidem pas que el que compta és l'ús de la *fama*.

31. Particularment, la sèrie dels *Processos en quart* de 1298.

En aquest cas, la causa de l'èxit o del fracàs en el mercat financer està relacionada amb el caràcter personal, un crèdit o, al contrari, un dèficit relacional que l'anàlisi prosopogràfica només aclareix parcialment. Per a anar més de pressa, podríem dir que per a reeixir amb un notari o a la cort de justícia, i establir així la dominació financera sobre un llogarret rural, el millor és saber fer amics i, sobretot, evitar els enemics. Per a un prestador, això requereix molta flexibilitat i habilitat. És, doncs, la capacitat d'expressar un caràcter allò que fa l'usurer. El qui respecta la mesura és apreciat, mentre que el qui no la respecta, acumula les característiques de l'home vil.

Les activitats discutides són les de corredoria. El petit crèdit de proximitat, sigui de solidaritat o de penyora, no es posa pas en qüestió a la fi del segle XIII. El gran comerç resta igualment fora de les investigacions. Els canviadors de capital viuen apartats, amb l'excepció notable de Berengon de Finestres, sigui gràcies a les defenses dels privilegis pels dirigents urbans, com a Barcelona, sigui potser per les seves relacions amb el comte rei, com a València, sigui per una altra raó que se'ns escapa.

Finalment, l'usurer, si no és un gran comerciant internacional o un banquer d'alt nivell, no és exactament el petit prestador rural, ni fins i tot el prestador mitjançant penyores, no és pas sovint jueu. És un home de negocis de pobles rurals les múltiples activitats del qual condueixen a practicar intercanvis a crèdit i, doncs, a sobreavaluar els béns. I això explica el pes de les *baratas* en l'argumentació, terme gairebé sistemàticament afegit als *mutua*, que esdevenen, per la seva banda, una eina molt adaptable.³² Els usurers són, doncs, homes que no fan crèdits o préstecs en el sentit estricte del terme. És per això, entre altres raons, que els processos dels prestadors es basen en la demostració del no-respecte del preu just fora de la transacció.

4.2. COM S'HA D'ESTABLIR EL PREU JUST

Quan l'advocat de l'acusació estima haver demostrat que un contracte o una sèrie de contractes no han respectat el preu just, pensa que ha fonamentat

32. El *mutuum*, tal com és practicat al camp, deixa un marge important a les barates i als contractes il·legals i injustos, molt més que no pas les comandes dipòsit o les associacions. En efecte, barreja generalment els reembossaments en moneda barcelonina amb els complements expressats en altres monedes, amb la natura i en forma de préstec en relació amb un mateix o un altre prestador. Les explicacions són, doncs, força embolicades, no sempre perquè siguin falses, sinó perquè recapitulen una llarga història feta de préstecs i reembossaments parcials.

sòlidament l'acusació per a qualificar el crim d'*usura*. Si aquesta noció d'*equitat de la transació* ha estat objecte de reflexions sàvies, la descripció pràctica i concreta del preu just dins del marc judicial és molt més difícil.

4.2.1. *De la tautologia a la qüestió de la informació sobre el mercat*

El preu just és *el* preu. Els procediments d'avaluació adquireixen una importància primera, ja que tenen com a objectiu assegurar una concòrdia quant a això.

Tant amb els notaris com en els tribunals, igual que en els registres de la cancelleria, els preus esdevenen abstractes. Les característiques del bé avaluat, per a nosaltres constitutives del seu valor —la bellesa, la productivitat, la qualitat d'una espiga, d'un raïm, etc.—, no apareixen com a elements per a distingir aquest producte, aquest animal, d'un altre. No és normal que un rossí coix es pagui com un palafrè blanc amb dues taques negres als peus... Però això forma part de les evidències omeses en l'escrit. Així mateix, en les informacions de les transaccions entre compradors i venedors, mai la negociació firal és retranscrita. Evidentment, aquestes precisions són inútils, ja que l'avaluació es fa entre especialistes ben informats. En aquest cas, el procediment que exigeix que el testimoni defineixi la *fama* de l'operació en qüestió com «allò que es diu comunament sobre les persones respectables al corrent dels fets», convé perfectament a les causes comercials. En efecte, un preu vàlid és el resultat d'un acord que reuneix contractants, personatges la intervenció dels quals equival a la legalització: el fidejussor, el notari, els *boni homines*, etcètera, i altres la presència dels quals més o menys implícita equival a l'assegurança de conformitat: el maquiný, el ferrer, el comerciant, etcètera.

Els béns i els seus preus es presenten com a únics, irreductibles a la síntesi més petita (mercurial, corba..., que ens permeten avui situar un valor dins d'un conjunt i, així, avaluar-lo), igual com la documentació fiscal, de control dels mercats, de proveïment urbà de productes sensibles, ho permetria. Els escriptors que inventariaven béns, tant a la cancelleria, al «Maestre racional», com arran d'un inventari després d'una defunció o d'una altra llista tarifada adreçada per un notari, busquen abans que res designar els béns i declarar la seva pertinença a tal o a tal altre propietari. Quan una successió temporal de propietaris es concep, no s'admet una evolució dels valors al llarg del temps, fins i tot per als béns per a cadascun dels quals es reconeix la variació legítima de les estimacions. Al mateix temps, béns i preus sembla que pertanyen a categories més generals (una *saumée* de vi, un cavall, un *caficium* de gra, etc.), mentre que els productes

de qualitat són venuts més cars que el seu preu mitjà. Així, encara una altra vegada, el criteri humà i el relacional prevalen sobre tots els altres criteris, malgrat tot reconeguts per d'altres raons, ja que el preu just és un preu *convíngut*. Si una part el recusa, s'ha de revisar.

4.2.2. Definició de preu just

El preu just serà, doncs, un preu incontestable i incontestat, públic i admès per totes les parts interessades en el moment del contracte, però també en el moment del lliurament, fins i tot en el cas més freqüent en què aquestes dues dates siguin desplaçades. La majoria dels conflictes sobrevenen després de l'intercanvi, a vegades molt temps després. És necessari respectar l'equivalència entre moneda i bé intercanviats. Però en la majoria dels casos l'equilibri és molt difícil d'aconseguir, perquè l'intercanvi no és totalment monetaritzat. La *barata* intervé, doncs, quan una part del contracte es fa en forma de bescanvi els béns del qual són mal avaluats. El creditor sobrevalora el bé que cedeix, mentre que infravalora els que rep. Exigeix uns diners pagats de sotamà que imposa al deutor en posició de feblesa. Ara bé, cada segment de la sèrie d'intercanvis que constitueixen el més petit afer sobre un mercat rural, ha de ser equilibrat, per a respectar també el dret natural (*razo naturale*) que sosté el contracte. Això és una aposta, ja que l'essència mateixa del crèdit pressuposa un desajust. Per tal que això sigui acceptat, cal que hi hagi confiança.

Fins i tot admetent que certes porcions del canvi poden escapar a l'equilibri desitjable, aquest ha de ser retrobat al més aviat possible. Ara bé, arriba un moment que la multiplicació dels interessos indeguts i de les sancions fa que els contractes «cadant in usura». En la pràctica, el sobreendeutament acaba, doncs, originant la usura (i no a la inversa, com ens diuen les cròniques). La qualitat d'un preu té a veure amb una avaluació feta per a evitar el conflicte. El preu és aprehès a través d'un saber implícit i indemostrable, que fornirà a cadascú el sentiment que l'intercanvi és just i bo. El «preu just», tal com el descriuen els advocats, testimonis i escrivans encarregats de l'estimació, és un preu fixat localment en la data del contracte i que obeeix als mecanismes de l'oferta i la demanda, temperats per la raó natural de l'home que el fa tendir cap al bé i l'obliga a respectar *justicia* i *caritas*. Si no és convenientment equitatiu, perquè aquesta noció és pròpia de Déu, hauria de ser caritatiu, és a dir, emprmat de *caritas*.

4.2.3. *Intercanvi equilibrat i equilibri social?*

El preu just podria, doncs, comparar-se amb la pena justa. Les investigacions i els processos contra els usurers i contra els mals oficials, bé que són diferents, utilitzen els mateixos mitjans i el mateix personal durant el mateix període (1297-1298). Veguers i batlles han d'assistir els comissaris investigadors. Però, abans, els mateixos oficials tenen l'autoritat necessària per a menar les investigacions i sancionar amb multes els lladres i els usurers, així com els altres criminals de la regió. A vegades abusen d'aquests drets de policia per a afavorir la seva família i els seus amics. A Vilafranca del Penedès, aquesta acció contra els desordres reeixí i ens va deixar una documentació extraordinàriament completa. En efecte, disposem dels interrogatoris (o d'una part dels interrogatoris) fets en el marc de les *inquisitiones*. Podem llegir després la síntesi que permetia l'ajornament davant la cort de justícia, documentació excepcional. Disposem a continuació de deu accions de justícia dutes a terme contra l'oficial prevaricador Bartomeu de Mans, algunes de les quals són col·lectives. Per sort, en fi, algunes notifiquen els interrogatoris precedents. Podem saber, doncs, qui va acceptar subscriure la *inscriptio* i comprometre's en un combat públic contra l'oficial, cosa que no està exempta de riscos. Aprenem quins actes poden ser qualificats i quins poden ser defensats. Podem seguir l'evolució del vocabulari utilitzat aleshores i avaluar les alternatives de les parts i de l'Administració de la cancelleria. El vincle entre la usura i la prevaricació o la injustícia és explícit. Els investigadors contra els usurers de la diòcesi de Barcelona són citats des del segon procés³³ iniciat contra Bartomeu. A més, alguns acusadors van preferir actuar per mitjà d'investigacions contra els oficials més que no pas per mitjà d'investigacions contra els usurers, mentre que la seva demanda podria entrar dins del marc de les usures.

L'oficial Bartomeu de Mans sostrau sumes indegudes i envia els seus agutzils (*sagiones*) i altres oficials a maltractar els qui no l'obeeixen («homines dicti Bartolomei, [...] portas et fenestras fregit, injuste oppressus habuit [...]»,³⁴ però Bartomeu no estava pas predestinat pel seu nom!).³⁵ Utilitza la seva posició per a imposar contractes a favor seu. Els preus esmentats en els testimoniatges no són pas considerats excessius en la data de l'operació, d'efecte i de canvi real, i introdueixen interessos i sancions de retard. El frau i la injustícia hi són

33. ACA, P. Q., 1298, t. 2, f. 2v.

34. ACA, P. Q., 1298, t. 2, f. 3v.

35. ACA, P. Q., 1298, t. 1, n'és l'exemple més clar. Els testimonis de la investigació —ACA, P. Q., 1298, t. 9— responen afirmativament a aquest article.

generalment més brutals i menys subtils; les extorsions, sense disfressa. L'argumentació esdevé feble: els uns acusen, Bartomeu ho nega generalment tot. El vocabulari és en part el dels crèdits (*solvere, mutuum, contractus, acapire*). Retrobem, tanmateix, pràctiques corrents en el mercat de la renda i en el de la terra. La connexió amb les pràctiques del crèdit mereix bé, doncs, de ser intentada.

4.3. UNA MÀFIA SOBRE UN MERCAT?

Una altra vegada, els mecanismes de control del mercat financer estan establerts pels mateixos jueus de manera específica, bé que sense ser originals des del punt de vista comercial i financer.

4.3.1. *Usurers i oficials dolents: la lluita contra les extorsions de tot tipus*

La freqüentació quotidiana i les relacions estretes entre l'Administració reial, determinats senyors i els seus oficials i els presumptes usurers o altres prestadors i mercaders, es revelen, en relació amb els escrits, sempre de manera més intensa que no pas ho mostraria l'anàlisi d'un sol tema. La pluriactivitat i la pluri-funcionalitat en el si del sistema és una regla, malgrat l'especialització necessària. El sistema del crèdit, tal com nosaltres l'observem en els notaris, s'aclareix en altres àmbits. És un altre tipus de «capitalisme o de societat del mercat emergent» que veiem aparèixer. Certament, no cal pas exagerar l'abast de l'exemple vilafranquí. Però il·lustra de manera particular el sistema de les xarxes.

A Vilafranca, la lluita entre els pobres i els rics (*pauperes, divites*) va agafar un caire forassenyat. A favor dels atacs dels deutors contra els seus creditors, Bartomeu condemna qui li desplaça —injustament, s'entén— i imposa multes exagerades o suplementàries, fora del dret. O bé intervé en els arranjaments entre les parts. Els pobres jueus i els pobres cristians pateixen. En realitat, si inventariéssim els testimonis i els acusadors, més que no pas els veritables *pauperes*, són els artesans i els petits comerciants els qui actuen contra l'oficial. Són sobretot *pauperes* perquè no disposen de la protecció dels *potentes*. Els jueus són l'exemple tipus, són citats en primer lloc, abans dels pobres cristians i dels sarraïns. A més a més, no creiem que la cancelleria busqui regular el problema social d'una pobresa que està lligada al crèdit. Bartomeu és acusat d'haver reduït a la pobresa una cinquantena d'homes de Vilafranca. Això significa que tot un grup de petits notables de l'artesanat ha sofert els vuit anys que ell ha passat a

la cúria de Vilafranca («regebat in curia»). L'aljama dels jueus també ha estat durament tocada, segons la massa dels testimonis. Pot ser que, en la mesura que són jueus del rei, els jueus s'expressin particularment nombrosos? En relació amb el nombre de cristians que gosen actuar, ells són sobrerrepresentats.³⁶ Però actuen col·lectivament i individualment, mentre que els cristians menen sols les seves accions.

4.3.2. *La màfia de la usura: el complex sistema dels clans*

Cada part forma, doncs, visiblement un clan. En els documents notariais, llegim les solidaritats, que avaluem positivament: el *miles* local, el capellà, serveixen de garantia al pagès endeutat i vénen a trobar-se amb la seva família. No negligim pas, tanmateix, els aspectes de pes i sense cap dubte menys plàcids d'aquest teixit de solidaritats. Tan bon punt la moderació i la caritat no l'atemporen, pesa feixugament sobre les activitats i els intercanvis. Un sistema de clientela oposa dos clans, a la manera de les *bandas* dels segles XIV i XV, llargament estudiades.³⁷ El repartiment en els dos grups no es fa pas en funció de la pertinença social, confessional o geogràfica. Tanmateix, vist el nombre d'habitants de Vilafranca defensats pels seus parents des d'aleshores instal·lats a Barcelona,³⁸ podem imaginar alhora que és difícil sortir del sistema³⁹ i que la revolta té alguna cosa a veure amb la relació del mercat entre el Penedès i Barcelona.

Els qui dominen juguen amb la pluriactivitat, mentre que els revoltats apareixen, al contrari, com a pertanyents simplement a una corporació. Per exemple, els carnisers són el blanc favorit de Bartomeu. La llista de nous testimonis carnisers de càrrec sembla suficient per a una vila com Vilafranca. Un comerciant citat participa en el comerç de les bèsties per a les carnisseries. Els acensaments i sotaacensaments dels bancs conviden certament el sector de Mans a sostreure el seu benefici, ja sigui participant en les cessions i compres, ja sigui

36. ACA, P. Q., 1298, t. 7 (16 jueus), t. 8f.

37. La bibliografia és enorme. Per exemple, ACA, P. Q., 1298, t. 2, que mostra la lluita armada entre els bàndols, amb la intervenció injusta dels sergents de Bartomeu.

38. Per exemple, ACA, P. Q., 1298, t. 9.

39. Els febles tenen feina en aquest sentit. Nosaltres ho veiem, per exemple, per mitjà del cas de la mare de Guillem Lotger. Sense el seu fill, ella hauria estat incapaç d'actuar com ho va fer. Per exemple, ACA, P. Q., 1298, t. 1. Tanmateix, no es pot negligir que aquest Lotger té altres raons per a acceptar Bartomeu i intervé en un altre lloc en aquest dossier. No pot ser que utilitzi també la història de la seva mare per a altres raons? És un personatge que, com els Torreyes, apareix dins les fonts amb els grups en aparença oposats.

simplement sostraiant la seva taxa de l'activitat de les taules. En efecte, a més de la integració dels traficants amics de Bartomeu en el mercat dels productes venuts, en el mercat cada un feia algun regal al nostre oficial. El testimoni més evocador de l'ambient que regnava és sens dubte el d'un carnisser que es veu el més moderat: ell no ha donat mai a Bartomeu, quan aquest passava per casa seva, res més que un got ple de llet! Nogensmenys, trobem comerciants en els dos camps. L'anàlisi de les dues xarxes haurà, doncs, de ser aprofundida i afinada. I no pot ser desenvolupada aquí.

Bartomeu de Mans no treballava pas sol. Tampoc no era el personatge que dominava el sistema de sostracció en els intercanvis del Penedès.⁴⁰ En efecte, actuava sota l'autoritat de Ferrer de Vilafranca, a qui va revendre, per exemple, les cases que havia obtingut a crèdit.⁴¹ A més, i això és sens dubte el pitjor i el que va motivar en primer lloc l'acció duta a terme contra ell, s'aparta de la fidelitat que deu al rei. És, en efecte, acusat de menar les seves exaccions en col·lusió amb els castells locals.⁴² Regula, doncs, a favor d'aquests i dels comerciants acusats d'usura aquell mateix any de 1298, en què va tenir lloc el procés contra Bartomeu: Berenger Marques i Guillem Franchea. I tot, basant-se en la liquiditat (presumida) del canviador barceloní Berengon de Finestres.

4.3.3. *Les campanyes del Penedès a Barcelona: mercats jerarquitzats?*

A la plaça de Vilafranca, els homes com Guillem Franchea o Berenger Marquès⁴³ aprofiten la protecció de la policia i la cúria de què gaudeixen per a imposar contractes a favor seu. Els pagesos que cauen a les seves urpes en saben alguna cosa. És potser per raó d'una coerció des d'aleshores anormal⁴⁴ que els

40. La relació estreta entre l'Administració de la vegueria, els castellans locals i el comerç de plata o de productes com la draperia, ben visible aquí, confortarà l'anàlisi feta a Puigcerdà, que ha mostrat que la xarxa de prestadors es va estendre fins a Bagà i Berga, a l'altre costat dels colls, cap al sud, i això no és pas precisament natural ni fàcil des del punt de vista de la facilitat d'accés des de la Cerdanya. Allò «polític» i allò administratiu adquireixen un lloc dominant en la construcció dels mercats locals. Aquesta remarca no exclou pas l'explicació de la fiscalitat i, més àmpliament, la que mostra que la polarització dels territoris té lloc per mitjà de l'atribució de funcions a una vila assortida de serveis específics: recinte firal, botigues de canvistes, *scribanie*, cort de justícia, presó, etc., per als casos que ens ocupen.

41. ACA, P. Q., 1298, t. 4.

42. ACA, P. Q., 1298, t. sense numeració.

43. ACA, P. Q., 1298, U.

44. Però la qual s'assembla molt a les descripcions fetes per P. Bonnassie per al període anterior.

pagesos protesten contra aquesta banda,⁴⁵ mentre que semblen sotmesos a la dominació de Gerau, el qual no pertany pas al clan. Els beneficis que ells sostrauen són, doncs, mirífics. Els prestadors de nivell mitjà, com Issach Biona, o els comerciants, no aconsegueixen resistir. Marquès utilitza les seves relacions per a obtenir mercats de roba i vendre als soldats. Pagat en rendes comunes, infravalora les seves collites, mentre que sobrevalora el preu dels béns que ell subministra. Pràctica corrent. Però tots aquests mètodes no són possibles, perquè aquests traficants i corredors disposen de diner i d'ajuda. Estan lligats amb els canvistes de Barcelona, els seus deutors, a casa dels quals fan pagar els seus crèdits. Però quan Berengon de Finestres deixa de pagar, són els nostres vilafraquins els qui són acusats de deixar els deutes. Bartomeu de Mans el primer.⁴⁶ No li queda res més que regirar-se contra els barcelonins per fallida fraudulenta.⁴⁷ Berenger no devia pas aprofitar els enuigs dels seus associats per a deixar de reembossar allò que devia? Davant la tempesta, hauria realitzat els seus actius per a evitar el pitjor, sense esperar gaire de la protecció que exclòia els canvistes barcelonins de les investigacions contra els usurers. De fet, més que els altres canvistes, ell perilla de veure com els testimoniatges dels pagesos no beneficien que la protecció remunti fins a ell. No hi fa res. Abans ja havia estat en situació de no-pagament, segons els seus acusadors.⁴⁸ El sistema establert era força més complex que un simple investiment de canvistes barcelonins al Penedès. Aquests eren els instruments d'una política comercial i financera que no funcionava simplement per integració vertical i no era totalment comandada des de la capital catalana. Quant als acusadors contra Bartomeu de Mans, personatge clau de la màfia de Vilafranca, en retrobarem alguns al seu costat quan es revolta contra Finestres!⁴⁹

45. Aquí el terme es pot utilitzar amb el seu sentit comú, però també amb el sentit utilitzat per la sociologia de les xarxes.

46. ACA, P. Q., 1298, t. 4. Per a la compra d'una casa per a la seva dona Saurine, casa venuda immediatament a Franchea de Vilafranca.

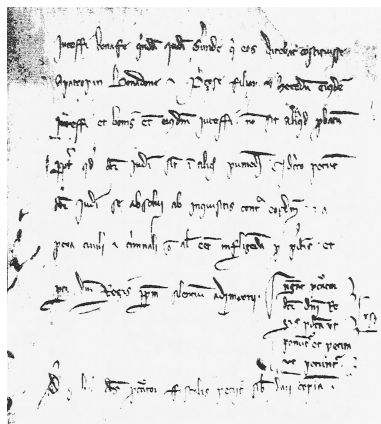
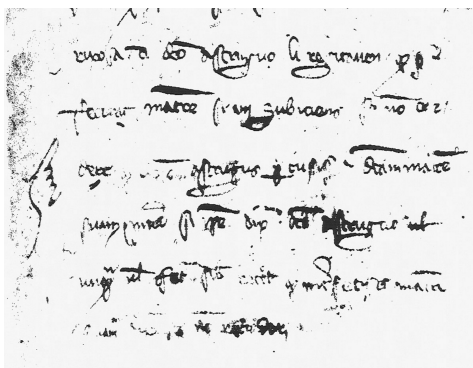
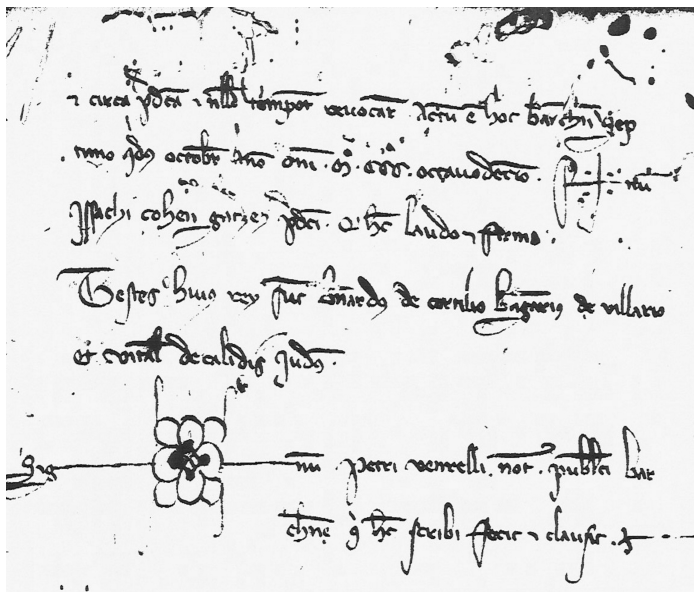
47. ACA, P. Q., 1299, K i L.

48. ACA, P. Q., 1298, t. 4.

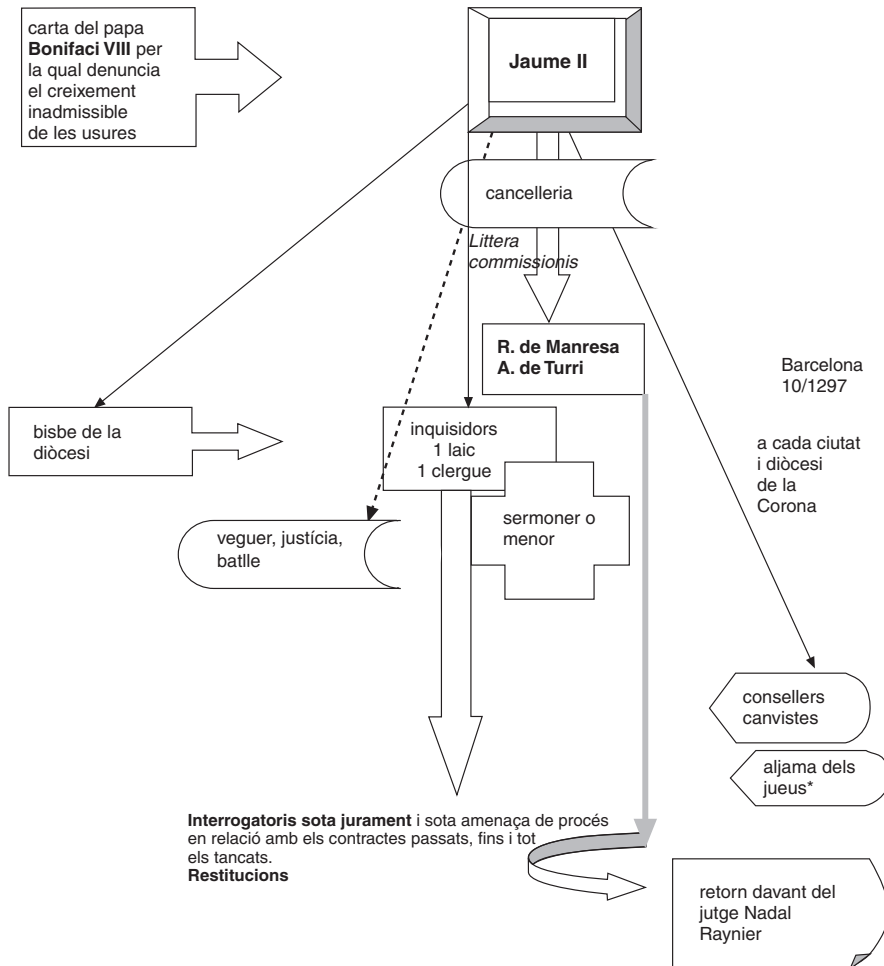
49. ACA, P. Q., 1298, sense data, i 1299 K. En particular, Bernat de Vallmoll, el testimoni del qual és, malgrat tot, citat perquè havia establert diverses acusacions contra Bartomeu. Ell no va, tanmateix, endegar un procés contra l'oficial. La família Torreyes, per la seva banda, també té molta informació per a nosaltres. No es tracta pas d'afirmar que els dos clans eren intercanviables. Alguns pertanyien clarament a un grup. A més a més, algun membre del clan de Bartomeu no el va acusar. Però els testimonis mostren que la posició de les tres famílies devia ser matisada. És cert que els conflictes van tenir lloc entre membres d'una oligarquia, no pas entre rics i pobres.

5. CONCLUSIÓ

L'afer, doncs, s'ha de seguir. El balanç s'ha fet aquí massa de pressa per a ser complet i definitiu. No obstant això, alguns punts apareixen clarament. El mercat, el notariat i el tribunal, tres pols de la normalització dels intercanvis, funcionen molt naturalment com a conserva per a establir un sistema que no remarca exactament ni les categories del mercat ni les de la barata, i s'avenen amb la *caritas* com amb un valor central però la definició del qual requerirà precisions. En efecte, el donatiu i la circulació ininterrompuda dels béns, feta a un ritme convenient —ni massa de pressa, ni atresorant—, impliquen una bona relació, una amistat, o, al contrari, un odi; en resum, els afectes essencials per a la construcció dels sistemes relacionals, els quals, però, no constitueixen pas l'estructura d'aquestes xarxes. La solidaritat, l'amistat i la bona mesura, em sembla, doncs, que poden ser reexaminades des del punt de vista d'aquestes xarxes. L'estudi del funcionament de la màfia com una xarxa d'un tipus particular ofereix l'oportunitat de comprendre la relació essencial d'això que nosaltres distingim avui com a rellevant d'allò polític i d'allò econòmic. Encara, cal ultrapassar la simple anàlisi de les injustícies i les exaccions per a comprendre més profundament els elements de funcionament d'aquest sistema. Tots aquests homes tenen una cultura notarial i judicial, si no jurídica, completament operatòria. La utilitzen per a guanyar diners i *bona fama*. Amb això, construeixen un sistema d'intercanvi on la informació sobre els homes és creadora de confiança o de suspició. Que això no tingui res a veure a primera vista amb la religió, no exclou pas que cadascú no ho hagi de tenir en compte. Amb vitalitat i bona fe.

APÈNDIX II. EL PROCÉS JUDICIAL EN TEMPS DE JAUME II D'ARAGÓ

*Cal remarcar, bé que això no és pas una sorpresa, l'absència de les aljames de sarraïns, mentre que els sarraïns són processats pels *mutua* a València.

APÈNDIX III

1298, juliol, 24-31.

*Issach Biona, prestador jueu, aporta els testimonis contra Guillaume Franchea, de Vilafranca del Penedès, de manera que pot provar que aquest és un usurer manifest que multiplica els contractes amb anticipació sobre la collita (amb diner avançat) en relació amb l'oli, el gra, el safrà, amb la qual cosa obté uns beneficis exagerats.*⁵⁰

IX kalendas augusti anno domini MDDXCVIII produxit hos testos Issach Biona in possessionem Mathei Ferrandelli notarii Villefranchie curie venerabilis Natalis de Rayneriis doctor legum et iudex curie domini Regis sumisit per literam suam receptionem ipsorum testium.

Item Bernardus Torreyes habitator Villefranchie de Penedesio {testis} juratus et interrogatus {super primo}, secundo et aliis articulis usque ad XI° articulo dixit se nichil scire. Interrogatus super dicto XI° articulo si G. {F}ranchea contra quod fecit dictus Issach Biona est usurarius et consuevit exercere usuras et facere contractos usurarios et de barata dixit se credere firmiter quod in eo continetur. Interrogatus qua ratione credit, dixit quod per eo quod ipse G. Franchea emit ab isto teste centum quartanos olei a diners avantats ad nominem XVIII denarios quodlibet quartanum, de quibus fecit sibi debitorium instrumentum ei pro eo et quod idem G. Franchea exigit ab isto teste idem quod oleum plus valuit precio suscripto ab ipsi acta quo dictum oleum emit et pro eo, et quod dictus G. Franchea emit a Ferrario Torreyes fratre istius testis alios centum quartanos olei ad rationem pre-

50. Aquest procés permet veure en acció un corredor en productes agrícoles i traficant que domina tot el territori dels voltants de Vilafranca del Penedès. Més que no pas amb pobres endeutats, aquest «usurer manifest» negocia amb proveïdors per preus i quantitats importants. Està relacionat amb el prestador jueu Issach Biona. Les barates incriminades a ell concerneixen aquí les vendes abans de la collita. Si un assumpte serveix de prova per a l'acusació, les accions semblants dutes a terme per G. Franchea són nombroses i corrents. Ell assumeix els possibles conflictes que ja l'han portat a la Cort de Vilafranca. Seria fàcil fer una lectura maliciosa d'aquest procés, que és encara, d'alguna manera, el pendent del de Bondavin de Marseille estudiat per J. Shatzmiller. Però, sobre tot, nosaltres escoltem aquí els testimonis que es permeten confessar el seu odi per l'acusat. Com que no tenim pas la sentència, és difícil dir si això va influir en el jutge i si ell va retenir el testimoniatge o no, en la mesura que per a ell és essencial basar-se en qui va veure i sentir els fets i no és part que cobra. Els pocs mots en català integrats tal qual per l'escrivà, tot i que hauria pogut ben bé traduir-los, ens ofereixen una útil i viva definició de l'usurer: un prestidigitador que fa apujar les sumes degudes. Els mecanismes que formen la fama es comprenen bé, així com les febleses dels acusadors: els seus testimonis són sovint informats per ells mateixos o han pretès tractar la qüestió en primera instància.

dictam scilicet XVIII denarios pro quartano adiners avantats. Interrogatus quomodo scit, dixit se audivisse et interfuisse; interrogatus super XII° articulo dixit se nichil scire. Interrogatus si dictus Bernardus Torreyes est domesticus dicti Issach Biona vel {-} et si est rogatus per aliqui vel instructus et si alia persona fuit locuta cum {-} super mei testimonii faciendi dixit quod non, et si est pauper vel dives dixit non dives nec pauper, et si est liber et filius liberi dixit quod sic. Interrogatus [1v] (si est) in aliquo hodio cum dicto G. Franchea dixit quod sic; interrogatus qua {-} dixit quod nomine dicti debiti centum quartanorum olei et alterius debiti saffrani quo ab ipso Bernardo Torreyes exigit et ab eadem conquestus fuit. Interrogatus cujus parte comodum n(trou)tis placueret dixit quod partis G. Franchea si {vis haberet}.

Item Bernardus G. de Villafranca de Penedesio testis juratus et interrogatus super primo articulo dixit se nichil scire set dixit se vidisse quod G. Franchea predictus conveniebat cum Issach Biona in curia Villefranche dicte debiti quod dictus G. Franchea asserebat sibi deberi a dicto Issach Biona. Interrogatus cujus quantitatis esset debitum predictum dixit se nescire super secundi articuli interrogato dixit se audiri quod in {trou}to continetur interrogato a quibus audivit dici dixit se non recordari super omnibus aliis articulis interrogato dixit se nichil scire.

Item V kalendas augusti anno predicto Berengerius de Foncellario miles testis juratus et interrogatus super primo et secundo articulo dixit se nichil scire super tercio articulo interrogatus dixit se audiri quod in eo continetur interrogato a quibus audiri dixit quod a dicti Issach Biona in curia Ville Franchie et ab {trou} Leo judeo qui dixit et retulit huic testi. Vezats⁵¹ (sic) aquest pro hoom (sic) qu'Issach Biona con es desfet en fe per uns et per altres que en Franchea de deute qui no se fo en comensament pus de u o de dos scilicet tro a dos la fet pujar de dua milia entro a [2r] tria milia solidos super III° articulo interrogatus dixit se audiri contenta in eadem. Interrogatus a quibus audivit dixit quod a dicto Issach Biona. Super v^o et vi^o articulis interrogatus dixit se nichil scire. Super vii^o articulo interrogatus dixit se audiri quod in eo continetur. Interrogatus a quibus {au{iri}} dixit a dicto Issach Biona. Super viii, ix et x^o articulo interrogatus dixit se nichil scire. Super xi^o articulo interrogatus si dictus G. Franchea est usurarius et consuevit exerere usuras et facere contractos usurarios vel de barata dixit quod sic. Interrogatus quomodo scit dixit quod iste (trou) usurarios vel de barata, dixit quod sic. Interrogatus quomodo scit dixit quod iste testis requisivit dictum G. Franchea quod mutuaret sibi quingentos solidos et ipse G. Franchea pridie dicens quod mutuaret sibi D solidos si (ipse) faceret sibi car{tam} debiti de dictos solidos et iste testis fecit ipsi G. Franchea ipsam cartam de dictos solidos quod debitum DC solidos hodie sibi debet iste testis et sic iste testis dixit quod videtur sibi quod dictus G. Franchea sit usurarius et quod eo etiam quod ipse G. Franchea habuit partem scilicet medietatem a quamdam empcionem quam Bernardus Torreyes de Villafranca quandum fecit ab isto de

51. La z és molt mal formada. No és pas ni una i ni una j.

dictos C caficiis vini adiners avantats per terminat solvendis ad rationem II solidos et mig quilibet quarteria ordi in primo et ad rationem II solidos quibus quarteriam ordi ad secundo anno et ad rationem centum solidos [2v] quolibet caficiis vini in primo anno et in secundo ad rationem LXXX solidos quodlibet caficiis vini. Interrogatus quando voluit dictum ordeum a secundo anno quando ipsum sibi solvit dixit quod III sic valebat sive similiter. Interrogatus quantum valebat caficium vini ipsi {qui ipsum} solvit {in} primo anno dixit quod de cxx usque ad cxxx solidos secundum sini si {-}t. Interrogatus de secundo anno quantum valebat quarteria ordeï et caficium vini in suis terminis dixit se non recordari set dixit se eisdem composuisse et quod eo esse quod de centum quarteriis ordeï qui restabant dicto G. Franchea ad solvendum de parte sua dicti debiti sive empcionis composuit iste testis in dicto G. Franchea ad rationem septem solidos, III denarios quod unusque quarteria ordi super XII° articulo. Interrogatus si est fama in Villafrancha de Penedesio et communis credencia et opinio quod dictus G. Franchea sit usurarius dixit quod sic. Interrogatus quod est fama dixit quod idem. Quod a pluribus dicitur. Interrogatus si dictus Berengerius de Soricario est domesticus dicti Issach vel quasi et si est rogatus per aliquo vel instructus et si aliqua persona fuit locuta cum ea supra mei testimonii faciendi dixit quod non et si est pauper vel dives dixit quod {-} sui redditus quolibet anno usque ad quatuor mille solidos; interrogatus si est in aliquo hodie a dicto G. Franchea [3r] dixit quod non. Interrogatus cujus presens magis comodum placet dixit quod illius partis qui vis haberet.

G. Guarner habitator Ville Francie testis juratus et interrogatus super {primo}, secundo et aliis omnibus articulis et usque ad XI° articulo dixit se nichil scire. Interrogatus super dicto XI° articulo si dictum G. Franchea est usurarius et si consuevit exercere usuras et facere contractos usurarios vel de barata dixit se nichil scire set audiri a Bernardo Torreyes quod dictus G. Franchea emerat ab ipso Bernardo Torreyes oleum a diners avantats non tamen recordatur quantos quartanos olei emit ab ipso Bernardo nec recordatur (quantum) quantitate precii. Super XII° articulo interrogatus dixit se nichil scire.

Item F. Bassa habitatrix Ville Franchie testis jurata et interrogata super primo articulo dixit se nichil scire set audiri quod dictus G. Franchea mutuaverat dicto Issach Biona denarios nescit quantos; interrogata de quibus audiri dixit quod a dicto G. Franchea audivisti iste testis {-} F. Torreyes quod ipse G. Franchea mutuavit dicto Issach Biona usque ad duomilia solidos. Super aliis articulis interrogata dixit se nichil scire.

[3v] Sullam Caravida judeus Villefranchie Penedesi testis juratus et interrogatus super primo, secundo et aliis articulis usque ad XI articulum dixit se nichil scire. Interrogatus super ipso XI° articulo si dictus G. Franchea est usurarius et consuevit exercere usuras et facere contractos usurarios et de barata dixit quod sic. Interrogatus quomodo scit dixit quod iste met {testis} dedit et solvit dicto G. Franchea usque ad centum quinqueingenta solidos et ultra ratione usure quod denariis quos dictus G. Franchea mutuavit (trou) testis. Super XII° articulo interrogatus

dixit se nichil scire. Interrogatus si est domesticus vel quasi dicti Issach Biona dixit quod non; interrogatus si est dives vel pauper dixit quod habet in bonis usque ad D morabotinos. Interrogatus si fuit usurarius vel instructus vel si locuta fuit cum eo aliqua persona super mei testimonii faciendi, dixit quod non, et si est liber et filius liberi dixit quod sic. Interrogatus si est in aliquo hodio cum dicto G. Franchea dixit quod non. Interrogatus cujus partis placeret magis commodum dixit quod illius cui jus daret.

[5r] 1298. Die jovis scilicet pridie kalendas augusti anno domini millesimo CC nonaginto octavo hos {testos} produxit Issach Biona.

Item Berengerius de Petra de Villafrancha de Penitense testis juratus et interrogatus super primo, II°, III° articulis dixit se vidisse instrumenta tam debitorum quam comendarum adscendencia ad quantitatem duorum milium et CCCC solidos quos Issach Biona confessus fuit debere G. Franchea de Villafrancha.

Super III° et V^o articulis interrogatus dixit quod bene sunt tres anni elapsi quod Issach Biona et G. Franchea predictus fuerunt quandam diem in domibus hujus testis et vidit eos computari super debitis quod dictus Issachus debebat ipsi G. et facto computo inter eos fuit inventum per eos quod ultra ea qua dictus Issachis debebat cum instrumentis dicto G. debebat idem Issachus dicto G. mille et CC solidos sine instrumentis. Nescit tamen iste testis ex quam tam et debebantur ipsi mille et CC solidos. Nec iste testis erat presens in computo [5v] eorum set stans a longe audiebat predicta. Et in suma quae facta fuit de ipsis mille et CC solidos vidit iste testis pro ambo {congruerunt}. Et audivit dicti postea iste testis (trou) dicto Issacho quod dicti mille cc solidos erant de usura. Et audivit dici et confessi a dicto G. Franchea quod {dictus} Issachus fecerat sibi super ipsis mille et CC solidos de quo debebat I(trou)b facere. Et mandavit huic testi quod restitueret dicto Issacho quandam instrumentum debiti XII mille solidos quos nobilis Berengerius de Entença qui debebat eidem Issacho quod instrumentum fuerat depositum penes huic testi de communi concordia utriusque sit quod iste testis tenet ipsum donec dicto Issachus fecisset dicto G. idem quod sibi debebat facere super dictis mille et CC solidos. Aliud nescit super ipsis articulis.

Super V^o articulo interrogatus dixit se audivisse dici contenta in eo ab Issacho Biona.

[6] Super VII° et VIII° articulis interrogatus dixit se audivisse dici contenta in eis ab Isacho Biona.

Super IX° articulo dixit se audivisse dici contenta in eo ab Issacho Biona et a Bernardo de Torreyes.

Super XII° articulo, interrogatus dixit se nichil scire.

RECENSIONS

«TRACTÀ DELS PIRINEUS, EL TRACTAT DELS PIRINEUS», DE NÚRIA SALES¹

En aquest article, l'autora fa una anàlisi de la gestació i el contingut de les disposicions relatives a la frontera entre els territoris de les monarquies francesa i espanyola, especialment la de Catalunya, establerta pel tractat de 1659 conegut com a Tractat dels Pirineus. L'autora enumera les falsedats i els prejudicis en què es va voler basar la nova frontera, des dels arguments falsos, parcials i tendenciosos adduïts pels negociadors *pro domo sua*, fins a les errònies apreciacions que n'han fet els polítics, els diplomàtics i els historiadors des del 1659 fins ara. La frontera establerta en aquest tractat ha estat qualificada de *lineal*, *geomètrica*, *racionalista*, quan els negociadors, i els seus assessors (i, destacadament, Peire de Marca), van fer servir amb més o menys èxit arguments historicistes, com els pretesos límits dels comtats pirinencs a l'edat mitjana, els de les províncies romanes de les Gàl·lies i les Hispànies, i la suposada àrea d'assentament de les tribus indígenes que hi vivien ja abans de la conquesta romana. Aquesta frontera també ha estat qualificada de *natural* i *geogràfica*, però no té res a veure amb la geografia: mentre que, des de la Catalunya occidental fins a l'Atlàntic, el Tractat serva silenci i sanciona, en conseqüència, la frontera existent des de l'edat mitjana, els únics canvis que hi introdueix són a la Catalunya oriental, on la monarquia francesa va aconseguir de prendre a la monarquia hispànica el Rosselló, el Conflent i l'Alta Cerdanya, establint-hi una línia fronterera del tot arbitrària que no tenia res a veure ni amb la geografia ni amb la història i que només responia a la voluntat francesa de quedar-se la part més extensa possible de territori i a la voluntat espanyola de perdre'n el mínim possible. D'aquest treball es desprèn que la monarquia hispànica no fou, en totes les negociacions i els tractats, tan abandonista com s'ha dit, potser amb l'excepció del Rosselló, que el rei de França ja tenia i que no volia amollar de cap de les maneres. Nosaltres hi afegirem que foren els Borbons espanyols els més desinteressats a recuperar el territori català perdut pels Àustria, tot i les diverses oportunitats que van tenir de fer-ho.

També aquest treball de Núria Sales, redactat amb el seu estil literari habitual, que el fa tan agradablement i interessantment llegidor —estil que es reflecteix força bé en el seu enigmàtic i escaient títol—, demostra no només que el Tractat de 1659 no va tractar gens els Pirineus, que amb prou feines hi són anomenats, i va tractar molt les terres alpines i renanes, sinó que, pel fet d'haver-se signat a l'extrem basc dels Pirineus —l'illa dels Faisans— i com si es volgués jus-

1. *Estudis d'Història Agrària*, núm. 17 (2004), p. 829-842 (ISSN 0210-4830).

tificar geogràficament una frontera tan arbitrària, el Tractat i la nova frontera es van identificar de tal manera amb els Pirineus que fins i tot d'aleshores ençà es va alterar el concepte mateix de la serralada pirinenca, que va quedar identificada amb la frontera francoespanyola, i van quedar exclosos del concepte de Pirineus tant la Serralada Cantàbrica, a l'oest, com les Corberes, a l'est, l'una i les altres considerades Pirineus des de l'antiguitat, i el Rosselló, considerat fins aleshores una plana entre dos braços dels Pirineus, les Corberes i l'Albera.

L'autora explica com el tractat dit *dels Pirineus* va donar, als habitants de les contrades catalanes ara frontereres, unes llibertats de domicili, pas i comerç a una i altra bandes de la frontera (potser per endolcir-los la píndola, pensem nosaltres), que també trobem en tractats anteriors que comportaven cessions de territoris entre sobirans. Aquests drets i aquestes llibertats es van anar restringint amb el transcurs dels anys, si bé no van desaparèixer mai del tot, i nosaltres hi afegirem que des del 1986, amb l'ingrés de l'Estat espanyol a l'aleshores Comunitat Econòmica Europea (CEE), s'hi han restablert plenament, si bé per la via del Tractat de la CEE.

L'autora fa al·lusions i aplica els conceptes de *frontera lineal* i *frontera zonal* a la nova frontera de 1659 i a les contrades que aquesta frontera va partir.

Més de la meitat del treball està constituïda per unes densíssimes notes on l'autora dóna compte de la bibliografia sobre el Tractat, de les diferents edicions i comentaris del seu text —amb alguna valoració crítica—, de les referències i opinions de diversos historiadors, de notes dels negociadors i dels seus assessors, de tractats anteriors i altres antecedents, alguns dels quals es remunten a l'edat mitjana, del contingut dels articles que van afectar Catalunya, i de tractats i acords francoespanyols posteriors sobre aquesta frontera. Hem de destacar que l'autora enumera i explica algunes de les invencions i falsificacions fetes per a influir en les negociacions, singularment les que va fer Peire de Marca, confessades posteriorment per ell mateix.

Desitgem que aquest interessant i no gaire extens treball sobre la fixació de la frontera nord-oriental del Principat de Catalunya al segle XVII, publicat en una revista especialitzada en història agrària, tingui la difusió que es mereix.

Sebastià Solé i Cot
Universitat Autònoma de Barcelona

*EL TESTAMENTO EN LA BARCELONA BAJOMEDIEVAL:
LA SUPERACIÓN DE LA MUERTE PATRIMONIAL, SOCIAL
Y ESPIRITUAL, DE JAUME CASAMITJANA I VILASECA*¹

El jurista i historiador Jaume Casamitjana ens presenta aquest complet estudi sobre la pràctica de la institució testamentària tot distingint entre l'àmbit rural i l'àmbit urbà. El nostre autor ha treballat a partir de fons documentals compresos entre els anys 1400 i 1472; concretament, compta i estudia un centenar de testaments. L'elecció d'aquestes dates obeeix a diversos fets: la primera, la inicial, al fet que significa el començament d'un segle (i la superació de l'anterior), i la final, al fet que coincideix pràcticament amb la fi de la guerra civil catalana (1462-1472). Casamitjana encara matisa més aquesta qüestió i assenyala que, en qualsevol cas, un testament de l'any 1400 o de la primeria del segle XV es refereix a una persona que en la majoria dels supòsits, forçosament, ha viscut la major part de la seva vida durant el segle anterior; per aquesta raó, ens diu que el període estudiat s'ha d'entendre ampliat amb els darrers anys del segle XIV.

En aquest context temporal, cal tenir també en compte que es tracta d'un moment d'una greu crisi que afecta tot l'Occident europeu, incloent-hi la Corona catalanoaragonesa. I, particularment, el Principat de Catalunya pateix una greu crisi social que enfronta diverses faccions urbanes i a la noblesa entre si, i que en particular dóna lloc a la revolta dels pagesos de remença.

Encara destaquem l'altra crisi, la política, que enfronta l'oligarquia nobiliària i urbana, a favor de mantenir la vella tradició pactista del país, amb la monarquia, que, amb la nova dinastia dels Trastàmara, deixa veure certes tendències absolutistes. I aquesta crisi dóna lloc a l'esmentada guerra civil, aleshores contra Joan II.

I, pel que fa a l'espai, el treball se centra en Barcelona, la capital mediterrània de la Corona, amb un dens teixit social i un complex procés de formació urbana, però una ciutat en la qual es reflecteixen, en tots els seus àmbits socials i econòmics, aquells greus conflictes.

Paral·lelament a tot això anterior, Casamitjana no oblida uns altres dos fets d'una gran transcendència i de naturalesa eminentment jurídica: el procés compilador que va viure el país al llarg del mateix segle XV i el fet que s'havia produït el reconeixement oficial del *ius commune* com a element integrador del sistema jurídic català (l'any 1409 per Martí I).

Centrant-nos en el contingut d'aquest treball, en el primer apartat l'autor s'ocupa, en el primer capítol, titulat «La superación de la muerte patrimonial», del que ell denomina el ressorgiment del testament a la baixa edat mitjana cata-

1. Pamplona, Ediciones Universidad de Navarra, SA (EUNSA), 2004, 237 p.

lana com a mitjà preferent en les disposicions *mortis causa*. I tot seguit refereix els principis que inspiren el règim successori baixmedieval català, cosa que fa seguint abundantment, en l'ordre conceptual, l'obra *Història del dret privat català*, de Josep Serrano (2001). En resum, destaca el fet que el règim successori de la família catalana s'ordena fonamentalment a partir de dos principis: el de continuïtat, amb un patrimoni que es va transmetent successivament, i el d'universalitat, quan l'hereu succeeix en la totalitat de la casa.

A continuació, Casamitjana destaca l'eficàcia certa de la recepció del dret comú romà canònic, analitza els testaments que té al seu abast i en destaca les característiques particulars, alhora que intenta acreditar el grau de l'assumpció a Catalunya dels principis successoris del dret romà.

Així, el nostre autor se centra en un primer moment en la figura de l'hereu; un hereu amb un seguit d'obligacions, com ara protegir el patrimoni hereuat (per a transmetre'l ell mateix), altres càrrecs personals de protecció de membres de la família que poguessin quedar desemparats a la mort del causant i càrrecs d'execució última de les disposicions testamentàries del seu causant.

El nostre autor destaca que la institució de l'hereu esdevé un requisit ineludible de validesa del mateix testament i constata com en les ciutats es conforma una nova visió hereditària que arrenca dels principis de llibertat testamentària i de lliure designació de l'hereu. Aquesta configuració contrasta amb la pràctica que se segueix en l'àmbit rural, on per costum normalment es designa un sol hereu i també s'assegura la successió en un ampli i de vegades prou complex sistema de substitucions, amb les diverses modalitats conegudes (una institució d'arrel romana).

En el segon capítol, titulat «La superación de la muerte social», l'autor es refereix a la posició de l'esposa en el si de la família i al tractament testamentari que aquella rep. I, en primer lloc, com és obligat, s'al·ludeix al dot i a la possibilitat de recuperar aquest un cop mort el marit, salvant els drets dels fills haguts del seu matrimoni. A més, evidentment, hi ha altres clàusules voluntàries a favor d'ella en el testament del marit: pot nomenar-la hereuera universal, pot ser-li concedit l'usdefruit sobre els béns i drets del difunt, etcètera. Però, sobretot, destaca la funció especial de l'esposa vídua com a «garant de la supervivència social» de la família, que ha de guardar el bon nom del seu espòs, que pot rebre la tutela dels fills comuns, etcètera.

Aquesta supervivència social també es projecta en l'àmbit espiritual, com s'expressa per mitjà dels llegats disposats a favor de l'ànima del testador i de la dels seus (els pietosos). A aquesta qüestió, ja apuntada en el capítol II, es dedica el nostre autor en el capítol III, titulat «La superación de la muerte espiritual» i on afirma que el testament també es configura com un acte de previsió davant de

les transcendents conseqüències que tindrà la mort física en el destí etern de l'ànima. Així, es refereix a les fórmules habituals relatives a la certesa de la mort, la fragilitat de la condició humana, etcètera. Tot seguit, se citen les fórmules de reparació i esmena dels danys causats pel testador, i s'insisteix en la seva concepció com a quasisagrament ineludible per a la salvació de l'ànima, per tal de disposar tot allò necessari per a la seva consecució. I això s'articula per mitjà dels anomenats *llegats espirituals* o *pietosos*, amb els quals es deixen determinades quantitats de diners a la parròquia o a determinada confraria, es fixen les sumes de diner que cal pagar per raó dels funerals que s'encomanen, es fixen les deixes fetes a entitats i institucions de beneficència, etcètera.

Les conclusions de l'autor són prou clares: s'imposa el principi de concentració de l'herència en la figura de l'hereu universal, superada la fragmentació pròpia de l'alta edat mitjana; el testament constitueix el mitjà idoni, més adequat, perquè el testador mantingui més enllà de la seva mort el seu estatus social i la seva potestat sobre el nucli familiar, i també amb el testament el causant «persegueix crear els vincles necessaris per a aglutinar tot l'ajut sobrenatural que li permeti aconseguir la vida eterna».

Casamitjana ha volgut estudiar el testament des de nous punts de vista metodològics, intentant superar el discurs historiogràfic dominant i insistint en els diversos aspectes de la relació home-testament per a dilucidar les expectatives que el causant dipositava en l'acte jurídic.

Aquest treball, doncs, és innovador quant al seu plantejament, també utilitza una bibliografia actual i nombrosa, i d'una manera planera ens ofereix una visió del règim successori català a la baixa edat mitjana, del qual destaca la prioritització de la pràctica testamentària. El testament transcendeix la seva funció merament patrimonial, aspecte que es pot resoldre per mitjà d'altres actes (capítols matrimonials), i esdevé un document que en últim terme assegura la pervivència social del causant i garanteix a aquest la salvació de la seva ànima.

Indubtablement, aquest llibre, escrit amb un llenguatge comprensible i molt planer, mereixerà l'atenció d'especialistes i d'altres persones interessades en la història jurídica del nostre país.

Josep Serrano Daura
Universitat Internacional de Catalunya

LES INSTITUCIONS FISCALITZADORES DE LA GENERALITAT DE CATALUNYA (DES DE LA REFORMA DE 1413 FINS AL FINAL DEL REGNAT DE L'EMPERADOR CARLES I, EL 1556),
D'ISABEL SÁNCHEZ DE MOVELLÁN TORENT¹

Sánchez de Movellán ha publicat aquest treball dedicat a un període de la història de la Sindicatura de Comptes de Catalunya, una de les institucions que configuren l'Administració financera, concretament la fiscalitzadora, del Principat.

Aquesta obra és continuació d'una altra anterior publicada pel doctor Tomàs de Montagut l'any 1996 amb el mateix títol (*Les institucions fiscalitzadores de la Generalitat de Catalunya des dels seus orígens fins a la reforma de 1413*) i comprensiva del període que abasta des dels orígens de la institució fins a les Corts de Barcelona de 1413.

En qualsevol cas, l'autora estudia, doncs, la fiscalitat de l'antiga Generalitat de Catalunya i, específicament, com manifesta, «el seu oficial fiscal per excel·lència en la figura de l'oïdor de comptes».

La fixació del període temporal de què s'ocupa l'obra es deu al fet de considerar-lo (1413-1556) una segona etapa del procés adreçat a institucionalitzar l'organisme fiscal consolidat dins la Generalitat de Catalunya, una institució amb un profund caràcter fiscal, segons Sánchez de Movellán, que «s'articulà al voltant de la recaptació del donatiu reial promès en Corts», amb uns diputats que controlaven els seus comptes. Quan s'institucionalitzà definitivament la Diputació del General, a partir de l'any 1413, aquells oficials encarregats eren els oïdors de comptes, constituïts com els oficials fiscals preeminents de la Diputació.

L'autora destaca també el fet que en aquest llarg període històric del qual s'ocupa es van desenvolupar polítiques reials ben diferents. Fins i tot destaca que, en una primera etapa, entre 1413 i 1472 (final de la guerra civil catalana), la Generalitat de Catalunya tingué un poder polític rellevant. La Diputació gaudia d'autonomia fiscal absoluta, fet que no es va produir a partir de 1472.

També fou en aquesta primera etapa quan les Corts, precisament les de 1413, dotaren la Diputació d'una normativa pròpia bàsica i prou completa, per mitjà de la qual es fixaven la planta de tot l'organisme i les funcions dels seus oficials. En aquesta normativa, els oïdors de comptes es reafirmaven com a òrgans fiscals i financers de la institució, que podien revisar i definir tots els seus comptes.

La segona etapa històrica que s'estudia comprèn des del 1472 (amb la victòria de Joan II) fins al regnat inclòs de l'emperador, el 1556. En aquest període, l'in-

1. Barcelona, Sindicatura de Comptes, 2004, 195 p.

tervencionisme reial es deixà sentir de manera efectiva, i amb això es posava de manifest la pèrdua gradual de l'autonomia de què gaudia la Generalitat de Catalunya.

Els oïdors de comptes, doncs, en termes generals controlaven el cobrament del donatiu i també el de les *generalitats* i els nous impostos que s'aprovaven a les Corts, gestionaven els seus ingressos i supervisaven tots els comptes de la Diputació. Controlaven la hisenda de la Generalitat, que supervisaven finalment els diputats del General.

Els oïdors constituïen, doncs, un primer tribunal de comptes. I, així, la nostra autora estudia l'origen d'aquests oficials, per a la qual cosa es remunta a l'aparició d'aquell oficial reial, el mestre racional (finals del segle XIII), cap de l'Administració financera règia, encarregat de recaptar els tributs del rei, però també de fiscalitzar l'activitat econòmica i financera de la Corona, i que, a més, posseïa jurisdicció pròpia d'un tribunal de comptes.

La Diputació del General va néixer a mitjan segle XIV, aleshores amb una estructura orgànica i funcional de caràcter fiscal inspirada en la de la hisenda reial. I, d'aquesta manera, l'oïdor de comptes del General era l'equivalent al mestre racional de l'Administració reial.

Sánchez de Movellán refereix després la normativa jurídica que regula les institucions polítiques catalanes i se centra en el *Llibre dels quatre senyals*, el seu codi compilador de 1413, una normativa renovada i actualitzada per les Corts mitjançant els que, ja al segle XV, es denominen *capítols del redreç del General*.

Pel que fa al sistema d'elecció dels oïdors de comptes, el 1413 es va passar d'un sistema d'elecció directa per la Cort a un altre de cooptació pel qual efectuaven l'elecció els oficials cessants. Davant dels mals usos i els abusos que es derivaven d'aquest sistema, el 1455 es reformà el sistema electiu i s'introduí el d'insaculació.

D'entre les diferents reformes d'aquesta normativa, té un interès especial la de 1452, centrada en la redefinició dels càrrecs i la seva delimitació temporal. D'un sistema de cooptació establert el 1413, es va passar a un sistema mixt de cooptació i insaculació el 1455.

L'autora també s'ocupa de la intervenció del rei Ferran el Catòlic en l'elecció dels oïdors i els diputats de la Generalitat de Catalunya del trienni 1488-1491. Sánchez de Movellán es remet a Vicens Vives, especialista en la vida i l'obra d'aquell monarca, que considera que el rei va actuar en bé i profit del país, una actuació règia contrària al dret, constitutiva de contrafacció del dret del General; i, d'aquesta manera, Ferran I ordenà als oficials cessants no elegir els seus successors en els càrrecs i els presentà la llista dels insaculats que havien de ser elegits per a aquell trienni.

El 1493 el mateix monarca aprovà uns capítols referits al General en els quals

es disposava la nova i definitiva forma d'elecció de diputats i oïdors: la insaculació. Tot i això, els candidats eren elegits directament per la representació curial: la Cort designava unes divuitenes representatives de cada braç i aquestes elegien els insaculats per a cada estament. Les llistes d'elegibles formaven la matrícula definitiva a partir de la qual s'anaven fent les eleccions a sort. Aquest sistema s'utilitzà fins al 1556.

Sánchez de Movellán es refereix també a les reformes del sistema d'insaculació de 1503 i 1533. De la primera destaquem que es reduïa la comissió que designava els candidats, que passava de divuit a nou membres (tres per braç), i de la segona remarquem que es volia evitar tot abús per a designar els candidats per tal de no afavorir amics o altres persones especialment vinculades amb els electors.

Una altra reforma del 1542 regulà l'elecció dels oïdors del braç reial substituïts morts en l'exercici del seu càrrec preservant la primacia dels elegits per la ciutat de Barcelona, i una altra del 1545 introduí la necessària habilitació dels insaculats per part dels diputats i oïdors cessants per tal d'acreditar que els elegibles eren persones vàlides per a ocupar els seus càrrecs.

Tot seguit, l'autora s'ocupa dels requisits establerts per a accedir al càrrec d'oïdor (residir a Barcelona i ser català, no tenir deutes amb el General i jurar el càrrec), de les prohibicions per a exercir-lo (d'ajornar pagaments, de prestar-ne a ningú, de rebre obsequis ni regals, etc.), del seu salari, de l'horari que calia complir (matí i tarda), del temps d'exercici (triennal, des del 1413), dels seus drets (nomenar ajudants, interpretar la normativa d'aplicació), de les seves prerrogatives (portar armes) i d'altres privilegis (immunitat civil i criminal).

Describeix després la funció fiscalitzadora dels oïdors de comptes de la Generalitat de Catalunya: el cobrament del donatiu reial aprovat per la Cort i altres ingressos i drets del General (les *generalitats* com ara el dret de la bolla de plom, el segell de cera, el dret de les entrades i eixides), així com altres conceptes econòmicofinancers que s'acordessin (censals), el control dels oficials encarregats de la gestió recaptadora (*collidors* i *sobrecollidors*), la lluita contra el frau (sistema de visites o *cerques*), el control de la comptabilitat de la Generalitat i la rendició de comptes, amb els seus llibres (blaus, de vàlues, de manifest, memorials de deutes).

S'ha de destacar també la funció judicial inherent als oïdors de comptes i als diputats com a membres nats del consistori de la Generalitat (tribunal suprem de la institució), segons un privilegi de Martí l'Humà de 1410. Així, se'ls cedia i exercien la jurisdicció en matèria específica de les generalitats. Ells coneixien totes les causes, els plets i els processos relatius a infraccions comeses en temes de generalitats i a actuacions dels oficials de la Generalitat. I cal destacar que el rei no podia immiscir-se en l'exercici d'aquesta jurisdicció, ni tan sols podia conèixer en apel·lació les sentències d'aquest consistori.

Altres funcions dels oïdors de comptes eren compartides amb els diputats del General, com ara l'elecció de tots els oficials del General, dels arrendataris o compradors i comandataris de les *generalitats*, o l'acció —almenys a partir del segle XVI— d'ordenar el pagament dels salaris dels oficials de la Generalitat, i també amb els diputats elegien i podien suspendre i remoure els oficials de la Diputació.

Un altre capítol tracta de la responsabilitat dels oïdors de comptes i dels altres oficials del General en l'exercici de les seves funcions. Així, la nostra autora posa en relleu que els estatuts fundacionals de la Generalitat mai no van preveure controls ni sistemes de fiscalització i exposa com els canvis polítics propiciaren la introducció del sistema de visites. Fou al segle XVI quan s'instaurà l'anomenada *visita del General*, un procediment amb diverses fases: els mateixos diputats i els oïdors designaven un visitador amb un poder ampli per a investigar i inquirir, s'emetien crides perquè tothom presentés les seves queixes i denúncies, el visitador inspeccionava els llibres i registres del General, interrogava els oficials que creia convenient, dictava mesures, imposava sancions i informava els diputats i oïdors de tot el que havia fet, i aquests examinaven i aprovaven el procés.

Després de referir les fonts documentals utilitzades per a aquest treball, Sánchez de Movellán fa una relació dels documents normatius de la Generalitat editats i elabora una llista dels oïdors de comptes que hi va haver des del 1413 fins al 1557. Tot seguit, publica un breu apèndix documental. I, per acabar, l'autora ressenya la bibliografia emprada, amb uns índexs alfabètic i de dates.

Finalment, cal felicitar la doctora Isabel Sánchez de Movellán per aquesta obra, que significa una aportació molt important al coneixement i l'estudi de les institucions fiscalitzadores de la Generalitat històrica catalana.

Josep Serrano Daura

Universitat Internacional de Catalunya

***DRET URBANÍSTIC DE LA MEDITERRÀNIA*, DE JAUME RIBALTA I HARO¹**

El Seminari Permanent i Interuniversitari d'Història del Dret Català Josep Maria Font Rius ha promogut la publicació d'aquest treball de Jaume Ribalta,

1. Barcelona, Universitat Pompeu Fabra i Institut d'Estudis Catalans, 2005, col·lecció «Estudis d'Història del Dret», núm. 1, 309 p.

que ha comptat amb el patrocini de la Universitat Pompeu Fabra i l'Institut d'Estudis Catalans.

L'edició es fa coincidir amb la celebració del norantè aniversari del doctor Josep Maria Font i Rius i amb l'objectiu de recordar la seva insigne figura i donar a conèixer de manera pública els resultats de l'activitat de recerca desenvolupada en el si del Seminari Permanent i Interuniversitari d'Història del Dret Català Josep Maria Font Rius.

L'obra publicada, com expressa el seu prologuista, el doctor Tomàs de Montagut, és un dels resultats finals del treball de recerca dut a terme per Ribalta, el qual va derivar en la seva memòria de tesi doctoral presentada el 2001 a la Universitat de Lleida amb el títol «Ordinacions d'en Sanctacília. Servituds, relacions de veïnatge i límits al dret de propietat en el dret (històric) català».

Com també afirma De Montagut, les *Ordinacions d'En Sanctacília* representen l'expressió escrita d'un dret consuetudinari de la ciutat de Barcelona que va elevar-se a dret general de Catalunya arran de la seva inclusió en les compilacions editades el 1495, el 1589 i el 1704.

Aquesta nova obra de Ribalta és en si mateixa un complement de l'edició crítica d'aquell text de dret municipal que ell mateix prepara. És un ampli i detallat estudi del seu contingut i del dret urbanístic català en el marc de l'Europa mediterrània, com el seu títol expressa. Ben estructurat i amb un llenguatge erudit, el text va acompanyat d'unes nombroses i molt extenses notes a peu de pàgina en les quals sovint es transcriuen fonts jurídiques o es fan els comentaris pertinents sobre allò a què es refereixen, cosa que enriqueix considerablement el treball del nostre autor.

L'estudi se centra en el *ius aedificandi* i les múltiples relacions que deriven d'aquest en la nostra comunitat urbana medieval, i es fa des d'una perspectiva històrica que parteix del dret romà i passa per les seves diferents fases d'evolució fins a la recepció del dret comú.

El primer capítol s'ocupa de l'interessant tema de les immissions des d'un doble punt de vista: com a problema de la convivència urbana i en la seva connexió amb l'urbanisme per mitjà de les relacions de veïnatge.

En el segon capítol Ribalta ens refereix les seves fonts jurídiques bàsiques, els dos textos normatius que ara estudia: el tractat de Julià d'Ascalona (de data indeterminada, però que hom situa a la primera meitat del segle VI) i les mateixes *Ordinacions d'En Sanctacília*, de mitjan segle XIV, redacció privada d'un tal Sanctacília d'unes ordinacions elaborades probablement per Jaume II. Aquestes fonts, segons l'autor, recullen regles jurídiques de veïnatge que estableixen un seguit de límits a l'exercici del dret de propietat.

El tercer capítol se centra en l'edificació com una manifestació del dret de propietat i com a element vertebrador de les relacions de veïnatge en una comunitat. I fa l'anàlisi partint del dret romà arcaic (la *domus* itàlica) i seguint amb el dret romà clàssic (sobretot de l'època tardorepublicana, amb grans transformacions urbanístiques i l'aparició de la *insula*) i el dret romà postclàssic i justinianeu (crisi greu del model ciutadà vigent, revitalització del teixit urbà, introducció dels principis de seguretat i d'higiene en l'ordenació urbana i establiment de distàncies legals de separació entre edificis).

En el quart capítol Ribalta fa l'esforç d'agrupar temàticament els preceptes dels dos textos jurídics, que estudia en dos blocs (un per text). Després en fa una brillant anàlisi comparativa partint de quatre rúbriques: terra, foc, aigua i aire. I la conclusió general a què s'arriba és que ambdós textos són substancialment semblants quant als problemes abordats i les solucions que s'estableixen, tal com posa de manifest l'autor amb cert i acurat detall.

En el cinquè capítol s'aborda una qüestió inevitable: la causa de l'estreta relació entre els dos textos. I es formula aquesta pregunta: obeeix això a una influència cultural o, si són normatives històricament independents, com s'explica aleshores la similitud detectada? Després de verificar la inexistència de relació entre el Tractat de Julià d'Ascalona i les *Ordinacions d'En Sanctacília*, Ribalta considera, amb un discurs ben construït, que la causa de les seves evidents coincidències és el fet que es tracta de dos cossos normatius que intenten resoldre problemes jurídics sorgits de la mateixa convivència ciutadana i propis de qualsevol societat urbana; problemes semblants en ambdues organitzacions socials i que són solucionats de manera semblant.

Partint d'aquesta constatació, l'autor desenvolupa la seva teoria en relació amb els diversos aspectes continguts i regulats en els dos textos (parets mitgeres, vistes, aigües, etc.).

El llibre acaba amb una extensa relació bibliogràfica de les obres consultades per l'autor i amb uns molt interessants i elaborats índexs d'autors citats, de fonts citades jurídiques prejustinianees i justinianees, bizantines, medievals i contemporànies i, particularment, catalanes.

Cal felicitar, doncs, Jaume Ribalta pels resultats obtinguts amb aquest treball que ara posa a l'abast dels estudiosos del dret, de manera especial dels de la història del dret i de les institucions catalanes.

Josep Serrano Daura
Universitat Internacional de Catalunya

EL NOTARIADO EN EL REINO DE MALLORCA (SIGLOS XIII-XVIII),
D'ANTONIO PLANAS ROSSELLÓ¹

Antonio Planas presenta aquest nou i excel·lent treball seu en el qual estudia l'evolució del notariat al llarg d'un ampli període històric: des del segle XIII fins pràcticament la reforma de la professió notarial del segle XIX (malgrat el límit del mateix títol).

En la seva introducció, l'autor explica que l'ofici de notari ja era regulat a Mallorca en la seva carta de població de 1230, que disposava que tot laic idoni podia exercir de notari públic després de prestar jurament en poder de la cúria i dels prohoms conforme seria lleial a les parts. Als notaris mallorquins d'aquest primer moment, els corresponia documentar fidelment el repartiment de terres i cases als nous pobladors i les posteriors transaccions que es fessin amb aquests immobles.

Aquest notariat, com apunta Planas, s'inscriu en el model llatí, originari de la Bolonya del segle XII, des d'on es difongué per tot Europa, pels països del *ius commune*. En tot cas, era una institució importada pels conqueridors i, per tant, tenia les mateixes característiques que el notariat de la Catalunya coetània.

El notari públic gaudia d'*auctoritas* per a formalitzar els actes i negocis jurídics legítims, dels quals donava fe perquè gaudissin de reconeixement públic de legalitat i veracitat.

El primer capítol del llibre s'ocupa pròpiament de la professió de notari. L'autor distingeix els diferents tipus de notari existents en funció de l'autoritat de què gaudien: reials, imperials, municipals, apostòlics.

Pel que fa als notaris que actuaven a Mallorca, l'autor es refereix primer a l'anomenat senzillament *notari públic*, autoritzat per la universitat després de ser examinat sobre els seus coneixements notariaus per part de la cúria i els prohoms de la ciutat. Havia d'acreditar-se, en definitiva, que el candidat a ser nomenat tenia capacitat suficient per a redactar documents. En tot cas, feien l'examen dos lletrats i feia el nomenament el batlle o el veguer.

L'autoritat del notari públic de Mallorca quedava limitada al territori de la Universitat de Mallorca i de tota l'illa, ja que la jurisdicció del veguer i les competències dels jurats s'estenien per tot Mallorca. No podien exercir, però, en les illes menors, llevat que un títol reial els autoritzés expressament a fer-ho.

Quant als notaris reials, eren els que actuaven en la cancelleria del monarca, com els *notarii domini regis*. Les lleis palatines de Jaume III, de l'any 1337,

1. Palma de Mallorca, Lleonard Muntaner Editor, 2006, 257 p.

fixaven les tarifes que havien de pagar per a exercir el seu ofici. A vegades només podien actuar en determinades terres de la Corona, però normalment podien fer-ho en tots els dominis reials. També a vegades aquesta facultat s'atribuïa als mateixos notaris públics de Mallorca, que així ampliaven el seu àmbit d'actuació. Per mitjà d'un privilegi de l'any 1345 es disposà que també els notaris reials fossin examinats a la cúria del veguer, però aquesta normativa anà variant fins que l'any 1713 s'establí que ho fossin pel veguer i pel Col·legi de Notaris.

Els notaris apostòlics, per la seva part, eren nomenats pel papa o per bisbes i comtes palatins amb la llicència corresponent. La seva competència abastava tota la cristiandat. A Mallorca van aparèixer al segle XIV i tenien prohibit intervenir en qüestions seculars.

Hi havia també els notaris d'autoritat imperial, nomenats per l'emperador al segle XVI. Sovint també eren d'autoritat apostòlica. De fet, eren els nomenats en temps de l'emperador Carles I, i aleshores tenien autoritat per a actuar en tots els regnes de la seva Corona, incloent-hi l'Imperi.

Un altre apartat d'aquest capítol primer tracta dels requisits que havien de complir els candidats a l'ofici de notari públic de Mallorca: la idoneïtat tècnica, amb coneixements d'escriptura i gramàtica llatines i certes nocions de dret adquirides normalment per la pràctica domèstica, per bé que al segle XVI el grau de batxiller es considerava insuficient i es disposava la inadmissió d'aquells que no fossin llicenciats o doctors; l'edat, major de vint-i-cinc anys; la secularitat, ja que s'excloïen els clergues per a exercir de notaris públics; la legitimitat i la neteja de sang, que havien d'acreditar-se degudament; els bons costums i el jurament, a l'inici de l'exercici de la professió davant del veguer i en presència d'alguns prohoms, que s'actuaria amb fidelitat i lleialtat. A aquests requisits, havien d'afegir-se'n'hi altres de pressuposats introduïts pel dret comú: la idoneïtat física (salut mental, de vista i d'oïda), el sexe masculí del candidat i la condició de lliure.

En el segon capítol es tracta la funció notarial. Els notaris donaven fe pública i autèntica dels actes i negocis jurídics legítims, i també els estava encomanada la fe pública dels judicis. I, en principi, regia el criteri de la lliure elecció del notari, excepte en el cas que l'acte afectés béns cedits per senyors alodials, cas en el qual eren aquests els que podien designar el notari.

Per la seva part, el notari estava obligat a prestar la seva assistència quan era requerit i estava obligat a guardar secret de la seva actuació (com es recull en la fórmula del seu jurament en prendre possessió del seu ofici), a residir a la vila on exercia el seu ofici i a redactar en la forma legal i protocol·litzar els actes i negocis jurídics que li encarreguessin els seus clients (cosa que fiscalitzava el mateix Col·legi de Notaris).

L'autor encara es refereix a l'oficina notarial, l'escriptori en el qual el notari presta els seus serveis, amb els seus oficials i altre personal auxiliar. En aquest local tenia el seu arxiu, amb els seus protocols i els d'altres notaris ja difunts que havia adquirit. De vegades podien treballar en un local dos o més notaris (*con-notarii*), i sovint en l'oficina notarial es formaven els futurs nous professionals.

Entre els auxiliars del notari hi havia els escrivans jurats especialment qualificats, que assumien determinades funcions del notari, i els escrivans i els aprenents, que, respectivament, redactaven els documents i feien pràctiques seguint les instruccions del notari.

Un altre aspecte és el de la propietat dels llibres notariaus. Aquests llibres constituïen el patrimoni personal del notari que els havia format, però sota un règim peculiar: quan moria el notari, els seus hereus havien de lliurar-los a un notari en actiu mitjançant una donació, una venda o un altre negoci en un termini breu. Des d'un primer moment, es va plantejar la necessitat de crear un arxiu de fons notariaus, però la qüestió no es va resoldre fins que al segle XIX es declarà la propietat estatal dels protocols i es disposà que els notaris els conservessin com a arxivers i sota la seva responsabilitat.

Pel que fa als drets econòmics dels notaris, no fou fins a la darrerïa del segle XIII que el rei disposà que el batlle i els prohoms de Mallorca fixessin les tarifes que els notaris podien percebre. Però l'aranzel notarial més antic trobat a Mallorca és de l'any 1309, acordat pels jurats del Regne i els notaris. Aquestes taxes es revisaven periòdicament i el seu cobrament es garantia judicialment.

Planas també tracta la responsabilitat del notari i la seva protecció penal. Així, els notaris eren responsables si formalitzaven actes i negocis prohibits amb les penes corresponents. Era especialment greu el delictes de falsedat documental en què podien incorrer, però es protegia especialment els notaris per a evitar denúncies infundades.

El tercer capítol del llibre es refereix a les anomenades *escrivanies forçoses*, aquelles que el rei i els senyors es reservaven per a escripturar la transmissió dels béns que eren de la seva titularitat directa i que es trobaven cedit als seus vassalls i a altres no-vassalls. Aquests havien d'acudir-hi forçosament per a formalitzar qualsevol acte que afectés aquells béns.

En aquests casos, fins i tot els emoluments que es derivaven de l'actuació notarial eren del seu senyor, i el notari i els seus auxiliars eren oportunament remunerats.

El quart capítol d'aquesta obra es titula «Los notarios al servicio de las instituciones del Reino». L'autor destaca que els notaris exercien també altres funcions d'escrivania pública en determinades institucions públiques. És el cas de la Universitat, que comptava amb un escrivà que aixecava acta de les sessions i

de les eleccions i determinacions del Consell General, i que autoritzava tot contracte i negoci jurídic aprovat. De manera semblant, el Sindicat de Fora, creat el 1315 i que representava les viles foranes de Mallorca, també tenia un escrivà i secretari, amb les funcions pròpies del seu càrrec. Les universitats de les viles i el Consolat de Mar també tenien el seu escrivà, ofici que exercia preferentment un notari públic.

El capítol cinquè del llibre es refereix a altres activitats pròpies dels notaris al marge de la fe pública. L'autor constata que de vegades els notaris exercien com a jutges substituïts especialment nomenats. També n'hi havia algun que ocupava el càrrec de procurador fiscal a l'Administració reial. D'altra banda, podien actuar com a advocats i com a procuradors *ad lites* i sovint eren nomenats per la Universitat com a prohoms per a intervenir jutjant en els plets en què intervenien els representants municipals (el *judici de prohoms*).

El capítol sisè es refereix a la posició dels notaris en la societat estamental mallorquina. L'autor constata que aquests professionals constituïen un estrat intermedi entre la menestralia (es distingien d'aquesta pel caràcter intel·lectual del seu ofici) i els estaments superiors (ocupats en la milícia o en l'administració de les seves rendes). Conforme adquirien certa preeminència en la comunitat, se'ls assignaven determinats i importants càrrecs en institucions com el Gran i General Consell. Però els de la ciutat acabaven equiparant-se amb els mercaders, i els de les viles foranes, en canvi, s'integraven en la mà major i ocupaven els oficis de batlle, mostassaf, clavari, jurat o conseller. Això, sens perjudici que, per matrimoni o per concessió reial, alguns d'ells s'ennoblissin o adquirissin la condició militar.

El setè capítol d'aquesta obra s'ocupa de la creació del Col·legi de Notaris i de la seva organització i la seva seu. I, si bé els notaris ja s'havien dotat de certa forma d'organització pròpia des de molt abans, tenim constància de l'existència d'aquest col·legi, integrat per notaris públics i escrivans, ja a l'any 1390, i fins al 1661, quan se separaren notaris i escrivans. L'àmbit territorial del Col·legi de Notaris era l'illa, per això l'integraven els notaris de la ciutat i els de les viles insulars.

La institució era governada per quatre rectors, amb mandat anual i elegits per un sistema de cooptació. Cadascun dels rectors cessants proposava un nom que els quatre havien de votar. Els rectors prestaven jurament, davant del veguer o l'escrivà de la seva cúria, que actuarien bé i lleialment en l'exercici dels seus càrrecs. La seva funció era dirigir i administrar el Col·legi. També havien de convocar l'altre òrgan de govern, el Consell General, integrat per tots els notaris, amb l'autorització prèvia del lloctinent general.

Quant a la gestió econòmica del Col·legi, també corresponia als rectors. Els col·legiats havien de pagar una quota per a subvenir a les despeses de la institu-

ció. Per a la recaptació d'aquesta quota s'elegia un clavari, que també havia de cobrar qualsevol altre ingrés propi del Col·legi. Els rectors ingressaven els recursos del Col·legi i els gestionaven, pagaven les despeses, etcètera, i havien de retre'n comptes en el termini de tres mesos des de la finalització del seu mandat.

Hi havia també uns oficis subordinats: el de secretari i el de nunci. El primer aixecava acta dels acords del Consell i documentava les actuacions dels oficials de la corporació, i el segon exercia les funcions ordinàries de gestió que li encomanaven els rectors.

El Col·legi podia elaborar ordinacions pròpies sobre l'ofici notarial, bé que havien de ser aprovades pels jurats del Regne i havien de ser ratificades pel governador mitjançant un decret (sobre l'accés a la professió, el control de l'exercici professional, la defensa dels interessos corporatius i la prestació de serveis assistencials i religiosos als seus membres).

El Col·legi es finançava bàsicament amb les esmentades quotes dels seus membres, podia imposar talles o quotes extraordinàries per a casos d'especial importància, cobrava quotes de col·legiació i d'examen i multes per infraccions dels seus membres, i també podia acudir a l'endeutament mitjançant la concertació de censals.

El capítol vuitè, el darrer del llibre, es refereix al notariat després de la Nova Planta de Govern de 1715. El Col·legi sobrevivia, però l'autor constata que el nombre de notaris de l'illa es reduí considerablement. Els nous notaris eren examinats per la Reial Audiència, però es mantenien bàsicament els mateixos requisits de l'època anterior.

A continuació, l'autor publica quaranta-dos documents que constitueixen un important apèndix documental que enriqueix considerablement aquesta obra. Aquests documents daten del 1242 al 1753 i recullen les noves instruccions sobre «la observància documental» que havien de complir els notaris mallorquins. Després hi ha un índex documental i, per acabar, la bibliografia i les fonts impreses consultades.

Es tracta d'un treball, doncs, ben elaborat, amb un llenguatge planer no mancat de la inevitable i adequada erudició del seu autor, que posa a l'abast de tot hom aquest ingent estudi sobre la institució notarial a Mallorca. Una obra que cobreix un buit en la historiografia jurídica mallorquina i que també és de gran interès per als historiadors dels altres territoris de la Corona d'Aragó.

Josep Serrano Daura
Universitat Internacional de Catalunya

EL JURISTA PERE ALBERT I LES COMMEMORACIONS,
D'ELISABET FERRAN I PLANAS¹

Aquesta obra presenta un nou i aprofundit estudi d'aquest text jurídic conegut com les *Commemoracions de Pere Albert*, de notòria significació, com assenyala el doctor Josep Maria Font Rius en el seu pròleg, dins la trajectòria evolutiva del dret medieval i modern de Catalunya.

Aquesta obra acompanya i complementa l'antic codi dels *Usatges de Barcelona*, obra de l'esmentat canonge Pere Albert, de qui també s'ocupa l'autora d'aquest llibre.

En el primer capítol, Elisabet Ferran formula un plantejament historiogràfic i es refereix a l'estat actual dels estudis a l'entorn d'aquesta obra jurídica de les *Commemoracions*. D'aquesta manera, situa el seu treball en la baixa edat mitjana, concretament en el segle XIII, període en el qual s'enceten importants i transcendents canvis polítics, econòmics i socials que també es reflecteixen en l'ordre jurídic. L'autora inclou una breu ressenya històrica i jurídica del país des de la conquesta i la incorporació (la Catalunya Vella) a l'Imperi franc fins al segle XIII, en el qual els comtats catalans ja s'havien independitzat i el comtat de Barcelona havia conquerit la Catalunya Nova, posant en marxa tot el procés de conquesta dels altres territoris de la Corona, els regnes de València i Mallorca.

En l'ordre jurídic, ja havien aparegut els *Usatges de Barcelona*, manifestació de la potestat legislativa règia i constitutius d'un primer estadi formatiu del nou dret del Regne. Aquest ordenament va sorgir per a suplir les carències del *Liber Iudiciorum*, però també per a constitucionalitzar les institucions feudals.

Si els *Usatges* pretenien articular el poder reial i orientaven la feudalització cap a la consolidació del poder del monarca, com afirma Ferran, les *Commemoracions* ajudaven a reforçar aquest poder reial.

En definitiva, l'autora descriu la realitat política, social, econòmica i també jurídica de la Catalunya del segle XIII, és a dir, ens situa en el context històric en què va viure Pere Albert i en què es van publicar les seves *Commemoracions*.

I, a continuació, Ferran presenta l'estat actual dels estudis sobre la vida del nostre canonge i sobre la seva obra en si. Ferran elabora, d'aquesta manera, una llarga llista d'autors que se n'ocupen o que simplement el citen, però destaca els treballs d'Eduardo de Hinojosa, Guillem Maria de Brocà, J. Anglada, Ferran Valls Taberner, Joaquim Miret i Sans, A. Aunós, Josep Rovira, Arcadi Garcia i Donald J. Kagay, entre altres. Aquests estudis, malgrat tot, són molt dispersos i en general aporten poc o quasi res sobre la vida de Pere Albert.

1. Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 2006, 426 p.

D'altra banda, també esmenta aquells juristes, catalans o no, que a partir del segle XIV i fins al XIX estudiaren i s'ocuparen, normalment de manera parcial, de les *Commemoracions*, dels quals alguns a vegades donen dades de Pere Albert (fins i tot es refereix a obres inèdites que es troben a la biblioteca de El Escorial).

El segon capítol s'ocupa de Pere Albert, jurista i canonge de Barcelona. Ferran reconeix que el seu origen és fosc i enigmàtic, i que no tenim dades familiars seves. Solament consta l'existència d'un germà seu anomenat Pasqual.

Tampoc no es coneixen les dates exactes del seu naixement i la seva mort. De manera aproximada, s'assenyala que el seu traspàs es va produir entre 1270 i 1271. Se sap, però, que havia estat rector de l'església d'Alpiera, més tard ho fou de l'altar de Sant Joan de Barcelona i finalment fou canonge, com el seu germà. Se l'ha localitzat a Bolonya almenys el 1221, i el trobem sovint actuant de jutge en causes de diversa naturalesa.

Un altre problema afegit és la dificultat de determinar quines són les obres de Pere Albert. Resulta que hi ha altres personatges amb els mateixos nom i cognoms, que viuen en el mateix moment històric i que elaboren determinats textos i treballs. No hi ha cap dubte que es tracta del nostre Pere Albert quan el nom i el cognom van acompanyats del títol de canonge de Barcelona. El cas és que l'autora esmenta altres Pere Albert localitzats, al mateix temps que descarta que es corresponguin amb el nostre personatge.

A continuació, Ferran descriu la signatura i el segell de Pere Albert. I, finalment, dibuixa el que podria haver estat el seu itinerari vital, a partir de la documentació en la qual figura. Queda acreditada la seva estada a València, on va rebre certes donacions del rei Jaume I (1238) i on intervingué com a jutge en una disputa sobre la jurisdicció de València entre les seus de Toledo i de Tarragona (1241). Precisament, l'autora recorda que altres autors consideren molt probable la intervenció de Pere Albert en la redacció dels *Furs de València* (1240). Participà en el Concili de Tarragona de 1249 i 1250.

Pere Albert era molt amic de Ramon de Penyaafort i de Vidal de Canelles, antic canonge de Barcelona i després bisbe d'Osca. Ferran diu que, en tot cas, Albert era un jurista expert de reconegut prestigi, lliurat a la pràctica i la teoria del dret i respectuós amb la tradició jurídica del país amb la voluntat i el desig d'harmonitzar el seu dret amb els nous corrents. Precisament el seu prestigi va afavorir la difusió i l'autoritat que assolí el seu text de les *Commemoracions*, reconegudes com a «costums generals de Catalunya».

Les *Commemoracions* constitueixen un recull de costums feudals de la terra i es compilaren per la necessitat palesa de fixar per escrit una sèrie de normes consuetudinàries que sorgiren als segles XI i XII. Pere Albert també intentà con-

ciliar aquests costums feudals amb els *Usatges de Barcelona*, sense oblidar que la potestat jurisdiccional del monarca era considerada la via idònia per a ordenar els dispersos poders feudals, que per la seva part comportaven una determinació privada del dret, enfront de la forma pública de crear el dret, la reial, que s'acabà imposant.

No sabem del cert si Pere Albert elaborà tota l'obra que se li atribueix, ni si ho féu per encàrrec del rei, i tampoc no sabem on la va fer, però l'obra va tenir una àmplia difusió i se'n feren còpies en llatí i en català.

Quant al seu contingut, la nostra autora segueix el criteri de Rovira i Ermengol i distingeix tres blocs en les *Commemoracions*: a) un que comprèn del capítol 1 al capítol 20 i que es concentra en els vincles de dependència privats entre el senyor i el vassall; b) un segon grup que inclou del capítol 21 al capítol 29, dedicats al dret feudal successori, i c) un tercer grup, del capítol 30 al capítol 43, que tracta dels vincles de dependència públics entre el vassall soliu i el seu senyor, derivats de l'homenatge feudal.

Aquests tres blocs són diferents quant a la temàtica i a l'estil, per la qual cosa hom opina que van ser redactats en moments diferents. Fins i tot hom es planteja la possibilitat que Pere Albert hagués estat solament l'autor del primer bloc. Aquesta és una qüestió que Ferran no pot resoldre.

Un altre aspecte és el de les fonts jurídiques que inspiraren l'obra, de les quals no es fa esment, atès que solament es parla del costum de la terra.

En qualsevol cas, Pere Albert fixà en l'obra la seva doctrina feudal, en un ordre piramidal i posant en el vèrtex el *princeps terrae*. Això s'observa quan el redactor es preocupa especialment d'ordenar les relacions feudovassallàtiques que deriven de la tinença del feu i les vol cohesionar amb la figura del «senyor sobirà».

Des d'una altra perspectiva, Ferran afirma que el redactor de les *Commemoracions*, ell mateix romanista i profund coneixedor del dret canònic, no tracta de romanitzar el dret feudal, sinó de coordinar el *ius proprium* amb el *ius commune*.

Malgrat tot, les *Commemoracions* no van ser sancionades fins a les Corts de Montsó de 1470, sota el regnat de Joan II, bé que el text ja s'aplicava i era reconegut pels juristes i els pràctics del dret. Poc després, l'obra en versió catalana fou recollida en les compilacions de dret català, juntament amb els *Usatges de Barcelona*.

El tercer capítol del llibre de Ferran es dedica al pensament jurídic en les *Commemoracions* de Pere Albert. El text català que Ferran utilitza per al seu treball és el manuscrit de Vic número 7087, editat per Josep Gudiol el 1907. Però en aquesta versió falten tres capítols, per la qual cosa segueix el text publicat per Josep Rovira el 1913.

Amb les *Commemoracions*, l'autora estudia també *Los casos en los quals lo senyor no és tingut, segons los Usatges de Barcelona e observància de Cathalunya* (en endavant *Casos*), obra que també s'atribueix a Pere Albert (nou en total), presentats com a exemples concrets amb la voluntat més de síntesi que d'interpretació: la seva temàtica també és feudal i es troben estretament relacionats amb els capítols de les *Commemoracions*. En aquest cas, s'acudeix al text publicat en la tercera recopilació de dret català de 1704.

També es té en compte l'obra de Joan de Socarrats de 1476, segons la seva edició de 1551: «In tractatum Petri Alberti canonici Barc hinonensis, de consuetudinibus Cathalonie inter dominus et vasallos [...]», sobre el text de les *Commemoracions*, també les *Costumes de Catalunya* i els *Casos*.

En conclusió, per a la nostra autora, el *pactisme* com a sistema de govern català està subjacent en la doctrina feudal de les *Commemoracions*, per la qual cosa el *princeps* es presenta com un primer senyor en la jerarquia feudal. I, quant al contingut, les *Commemoracions* regulen les relacions feudovassallàtiques entre el senyor i el castlà, que deriven de la tinença del castell, i en concret, del castell termenat, com a centre administratiu i jurídic feudal, castell, d'altra banda, tal com es defineix en els *Usatges de Barcelona*.

A partir d'aquí, les *Commemoracions* es proposen superar el fraccionament jurisdiccional propi del sistema feudal i advoquen, ens diu Ferran, per la institució arbitral pròpia de la pràctica judicial catalana. Així, en cas de conflicte, les parts elegien la persona que dirimiria la controvèrsia, i, si no hi havia acord, es remetien les parts al príncep o al veguer, que és «comuna persona» envers tots els habitants del regne.

D'aquesta manera, es reafirma el principi de «general jurisdicció del príncep», és a dir, es reconeix la supremacia jurisdiccional del príncep, i al mateix temps es percep l'intent de formar un sentiment nacional bàsic de la identitat sociopolítica de Catalunya. En definitiva, la dualitat senyor-vassall es recull en les *Commemoracions* des d'una òptica més propera realment a la moderna de rei-súbdit que no pas a la feudal anterior.

El redactor de les *Commemoracions* és el primer autor que distingeix entre la Catalunya Vella i la Catalunya Nova, i les defineix geogràficament i jurídicament. Distingeix el sistema jurídic més benèvol de la Catalunya Nova, en comparació amb el més feudalitzat de la Catalunya Vella.

La relació de dependència personal entre el senyor i els vassalls s'estableix sobre els conceptes d'*home soliu* i *home no soliu*. Els vincles s'institueixen per mitjà del corresponent homenatge feudal, però cada condició comporta uns deures i unes obligacions determinades.

Quant a la tinença de la terra, també es fa la distinció entre l'alou i el feu:

el primer és lliure de càrregues senyorials, mentre que el segon implica una submissió del vassall al seu senyor. I, encara, les *Commemoracions* es refereixen a l'alou comprès dins del castell termenat, no al que es pugui trobar al marge de la senyoria jurisdiccional.

El nostre text també s'ocupa dels aspectes patrimonial i econòmic dels feus, de les relacions que es deriven de la seva tinença, etcètera. I introdueix terminologia romana: els mots *emfiteusi* i *emfiteuta*, com a sinònims de *cens* i *censaler*. També s'hi regulen alguns aspectes relatius al supòsit de traïció del vassall respecte del seu senyor.

Es tracta prou àmpliament la successió feudal, partint d'una concepció unitària del feu. En si, la indivisibilitat del feu s'ha de veure com el germen de la institució d'hereu, tan peculiar de la tradició jurídica catalana. També per primera vegada s'al·ludeix a l'heretament, la institució d'hereu en un acte *inter vivos*. I també de manera excepcional es tracten el dot i els béns parafernals i, en relació amb aquests, es reconeix el dret de la filla sense germà mascle a succeir el seu pare al capdavant del feu.

Altres aspectes del text que cal remarcar són: la pervivència de les *convenientiae*, els antics pactes o contractes que fixaven el marc de relació entre el rei i els senyors (preservant l'hegemonia política i jurídica del monarca); la reafirmació del costum de la terra com a principal font del dret, en els termes en què ho fan els *Usatges de Barcelona*, i la consagració del principi d'utilitat pública pel qual el príncep podia dur a terme determinades accions, com ara convocar la guerra per a defensar el territori.

El quart capítol del llibre conté les conclusions d'Elisabet Ferran, quaranta-cinc en total, extretes com a resum, com a síntesi, de tot el que s'ha exposat al llarg d'aquest ingent treball.

En el cinquè apartat es llisten primer les fonts i els documents utilitzats per l'autora, tots ells localitzats en diversos arxius capitulars i diocesans catalans, l'Arxiu de la Corona d'Aragó, l'Arxiu Històric de Terrassa, l'Arxiu Nacional de París i l'Arxiu Secret Vaticà. A continuació, l'autora refereix i descriu molt acuradament els nombrosos manuscrits de les *Commemoracions de Pere Albert* segons la tradició llatina, trenta en total, i la catalana, nou (p. 277-315). I, finalment, recull les fonts impreses (dues en llatí i sis en català, més una traducció al castellà del segle XIX).

En el darrer apartat es transcriuen trenta-set documents biogràfics generals de Pere Albert i quaranta-cinc de Caresmar. I, per acabar, s'inclou la llarga bibliografia també consultada per l'autora.

Cal felicitar, doncs, Elisabet Ferran per la publicació d'aquest extraordinari i complet treball, fruit d'un esforç considerable per a posar a l'abast dels es-

pecialistes tot aquest material ingent, però, sobretot, per a apropar-nos a la personalitat del canonge Pere Albert i a la seva obra cabdal, ordenament fonamental en el conjunt del sistema jurídic català medieval.

Josep Serrano Daura

Universitat Internacional de Catalunya

DERECHO FORAL Y DERECHO COMÚN EN EL ANTIGUO REINO DE VALENCIA. DE FORMA ET MODO PROCEDENDI IN CAUSIS CIVILIBUS: VIA EXECUTIVA, DE JUAN ALFREDO OBARRIO MORENO¹

Juan Alfredo Obarrio presenta aquest excel·lent treball sobre el procediment judicial en les reclamacions civils, concretament en la reclamació de deutes, segons l'antic dret propi del Regne de València. El mateix autor manifesta que, un cop revisada l'obra dels juristes valencians en aquesta matèria, observa que no existeix un examen detallat de les diferents classes de concursos de creditors descrites, entre altres, per Salgado de Somoza; a saber: la cessió de béns, el plet de creditors, la moratòria i la remissió de creditors. Ni existeix tampoc una delimitació entre l'àmbit civil i l'àmbit mercantil.

Això es pot deure al fet que els juristes valencians estudien la insolvència tot limitant-se a oferir un esquema dels problemes jurídics i procedimentals de l'àmbit concursal. Així, s'aprecia l'aplicació concreta de les formalitats i les garanties del procediment per insolvència, un procediment que es desenvolupa en l'àmbit de la concepció pública, afegeix l'autor, en ser preponderant la intervenció judicial en detriment de l'autonomia dels creditors.

Obarrio vol així completar l'oblit de què ha estat objecte el dret concursal valencià en el panorama historicojurídic, molt probablement perquè la mateixa bibliografia jurídica foral, a diferència, per exemple, de la castellana, manca d'un estudi sistemàtic.

Aquest estudi es fa mitjançant el reconeixement i l'exegesi de les fonts jurídiques, literàries i procedimentals, i la constatació de la seva pràctica judicial (mitjançant sentències i processos judicials). D'aquesta manera, també es vol comprovar el grau de compliment de les institucions que s'estudien.

El resultat de tot això, segons el nostre autor, és acreditar que l'ordenament valencià constitueix un *ius proprium* dins del marc jurídic del *ius commune*;

1. Madrid, Edifoser, Libros Jurídicos, 2006, 344 p.

és a dir, un dret amb entitat pròpia, però incardinat en la tradició jurídica romana.

En relació amb les fonts legals, s'acudeix a l'edició dels *Furs de València* de Joan Pastor i a la més recent de Germà Colon i Arcadi García, a les distintes recopilacions de la legislació de Corts que se citen, a l'*Aureum Opus* de Luis Alanyà, a les compilacions de dret romà de Mommsen i Krüger, entre d'altres, i al *Corpus Iuris Canonici* de Friedberg.

Pel que fa a la doctrina, Obarrio consulta autors valencians (Belluga, León, Crespí de Valdaura, Matheu i Sanz, i un llarg etcètera), autors catalans (Mieres, Càncer, Fontanella, etc.), autors castellans (Gregorio López, Covarrubias, Gómez, etc.) i autors aragonesos (Molina, Portolés o Sessé).

Finalment, acudeix a F. Calasso i a altres obres de Sánchez de Melo, Gratianus, Carocius, etcètera.

Totes aquestes fonts jurídiques i doctrinals es posen en relació amb el *ius civile* i el *ius canonicum* i amb la seva bibliografia jurídica.

Quant al contingut d'aquest llibre, el primer capítol, amb el títol «Venditio Curiae», s'ocupa del procediment d'execució de la sentència condemnatòria sobre el patrimoni del condemnat, allò que en el dret foral valencià es denomina *judici sumari a benefici dels creditors* i que té l'origen en la *cognitio extraordinem* romana. Però és l'ordenament canònic el que impulsa la creació d'un nou procediment simplificat de tramitació (consolidat a partir de la disposició *saepe contingit* del papa Climent V). En tot cas, l'execució de la sentència s'iniciaria sobre els béns mobles del deutor i seguiria amb els béns immobles, d'acord amb la tradició romana.

El segon capítol es refereix al benefici *de excussione bonorum*. Plantejada l'execució de la sentència sobre el patrimoni del condemnat, podem trobar-nos davant d'un aixecament de béns. Si és així, acreditada la insolvència del deutor principal i fins i tot la dels seus fiadors, serà procedent actuar contra el tercer posseïdor dels béns del deutor executat. El procediment es troba descrit amb suficient detall en tractats i en la doctrina foral. En tot cas, un cop declarada la insolvència del deutor, s'instruïa el procediment corresponent a instàncies del creditor.

El tercer capítol s'ocupa de la institució *de cessione bonorum*, una institució amb un origen remot que es troba en la Llei de les XII taules, es regula en el Codi de Justinià i de la qual també s'ocupa profusament la doctrina valenciana. Es diu que aquesta institució és un benefici o remei miserable i deplorable que es concedia als deutors per a evitar la presó. Amb ella pot extingir-se el deute reclamat fins al valor dels béns donats en pagament; l'obligació subsisteix, evidentment, fins que es cancel·li totalment.

El quart capítol té la rúbrica «De moratoriis». Conjuntament amb la cessió de béns, el dret foral valencià concedeix al deutor la possibilitat d'acollir-se a una moratòria o a una treva per al pagament dels deutes. Per això se li exigeix que porti una fiança idònia i presti el jurament corresponent del seu compliment. Això no es concedirà, però, per als deutes fiscals, d'aliments, eclesiàstics, pupil·lars, dotals i similars.

El capítol cinquè du el títol «Induciis quinquennialibus». I és que un altre remei al qual podien acollir-se els deutors insolvents per a evitar la presó eren les *inducias* o treves atorgades per un període de cinc anys, temps durant el qual el deutor no podia ser reclamat pels creditors, ni pel que fa a la seva persona ni pel que fa als seus béns. És un termini dilatori que s'havia de demanar i per al qual s'havien de complir certs requisits, entre els quals, però, no hi havia l'exigència de presentació d'una garantia o d'una promesa de pagament.

El sisè capítol porta la rúbrica «De sequestro vel empara». Dins del conjunt de mesures tuitives que es recullen en la praxi jurídica valenciana, es troba l'*empara vel sequestro*, institució regulada pel dret romà i el propi de València, i que es refereix a l'embargament o l'empara dels béns del deutor, en el seu conjunt (*pro securitate, pro exactione*), o a l'embargament dels fruits dels béns immobles. El dret romà i el propi valencià regulen els aspectes corresponents al procediment judicial que s'ha de seguir, les seves limitacions, la seva vigència, els seus efectes i la seva cancel·lació.

El capítol setè es titula «De mandato de non faciendis actis». En aquest cas a favor del creditor, el dret foral valencià reconeix la possibilitat (sol·licitada prèviament i mitjançant un decret judicial), davant la certesa de la insolvència del deutor i la sospita que aquest pugui dilapidar els seus béns, de prescriure la prohibició de la seva venda o, si això no és possible, la nul·litat posterior de la seva alienació, si aquesta es produeix sense el consentiment del creditor i en detriment dels seus interessos. D'aquesta institució, també romana, també se n'ocupa la doctrina.

El capítol vuitè d'aquesta obra conté l'apèndix documental, en el qual l'autor aporta diferents resolucions de la Reial Audiència que proven la vigència de les institucions estudiades, tant en l'àmbit normatiu com en el doctrinal i també en la pràctica jurídica valenciana dels segles XVI i XVII. A continuació hi ha una llarga llista de sentències reials dictades per la Reial Audiència de València entre els anys 1616 i 1618 que l'autor ha pogut consultar.

Tot seguit hi ha diversos índexs de fonts legals i doctrinals i de fonts manuscrites consultades. Després s'inclouen altres apartats on es llisten els formularis, diccionaris i tractats de pràctica processal utilitzats. I, finalment, es publica una altra llista amb obres de la bibliografia jurídica consultada pel nostre autor.

Es tracta, doncs, d'un bon treball, minuciós, ben elaborat, erudit, acom-

panyat de nombroses notes (1.163) i en el qual s'intercalen nombrosos textos, amb la qual cosa es mostra fidelitat a les fonts i es posen a l'abast dels lectors (a més, en la seva versió original). Ens trobem davant d'una valuosa aportació al coneixement del dret històric valencià, un treball complet a l'entorn d'una institució molt determinada, que contribueix sens dubte a aquest procés que l'autor refereix de recuperació de la tradició jurídica valenciana.

Josep Serrano Daura

Universitat Internacional de Catalunya

CRÒNIQUES

VIII JORNADA D'ESTUDIS LOCAL DE LA VILA DE BOT (TERRA ALTA)

Com sol escaure's cada any per la tardor, el 19 de novembre de 2005, a la vila de Bot (Terra Alta) i organitzada per l'Ajuntament d'aquesta vila i la Universitat Internacional de Catalunya, es va celebrar la VIII Jornada d'Estudis Local. Així, els conferenciants previstos desplegaren la sèrie de ponències i actes programats en relació amb el tema «Immigració i integració». També com sempre, van col·laborar en aquesta jornada anual el Consell Comarcal de la Terra Alta, la Diputació de Tarragona i el Club Esportiu Bot. La coordinació fou a càrrec del doctor Josep Serrano i Daura, de la ja esmentada Universitat Internacional de Catalunya.

La Jornada s'inicià amb la recepció de les persones que actuaven com a ponents, els col·laboradors i els seguidors que acostumen a mostrar interès per aquesta jornada. Després de la recepció, es constituí la presidència, formada per l'Il·lustre Senyor Alcalde de Bot, l'Excel·lentíssim i Magnífic Rector de la Universitat Internacional de Catalunya, l'Il·lustre Senyor President del Consell Comarcal de la Terra Alta i el coordinador de la Jornada. Després de manifestar, cadascun dels components de la presidència, clars elogis a l'organització i la coordinació i el desig d'un resultat d'èxit per a tots els participants, es donà per iniciada la VIII Jornada d'Estudis Local.

Inaugurada la Jornada amb la lectura del programa, es donà la paraula al primer dels ponents, el professor Jordi Pardo Pastor, de l'Archivium Lullianum de la Universitat Autònoma de Barcelona, el qual exposà el tema que se li havia confiat: «Relacions interreligioses a l'edat mitjana. Una hermenèutica lulliana per al "diàleg"».

La segona de les ponències va ésser a càrrec del doctor Ramon Miravall Dolç, llicenciat en Filosofia i Lletres, qui conduí l'atenció de l'auditori cap al tema «Tres pobles i tres religions a les Terres de l'Ebre: del pacte a la intolerància», sobre la coexistència històrica en aquesta zona de les cultures cristiana, sarraïna i jueva.

Després de la segona ponència tingué lloc la presentació del llibre d'actes de la VII Jornada d'Estudis Local, amb una breu ressenya de cadascun dels treballs dels ponents d'aquella jornada, que preparà i exposà Vicenç Subirats i Mulet.

La sessió de la tarda s'inicià amb la tercera de les ponències, titulada «Ciutadania i nacionalitat envers la immigració?» i a càrrec de la doctora Montserrat Nebrera González, de la Universitat Internacional de Catalunya.

La quarta ponència fou exposada pel senyor Manel Laporta Grau, llicenciat en Ciències Polítiques i consultor de projectes europeus, i es titulà «Política d'immigració a la UE, polítiques d'integració a Catalunya. Notes sobre altres països comunitaris».

La cinquena i darrera ponència va ser la de la doctora Amparo del Río, de la Universitat Internacional de Catalunya, i es titulà «Immigració en un entorn global: claus des del dret internacional».

Un cop acabades les ponències, s'obrí una taula rodona formada per tots els ponents i el coordinador de la Jornada, el doctor Josep Serrano i Daura, i en la qual es van contrastar les postures dels ponents durant la major part del temps que va durar, si bé el públic també hi va participar formulant preguntes per tal d'aclarir alguns dels temes exposats.

Finalment, es concedí un breu descans i es procedí a l'acte de cloenda de la Jornada, que fou a càrrec del senyor Ismael Piñas i Forcadell, director dels Serveis Territorials de Benestar i Família de les Terres de l'Ebre.

Vicenç Subirats i Mulet

LA MONEDA EN ELS CAMINS MEDIEVALS: PELEGRINS, MERCADERS I DIPLOMÀTICS¹

Els passats dies 25 i 27 d'abril de 2006 es van celebrar a l'auditori del Palau Nacional, seu del Museu Nacional d'Art de Catalunya (MNAC), les sessions de la setzena edició del Seminari d'Història Monetària de la Corona d'Aragó, que amb caràcter anual organitza el Gabinet Numismàtic de Catalunya (GNC) del MNAC. Aquesta vegada, el tema sobre el qual van tractar les sis ponències presentades va ser la relació entre les grans rutes de comunicació comercial o de pelegrinatge, la tipologia dels viatgers medievals i el numerari en circulació durant l'edat mitjana.

La conferència inaugural va ser pronunciada per l'arqueòleg José Suárez Otero, responsable de les darreres excavacions realitzades a la catedral de Santiago de Compostel·la i col·laborador del Museo das Peregrinacions de la mateixa ciutat. Amb el títol «La moneda en el camino de Santiago», Suárez va fer una conferència on va presentar la moneda com un testimoni eloqüent de la diversitat de pelegrins que d'arreu d'Europa confluïren a Santiago amb el numerari que portaven de les seves terres d'origen per a dipositar-lo en forma d'ofrenes o de donatius a les esglésies de la ciutat, o bé per a gastar-lo en la compra dels abundants objectes d'argent, atzabeja o petxines de pelegrí que s'oferien en els tallers dels voltants de la seu. Algunes d'aquestes monedes d'origen anglès, francès o alemany

1. XVI Seminari d'Història Monetària de la Corona d'Aragó, Barcelona, Museu Nacional d'Art de Catalunya i Gabinet Numismàtic de Catalunya.

han estat retrobades precisament en les excavacions de la catedral, al voltant del sepulcre de l'Apòstol o, per exemple, dins del reliquiari dit *de sant Jaume Alfeo*.

La següent conferència va ser impartida per la doctora Roser Salicrú, membre de la Institució Milà i Fontanals del CSIC, i es titulava «Or, moneda i comerç entre cristians i musulmans a la Mediterrània occidental tardomedieval». Salicrú es va centrar en el tipus de relacions mercantils que hi havia entre els regnes cristians peninsulars i els territoris costaners musulmans. La ponent va fixar la seva atenció, especialment, en l'intercanvi de gran volum entre diferents productes de conserva oferts pels mercaders cristians i l'or, en lingots o amonedat, lliurat en contrapartida pels musulmans. Aquest metall preciós acabava venut a les seques cristianes, tal com es va mostrar amb el suport documental, que l'esperaven per tal de poder encunyar la moneda d'or.

La darrera conferència de la primera sessió va ser a càrrec d'Albert Estrada-Rius, conservador del GNC del MNAC i coordinador del Seminari. Amb l'enunciat «A l'entorn d'una exposició: Mediae Aetatis Moneta. La moneda a la Mediterrània medieval», va oferir una visita virtual a l'exposició inaugurada a la sala de mostres temporals el 6 d'abril i que restarà oberta al públic fins al 22 de març de 2007.

Va obrir la segona sessió el mateix ponent, que, amb el títol «La moneda en els camins de l'Orient», va glossar els comentaris i les notícies documentals que sobre la moneda i l'ús del diner —en forma de petxines, lingots de sal, corall o bitllets de paper— van recollir per escrit pelegrins, mercaders i diplomàtics medievals en els relats sobre els seus viatges per terres del Pròxim Orient i el Llunyà Orient.

La doctora Maria Clua, adjunta a la conservació del GNC del MNAC, va dictar la següent ponència, titulada «La moneda a les rutes comercials de l'Occident medieval». Aquesta vegada, la ponent va dissertar sobre la circulació de les divises a la Mediterrània occidental i va utilitzar com a fonts principals diferents manuals de mercaderia d'origen italià, català i mallorquí, així com algunes de les troballes monetàries més significatives de l'època.

Finalment, la conferència de cloenda del Seminari va ser oferta pel doctor Josep Hernando, professor de la Universitat de Barcelona. El títol de la conferència va ser «La lletra de canvi i els mercats de valors a la Mediterrània occidental». El professor Hernando va detallar, en una aclaridora exposició, les característiques pròpies de la lletra de canvi medieval, així com el seu protagonisme en el tràfic mercantil i bancari a la xarxa de places comercials d'Europa. Especialment, va insistir en la incidència de les oscil·lacions del valor de les monedes en els mercats europeus medievals i en la utilització d'aquest instrument bancari.

Albert Estrada-Rius

Universitat Autònoma de Barcelona

XIV INTERNATIONAL ECONOMIC HISTORY CONGRESS¹

Entre els dies 21 i 25 (ambdós inclosos) del passat mes d'agost de 2006, es va celebrar a Hèlsinki (Finlàndia) la XIVa edició de l'International Economic History Congress, un congrés que se celebra cada quatre anys en una ciutat del món diferent.

En aquesta edició, l'organització va correspondre a la Universitat d'Hèlsinki. Van participar en el Congrés representants, professors i estudiants d'universitats de tot el món. I cal destacar la presència i la participació de professors de diferents universitats catalanes i espanyoles en general.

Dedicades majoritàriament a qüestions d'economia regional i mundial d'actualitat, del total de cent vint-i-quatre sessions que s'organitzaren, almenys una, la quarta, es dedicà a «Le crédit au Moyen Âge». En aquesta sessió, juntament amb professors d'altres universitats europees, americanes i africanes, hi participaren, de l'àrea catalana, la doctora Claude Denjean, de la Universitat de Toulouse-Le Mirail, el doctor Antoni Furió, de la Universitat de València, i el doctor Josep Serrano Daura, de la Universitat Internacional de Catalunya.

Josep Serrano Daura

Universitat Internacional de Catalunya

1. Universitat d'Hèlsinki, Finlàndia, del 21 al 25 d'agost de 2006.

NORMES DE PRESENTACIÓ D'ORIGINALS PER A L'EDICIÓ

1. Els articles s'han de redactar en català preferiblement i s'han de presentar en suport de paper i en disquet o CD (si pot ser, picat en el programa de tractament de textos Microsoft® Word per a PC).
2. El cos de la lletra ha de ser del 12, i el text s'ha de compondre amb un interlineat d'un espai i mig.
3. L'extensió de l'article no pot ser inferior a deu pàgines (2.100 espais lletra per pàgina). Tots els fulls han d'anar numerats correlativament.
4. La bibliografia s'ha d'incloure al final de l'article. Ha d'estar ordenada alfabèticament per autors i ha de seguir els criteris següents (hi ha uns criteris més detallats a la disposició dels autors).
Els llibres s'han de citar: COGNOM, Nom; COGNOM, Nom. *Títol de la monografia: Subtítol de la monografia*. Lloc de publicació: Editorial, any. Nombre de volums. (Nom de la Col·lecció; número dins de la col·lecció) [Informació addicional]
Els articles de publicacions periòdiques s'han de citar: COGNOM, Nom; COGNOM, Nom. «Títol de la part de la publicació en sèrie». *Títol de la Publicació Periòdica* [Lloc d'Edició], número del volum, número de l'exemplar (dia mes any), número de la pàgina inicial - número de la pàgina final.
5. Les notes s'han de compondre al peu de la pàgina on figura la crida, que s'ha de compondre amb xifres aràbigues volades.
6. En el cas que hi hagi figures, gràfics o taules, s'han de presentar numerats correlativament en fulls a part i indicar dins del text el lloc en què s'han d'incloure durant el procés de maquetació.

7. Juntament amb l'article s'han de lliurar en un full a part algunes dades del currículum de cada autor (quatre línies de text com a màxim).
8. Al final de l'article cal afegir un resum d'un màxim de quinze línies (1.050 espais lletra).
9. Amb vista a la indexació en diferents bases de dades, s'han de proposar cinc mots clau com a mínim, els quals s'haurien d'extreure, si és possible, de tesaurus o diccionaris d'especialitat.
10. Per a garantir la qualitat dels treballs que es publiquin, la Direcció de la revista i el Consell de Redacció sotmetran els articles rebuts a l'informe d'experts en cada matèria.

AQUESTA OBRA HA ESTAT PUBLICADA
L'ANY DEL CENTENARI
DE L'INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS

IECentanys19072007

IECentanys19072007